BIBLIOTHECA ARCHAEOLOGICA IASSIENSIS

ORHEIUL VECHI

CERCETĂRI ARHEOLOGICE 1996-2001

Gheorghe Postică

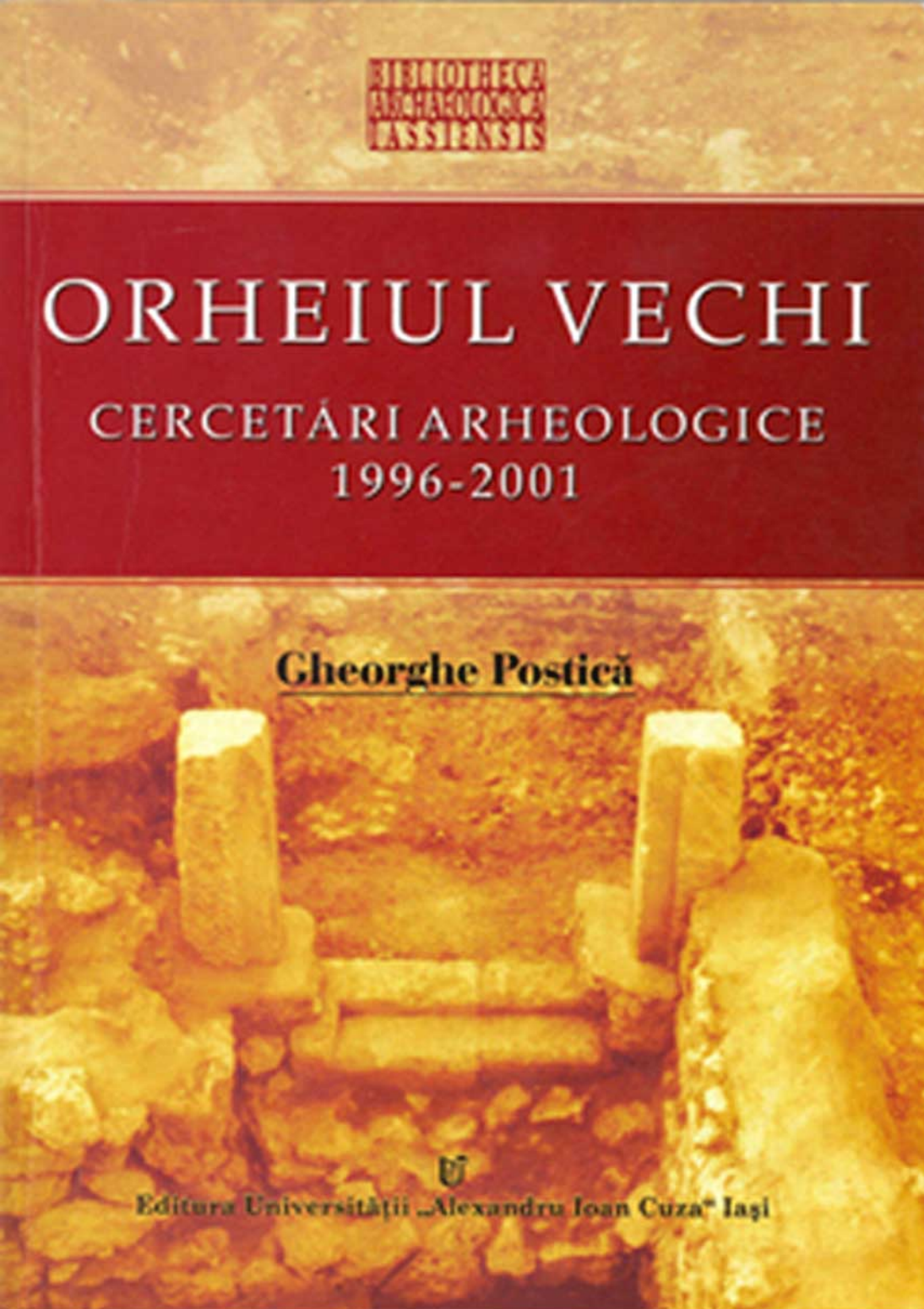

Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi

Gheorghe POSTICĂ

Orheiul Vechi

CERCETĂRI ARHEOLOGICE
1996-2001

BIBLIOTHECA ARCHÆOLOGICA IASSIENSIS
– XVII –

Ediderunt
VICTOR SPINEI et VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA

Referenţi ştiinţifici: **Prof. univ. dr. Victor SPINEI**, m.c. al Academiei Române
Prof. univ. dr. VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA

Monografia a fost elaborată
în cadrul programului de cercetări arheologice
al Institutului de Arheologie al Academiei Române – Filiala Iaşi,
al Universităţii Libere Internaţionale din Moldova
şi al Institutului Român de Tracologie
din anii 1996-2004.

Volum apărut cu sprijinul Autorităţii Naţionale pentru Cercetare Ştiinţifică

Redactor: Mariana CODRUŢ
Coperta: Manuela OBOROCEANU

ISBN (10) 973-703-174-1; (13) 978-973-703-174-7

© EDITURA UNIVERSITĂŢII „ALEXANDRU IOAN CUZA“, 2006
700511 – IAŞI, STR. PĂCURARI NR. 9, TEL./FAX 0232-314947
http://www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

Gheorghe POSTICĂ

Orheiul Vechi

CERCETĂRI ARHEOLOGICE
1996-2001

Cuvânt înainte

de

Victor Spinei

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA“
IAŞI – 2006

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
POSTICĂ, GHEORGHE
Orheiul Vechi: cercetări arheologice: 1996-2001 / Gheorghe Postică. – Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2006
Bibliogr.
ISBN (10) 973-703-174-1; (13) 978-973-703-174-7

902(498 Orheiul Vechi)

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE **(de VICTOR SPINEI)** 9

1. INTRODUCERE 11
   1.1. Situl arheologic 11
   1.2. Niveluri de locuire 14
   1.3. Istoricul cercetărilor 14
   1.4. Scopul lucrării, obiective, metode 17
   1.5. Date generale despre săpături 18

2. SECTOARE ARHEOLOGICE 20
   2.1. Sectorul nr. 71 20
   2.2. Sectorul nr. 72 20
   2.3. Sectorul nr. 75 20
   2.4. Sectorul nr. 76 21
   2.5. Sectorul nr. 79 21
   2.6. Sectorul nr. 80 21

3. STRATIGRAFIA 22
   3.1. Stratigrafia din preajma citadelei 22
   3.2. Stratigrafia din incinta citadelei 31
   3.3. Stratigrafie generală 39

4. CITADELA DE PIATRĂ 41
   4.1. Date generale 41
   4.2. Zidul şi fundaţia citadelei 43
   4.3. Stratul de construcţie al citadelei 50
   4.4. Stratul de demolare al citadelei 51
   4.5. Cronologia citadelei 53
   4.6. Originea citadelei 54
   4.7. Apariţia citadelei 55

5. ŞANŢUL DE VEST 59
   5.1. Date generale 59
   5.2. Segmentul nr. 1 (sectorul nr. 71) 59
   5.3. Segmentul nr. 2 (sectorul nr. 72) 60
   5.4. Segmentul nr. 3 (sectorul nr. 75) 63
   5.5. Segmentul nr. 4 (sectorul nr. 76) 67
   5.6. Particularităţile Şanţului de Vest 67
   5.7. Cronologia Şanţului de Vest 68
   5.8. Ipoteza citadelei de pământ 71

6. VALUL DE PĂMÂNT NR. 3 83

7. COMPLEXE LOCATIVE 85
7.1. Complexul nr. 24-a 85
7.2. Complexul nr. 24-b 88
7.3. Complexul nr. 25 90
7.4. Complexul nr. 34 92
7.5. Complexul nr. 35 93
7.6. Complexul nr. 49-a 95
7.7. Complexul nr. 49-b 97
7.8. Complexul nr. 51-52 98
7.9. Complexul nr. 53 117
7.10. Complexul nr. 55 121
7.11. Complexul nr. 56 122

8. CUPTOARE DE ARS VAR 125
8.1. Complexul nr. 11 125
8.2. Complexul nr. 15 128

9. GROPI GOSPODĂREŞTI 134
9.1. Complexul nr. 12 134
9.2. Complexul nr. 13 135
9.3. Complexul nr. 54-a 135
9.4. Complexe cercetate parţial 136

10. COMPLEXE FUNERARE 138
10.1. Complexul nr. 18 – mormânt 138
10.2. Necropola din preajma citadelei 139

11. CERAMICA 146

12. MONEDE 154

13. CATALOGUL OBIECTELOR **(de LUDMILA BACUMENCO)** 157

14. ÎNCHEIERE 190

BIBLIOGRAFIE 194

RÉSUMÉ 200

LISTA FIGURILOR GRAFICE 209

LISTA FOTOGRAFIILOR 214

Sommaire

AVANT-PROPOS (par VICTOR SPINEI) 9

1. INTRODUCTION 11
1.1. Le site archéologique 11
1.2. Les niveaux d'habitation 14
1.3. L'histoire des recherches 14
1.4. Le but d'ouvrage, les objectifs, les méthodes 17
1.5. Dates générales sur les excavations 18

2. SECTEURS ARCHÉOLOGIQUES 20
2.1. Le secteur nº 71 20
2.2. Le secteur nº 72 20
2.3. Le secteur nº 75 20
2.4. Le secteur nº 76 21
2.5. Le secteur nº 79 21
2.6. Le secteur nº 80 21

3. LA STRATIGRAPHIE 22
3.1. La stratigraphie près de la citadelle 22
3.2. La stratigraphie de l'entrée de la citadelle 31
3.3. Stratigraphie générale 39

4. LA CITADELLE DE PIERRE 41
4.1. Dates générales 41
4.2. Le mur et la fondation de la citadelle 43
4.3. Le strate de construction de la citadelle 50
4.4. Le strate de démolation de la citadelle 51
4.5. La chronologie de la citadelle 53
4.6. L'origine de la citadelle 54
4.7. L'apparition de la citadelle 55

5. LE FOSSÉ D'OUEST 59
5.1. Dates générales 59
5.2. Le segment nº 1 (secteur nº 71) 59
5.3. Le segment nº 2 (secteur nº 71) 60
5.4. Le segment nº 3 (secteur nº 75) 63
5.5. Le segment nº 4 (secteur nº 76) 67
5.6. Les particularités du Fossé d'Ouest 67
5.7. La chronologie du Fossé d'Ouest 68
5.8. L'hypothèse de la citadelle de terre 71

6. LE VALLUM DE TERRE Nº 3 83

7. LES COMPLEXES LOCATIFS 85
7. 1. Le complexe nº 24-a 85
7. 2. Le complexe nº 24-b 88
7. 3. Le complexe nº 25 90
7. 4. Le complexe nº 34 92
7. 5. Le complexe nº 35 93
7. 6. Le complexe nº 49-a 95
7. 7. Le complexe nº 49-b 97
7. 8. Le complexe nº 51-52 98
7. 9. Le complexe nº 53 117
7.10. Le complexe nº 55 121
7.11. Le complexe nº 56 122

8. FOURS A BRÛLER LA CHAUX 125
8. 1. Le complexe nº 11 125
8. 2. Le complexe nº 15 128

9. FOSSES MÉNAGÈRES 134
9. 1. Le complexe nº 12 134
9. 2. Le complexe nº 13 135
9. 3. Le complexe nº 54-a 135
9. 4. Les complexes recherchés partiellement 136

10. COMPLEXES FUNÉRAIRES 138
10. 1. Le complexe nº 18 – tombe 138
10. 2. La nécropole près de la citadelle 139

11. LA CÉRAMIQUE 146

12. LES MONNAIES 154

13. LE CATALOGUE DES OBJECTS **(par LUDMILA BACUMENCO)** 157

14. CONCLUSION 190

BIBLIOGRAPHIE 194

RÉSUMÉ 200

LA LISTE DES FIGURES GRAPHIQUES 219

LA LISTE DES PHOTOS 225

CUVÂNT ÎNAINTE

Semnalarea vestigiilor arheologice de la Orheiul Vechi în perioada interbelică nu a fost de natură să suscite un interes imediat în rândul lumii cărturăreşti, astfel că cercetări metodice de amploare au fost întreprinse de-abia în anii de după cea de-a doua mare conflagraţie mondială. Chiar dacă nivelul pregătirii profesionale a celor cărora le-a revenit conducerea lucrărilor în faza lor incipientă nu s-a situat la parametrii adecvaţi, monumentele descoperite au putut fi încadrate relativ corect din punct de vedere cronologic şi cultural, bogăţia, eterogenitatea şi caracterul lor deosebit atrăgând atenţia particulară a specialiştilor, ceea ce a motivat continuarea săpăturilor sub coordonarea mai multor echipe de arheologi. Acestea s-au preocupat de publicarea la un nivel superior a rezultatelor investigaţiilor, în acest sens beneficiind şi de implicarea eficientă a arhitecţilor, numismaţilor, antropologilor, istoricilor de artă etc., ceea ce a mărit sensibil cota de interes pentru obiectivul în discuţie.

Larga extensie a perimetrului său, structura complexă a depunerilor arheologice, dar şi impedimente de ordin material nu au permis decaparea integrală a tuturor suprafeţelor prezentând relevanţă ştiinţifică. Pe de altă parte, profilarea anumitor aspecte controversate, decurgând din situaţiile stratigrafice insuficient desluşite în decursul campaniilor succesive de săpături ori poate din interpretarea cu tentă tendenţioasă a unor categorii de descoperiri, a impus reiterarea cercetărilor cu o acribie şi o responsabilitate sporită, atât pentru secţionarea unor perimetre neinvestigate anterior, cât, mai cu seamă, pentru verificarea observaţiilor făcute de-a lungul deceniilor, asupra cărora planau dubii în privinţa exactităţii sau obiectivităţii.

Această nouă etapă în ampla tentativă de a se face lumină în trecutul învolburat al aşezării de pe valea Răutului pretindea în chip indispensabil o angajare emanând fervoare, un standard profesionist înalt, în consonanţă cu performanţele arheologiei medievale continentale. Un asemenea demers ambiţios a fost asumat de reputatul arheolog Gheorghe Postică şi, din capul locului, trebuie să recunoaştem că ar fi fost foarte greu sau poate chiar imposibil să se găsească o soluţie mai convenabilă pentru preluarea coordonării şantierului de mare comple-

xitate de la Orheiul Vechi. Experienţa şi competenţa sa indubitabilă îl recomandau cu prisosinţă în acest sens. Cercetările întreprinse anterior în cadrul unor obiective de reală însemnătate pentru epoca marilor migraţii şi pentru evul mediu, precum cele de la Hansca şi Căpriana, efectuate alături de profesionişti de talia lui Ion Hâncu şi, respectiv, Nicolae Constantinescu, au contribuit negreşit la modelarea aptitudinilor sale ca arheolog. Pe de altă parte, profesorul şi cercetătorul Gheorghe Postică, care, cu har, altruism şi tenacitate, a avut meritul de a-şi forma numeroşi discipoli dintre foştii studenţi şi colaboratori, a putut conta pe sprijinul acestora în derularea cercetărilor de la Orheiul Vechi.

Gheorghe Postică este deja un nume care s-a impus peremptoriu între specialiştii de seamă în arheologia epocii migraţiilor şi a perioadei medievale din spaţiul est-carpatic, astfel că schiţarea unui medalion biografic nu ni se pare strict necesară. Prezenţa sa în viaţa ştiinţifică şi universitară din Chişinău a fost mereu dinamică şi eficientă, cum s-a dovedit, de altfel, şi angajarea temerară în lupta de salvgardare şi promovare a valorilor naţionale.

Lucrările elaborate până acum, acoperind o largă paletă tematică, cuprind sinteze monografice, broşuri, manuale pentru învăţământul mediu, studii, note, cronici ştiinţifice, rapoarte de săpături, articole de popularizare etc., unele de sine stătătoare, altele diseminate în periodice sau volume colective, publicate, în cea mai mare parte, în Republica Moldova şi în România, dar şi în străinătate. Aceste *opus*-uri îl arată drept un cercetător pasionat şi onest, bine informat, refractar la atitudinile fluctuante şi duplicitare, cu personalitate în formularea verdictelor concluzive.

Noua sa monografie aferentă prezentării şi prospectării analitice a rezultatelor propriilor investigaţii arheologice din anii 1996-2001 constituie o remarcabilă realizare ştiinţifică, aceasta punând în valoare vestigii de deosebită însemnătate şi oferind clarificări asupra cronologiei şi funcţionalităţii citadelei, a sistemului de apărare, a zonelor de locuit şi a spaţiului funerar, ceea ce a condus spre concluzii esenţiale atât pentru evoluţia aşezării de la Orheiul Vechi, cât şi pentru întreaga regiune de nord-est a Moldovei.

În încheiere, ţinem să consemnăm aportul la întocmirea utilului catalog al obiectelor descoperite datorat Ludmilei Bacumenco, participantă sârguincioasă la lucrările de pe şantier.

Victor SPINEI

1. INTRODUCERE

1.1. SITUL ARHEOLOGIC

Orheiul Vechi reprezintă un complex de monumente istorice şi landşafturi naturale amplasate în defileul meandric al râului Răut format între satele Trebujeni şi Butuceni, raionul Orhei, Republica Moldova. Ansamblul arheologic Orheiul Vechi ocupă două promontorii imense, denumite în mod tradiţional de către populaţia locală: *Peştere* şi *Butuceni* (fig.1).

Vatra oraşului medieval şi a altor situri arheologice, cu o arhitectură reprezentativă, valuri de pământ, citadele, alte complexe din piatră, e situată pe promontoriul *Peştere*, a cărui denumire provine de la multiplele cavităţi săpate în malul opus al Răutului (foto 1). Această peninsulă, cu o suprafaţă de 2 000×700 m, orientată de la est spre vest, reprezintă o veritabilă fortăreaţă naturală. Or, din trei părţi (nord, est şi sud) acest spaţiu este scăldat de apa Răutului aflată într-un canion adânc, săpat în straturile de calcar sarmaţian, cu maluri stâncoase, cu înălţimea de până la 100-120 m. Singura cale accesibilă în acest spaţiu, în prezent, de altfel ca şi în vremurile istorice, se găseşte înspre vest, în locul unde albia râului, după un cot îndreptat spre nord, se apropie foarte mult de un segment al canionului deja parcurs, limitând substanţial talpa promontoriului (până la 100 m în lăţime), care, datorită malurilor abrupte dinspre nord şi sud, reprezintă unica punte de legătură directă cu interiorul teritoriului nominalizat. În acel loc, în vremurile îndepărtate, locuitorii acestui plai au ridicat două fortificaţii imense din pământ – valuri de apărare cu şanţuri adiacente (foto 3, 4), care barau accesul în aşezarea din spaţiul respectiv. Partea de nord a promontoriului este înaltă, reprezentând o culme de deal cu marginea priporoasă şi inaccesibilă (foto 5), care spre est şi spre sud coboară în pantă, trecând uşor în lunca râului, străjuită de versantele stâncoase ale promontoriului Butuceni, aflate vis-à-vis, pe malul opus al Răutului. La extremitatea de nord a promontoriului, pe marginea prăpăstioasă a râului, este amplasată o construcţie patrulateră din piatră, cunoscută sub denumirea de *„Citadela Orheiului Vechi”* (foto 6). Actualmente, promontoriul *Peştere* şi „citadela de piatră” sunt traversate de

şoseaua Brăneşti-Trebujeni, care pătrunde dinspre vest, prin poarta de acces a promontoriului, folosită de către oamenii locului de zeci de mii de ani. Drumul întretaie teritoriul promontoriului de la vest spre est, coborând treptat spre podul din beton armat de la marginea de est a satului Trebujeni. Din partea centrală a promontoriului, de la artera descrisă se desprinde o mlădiță de drum care coboară la vale spre Răut, apoi face o întorsătură spre vest, ajungând la un alt pod contemporan, tot din beton armat, aflat peste Răut la capătul de vest al promontoriului *Butuceni* şi al satului omonim.

Promontoriul *Butuceni* (foto 2) completează, în mod esențial, landşaftul şi peisajul *Orheiului Vechi.* Este amplasat la sud de spațiul *Peştere* formând împreună un sistem natural. Are un aspect geologic extraordinar, cu zeci de straturi calcaroase distribuite orizontal, o mulțime de peşteri spațioase şi grote mai mici, săpate în pereții stâncoşi. Promontoriul este fascinant şi grație peisajului său unic, cu fortificații antice din pământ şi piatră, complexe rupestre sacrale subterane, alte vestigii memorabile care impresionează pe orice vizitator venit la *Orheiul Vechi.* Promontoriul *Butuceni* este întins de la est spre vest, având o lungime de 3 000 m şi o lățime de la 300 m în extremitatea de nord-est, până la 15 m în partea sa de mijloc. Acest spațiu, la fel ca şi promontoriul *Peştere,* reprezintă o fortăreață naturală clasică. Dinspre nord, este apărat de malul aproape vertical al Răutului, dinspre vest şi sud este străjuit de malul inaccesibil de vis-à-vis al Răutului, la fel de abrupt, dar mult mai înalt, iar dinspre sud-est şi est, de marginea stâncoasă a promontoriului din preajma satului vecin, Morovaia. Calea de acces în interiorul promontoriului *Butuceni* se găsea la capătul lui de nord-est, mai exact în partea de nord a acestui sector, unde există o trecătoare cu lățimea de circa 200 m, apărată dinspre est şi vest de canionul Răutului din preajma comunei Trebujeni în primul caz, şi de canionul unui afluent de stânga al Răutului din preajma satului Morovaia, în cel de-al doilea caz. Aici, locuitorii străvechi au şi construit o fortificație imensă din pământ, care închidea accesul în spațiul nominalizat. Partea superioară a promontoriului *Butuceni* are un aspect relativ orizontal, dar cu un unghi de înclinare în trepte spre vest. În partea centrală a promontoriului se află o biserică creştină, construită în anul 1904, care se impune ca o prezență dominantă în zona Orheiului Vechi, conferind sitului arheologic un aspect pe cât de sobru, pe atât de misterios. De remarcat că lăcaşul ortodox contemporan se situează în partea centrală a citadelei geto-dace din secolele VII-III î.Hr. Acest

promontoriu, la etapa actuală, la fel ca şi în vechime, este traversat de la est spre vest de un drum, care vine din partea de acces spre partea lui centrală şi cea de vest. În partea centrală a promontoriului, de la traseul amintit coboară o cale laterală foarte abruptă, care avansează în interiorul satului Butuceni, aflat la talpa promontoriului, în partea lui de sud, în preajma luncii Răutului.

La nord de *Orheiul Vechi*, la o distanță de circa 1,5-3,0 km, descoperim alte trei promontorii, la fel de pitoreşti şi fermecătoare din punct de vedere al reliefului şi al monumentelor arheologice din cadrul lor, ca şi în cazul primelor două deja menționate. Unul dintre ele este amplasat în dreapta Răutului (*Potârca)*, iar altele două pe malul stâng (*Selitra* şi *Scoc),* acestea conservând vestigiile unor cetăți geto-dace şi ale unor aşezări medievale. La sud de promontoriul *Butuceni*, chiar în fața lui, se află *Ruptura Bacotei* cu promontoriul *Chilior*, un mal abrupt – splendid monument geologic, şi el de valoare arheologică. Aceste promontorii completează, în mod substanțial, imaginea sitului Orheiul Vechi, aducând elemente inedite de ordin peisagistic, natural şi istorico-cultural în general.

Din cele mai vechi timpuri, zona Orheiului Vechi beneficiază din plin de condiții favorabile pentru gospodăria agricolă, diverse îndeletniciri auxiliare şi relații comerciale: soluri mănoase de cernoziom, excelente pentru o agricultură intensivă; păşuni bogate, care hrănesc turme imense de bovine şi ovicaprine; păduri seculare cu lemn de calitate; piatră de calcar bună pentru construcție; argilă de diferite tipuri, necesară construcției şi confecționării ceramicii; apă curgătoare navigabilă, cu peşte din belşug, o vecinătate de doar 15 km cu Nistrul – cel mai mare fluviu de la răsărit de Carpați etc.

Aceste elemente opulente şi priorități evidente, ca şi caracterul fortificat al reliefului, au fost observate din cele mai vechi timpuri, locuitorii utilizând avantajele nominalizate pentru organizarea unei vieți cotidiene asigurate în ținutul respectiv [Bacumenco – 2003]. Toate acestea, contemplate în ansamblu, au determinat caracterul permanent al habitatului uman din regiunea Orheiului Vechi, începând din vremurile preistorice, care, cu unele mici fragmentări cronologice, a continuat până în perioada medievală târzie şi cea contemporană.

1.2. NIVELURI DE LOCUIRE

În microzona Orheiului Vechi, pe un spațiu cu o rază de 3 km au fost identificate zeci de monumente arheologice din diferite epoci istorice, cele mai faimoase fiind cetățile geto-dace Butuceni, Potârca, Scoc, Măşcăuți etc.

Pe promontoriul *Peştere,* identificat cu vatra oraşului medieval Orhei, au fost descoperite artefacte care datează din epoca de piatră până în epoca modernă. Aici sunt semnalate: stațiuni din paleoliticul târziu (mileniile XX-XII î.Hr.), o aşezare din eneolitic de tip Precucuteni-Tripolje (mileniul IV î.Hr.), o aşezare tracică timpurie de tip Chişinău-Corlăteni (secolele XIII-X î.Hr.), urme sporadice ale unei aşezări de tip Saharna-Solonceni (secolele IX-VIII î.Hr.), o aşezare geto-dacă (secolele VI-III î.Hr.), o aşezare şi o necropolă de tip Poieneşti-Lucaşeuca (secolele II-I î.Hr.), urme sporadice ale unei aşezări antice târzii de tip Sântana de Mureş-Cernjahov (secolele III-IV d.Hr.), o aşezare medievală timpurie (secolele V-VII, VIII-IX, X-XI, XII-XIII), un oraş medieval de tip oriental al Hoardei de Aur: Şehr al-Cedid (Oraşul Nou) din anii '30-'60 ai secolului XIV, oraşul medieval moldovenesc Orhei de la sfârşitul secolului XIV – mijlocul secolului XVI şi o localitate rurală derivată din oraşul dispărut: târgul/satul Peştera/Movilău, din a doua jumătate a secolului XVI – secolul XVII. În plus, în malurile stâncoase ale râului Răut sunt atestate circa 300 de complexe rupestre, reminiscențe ale unor schituri şi mănăstiri creştine din perioada medievală.

1.3. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Săpăturile arheologice de la Orheiul Vechi au demarat în anul 1947 şi au continuat, cu mici întreruperi, până în anul 2001. Pe parcursul anilor, la Orheiul Vechi, au fost organizate 50 de campanii arheologice, lucrările fiind conduse de către Gh.D. Smirnov – 17 campanii arheologice (1947-1963), P.P. Bârnea – 24 campanii (1968-1991), Ion Hâncu – 3 campanii (1993-1995) şi Gh. Postică – 6 campanii (1996-2001).

Alături de autorii nominalizați la cercetarea Orheiului Vechi, şi-au adus contribuția L.L. Polevoi, Gh.F. Cebotarenco, A.A. Nudelman, E.A. Abâzova, T.F. Reaboi, N.D. Russev, A. Gorodenco, T. Nesterov, E. Nicolae etc. Ca rezultat al acestor cercetări au fost publicate zeci de lucrări ştiințifice, inclusiv monografii [Abâzova, Bârnea, Nudelman –

1981; 1982; Bârnea – 1984; Bârnea – 1997; Hâncu – 1995; Gorodenco – 2000; Nesterov – 2003] şi culegeri de articole [AISO – 1991; OVBIA – 1999].

Cercetările arheologice efectuate de către Gh.D. Smirnov s-au axat pe obiective cu caracter monumental: citadela medievală din piatră, palatul „pârcălabului de Orhei", şanţurile din preajma citadelei, băile orientale din piatră, „hanurile" din piatră, bisericile medievale, valurile de pământ etc. În cadrul sitului medieval de la Orheiul Vechi, Gh.D. Smirnov a evidenţiat patru etape de bază: etapa aşezării rurale din secolele XIII – începutul secolului XIV, etapa oraşului Hoardei de Aur de la mijlocul secolul XIV, etapa oraşului moldovenesc Orhei din secolul XV – prima jumătate a secolului XVI şi etapa târgului/satului Peştera/Movilău din a doua jumătate a secolului XVI – prima jumătate a secolului XVII.

În anii 1950-1952 a fost identificată fundaţia citadelei de piatră, datată de către Gh.D. Smirnov în a doua jumătate a secolului XV. Pe parcursul anilor 1952-1957 au fost studiate două şanţuri din preajma citadelei de piatră, acestea fiind interpretate drept urme ale unei cetăţui de pământ anterioare dominaţiei mongole în ţinut [Smirnov – 1954-b, p. 75].

În ultima treime a secolului XX la Orheiul Vechi a activat P.P. Bârnea, care şi-a concentrat atenţia asupra obiectivelor proprii activităţilor cotidiene ale celor două oraşe medievale. Au fost supuse analizei temeinice zeci de locuinţe, complexe de producere, anexe gospodăreşti, necropole etc. În acelaşi timp, autorul, împreună cu colaboratorii săi, a reevaluat problema ansamblurilor monumentale din cadrul sitului de la Orheiul Vechi, acordând o atenţie distinctă şi problemelor cu caracter istoric general. În consecinţă, P.P. Bârnea a formulat un şir de idei foarte importante, dar care în anumite privinţe conţineau şi elemente contradictorii. Astfel, dacă în unele cazuri cercetătorul a reuşit să corecteze erorile inerente ale lui Gh.D. Smirnov şi să elaboreze studii arheologice valoroase, în alte situaţii autorul ajunge la rezultate evident tendenţioase. În acest context, P.P. Bârnea a înregistrat un regres, negând cu vehemenţă prezenţa orizontului cultural autohton din perioada premongolă la Orheiul Vechi. La fel s-a manifestat autorul şi când ignora continuitatea de locuire la Orheiul Vechi după plecarea autorităţilor mongole şi promova insistent teoria hiatusului.

Neavenită şi falsă a fost şi noua concepţie privind cronologia şi caracterul citadelei medievale a Orheiului Vechi. Promovarea, de către

autor, a ideii privind existența în cadrul sitului arheologic de la Orheiul Vechi a două citadele medievale (una din pământ şi alta din piatră), care ar fi apărut la diferite etape ale oraşului moldovenesc (în timpul lui Alexandru cel Bun şi respectiv Ştefan cel Mare), a contribuit la înrădăcinarea în ştiința arheologică a unor falsuri, care au avut drept impact inducerea în eroare a specialiştilor şi a opiniei publice, fapt ce a afectat procesul cercetării pentru mulți ani.

Concepția lui P.P. Bârnea a fost pusă la îndoială de către Ion Hâncu, care şi-a axat cercetarea de la Orheiul Vechi pe obiective monumentale (biserica din piatră şi palatul „pârcălabului"), abordând problema prezenței în acest sit a populației autohtone în perioada medievală timpurie, a continuității oraşului medieval după plecarea mongolilor, a periodizării şi destinației complexului palatin din incinta citadelei. Eforturile lui Ion Hâncu au fost sprijinite de arhitectul Tamara Nesterov, care punea la îndoială concepția lui P.P. Bârnea privind originea citadelei de piatră, realizând în final un studiu serios de arhitectură comparată [Nesterov – 2003], prin care au fost puse baze solide în perspectiva rezolvării mai multor probleme fundamentale ale sitului Orheiul Vechi.

În acest context, în anii 1996-2001, în cadrul sitului Orheiul Vechi au fost realizate ample investigații arheologice, care şi-au propus dezvăluirea misterului ce acoperea citadela medievală, obținerea unor răspunsuri exhaustive privind originea acestui obiectiv, timpul edificării lui şi evoluția lui ulterioară. Drept rezultat, au fost obținute materiale arheologice care au depăşit orice prognoze, oferind răspunsuri certe în problema originii citadelei de la Orheiul Vechi, a stratigrafiei sitului medieval, a locuirii autohtone după plecarea mongolilor din ținut şi în timpul care a urmat.

În cadrul săpăturilor arheologice de la Orheiul Vechi, în anii 1996-2001, a fost cooptată o echipă de arheologi din țară şi de peste hotare, din care au făcut parte: regretatul dr. Ion Hâncu, dr. Sergiu Musteață, dr. Octavian Munteanu, dr. Ludmila Bacumenco, dr. Iurie Stamati, drd. Vitalie Pleşca etc. La diferite etape ale cercetării au participat: prof. dr. Leonid Kyzlasov (Moscova) (1998), dr. Nicolae Constantinescu (România) (1998-2000), dr. Ionel Cândea (România) (1999-2000), dr. Timur Bobrovskii (Kiev) (1999-2001), dr. Bogdan Riduş (Cernăuți) (1999-2001), dr. Anatol Gorodenco (2001) etc. Pe parcursul travaliului, şantierul arheologic a fost vizitat de specialişti reputați în domeniu: prof. dr. Dan Teodor, dr. Silvia Teodor, prof. dr. Ioan Caproşu, prof. dr.

Ştefan Olteanu, prof. dr. Panait Panait, prof. dr. Petre Roman, prof. dr. Mircea Babeş, cercet. Costică Asăvoaie etc.

Materialul numismatic, obținut în timpul săpăturilor de la Orheiul Vechi, a fost prelucrat de către dr. Eugen Nicolae (Bucureşti), care a efectuat determinările monetare, elaborând în acelaşi timp şi unele studii sui-generis. Obiectele din săpătură au fost descrise de către Ludmila Bacumenco, care este şi autorul capitolului respectiv din lucrarea de față. Planurile şi profilele originale de teren au fost realizate de către Gh. Postică. La elaborarea figurilor grafice şi-au adus contribuția Iurie Stamati, Liliana Gaivas, Vitalie Pleşca, Ludmila Bacumenco, Ştefan Eşanu etc. Prelucrarea computerizată a profilelor şi a altor materiale a fost realizată de Gheorghe Postică. Baza de date „Ceramica Orheiului Vechi" a fost elaborată de către Gheorghe Postică iar la completarea ei au participat Sergiu Musteață, Liliana Gaivas, Ludmila Bacumenco şi Liliana Istrati.

Investigațiile arheologice de la Orheiul Vechi au fost realizate în cadrul programului de cercetare al Universității Libere Internaționale din Moldova, cu participarea Centrului de Cercetări Arheologice din Republica Moldova şi a studenților de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă" din Chişinău, având sprijinul personal al rectorului ULIM, academician Andrei Galben, al directorului Institutului Român de Tracologie, prof. univ. dr. Petre Roman, şi prof. univ. dr. Victor Spinei, m.c. al Academiei Române. Cercetările de la Orheiul Vechi au fost încurajate substanțial de Ministerul Culturii al Republicii Moldova în persoana directorului Direcției Patrimoniu Silvia Cibotaru şi de către Complexul muzeal „Oraşul medieval Orheiul Vechi" în persoana directorului Lilia Colța. În acest context, ținem să aducem expresia înaltei considerații tuturor celor care au participat efectiv sau au sprijinit săpăturile arheologice de la Orheiul Vechi în perioada nominalizată.

Prezenta monografie a fost elaborată în cadrul programului de colaborare cu Institutul Român de Tracologie (1997-2003) şi Institutul de Arheologie al Academiei Române, Filiala Iaşi (1996-2005).

1.4. SCOPUL LUCRĂRII, OBIECTIVE, METODE

Scopul lucrării rezidă în publicarea metodică a materialelor arheologice obținute în timpul săpăturilor din 1996-2001 în cadrul citadelei medievale de la Orheiul Vechi. Pentru a respecta rigorile ştiințifice şi a

recupera cel puțin o parte din vidul informațional al cercetărilor mai vechi, am pus accentul pregnant pe metoda stratigrafică, care, în cazul nostru, a oferit rezultate nebănuite. Metoda stratigrafică reprezintă piatra unghiulară a cercetării prezente, care permite să abordăm situl Orheiul Vechi dintr-o perspectivă nouă, abolită de subiectivism, racordată la principiile obiectivității istorice. Stratigrafia arheologică, în cadrul cercetării, este totală, iar analiza se produce prin intermediul modalității de corelare. Pentru a prezenta cât mai complet informația referitoare la complexele arheologice investigate în lucrare, în corelare cu procedura arheologică, se acordă o atenție deosebită metodei descriptive de prezentare a materialelor, care vine să elimine o altă carență din studiile publicate. O atenție specială se acordă metodei grafice de prezentare a materialelor arheologice, care reprezintă o imagine omogenă, dar şi detaliată privind sursele arheologice descoperite şi care vin să completeze substanțial viziunea complexă asupra sitului arheologic Orheiul Vechi. Or, ne-am propus să punem la dispoziția specialiştilor o informație ştiințifică corectă şi exhaustivă, pentru a se constitui într-un reper pentru studiile istorico-arheologice fundamentale. În legătură cu principiile enunțate este inserat şi catalogul obiectelor elaborat de către Ludmila Bacumenco. O fațetă a exegezei de față, dar care ține mai mult de un alt specific, este prezentarea ceramicii, care, de obicei, se acceptă la nivel statistic, iar în cazurile de strictă necesitate beneficiază şi de descrieri tehnico-tehnologice. Această „problemă", însă, practic, nu poate influența negativ ansamblul arheologic curent. În această ordine de idei, menționăm că ceramica obținută în timpul săpăturilor de la Orheiul Vechi este încadrată într-o bază de date, elaborată în consonanță cu tehnologiile informaționale contemporane, metodă care a şi permis aplicarea vastă a metodei statistice față de aceste materiale, cât şi față de alte vestigii arheologice cu caracter de masă.

1.5. DATE GENERALE DESPRE SĂPĂTURI

Cercetările arheologice din anii 1996-2001 au fost desfăşurate în câteva sectoare: 1) lunca Răutului, la marginea de vest a sitului arheologic „Orheiul Vechi" (Sectoarele nr. 70, 73, 74, 77, 78), 2) lângă peretele de vest al citadelei medievale (Sectoarele nr. 71, 75) şi 3) lângă zidul de răsărit al citadelei (Sectorul nr. 72), 4) lângă extremitatea de sud a citadelei (Sectorul nr. 79) şi 5) în incinta citadelei (Sectorul nr. 76 şi

nr. 80). Remarcăm, în plus, că rezultatele săpăturilor arheologice de la Orheiul Vechi din anii 1996-2001 sunt descrise în rapoartele de săpături depuse în arhiva Comisiei Arheologice a Ministerului Culturii al Republicii Moldova [Postică, Hâncu, Musteață – 1996; Postică, Hâncu, Munteanu – 1997; Postică, Hâncu, Munteanu – 1998; Postică – 1999; Postică – 2000; Postică – 2001] şi unele publicații preliminare [Postică – 1998-a; 1998-b; 1999-a; 1999-b; 1999-c; 1999-d; 2000-a; 2000-b; 2002; 2003; 2004-a; 2004-b; 2004-c; 2004-d; 2005-a; 2005-b; 2005-c]. Materialele arheologice din epoca fierului timpuriu din sectorul nr. 70 au constituit obiectul unei publicații separate [Postică, Munteanu – 1999].

În prezenta lucrare sunt publicate materialele arheologice obținute în timpul cercetărilor din cadrul citadelei medievale Orheiul Vechi (Sectoarele Nr. 71, 72, 75, 76, 79 şi 80)[1] (fig. 2).

În total, cele şase sectoare au fost investigate pe o suprafață de 1075 m.p. Principalul rezultat al cercetărilor din aceşti ani îl reprezintă obținerea unei stratigrafii perfecte, care oferă răspunsuri exhaustive la un şir de întrebări principiale coroborate cu apariția şi evoluția citadelei şi a oraşului medieval de la Orheiul Vechi. Pe suprafața sectoarelor arătate mai sus au fost cercetate următoarele complexe arheologice:

1. *Citadela din piatră, datată cu secolele XIV-XVI* – şapte segmente ale fundației: două pe latura vestică, unul pe latura estică şi patru segmente pe latura de sud.
2. *Şanțul din preajma zidului de vest a citadelei de piatră, datat în prima jumătate a secolului XIV* – patru segmente.
3. *Valul de pământ nr. 3, datat cu începutul secolului XVII* – un segment la capătul de nord al valului.
4. *Două cuptoare de ars var datate cu perioada de la mijlocul secolului XIV* – unul lângă zidul de est, iar altul lângă zidul de vest al citadelei de piatră.
5. *Complexe locative din secolele XIV-XVI* – 12 construcții cercetate integral şi 4 complexe studiate parțial, în colțul de sud-vest al citadelei.
6. *Gropi gospodăreşti* – trei complexe din secolul XIV şi un complex din secolul XVI situate lângă latura de vest a citadelei.
7. *Un mormânt izolat, c. 1366-1369* – lângă zidul de vest al citadelei.
8. *Necropola din secolele XV-XVI* (*45 morminte)* – în preajma zidului de est al citadelei.

[1] Materialele arheologice obținute în sectoarele din partea de vest a complexului Orheiul Vechi (nr. 70, 73, 74, 77, 78) nu constituie subiectul prezentei monografii.

2. SECTOARE ARHEOLOGICE

2.1. SECTORUL NR. 71

Amplasat la vest de citadelă, lângă zid, de la contrafortul semicircular din partea centrală a laturii zidului până la turnul din colțul de sud-vest (fig. 2; 3; 6).

Sectorul nr. 71 era format din două compartimente. Primul se găsea propriu-zis lângă zid, în paralel cu acesta, şi avea axa nord-sud cu dimensiunile de 36,0×1,0 m. Cel de-al doilea compartiment (19,0/7,0× 13/3,0 m) era amplasat perpendicular pe primul, având extinderea spre nord-vest. Suprafața cercetată era de 256 m.p.

2.2. SECTORUL NR. 72

Amplasat la est de citadelă, lângă zid, la distanța de 4,90 m spre sud de la turnul circular din colțul de nord-est (fig. 2; 4, 1), sectorul nr. 72 avea forma unei secțiuni orientate pe axa vest-est, cu lungimea de 40 m şi lățimea de 2 m. Divizată în carouri de 2,0×2,0 m, numerotate conform sistemului tablei de şah de la vest la est, distribuite E1-E20. Pe parcursul lucrărilor la nord carourilor E6-E8 li s-au suplimentat alte şase carouri: C6-C8 şi D6-D8. Suprafața cercetată este în total de 104 m.p.

2.3. SECTORUL NR. 75

Este amplasat la vest de citadelă, lângă zid, la distanța de 4,70 m spre sud de la turnul din colțul de nord-vest (fig. 2; 4, 2; 14). Sectorul nr. 75 presupune o secțiune de 80 m lungime şi 2 m lățime, orientată de la est spre vest (carourile D1-D40), la care pe parcurs au fost ataşate dinspre sud trei rânduri de carouri: E5-E8, F5-F8, şi G1-G8. Suprafața analizată era de 226 m.p.

2.4. SECTORUL NR. 76

Situat în incinta citadelei de piatră, în colțul de sud-vest. Sectorul nr. 76, inițial, reprezenta o secțiune cu lungimea de 46×2 m, trasată 10 m spre est de la zidul de vest al citadelei pe axa sud-nord, care ulterior a fost extinsă, cuprinzând întreaga suprafață din colțul de sud-vest al citadelei, dispunând în partea de sud de o porțiune cu lățimea de 12-18 m (carourile A/I-1/9) şi alta în partea de nord cu lățimea de până la 12 m (carourile R/U-4/7) (fig. 2; 5, 1). Suprafața studiată era de 433 m.p.

2.5. SECTORUL NR. 79

Se afla în afara citadelei, lângă turnul de sud-vest. Sectorul cuprindea două secțiuni (fig. 2; 5, 2). Prima era ancorată pe segmentul de sud-est a turnului în locul joncțiunii cu latura de sud a zidului. Avea o formă patrulateră cu dimensiunile de 6,0×2,0 m. Al doilea compartiment era la 6,0 m spre est de la turnul din colțul de sud-vest, fiind ancorat pe zidul de sud. Avea o formă patrulateră cu dimensiunile de 20,0×2,0 m. Suprafața secțiunii era de 52 m.p.

2.6. SECTORUL NR. 80

Era amplasat în colțul de sud-est al citadelei, lângă zidul de sud, la 2 m de la latura de est, pe locul săpăturii lui Gh.D. Smirnov din anii ’50 (fig. 2; 5, 3). Au fost trasate 3 carouri de 2,0×2,0 m, numerotate A58, B58 şi C58 în continuarea enumerării din sectorul nr. 76. Carourile nr. B58 şi C58 au fost sondate până la adâncimea de 0,20 m, iar caroul A58 până la nivelul solului steril. Suprafața cercetată era de 4 m.p.

3. STRATIGRAFIA

Stratigrafia citadelei medievale a Orheiului Vechi a fost studiată în baza a 52 de profile, între care 22 profile din apropierea imediată a zidurilor şi 30 profile din interiorul ei.

3.1. STRATIGRAFIA DIN PREAJMA CITADELEI DE PIATRĂ

3.1.1. Date generale

Stratigrafia din preajma citadelei de piatră a fost cercetată prin intermediul a 22 profile (tab. 1-4), dintre care 10 reprezentau profile magistrale, iar 12 locale. În cadrul sectorului nr. 71 au fost investigate 11 profile stratigrafice, în sectorul nr. 72 – un profil magistral, în sectorul nr. 75 – şase profile şi în sectorul nr. 79 – patru profile.

În urma examinărilor am stabilit că lângă citadela de piatră se află urme arheologice din paleolitic şi evul mediu. Vestigiile medievale vizează patru etape cronologice de bază: 1) secolul XIII – mijlocul secolului XIV – etapa aşezării locale şi a oraşului oriental, 2) anii 1366-1369 – prima etapă a citadelei de piatră, 4) finele secolului XIV – mijlocul secolului XVI – a doua etapă a citadelei de piatră (cu necropola de lângă zidul de est) şi 4) a doua jumătate a secolului XVI – prima jumătate a secolului XVII – etapa târgului/satului Peştera/Movilău şi a ridicării valului de pământ nr. 3.

Stratul vechi de călcare al solului din secolele XIII-XIV era aşternut pe lut/nisip steril sau pe roca de calcar şi se afla la adâncimea de 0,20-0,80 m în funcţie de teren.

3.1.2. Stratigrafia sectorului nr. 71

Stratigrafia sectorului nr. 71, cercetată în baza a 11 profile (tab. 1; fig. 7-11), analizate de la solul steril pe verticală, arată astfel:

1. Sol lutos steril de culoare gălbuie, în unele locuri – stâncă de calcar, aflată la adâncimea minimă de 0,50 m (caroul I4) şi maximă de 1,40 m (A4), 1,50 m (D1), 1,70 m (F1[1]) Nc (nivel contemporan).

2. Sol cenuşiu-brun, cu pigmenți de calcar, grosimea de 30-60 cm – strat din secolul XIII – începutul secolului XIV, evidențiat bine în carourile A4-19, A/I-4 etc. – reprezintă vechiul nivel de călcare.
3. Sol cenuşiu de nuanță deschisă, lentilă cu grosimea de 30-60 cm – reprezintă probabil resturi din talpa valului (?) aflat la est de şanțul descoperit în acest sector.
4. Sol cenuşiu-deschis, omogenizat cu pigmenți de calcar şi mortar, plasat la fundul şanțului, de la est spre vest, cu grosimea de 30-70 cm – reprezintă prima fază de nivelare a şanțului în sectorul carourilor G4-3-2-1-1^1-2^1; H4-3-2-1-1^1-2^1. Acest pământ probabil provenea din valul demolat de la est de şanț.
5. Sol cenuşiu cu pigmenți de mortar, componență provenită din activitățile de construcție a citadelei de piatră, grosimea 10-35 cm, descoperit în carourile E5, D5.
6. Strat de mortar şi pietriş cu grosimea de 3-25 cm – faza inițială de construcție a citadelei din piatră, aşternut pe vechiul nivel de călcare al solului cu material ceramic autohton, tipic secolelor XIII-XIIV (carourile A,B,C4-3-2-1, A5-14, 16-18), iar în unele locuri şi peste vestigii ale Hoardei de Aur din secolul XIV (C4-D4, A10).
7. Sol de culoare neagră, cu pigmenți de mortar având grosimea 3-25 cm, sesizat în carourile C1^1, C1, C2, C3.
8. Pietre de dimensiuni mari şi mici în două cu mortar (strat de 20-110 cm), provenite, indiscutabil, de la şantierul construcției citadelei de piatră – aşternute în şanțul de vest, peste primul strat de nivelare a construcției sub forma unei lentile de la est spre vest, reprezentând a doua fază de nivelare a şanțului în sectorul carourilor G4-3-2-1-1^1-2^1; H4-3-2-1-1^1-2^1.
9. Sol cenuşiu sau negru, amestecat pe alocuri cu pietriş, grosimea 20-60 cm – depozitat în partea superioară a şanțului de apărare, reprezentând a treia fază de nivelare a şanțului în sectorul carourilor G4-3-2-1-1^1-2^1; H4-3-2-1-1^1-2^1.
10. Sol cenuşiu-lutos cu grosimea de 10-25 cm, plasat peste şanțul de vest, – reprezenta cea de-a IV fază de nivelare a acestuia.
11. Pietre arse, lut ars, bucăți masive de var stins, cu o grosime totală de 20-40 cm, – deşeuri din complexul de ars var nr. 15 (umplutura cuptorului şi gropilor de acces).
12. Aglomerare masivă din mortar şi pietre cu o grosime totală de 20-50 cm – o fază din perioada construcției citadelei de piatră (în carourile C2-1 şi D2).

13. Sol cenuşiu cu pigmenţi de lut ars, var şi calcar, cu grosimea de 10-35 cm, observat în carourile D1, E1, F1-1[1], deasupra umpluturii complexului nr. 15.
14. Lut ars, pietre arse şi var stins cu o grosime totală de 35-40 cm, – provenite din dărâmătura complexului nr. 15, fiind identificate sub formă de calotă deasupra straturilor anterioare.
15. Sol cenuşiu-negricios cu pietre mărunte, având grosimea de 10-40 cm observat în preajma zidului citadelei, pe anumite segmente era plasat peste stratul de construcţie a citadelei de piatră (strat nr. 6) sau chiar deasupra păturii de pământ din perioada secolelor XIII-XIV (strat nr. 2) (caroul A4, A16-A18).
16. Sol lutos gălbui-cenuşiu, grosimea 40-60 cm, observat în carourile D1, E1.
17. Strat masiv din pietriş, grosimea 10-60 cm, depistat lângă zidul citadelei din piatră (A4, B4, A15-A21, C3, C2, C1) şi întins peste stratul de pământ cenuşiu (nr.15), iar, într-un caz, şi deasupra stratului de lut gălbui cu nr.16; reprezintă etapa de demolare a citadelei din piatră.
18. Sol negru cu pigmenţi de calcar, grosimea de 10-30 cm, situat aproape de nivelul actual de călcare sub solul vegetal, indică epoca modernă.
19. Sol negru cu moloz, grosimea 20-40 cm (săpătura lui Gh.D. Smirnov lângă turnul de sud-vest).
20. Sol vegetal cenuşiu cu pietriş, grosimea 10-15 cm, situat la nivelul actual de călcare, aparţinând perioadei contemporane.

Tabelul nr. 1. **Corelarea profilelor din sectorul nr. 71**

(*Legendă:* 1 – profil sud-nord, peretele de vest al carourilor A5-A22; 2 – profil vest-est, peretele de sud al carourilor J5-A5; 3 – profil vest-est, peretele de nord al carourilor J5-A5; 4 – profil vest-est, peretele de nord al carourilor $I2^1$-$F2^1$; 5 – profil est-vest, peretele de sud al carourilor $G1^1$-$F1^1$; 6 – profil vest-est, peretele de nord al carourilor I1-C1; 7 – profil vest-est, peretele de nord al carourilor J4-A4; 8 – profil nord-sud, peretele de est al carourilor C1-C3; 9 – profil nord-sud, peretele de est al carourilor $F2^1$-$F1^1$; 10 – profil sud-nord, mijlocul carourilor F3-F1; 11 – profil vest-est, peretele de nord al carourilor F2-C2).

Straturile	Nr. straturi	Grosimea (cm)	Numerele profilelor conform legendei										
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Sol vegetal cenuşiu cu pietriş	20	10-15	8	10	11	8	11	17	14	10	7	6	8
Negru, moloz (săpături Gh.D. Smirnov)	19	20-40	7	9	10	-	-	-	13	-	-	-	-
Negru, pigmenţi de calcar	18	10-30	-	8	9	7	10	16	12	9	6	-	7
Pietriş (strat de demolare a citadelei de piatră)	17	10-60	6	7	8	-	-	15	11	8	-	-	6
Lut cenuşiu	16	40-60	-	-	-	-	9	14	-	-	-	-	-

Straturile	Nr. straturi	Grosimea (cm)	Numerele profilelor conform legendei										
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Cenuşiu cu pietre mici, pigmenţi de calcar	15	10-40	5	6	7	-	8	13	10	7	-	5	5
Lut ars, var (resturi din cuptorul nr. 15)	14	35-40	-	5	6	6	-	12	-	-	5	4	-
Cenuşiu, pigmenţi calcar	13	10-35	-	-	-	-	7	11	-	6	4	3	4
Mortar (aglomerare, o etapă din construcţia citadelei din piatră)	12	20-50	-	-	-	-	-	10	-	5	-	-	-
Lut ars, pietre arse, var, sol cenuşiu (resturi din dărâmătura cuptorului nr.15)	11	20-40	-	-	-	-	6	9	9	-	3	2	3
Sol cenuşiu lutos (a IV-a etapă de nivelare a şanţului de vest)	10	10-25	-	-	-	-	-	8	8	-	-	-	-
Cenuşiu-închis granulos, sau negru, pigmenţi de calcar (a III-a etapă de nivelare a şanţului)	9	20-110	-	-	-	5	5	7	7	-	-	-	-
Pietre, mortar (a II-a etapă de nivelare a şanţului de vest cu resturi de la construcţia citadelei de piatră)	8	20-45	-	-	-	4	4	6	6	-	-	-	-
Negru cu pigmenţi de mortar	7	10-15	-	-	-	-	-	5	-	4	-	-	-
Mortar (stratul de construcţie a citadelei de piatră)	6	3-25	4	4	5	-	-	4	5	3	-	-	2
Cenuşiu, mortar	5	10-35	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Cenuşiu deschis, demolarea valului (I etapă de nivelare a şanţului)	4	30-70	3	3	3	3	3	3	4	-	-	-	-
Cenuşiu-deschis, talpa valului din partea de est a şanţului	3	30-60	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-
Cenuşiu-brun, pigmenţi de calcar, secolele XIII-XIV	2	20-40	2	2	2	2	2	2	2	2	2	-	-
Lut steril, rocă	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

3.1.3. Stratigrafia sectorului nr. 72

Stratigrafia sectorului nr. 72 analizată în baza profilului transversal de nord (fig. 12; 13), cu o lungime de 50 m, arăta în felul următor:

1. La talpă era stânca din calcar sarmaţian, pe alocuri acoperită de nisip gălbui, adâncimea de 80-100 cm.
2. Sol de culoare neagră, grosimea de 50-60 cm, reprezintă stratul vechi de călcare din secolele XIII-XIV.
3. Dungă de mortar, grosimea de 15-18 cm, reprezintă stratul de construcţie a citadelei, anii 1366-1369.
4. Sol cenuşiu fără impurităţi, cu grosimea de 15-20 cm.
5. Sol cenuşiu cu pigmenţi de calcar, grosimea de 60 cm, reprezintă talpa valului nr. 3, anul 1600-1606.
6. Sol cenuşiu şi pietriş, grosimea de 20-40 cm.
7. Sol nisipos, pe marginea de est a valului nr. 3, grosimea 20-30 cm.
8. Sol vegetal cenuşiu, grosimea 5-10 cm.

3.1.4. Stratigrafia sectorului nr. 75

Stratigrafia Sectorului nr. 75, cercetată în baza a 6 profile (tab. 2; fig. 15-17), analizată pe verticală de la talpă la nivelul actual este următoarea:

1. Sol lutos steril de culoare gălbuie, la adâncimea minimală de 0,10 m şi maximală de 1,50-1,60 m.
2. Sol cenuşiu-deschis cu pigmenţi de calcar, cu grosimea de 25-48 cm. Se găsea la adâncimea de 0,70-1,10 m. Aceste vestigii reprezintă stratul vechi de călcare cu resturi culturale din secolele XIII-XIV. În acest nivel au fost descoperite 40 de fragmente de ceramică de tipul Hoardei de Aur, secolul XIV, trei cuie de fier şi cinci lame de silex din paleoliticul târziu.
3. Sol lutos-cenuşiu, aşternut la fundul şanţului, cu grosimea 25-104 cm – reprezintă I strat de nivelare a şanţului.
4. Strat de mortar şi pietriş cu grosimea de 15 cm, depus peste solul vechi de călcare la adâncimea de 0,40 m. Acest strat reprezintă etapa iniţială de construcţie a citadelei de piatră din secolul al XIV-lea, aşternut peste solul din secolele XIII-XIV. A fost observat foarte clar doar în caroul D1, lângă zidul fortificaţiei. În restul carourilor stratul respectiv nu s-a păstrat. Acest fapt se datorează, probabil, nivelărilor din preajma citadelei de piatră efectuate după finisarea lucrărilor de construcţie. În timpul acestor lucrări a fost demolat de asemenea şi valul de pământ din preajmă, care a fost aruncat în şanţ.
5. Sol cenuşiu, cu grosimea 38-81 cm, reprezenta al II-lea strat de nivelare a şanţului.
6. Pietre, mortar, cu grosimea stratului de 19-40 cm, reprezenta al III-lea strat de nivelare a şanţului cu resturi din timpul construcţiei citadelei de piatră.
7. Sol cenuşiu, cu grosimea 69-76 cm, reprezenta al IV-lea strat de nivelare a şanţului.
8. Sol cenuşiu-închis negricios cu grosimea de 20-30 cm. A fost observat la adâncimea de 0,50-0,80 m. Era plasat deasupra stratului de mortar în caroul D1 şi peste stratul vechi de călcare în carourile D1-D3, G2-G8. Acest nivel conţinea ceramică din diferite perioade: secolele III-IV d. Hr. – 1 fragment, secolele XIII-XIV – 3 fragmente, secolul XIV (Hoarda de Aur) – 41 fragmente, sfârşitul secolului

XIV – începutul secolului al XV-lea – 2 fragmente şi secolele XV-XVI – 15 fragmente.

9. Sol cenuşiu-închis granulos cu grosimea de 10-40 cm, aşternut peste stratul precedent. A fost descoperit la adâncimea de 0,15-0,70 m în carourile G3-G7 şi 0,25-0,60 m în carourile D2-D4. În acest strat a fost descoperită ceramică din secolul XIV (Hoarda de Aur) – 9 fragmente şi secolele XV-XVI – 5 fragmente.
10. Sol lutos gălbui, cu grosimea de 20-40 cm, care întretăia stratul de pietriş (nr. 6), fiind aşternut deasupra unor porţiuni ale straturilor nr. 4, 5, 7. Acest strat a fost observat în carourile D1-D4. În acest strat n-au fost descoperite resturi culturale.
11. Strat alcătuit din pietriş amestecat cu mortar, grosimea era 20-40 m. A fost descoperit lângă zidul citadelei în carourile D1 şi G1. Partea superioară a acestui strat se afla practic la suprafaţa nivelului actual de călcare a solului. Acest strat reprezintă, probabil, nivelul de demolare a citadelei.
12. Sol vegetal cu grosimea de 10 cm, a fost observat în carourile D1-D2.
13. Sol de nivelare, cu o grosime de până la 60 cm, depozitat în anul 1993.

Tabelul nr. 2. **Corelarea profilelor din sectorul nr. 75**

(*Legendă:* 1 – profil vest-est, peretele de nord al carourilor D10-D1; 2 – profil vest-est, peretele de sud al carourilor D10-D1; 3 – profil vest-est, peretele de nord al carourilor E8-E5; 4 – profil vest-est, peretele de sud al carourilor F8-F5; 5 – profil vest-est, peretele de nord al carourilor G8-G1; 6 – profil vest-est, peretele de sud al carourilor G8-G1).

Straturile	Nr. straturi	Grosimea (cm)	Numerele profilelor conform legendei					
			1	2	3	4	5	6
Nivelare 1993	13	60	11	12	8	8	10	
Sol vegetal	12	10	10					10
Pietriş cu mortar, reparaţie a zidului	11	20-40		11			9	9
Lut gălbui cu cenuşiu	10	20-40	9	10				
Cenuşiu-închis granulos	9	10-40		9			8	8
Nisipos gălbui-cenuşiu, cenuşiu-închis	8	20-30	8	8	7	7	7	7
Cenuşiu, a IV-a etapă de nivelare a şanţului	7	69-76	7	7	6	6	6	6
Pietre, mortar, a III-a etapă de nivelare a şanţului	6	19-40	6	6	5	5	5	5
Cenuşiu, a II-a etapă de nivelare a şanţului	5	38-81	5	5	4	4	4	4
Strat de construcţie a citadelei, mortar	4	15	4	4				
Lutos-cenuşiu, I etapă de nivelare a şanţului	3	25-104	3	3	3	3	3	3
Cenuşiu brun, deschis	2	25-48	2	2	2	2	2	2
Lut steril	1		1	1	1	1	1	1

3.1.5. Stratigrafia sectorului nr. 79

Stratigrafia sectorului nr. 79 cercetată în baza a 4 profile (tab. 3; fig. 46-47) se prezintă în felul următor:

1. Roca de calcar sarmaţian, acoperită în unele locuri de un strat de nisip steril, la adâncimea de 0,80-1,0 m.
2. Sol cenuşiu-închis, în unele locuri negru pronunţat, grosimea 20-35 cm, reprezintă nivelul vechi de călcare din secolele XIII-XIV.
3. Sol cenuşiu. A fost observat lângă zidul citadelei, avea grosimea de 10 cm, se extindea cu 1,70 m spre sud. Acest strat era suprapus direct pe soclul de fundaţie al citadelei, reprezentând sol de nivelare, extras din şanţul de fundaţie.
4. Pietriş negricios, amestecat cu pământ negru, grosimea 10-30 cm. Avea forma unei lentile cu lungimea de circa 4,0 m, extinse pe axa nord-sud, la distanţa de circa 3,50 m sud de la zid. Acest pietriş, provine din şanţul de fundaţie al citadelei.
5. Pietriş de culoare albicioasă cu multă făină de piatră de aceeaşi culoare, cu grosimea de 30-50 cm. Stratul începea la distanţa de 1,60 m spre sud de la zid, se extindea de la nord la sud pe o suprafaţă cu lungimea de circa 2,0 m şi era suprapus parţial peste lentila de pietriş de culoare negricioasă (nr. 4). Acest strat reprezintă rămăşiţe ale depozitului de piatră din timpul construcţiei citadelei de piatră.
6. Pietriş amestecat masiv cu mortar umed de culoare gălbuie, cu grosimea de 40-50 cm. Era analogic cu mortarul tipic pentru prima etapă de construcţie a citadelei. Pietrişul cu mortar se extindea de la zidul citadelei spre sud pe o suprafaţă cu lungimea de 2,50 m, acoperind parţial stratul de pietriş de culoare albicioasă (nr. 5). Pietrişul cu mortar reprezintă rămăşiţe din construcţia citadelei.
7. Sol cenuşiu, cu grosimea de 10-25 cm, orientat de la nord spre sud.
8. Dungă de nisip de 2-3 cm.
9. Strat de nisip de 10-12 cm.
10. Lentilă din pietriş amestecat în unele locuri cu sol cenuşiu, având grosimea de 20-25 cm. A fost observată în carourile A1-C1, B1, C1, B2-B3. Stratul era observat începând cu adâncimea de 0,10-0,25 m până la adâncimea de 0,18-0,35 m. Era plasat la distanţa de 2,20 m spre sud de la zidul citadelei şi 1,20 m de la turnul de vest, fiind orientat de la nord spre sud pe o suprafaţă cu lungimea de 2,40 m lângă peretele de vest al carourilor şi de 2,75 m lângă

peretele de est. Era depus direct deasupra stratului de pământ cenuşiu-nisipos (nr. 9), fapt observat lângă peretele de vest. Stratul de pietriş reprezintă, probabil, o fază de reconstrucţie sau de demolare a citadelei.

11. Sol cenuşiu cu pigmenţi de calcar 15-30 cm grosime.
12. De la nivelul solului cenuşiu (nr. 11), în caroul A1, lângă turn este şanţul săpăturii lui Gh.D. Smirnov din 1952 (foto 9).
13. Urmează şanţul de restaurare din anul 1974.
14. Sol vegetal de culoare cenuşie, avea grosimea de 2-8 cm.

Tabelul nr. 3. **Corelarea profilelor din Sectorul nr. 79**

Legendă: 1 – profil sud-nord, A1-C1 (vest); 2 – profil nord-sud A1-C1 (est); 3 – profil sud-nord, A4-J4 (vest); 4 – profil nord-sud, A4-J4 (est).

Straturile	Nr. straturi	Grosimea (cm)	Profile conform legendei			
			A1-C1 Vest	A1-C1 Est	A4-J4 Vest	A4-J4 Est
Sol vegetal	14	2-8	9	10	13	13
Şanţ de restaurare, 1974	13	30	8	9	12	12
Şanţ, săpătură Gh.D. Smirnov	12	30	7	8		
Sol cenuşiu, pigmenţi calcar	11	15-30	6	7		
Strat de pietriş	10	20-25	5	6	11	11
Sol nisipos	9	10-12			10	10
Dungă de nisip	8	2-3		5	9	9
Sol cenuşiu-nisipos (negru)	7	10-25	4	4	8	8
Pietriş cu mortar gălbui, strat de construcţie citadelă, mijlocul secolului XIV	6	40-50			7	7
Pietriş albicios cu făină albă, secolul XIV	5	30-50	3	3	6	6
Pietriş negricios cu sol negru, secolul XIV	4	10-30			5	5
Sol cenuşiu	3	10			4	4
Sol cenuşiu, negru, secolul XIII-XIV	2	20-35	2	2	3	3
Sol nisipos steril	1				2	2
Rocă, calcar	1		1	1	1	1

3.1.6. Corelări stratigrafice

Concluziile generale privind stratigrafia arheologică din preajma citadelei Orheiului Vechi pot fi trase în urma analizei datelor obţinute în sectoarele nr. 71, 72, 75 şi 79, prezentate în tab. 4.

Tabelul nr. 4. **Corelarea straturilor din preajma citadelei Orheiului Vechi, Sectoarele nr. 71, 72, 75, 79**

Straturile	Nr. straturi culturale	Grosimea (cm)	Nr. sectoare şi nr. straturi			
			71	72	75	79
Nivelare 1993	32				13	
Sol vegetal cenuşiu cu pietriş	31	10-15	20	8	12	14
Pietriş, Reparaţie 1974	29				11	13

Straturile	Nr. straturi culturale	Grosimea (cm)	Nr. sectoare şi nr. straturi			
			71	72	75	79
Negru, Săpături Gh.D. Smirnov	30		19			12
Sol nisipos	28	20-30		7		
Sol cenuşiu cu pietriş	27	20-40		6		
Valul nr. 3, sol cenuşiu	26	60		5		
Cenuşiu	25	10-15		4		
Negru, pigmenţi de calcar	24	10-30	18			11
Pietriş, strat de demolare a citadelei de piatră, secolul XVI	23	10-60	17			10
Lut gălbui cu cenuşiu	22	40-60	16		10	
Cenuşiu cu pietre mici, pigmenţi de calcar	21	10-40	15		9	
Strat de nisip	20	2-3				9
Dungă de nisip	19	10-25				8
Nisipos-gălbui, cenuşiu-deschis	18	20-40			8	
Lut ars, var (resturi din cuptorul nr. 15)	17	10-15	14			
Cenuşiu , pigmenţi de calcar	16	10-15	13			
Mortar, aglomeraţie masivă	15	20-50	12			
Lut ars, pietre arse, var, sol cenuşiu (resturi cuptor nr.15)	14	35-40	11			
Cenuşiu (a IV-a etapă de nivelare a şanţului de vest)	13	15-25	10		7	
Cenuşiu închis granulos (a III-a etapă de nivelare a şanţului)	12	20-60	9		6	
Pietre nearse, mortar (a II-a etapă de nivelare a şanţului)	11	20-45	8		5	
Cenuşiu, pigmenţi: de lut ars, var şi calcar	10	10-35	7			7
Mortar, pietriş (stratul de construcţie a citadelei de piatră)	9	3-25	6	3	4	6
Cenuşiu cu mortar	8	10-35	5			
Pietriş (şantierul de construcţie citadelă)	7	30-50				5
Pietriş (din groapa fundaţiei citadelei)	6	10-30				4
Sol negru (din şanţul fundaţiei citadelei din piatră)	5	10				3
Cenuşiu deschis, (I etapă de nivelare a şanţului)	4	30-70	4		3	
Cenuşiu deschis, talpa valului de la est de şanţ (?)	3	30-60	3			
Cenuşiu-brun, pigmenţi de calcar, secolele XIII-XIV	2	20-40	2	2	2	2
Lut steril, rocă	1		1	1	1	1

Corelarea datelor stratigrafice permite să evidenţiem 32 de straturi cu depuneri culturale, în baza cărora stabilim următorul tablou stratigrafic în preajma citadelei de piatră:

1. *Nivel din secolul XIII – prima jumătate a secolului XIV* – reprezentat prin pământ brun-cenuşiu (stratul nr. 2), aşternut peste lutul steril sau direct pe roca de calcar (stratul nr. 1). De acest nivel ţine faza şanţului de la vest de citadela de piatră, reprezentată prin mai multe segmente ale şanţului propriu-zis (şanţul era săpat în stratul nr. 2) şi urme posibile ale valului din pământ aflat la est de şanţ (stratul nr. 3).
2. *Nivel de la mijlocul secolului al XIV-lea* – De acest nivel ţine construcţia citadelei de piatră, în al treilea sfert al secolului al XIV-lea – reprezentată prin faze de nivelare a şanţului (straturile nr. 4, 11, 12, 13), amenajarea şanţului de fundaţie a citadelei din piatră (stratul nr. 5, 6, 7), resturi din timpul organizării şantierului de

construcție a citadelei (mortar, piatră stocată pentru construcție) (stratul nr. 7, 8), stratul de construcție a citadelei (mortar, pietriş) (stratul nr. 9), fază de construcție a citadelei (stratul nr. 10), cuptoare de ars var nr. 14, 17 (pregătirea materiei prime pentru mortar), fază de reamplasare a mortarului (stratul nr. 15) şi a solului cenuşiu (stratul nr. 16), deşeuri de la construcție (aglomerații de mortar şi piatră) (stratul nr. 16).

3. *Nivel din secolul XV – mijlocul secolului al XVI-lea* – reprezentat prin depuneri de sol nisipos-cenuşiu (stratul nr. 18), sol nisipos (stratul nr. 19, 20), sol cenuşiu (stratul nr. 21), lut cu sol cenuşiu (straturile nr. 22).
4. *Nivel de la mijlocul secolului al XVI-lea* – demolarea citadelei de piatră, reprezentat prin pietriş, mortar (stratul nr. 23).
5. *Nivel din a doua jumătate a secolului al XVI-lea* – reprezentat prin sol cenuşiu (stratul nr. 24, 25),
6. *Nivel din secolul al XVII-lea* – reprezentat prin valul nr. 3, sol cenuşiu (stratul nr. 26) şi sol nisipos (stratul nr. 27, 28).
7. *Nivel din secolul XX* – sol vegetal (strat nr. 31), intervenții (straturile nr. 29, 30), nivelări 1993 (stratul nr. 32).

3.2. STRATIGRAFIA DIN INCINTA CITADELEI DE PIATRĂ

Stratigrafia din incinta citadelei a fost studiată în baza investigațiilor efectuate în sectorul nr. 76 în colțul ei de sud-vest.

3.2.1. Stratigrafia sectorului nr. 76

Stratigrafia sectorului nr. 76 a fost studiată în baza a 28 de profile, care acoperă integral suprafața din colțul de sud-vest al citadelei (fig. 18-45, foto 21-24). Corelarea profilelor din sectorul nr. 76 a permis să evidențiem 14 repere stratigrafice de bază şi un şir de repere intermediare, care, privite de la talpă pe verticală, se prezintă după cum urmează:

1. Strat steril. Reprezenta roca din calcar, pietriş de rocă sau lut steril. A fost observat pe toată suprafața sectorului cercetat.

2. Strat de pământ cenuşiu nr. 1 – nivelul vechi de călcare. Era aşternut peste roca de calcar, avea culoarea neagră (pe alocuri cenuşie-brună), compus din pământ omogen fără impurități. Grosimea stratului era de

30-40 cm. Nivelul respectiv a fost observat practic în toate profilele (21 profile) şi este datat cu secolele XIII-XIV. Vestigii culturale în acest strat se întâlnesc sporadic. Stratul era străpuns de Şanțul de Vest (complexul nr. 19), fapt observat în carourile C5-D5 şi C6-E6.

3. Strat de construcție a citadelei de piatră. Era aşternut peste suprafața nivelului vechi de călcare. Era alcătuit din mortar şi pietriş, cu grosimea de 5-15 cm. Stratul a fost observat lângă zidul citadelei pe porțiuni cu lățimea de 0,30-1,20 m, fiind urmărit în 5 profile perpendiculare pe zidul citadelei de piatră (A9-F9-est, A7-F7-vest, A6-F6-est, A6-F6-vest, A5-F5-est). Stratul de construcție datează din perioada de la mijlocul secolului XIV. În carourile A6-F6 stratul de mortar era observat deasupra umpluturii complexului nr. 19, care reprezenta urmele *Şanțului de Vest*.

4. Strat de pietriş nr. 1. Reprezenta o pânză de pietriş aşternută deasupra nivelului vechi de călcare, în continuarea stratului de construcție a citadelei de piatră. Pânza de pietriş începea la marginea de est a carourilor A9-F9 şi se extindea în creştere-descreştere spre vest până în carourile A8-F8. Grosimea pânzei de pietriş era de 10 cm la marginea de est a caroului D9 şi de 30-40 cm în caroul D8. A fost observat în 4 profile (A9-F9-est, A8-F8-vest, A8-F8-vest, G5-H5). Stratul de pietriş datează din a doua jumătate a secolului XIV. La nivelul acestui strat de pietriş a fost amenajată o locuință de suprafață (complexul nr. 53).

5. Strat de pământ cenuşiu nr. 2. Reprezenta o pânză de pământ cenuşiu care se extindea peste stratul de construcție al citadelei sau peste stratul de pietriş nr. 1. A fost observat în 12 profile (A9-F9-est, A8-F8-vest, A8-F8-vest, A7-F7-vest, A6-F6-est, A6-F6-vest, A5-F5-est, A6-sud, A5-A4-sud, F4-F5-nord, IJ5-IJ4, G5-H5). Stratul avea grosimea de 10-30 cm. Stratul de pământ nr.2 datează din perioada de la sfârşitul secolului XIV – începutul secolului XV, fiind străpuns de podeaua locuinței de suprafață (complexul nr. 53).

6. Strat de pietriş nr. 2. Reprezenta o lentilă de pietriş aşternută peste stratul de pământ cenuşiu nr.2. A fost observat în 7 profile (A7-F7-vest, A6-F6-est, A6-F6-vest, A5-F5-est, F7-F9-nord, A6-sud, F1-I1-vest). Acest strat se extindea din caroul A7-F7 până în carourile C5-F5, pe o suprafață de 5,0×8,0 m având în acelaşi timp şi o ieşire în peretele de nord al carourilor F8-F9. Avea grosimea maximală de 60-100 cm. Stratul de pietriş datează din perioada secolului XV.

7. Strat de pământ cenuşiu nr. 3. Reprezenta o pânză de pământ cenuşiu, care se afla deasupra stratului de pietriş nr.2. A fost observat în

3 profile (A7-F7-vest, D8-D9-sud, F7-F9 – nord). Grosimea stratului era de 10-20 cm, datând din perioada secolului XV. Mai sus de nivelul acestui strat au fost descoperite vestigiile câtorva construcții: o locuință de suprafață (complexul nr. nr. 25), o construcție locativă din piatră (complexul nr. 51), cât şi coridorul de intrare în locuința nominalizată (complexul nr. 54).

8. Strat de pământ cenuşiu nr. 4. Reprezenta o pânză de pământ de culoare cenuşie închisă, care a fost observată în 4 profile (A6-F6-est, A6-F6-vest, A5-F5-est, I5-J5/J4-I4-vest). Grosimea stratului era de 25-30 cm. În cadrul nivelului dat a fost identificată o locuință de suprafață (complexul nr. 25), peste care era complexul nr. 54. Mai sus de acest strat se găseau vestigiile complexelor nr. 52, nr. 34 şi nr. 49.

9. Strat de pietriş nr. 3. A fost observat în 5 profile: A9-F9-est, A8-F8-vest, A8-F9-est, D8-D9-sud, F7-F9-nord. Grosimea stratului era de 10-20 cm. Pietrişul se suprapunea peste complexul nr. 34, de la mijlocul secolului XV.

10. Strat de pământ cenuşiu nr. 5. A fost observat în 3 profile (A9-F9-est, D8-D9-sud, F8-F9-nord). Grosimea era 10-20 cm. Datează din perioada secolului XVI şi era suprapus peste stratul de pietriş nr. 3.

11. Pietriş, mortar. Reprezintă stratul de demolare al citadelei medievale din piatră (= complexul nr. 26). Era alcătuit din pietre de dimensiuni mari şi medii şi din mortar, toate provenite din demolarea citadelei de piatră, având grosimea de 20-100 cm. A fost observat în 17 profile (A9-F9-est, A8-F8-vest, A8-F8-est, A7-F7-vest, A6-F6-est, A6-F6-vest, A5-F5-est, A4-F4-vest, A9-A8-nord, A6-sud, A5-A4-sud etc.). Era acoperit de stratul de pământ cenuşiu nr. 6 şi de complexul nr. 35. Datează de la mijlocul secolului XVI.

12. Strat de pământ cenuşiu nr. 6. A fost observat în 24 profile (A9-F9-est, A8-F8-vest, A8-F8-est, A7-F7-vest, A6-F6-est, A6-F6-vest, A4-F4-vest, D8-D9-nord, F7-F9-nord, A5-A4-sud, F4-F5, IJ5-4, etc.). Grosimea stratului era de 10-30 cm. În cadrul acestui nivel se aflau vestigiile unei locuințe (complexul nr. 35). Datează din a doua jumătate a sec. XVI – prima jumătate a secolului al XVII-lea.

13. Strat de nisip gălbui. A fost observat în 16 profile (A6-F6-est, A6-F6-vest, A5-F5-est, A4-F4-vest, F4-F5-nord, IJ-4-5 etc.). Acest strat posibil ține de lucrări din secolul XX.

14. Strat vegetal contemporan. În caroul A4-A9 stratul contemporan era străpuns de un şanț de restaurare a zidului citadelei din anii ’70 ai secolului XX.

Tabelul nr. 5. **Corelarea straturilor din compartimentul de est (nr. 1) al Sectorului nr. 76**

Profile: 1 – sud-nord, A9-F9 (est); 2-3 – sud-nord A8-F8 (mijlocul carourilor, est şi vest); 4 – sud-nord, A7-X7 (est); 5 – sud-nord, A6-X6 (est); 6 – sud-nord, A6-X6 (vest); 7 – sud-nord, A5-F5 (est); 8 – sud-nord, A9-8 (sud); 9; 9 – vest-est, mijlocul D8-D9; 10 – vest-est, F7-F9 (nord); 11 – est-vest A6 (sud); 12 – est-vest A5-A4 (sud); 13 – vest-est A4-A5 (nord); 14 – panoramă: est-vest I5-I4 (sud), sud-nord – I4-J4 (vest), vest-est J4-J5 (nord).

Nr. strat d/o	Nominalizarea straturilor	Cronologia estimativă	Nr. strat	Nr. strat	Grosimea (cm)	Număr profil (conform legendei)													
						1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
						AF9	AF8	AF8	AF7	AX6	AX6	AF5	A9-8	D8-9	F7-9	A6	A5-4	F4-5	IJ5-4
						Est	vest	est	vest	Est	vest	est	sud	sud	nord	sud	sud	nord	vest
1.	Cenuşiu, intervenţie la zid	1974				0	0	0	0	0	0	0							
2.	Sol vegetal	XX	14	Cen_7	10-15	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3.	Groapă, săpătură Gh.D. Smirnov	1952																	2
4.	Nisip galben-auriu		13	Nis_1	4-8					2	2	2						2	3
5.	Cenuşiu + complexul nr. 35	1600-1633/40	12	Cen_6	10-30	2,3	2	2	2	3	3			2,3	2,3		2	3	4
6.	Pietriş, mortar (complexul nr. 26)	1564	11	Piet_4	20-100	4	3	3	3	4	4	3	2			2	3		
7.	Cenuşă (complexul nr. 54-b)				20-40	5	4	4					3			3,4			
8.	Lut gălbui				10-12	6	5	5					4						
9.	Cenuşiu		10	Cen_5	10-20	7,8								4,5	4,5				
10.	Pietriş		9	Piet_3	10-20	9	6	6						6	6				
11.	Pietriş (complexul nr. 34)	1450-1564			20-40				4	5	5			7	7				
12.	Piatră, cenuşiu (complexul nr. 49-a)	1510-1564			30-100							4					4		
13.	Gârlici, complexul nr. 52																		5
14.	Cenuşos complexul nr. 52	1460-1510																	
15.	Cenuşiu, pietre (complexul nr. 54)	1400-1448			20-40				5	6	6	5							
16.	Cenuşiu etc. (complexul nr. 51)	1400-1448			100-150												5		
17.	Cenuşiu-închis + complexul nr. 25	1400-1448	8	Cen_4	25-35					7	7	6							6
18.	Pietriş				30						8								7
19.	Cenuşiu		7	Cen_3	10-20				6					8	8				
20.	Lut ars, pietriş					10	7		7	8	9	7							
21.	Pietriş		6	Piet_2	10-20				8	9	10	8			9	5			
22.	Cenuşiu, pietriş (complexul nr. 53)	1370-1400			15-40	11							5						
23.	Lut ars (complexul nr. 53)	1370-1400			5-20	12	8	7					6						

Nr. strat d/o	Nominalizarea straturilor	Crono-logia estima-tivă	Nr. strat	Nr. strat	Grosi-mea (cm)	Număr profil (conform legendei)													
						1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
						AF9	AF8	AF8	AF7	AX6	AX6	AF5	A9-8	D8-9	F7-9	A6	A5-4	F4-5	IJ5-4
						Est	vest	est	vest	Est	vest	est	sud	sud	nord	sud	sud	nord	vest
24.	Cărbune, podea (complexul nr. 53)	1370-1400			2-4	13		8					7						
25.	Cenuşiu		5	Cen_2	60-100	14	9	9	9	10	11	9			10	6		4	8
26.	Pietriş		4	Piet_1		15	10	10											
27.	Mortar, Strat construcţie citadelă	1350-1369	3	Mor_1		16			10	11	12	10							
28.	Arsură (şanţul de vest)	XIII-mijl.XIV			4-8						13	11							
29.	Cenuşiu (şanţul de vest)	XIII-mijl.XIV			30-40					12	14	12							
30.	Negru (cenuşiu-brun)	XIII-XIV	2	Cen_1	20	17	11	11	11	13	15	13		9	11		6	5,6	9
31.	Cenuşiu deschis, pietriş de rocă					18	12	12	12		16								10
32.	Pietriş, Rocă		1			19	13	13	13	14	17	14	8	10	12	7	7	7	

Tabelul nr. 6. **Corelarea straturilor din compartimentul de vest (nr. 2) al Sectorului nr. 76**

Profil: 1 – sud-nord, G5-H5 (est); 2 – sud-nord A4-I4 (vest); 3 – sud-nord G3-I3 (est); 4 – sud-nord A3-I3 (vest); 5 – sud-nord A2-I2 (est); 6 – sud-nord A2-I2 (vest); 7 – sud-nord A1-I1 (est); 8 – sud-nord A1-I1 (vest); 9 – vest-est A1-A3 (sud); 10 – vest-est C1-C3 (nord); 11 – vest-est D1-D3 (sud); 12 – vest-est F1-F3 (nord); 13 – vest-est G1-G3 (sud); 14 – vest-est I1-I3 (nord).

Nsr. strat d/o	Nominalizarea straturilor	Crono-logia estima-tivă	Nr. strat	Nr. strat	Grosi-mea (cm)	Număr profil (conform legendei)													
						1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
						GH5	AI4	GI3	AI3	AI2	AI2	AI1	FI1	A1-3	C1-3	D1-3	F1-3	G1-3	I1-3
						Est	Vest	Est	Vest	Est	Vest	Est	Vest	Sud	Nord	Sud	Nord	Sud	Nord
1.	Cenuşiu, intervenţie la zid	1974					0		0	0									
2.	Sol vegetal, 2000	XX	14	Cen_7	10-15		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3.	Groapă, săpătură Gh.D. Smirnov	1952									2	2		2					
4.	Nisip galben-auriu		13	Nis_1	4-8	1	2	2	2	2	3	3			2	2	2	2	
5.	Cenuşiu, pietre, groapă								3	3									
6.	Cenuşiu,+ complexul nr. 35	1600-1633/40	12	Cen_6	10-30	2	3	3	4	4	4	4	2		3	3	3	3	2
7.	Pietriş, groapă										5								
8.	Cenuşiu, cărbune, groapă						4												
9.	Cenuşiu, pietre, groapă										6								

Nsr. strat d/o	Nominalizarea straturilor	Cronologia estimativă	Nr. strat	Nr. strat	Grosimea (cm)	Număr profil (conform legendei)													
						1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
						GH5	AI4	GI3	AI3	AI2	AI2	AI1	FI1	A1-3	C1-3	D1-3	F1-3	G1-3	I1-3
						Est	Vest	Est	Vest	Est	Vest	Est	Vest	Sud	Nord	Sud	Nord	Sud	Nord
10.	Piatră, moloz, groapă										7								
11.	Groapă										8								
12.	Cenuşiu, complexul nr. 52_s.4						5	4	5	5	9	5			4	4	4	4	
13.	Cenuşiu, şanţ la zid						6	5	6	6	10								
14.	Pietriş, mortar (complexul nr. 26)	1564	11	Piet_4	20-100		7		7	7		6		3	5	5			
15.	Cenuşă (complexul nr. 54-b)				20-40														
16.	Lut gălbui				10-12														
17.	Cenuşiu		10	Cen_5	10-20														
18.	Pietriş		9	Piet_3	10-20														
19.	Pietriş (complexul nr. 34)	1500-1564			20-40														
20.	Cenuşiu																		
21.	Piatră, cenuşiu, complexul nr. 49a	1500-1564			30-100		8		8	8	11	7		4					
22.	Cenuşiu, negru, complexul nr. 49a						9		9	9	12			5					
23.	Mortar, oase, complexul nr.52_s.3						10	6	10	10	13				6	6	5	5	
24.	Cenuşiu, complexul nr. 52										14								
25.	Castaniu puhav, complexul nr. 52										15								
26.	Cuptor, complexul nr. 55-a												3						3
27.	Cenuşiu, complexul nr. 55						11	7	11	11	16	8	4						4
28.	Cenuşos, complexul nr. 52_s.2	1450-1510					12	8	12	12	17				7	7	6	6	
29.	Lut, complexul nr. 51						13	9	13	13							7	7	
30.	Lut, cenuşiu, pietriş, complexul nr. 51, groapă										18 a, b, c								
31.	Pietriş, complexul nr. 56	1400-1448					14	10	14	14	19	9	5						5
32.	Lut ars, cărbune, complexul nr. 56	1400-1448							15	15	20	10	6						6
33.	Cenuşiu, complexul nr. 49-b						15		16	16	21	11		6					
34.	Cenuşiu, pietre (complexul nr. 54)	1400-1448			20-40														

Nsr. strat d/o	Nominalizarea straturilor	Cronologia estimativă	Nr. strat	Nr. strat	Grosimea (cm)	Număr profil (conform legendei)													
						1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
						GH5	AI4	GI3	AI3	AI2	AI2	AI1	FI1	A1-3	C1-3	D1-3	F1-3	G1-3	I1-3
						Est	Vest	Est	Vest	Est	Vest	Est	Vest	Sud	Nord	Sud	Nord	Sud	Nord
35.	Cenuşiu, pietre, complexul nr. 51_s.1	1400-1448					16		17	17	22				8	8			
36.	Moloz, cenuşiu, complexul nr. 51										23								
37.	Lut, podea, complexul nr. 51										24								
38.	Cărămidă cuptor, complexul nr. 51										25								
39.	Zid complexul nr. 51						17	11	18	18	26	12			9	9	8	8	
40.	Cenuşiu-închis + complexul nr.25, 24-a	1400-1448	8	Cen_4	25-35														
41.	Cenuşiu		7	Cen_3	10-20														
42.	Lut ars, pietriş																		
43.	Pietriş		6	Piet_2	10-20								7						
44.	Cenuşiu, pietriş (complexul nr.53)	1370-1400			15-40														
45.	Lut ars (complexul nr. 53)	1370-1400			5-20														
46.	Cărbune, podea (complexul nr. 53)	1370-1400			2-4														
47.	Cenuşiu		5	Cen_2	60-100	3													
48.	Pietriş		4	Piet_1		4													
49.	Mortar, strat construcţie citadelă	1350-1369	3	Mor_1															
50.	Arsură (şanţul de vest)	XIII-mijl.XIV			4-8														
51.	Cenuşiu (şanţul de vest)	XIII-mijl.XIV			30-40														
52.	Negru (cenuşiu-brun), nivel vechi	XIII-XIV	2	Cen_1	20	5	18	12	19	19	27	13	8						7
53.	Cenuşiu deschis, pietriş de rocă																		
54.	Pietriş, rocă		1			6	19	13	20	20	28	14	9	7	10	10	9	9	8

3.2.2. Stratigrafia sectorului nr. 80

Stratigrafia sectorului nr. 80 (caroul A58) a fost cercetată în baza profilelor pereților de est şi de vest. Au fost evidențiate următoarele straturi:

- *Sol vegetal de culoare cenuşie* cu grosimea de 1-2 cm.
- *Sol cenuşiu de umplutură.* Reprezintă sol de umplutură din săpăturile lui Gh.D. Smirnov. Conținea pietre mici, bucăți de cărămidă roşie, pigmenți de calcar şi de cărămidă roşie. Era aşternut de la zidul de sud al citadelei spre nord. Lângă zid stratul avea grosimea de 10-15 cm, iar la 2,0 m spre nord adjungea până la adâncimea de 0,50-0,65 m, atingând nivelul solului steril. La baza stratului se găsea o dungă de lut ars.
- *Sol cenuşiu deschis.* Reprezenta solul de umplutură din săpătura lui G.D. Smirnov. Era amplasat sub zidul citadelei, fiind orientat de la nord la sud pe o porțiune cu lățimea de 1,60 m, având grosimea de 10 cm la capătul de nord şi de 65 cm lângă zid.
- *Lut steril.* Se găsea la adâncimea de 60-65 cm. Lutul steril era întretăiat de o groapă cu sol amestecat.
- *Stânca din calcar.* Se găsea la adâncimea de 1,45 m.

3.2.3. Corelări stratigrafice

Corelarea datelor stratigrafice obținute în incinta citadelei permite să evidențiem 52 secvențe culturale (tab. 5, 6), printre care se detaşează 14 straturi, în baza cărora stabilim următorul tablou stratigrafic pentru sectorul nominalizat:

1. *Nivelul din secolul XIII – prima jumătate a secolului XIV* – reprezentat prin depuneri de culoare brună-cenuşie (stratul nr. 52), aşternute pe roca de calcar (straturile nr. 53, 54). De acest nivel ține faza Şanțului de Vest, reprezentată prin segmentul observat în carourile C/D-6/7 (straturile nr. 50, 51).
2. *Nivelul de la mijlocul secolului XIV (1351-1369)* – reprezentat prin stratul de construcție a citadelei de piatră (mortar, pietriş) (stratul nr. 49), zidul citadelei şi depozite de pietriş (stratul nr. 48),
3. *Nivelul din anii 1370-1400* – reprezentat prin depuneri de sol cenuşiu (stratul nr. 47), vestigiile unei locuințe (complexul nr. 53) (straturile nr. 44-46), depozit de pietriş (stratul nr. 43), lut ars, pietriş (stratul nr. 42), sol cenuşiu (stratul nr. 41).

4. *Nivelul din anii 1400-1448* – reprezentat prin depuneri de sol cenuşiu (stratul nr. 40), vestigiile complexelor locative nr. 25 şi nr. 51 (straturile nr. 34-39), ale complexului nr. 49-b (stratul nr. 33), ale complexului locativ nr. 56 (straturile nr. 31-32) şi depuneri culturale din complexul locativ nr. 51 (straturile nr. 29-30).
5. *Nivelul din anii 1448-1510* – reprezentat prin depuneri de sol cenuşos în complexul locativ nr. 52 (stratul nr. 28), sol cenuşiu şi arsură din complexul locativ nr. 55 (straturile nr. 26-27),
6. *Nivelul de la anul 1510 – mijlocul secolul XVI* – reprezentat prin sol cenuşiu (straturile nr. 24-25) şi mortar amestecat cu un strat de oase (stratul nr. 23) pe dărâmătura complexului nr. 52, demolare de piatră şi sol cenuşiu al complexului nr. 49-a (straturile nr. 21-22), sol cenuşiu (stratul nr. 20), demolare din pietriş, complexul nr. 34 (stratul nr. 19), strat de pietriş (stratul nr. 18), cenuşiu (stratul nr. 17), lut gălbui (stratul nr. 16), groapă de cenuşă (stratul nr. 15),
7. *Nivelul de demolare a citadelei de piatră, datat cu mijlocul secolului XVI* – reprezentat prin pietriş şi mortar – complexul 26 (stratul nr. 14),
8. *Nivelul din a doua jumătate a secolului al XVI-lea – prima jumătate a secolului al XVII-lea* – reprezentat prin sol cenuşiu din amprenta zidului de nord al complexului nr. 51-52 (stratul nr. 13), sol cenuşiu suprapus peste complexul nr. 52 (stratul nr. 12), gropi gospodăreşti (straturile nr. 7-11), sol cenuşiu (stratul nr. 6) şi dărâmătura complexului nr. 35 (stratul nr. 6),
9. *Nivelul din secolul XX* – groapă (stratul nr. 5), nisip (stratul nr. 4), groapă, săpătură 1952 (stratul nr. 3), sol vegetal (stratul nr. 2), intervenţii la zid, reconstrucţie 1974 (stratul nr. 1).

3.3. STRATIGRAFIE GENERALĂ

Corelarea datelor stratigrafice obţinute în preajma citadelei de piatră de la Orheiul Vechi şi în incinta ei permite să facem un şir de observaţii şi să evidenţiem următoarele etape cultural-cronologice:

1. *Nivelul cultural din secolul XIII – prima jumătate a secolului XIV* este prezent mai bine în afara citadelei, în interiorul ei fiind bulversat.
2. *Nivelul de la mijlocul secolului XIV (1351-1369),* care ţine de funcţionarea-astuparea şanţului de vest şi de construcţia citadelei de

piatră este prezent destul de bine în afara incintei, dar nu lipseşte cu desăvârşire în interiorul ei.

3. *Nivelul 1370*-1400 – este prezent foarte bine în interiorul citadelei, inclusiv printr-un complex locativ şi practic este nesesizat în preajma citadelei.
4. *Nivelul 1400-1448* – denotă o prezență foarte bogată, inclusiv locativă în interiorul citadelei, în timp ce în exteriorul ei practic lipseşte.
5. *Nivelul 1448-1510* – la fel ca şi nivelul precedent este foarte bogat în interiorul citadelei şi aproape neobservat în afara ei.
6. *Nivelul 1510 – mijlocul secolului XVI* – este deosebit de bogat în interiorul citadelei şi aproape nesesizat în afara ei.
7. *Nivelul de la mijlocul secolului XVI* – ține de demolarea citadelei de piatră fiind prezent relativ bine atât în interior, cât şi în exteriorul citadelei.
8. *Nivelul din a doua jumătate a secolului al XVI-lea – prima jumătate a secolului al XVII-lea* – este prezent prin construcții locative în interiorul citadelei şi valul nr. 3 din afara citadelei.
9. *Nivelul secolului XX* – este prezent la fel în incinta şi în afara citadelei.

4. CITADELA DE PIATRĂ

4.1. DATE GENERALE

În perioada medievală aşezarea de la Orheiul Vechi s-a impus în postura dublă de oraş-cetate. Această particularitate se datora faptului că spaţiul cetăţii şi cel al oraşului coincideau, oraşul reprezentând o cetate, iar cetatea fiind în acelaşi timp un oraş. Teritoriul oraşului Orhei şi respectiv incinta cetăţii Orheiului ocupau suprafaţa promontoriului *Peştere*, acesta din urmă fiind apărat dinspre nord, est şi sud de malurile abrupte şi apa Răutului, iar dinspre vest de două valuri imense de pământ cu şanţuri adiacente. Elementul central al cetăţii şi respectiv al oraşului Orhei era citadela de piatră, care reprezenta sediul administraţiei şi conducerii militare locale.

Citadela de piatră era amplasată în partea superioară a promontoriului, fiind mărginită dinspre nord de malul abrupt al râului. Complexul dat reprezenta o construcţie de formă trapezoidală cu deschiderea porţii pe mijlocul laturii de sud (fig. 48, 49; foto 6). Avea patru turnuri pline la colţuri (foto 7-9), trei contraforturi semiovale pe laturile de vest, sud, est (foto 10) şi două contraforturi trapezoidale pe latura de nord. Dimensiunile citadelei: latura de nord – 127,08 m, latura de sud – 121,86 m, latura de vest – 106,97 m, latura de est 92,26, lăţimea zidului – 1,70-1,86 m, diametrul turnurilor – 3,0-3,20 m. Dimensiunile incintei: nord – 124,30 m, sud – 118,19 m, vest – 103,34 m, est – 88,66 m.[2]

În anul 1946 zidurile citadelei erau demolate până la nivelul de călcare al solului şi acoperite cu pământ. Perimetrul acestei construcţii, la data respectivă, se evidenţia după urmele patrulaterului reliefat la suprafaţa solului. În anul 1952 Gh.D. Smirnov a dezvelit fundaţiile citadelei la nivelul solului (foto 9, 10). În anii 1974-1976 zidul citadelei a fost reconstituit deasupra solului, la înălţimea de 0,50-1,0 m, situaţie păstrată până în prezent (foto 6-8).

Investigaţii arheologice în incinta şi în preajma citadelei au fost efectuate de către Gh.D. Smirnov. În rezultatul cercetărilor realizate în

[2] Aceste dimensiuni, care diferă într-o anumită măsură de datele cunoscute din literatură au fost stabilite în rezultatul unor măsurări speciale în anul 1998 de către o echipă condusă de dr. Valerian Cibotaru şi autorul prezentei lucrări.

anii 1952-1953 autorul a emis ipoteza potrivit căreia citadela de piatră ar fi fost edificată în epoca lui Ştefan cel Mare, în a doua jumătate a secolului XV [Smirnov – 1960, p. 80-81]. În urma săpăturilor din 1954-1957, în legătură cu cercetarea Şanțului de Vest din preajma citadelei, Gh.D. Smirnov obține un şir de date arheologice, care îl făceau să presupună că citadela de piatră putea fi construită în secolul XIV [Smirnov – 1956, p. 45][3].

În anii '60 citadela de piatră de la Orheiul Vechi a fost studiată de către arhitectul A.Toramanean, care a ajuns la concluzia despre caracterul oriental al acestei construcții. În opinia cercetătorului citadela de la Orheiul Vechi a fost construită în secolului XIV, în timpul dominației în zonă a Hoardei de Aur, fiind folosită ulterior de către moldoveni [Toramanean – 1967, p. 187-188; Toramanean – 1974, p. 181-190].

Opinia lui A.Toramanean, la fel ca şi observațiile lui Gh.D. Smirnov, n-au fost luate în considerație în studiile lui P.P. Bârnea din anii '80. Autorul din urmă susținea că citadela de piatră a fost construită din temelie în epoca lui Ştefan cel Mare [Bârnea – 1984, p. 82-85].

Mai recent, problema citadelei medievale de la Orheiul Vechi a fost rediscutată de către diverşi cercetători – arheologi, arhitecți, numismați, inclusiv de către I. Hâncu, T. Nesterov, M. Şlapac, P.P. Bârnea, E. Nicolae, subsemnatul etc.

Ion Hâncu era de părerea că citadela de piatră a fost construită în timpul dominației Hoardei de Aur în scopul protejării unui centru religios, compus dintr-un palat, moschee şi mausoleu [Hâncu – 1995, p. 21; Hâncu – 1999, p. 14-19].

Ipoteza privind datarea citadelei de piatră de la Orheiul Vechi în perioada Hoardei de Aur a fost susținută de către autorul lucrării de față în baza unor materiale noi, obținute în timpul săpăturilor arheologice din cadrul acestui obiectiv în anii 1996-1999 [Postică – 1998; 1999-a; 1999-b; 2000-a; 2000-b].

Opinia privind datarea citadelei de piatră în perioada Hoardei de Aur era susținută încă din anii '80 de către T. Nesterov. În lucrările din

[3] În încheierea raportului de săpături din anul 1956 Gh.D. Smirnov concluziona: *„Первоначальное предположение о строительстве цитадели в середине XV в. в свете керамических материалов из печи на данном этапе исследования Старого Орхея отпадает, так как все эти материалы датируются более ранним временем, а именно концом XIII началом XIV вв."* (Presupunerea inițială despre construcția citadelei la mijlocul secolului XV în lumina materialelor ceramice din cuptor (cuptor de ars var – Gh.P.), la etapa actuală de cercetare a Orheiului Vechi, cade, fiindcă aceste materiale sunt datate cu o perioadă mai veche şi anume cu sfârşitul secolului XIII – începutul secolului XIV) [Smirnov – 1956].

ultimul timp, în baza cercetărilor de arhitectură comparată, T. Nesterov pune această construcție în legătură cu activitățile principelui tătar Dimitrie de la sfârşitul anilor '60 ai secolului XIV [Nesterov – 2003, p. 36-42].

Datarea citadelei cu secolul XIV este susținută de către Anatol Gorodenco, care consideră că Orheiul Vechi pe la 1368-1370 reprezenta reşedința cneazului Dimitrie, iar prin anii '90 ai secolului XIV – centrul politic al lui Constantin Coriatovici [Gorodenco – 2000-b, p. 30-33].

În cel mai nou studiu referitor la această problemă, arhitectul Mariana Şlapac, urmând opinia lui Eugen Nicolae exprimată în colaborare cu Pavel Bârnea într-un manuscris inedit, fără a ține cont de investigațiile arheologice efectuate în ultimul deceniu, susține ideea potrivit căreia citadela de piatră ar constitui opera voievodului Alexandru cel Bun, realizată în prima etapă a domniei sale, la începutul secolului XIV [Şlapac – 2004, p. 158-161].

Astfel, se constată, că pe parcursul ultimilor 50 de ani, cercetătorii au exprimat trei ipoteze cu privire la cronologia citadelei de piatră, aceasta fiind datată cu perioada Hoardei de Aur (Gh. Smirnov, A. Toramanean, I. Hâncu, T. Nesterov, Gh. Postică, A. Gorodenco), perioada domniei lui Alexandru cel Bun (E. Nicolae, P. Bârnea, M. Şlapac) şi perioada domniei lui Ştefan cel Mare (Gh.D. Smirnov, P. Bârnea).

Cercetările arheologice din anii 1996-2001 au adus date ştiințifice noi, care oferă un răspuns explicit în problema originii citadelei de piatră de la Orheiul Vechi.

4.2. ZIDUL ŞI FUNDAȚIA CITADELEI

Zidul citadelei, după cum au demonstrat săpăturile arheologice, a fost demolat la mijlocul secolui XVI. La etapa actuală, zidul aflat mai sus de suprafața solului reprezintă lucrarea de reconstrucție realizată de către Combinatul de Restaurare al Ministerului Culturii din anii 1974-1976. Anumite porțiuni din zidul original al citadelei, cât şi fundația acestui obiectiv se află sub nivelul actual al solului, acestea fiind delimitate în partea superioară de zidul refăcut printr-un strat de olane roşii.

În timpul săpăturilor arheologice din anii 1996-2001 au fost descoperite şapte segmente ale fundației citadelei, dintre care unul pe o porțiune de 2,0 m se afla pe latura de est, patru pe o porțiune cu lungimea

totală de 24,0 m se aflau pe latura de sud şi două pe o porţiune cu lungimea de 40,0 m pe latura de vest.

4.2.1. Segmentul nr. 1 (sectorul nr. 71)

A fost cercetat în cadrul sectorului nr. 71, în jumătatea de sud a laturii de vest a citadelei (fig. 7, 8). Cercetarea s-a făcut pe o porţiune cu lungimea de 36,0 m, începând de la contrafortul semioval de la mijlocul laturii până la turnul din colţul de sud-vest.

Săpăturile arheologice au arătat că, în sectorul dat, fundaţia originală a citadelei, acoperită de nivelul de restaurare din 1974, se află cu 0,20-0,40 m sub nivelul actual al solului.

Soclul de fundaţie al citadelei, profilat foarte clar, se găsea la adâncimea de 0,80-0,90 m sub nivelul contemporan al solului, pe nivelul vechi de călcare al solului, fiind pe alocuri acoperit de pământ cenuşiu extras din şanţul de fundaţie. Fundaţia citadelei era adâncită în pământ negru cu 0,60 m sub nivelul vechi de călcare al solului.

Talpa fundaţiei se găseşte la adâncimea de 1,60 m în partea de nord şi 1,0 m în partea de sud a porţiunii studiate. Fundaţia citadelei era alcătuită din piatră de calcar cu mortar din nisip amestecat cu var. Deasupra soclului de fundaţie, pe anumite porţiuni pereţii erau acoperiţi cu un strat de mortar alcătuit pe bază de var, care reprezenta stratul de tencuială al zidului citadelei. Blocurile de piatră din fundaţie şi zid sunt diferite ca formă şi mărime, atingând în lungime 70 cm, iar în lăţime 30-40 cm.

În partea de sud, lângă turnul din colţul de sud-vest, a fost observată o fază de refacere a fundaţiei citadelei. În acest loc fundaţia originală a fost demolată până la talpă şi înlocuită cu o altă temelie deosebită de cea veche din punct de vedere al tehnologiei, principiilor morfologice şi din punctul de vedere al materialului folosit. Porţiunea fundaţiei refăcute se începe de la turn şi se întinde spre nord pe o lungime de 3,0 m în partea inferioară a fundaţiei şi de 4,80 m în partea ei superioară. Piatra folosită în sectorul refăcut se deosebeşte de piatra din temelia originală în primul rând după structura sa, fiind de o altă proveniență. În al doilea rând, bolovanii de piatră sunt mai voluminoşi în masa lor decât piatra folosită în temelia originală. În al treilea rând, la exterior, piatra nu este fasonată cum este în cazul fundaţiei originale. În sectorul dat soclul fundaţiei lipseşte complet. În afară de aceasta se deosebeşte radical şi mortarul folosit în calitate de liant în porţiunea men-

ționată, care nu conține var, fiind alcătuit doar din nisip. În acest context menționăm că, în timpul descoperirii de către Gh.D. Smirnov a traseului citadelei în anul 1952, zidăria indicată era parte componentă a construcției (foto 9). Această situație demonstrează că refacerea zidului citadelei reprezintă o lucrare realizată în perioada medievală, posibil în a doua jumătate a secolului XV, când cetatea Orheiului era condusă de pâcălabi numiți de Ştefan cel Mare.

4.2.2. Segmentul nr. 2 (sectorul nr. 75)

A fost cercetat în cadrul sectorului nr. 75, în partea de nord a zidului de vest al citadelei (fig. 14; foto 33, 34). Cercetarea s-a făcut pe două porțiuni cu lățimea de câte 2,0 m, la sud de la turnul din colțul de nord-vest în carourile D1 şi G1.

În rezultatul săpăturilor, a fost stabilit că partea superioară a fundației originale se găseşte cu 0,05 m (caroul D1) sau 0,20 m (caroul G1) mai jos de nivelul actual al solului.

Soclul de fundație al citadelei în aceste locuri se profilează relativ slab, aflându-se la adâncimea de 0,50 m în caroul D1 şi 0,20 m în caroul G1 de la nivelul actual al solului. În caroul D1, la nivelul soclului şi deasupra lui (adâncimea de 0,40-0,50 m), se găsea stratul de construcție al citadelei, alcătuit din mortar şi pietriş. În caroul G1 stratul de construcție şi partea superioară a nivelului vechi de călcare (0,20 m sub nivelul soclului citadelei) lipsea, dat fiind că, la o anumită etapă acest sector a fost curățit complet, în acel loc fiind plasat un strat de pietriş, provenit, probabil, de la o etapă mai târzie de reconstrucție sau reparație a citadelei. Temelia citadelei este adâncită sub nivelul vechi de călcare în sol negru cu 0,40-0,60 m.

Talpa fundației citadelei se găsea la adâncimea de 0,80-0,90 m sub nivelul actual al solului. Temelia citadelei era compusă din piatră ruptă de calcar de dimensiuni mijlocii şi mici (20×15×14 cm, 18×16×12 cm), prinse cu mortar din nisip şi var.

Din punct de vedere tehnico-tehnologic, porțiunile de fundație studiate în carourile D1 şi G1 sunt analogice segmentului nr. 1 al fundației citadelei. Unica deosebire sesizată este că în cazul segmentului nr. 2 soclul de fundație este slab evidențiat.

4.2.3. Segmentul nr. 3 (sectorul nr. 72)

A fost cercetat în cadrul sectorului nr. 72, în partea de nord a laturii de est a citadelei, în preajma turnului de nord-est (fig. 13). Cercetarea s-a făcut pe o porțiune de 2,0 m, la sud de turnul de nord-est al citadelei.

Fundația citadelei în acest sector începe de la nivelul actual al solului. Soclul de fundație era la adâncimea de 0,65-0,70 m, temelia fiind adâncită sub nivelul vechi de călcare cu 0,38 m. Spre fund, şanțul fundației se îngusta cu 0,10 m, talpa zidului aflându-se cu 0,15 m mai sus de nivelul rocii de calcar.

Fundația şi pereții citadelei sunt construite din piatră obişnuită de calcar cu mortar din nisip amestecat cu var. În unele locuri pereții citadelei erau tencuiți cu mortar din var şi nisip. Blocurile de piatră din fundație şi zid erau diferite ca formă şi mărime. Era fețuită doar partea exterioară a pietrelor din zid. Unele blocuri de piatră atingeau în lungime 70 cm, iar în grosime 20 cm.

4.2.4. Segmentul nr. 4 (sectorul nr. 79)

A fost cercetat în cadrul sectorului nr. 79, secțiunea de vest (fig. 46; fig. 29, 30). Reprezintă un segment al fundației turnului de sud-vest la intersecție cu zidul de sud al citadelei.

Cercetarea fundației a arătat că temelia turnului citadelei diferă din punct de vedere constructiv de temelia zidului de sud, ultima aparținând fundației originale a citadelei, iar cel dintâi reprezentând o reconstrucție ulterioară.

Porțiunea originală a temeliei zidului de sud s-a păstrat pe înălțime de 0,50-0,60 m. Talpa fundației zidului de sud se găsea la adâncimea de 0,90 m de la nivelul contemporan al solului. În cadrul porțiunii cercetate a fundației s-au păstrat două rânduri de pietre în preajma turnului şi trei rânduri în preajma peretelui de est al caroului A1. Pietrele din temelie erau de dimensiuni mari: 40×20×20 cm, 35×20×20 cm. Printre pietre, pe alocuri a fost observat mortar de culoare gălbuie, caracteristic pentru primul strat de construcție al citadelei. Primul rând de pietre al temeliei se găsea sub nivelul vechi de călcare al solului, fiind îngropat în şanțul de fundație al citadelei cu 0,25-0,30 m. Temelia menționată avea suprapus un strat de țiglă roşie contemporană plasată de restauratori în anul 1974, iar mai sus urmează porțiunea restaurată a zidului de 1,40 m, realizată în acelaşi an.

Fundația turnului de sud-vest se deosebeşte de fundația zidului prin următoarele caracteristici:

- prezența la bază a unui strat de mortar cimentat de culoare gălbuie cu grosimea de 2-4 cm, care se extindea cu circa 0,40 m în jurul bazei temeliei pe tot perimetrul ei, fiind plasat direct pe suprafața rocii de calcar;
- prezența în cadrul fundației turnului a unor blocuri relativ mari de piatră prinse cu mortar cimentat gălbui;
- lipsa liniei de marcaj între baza temeliei turnului şi porțiunea din partea superioară restaurată în anul 1974, care se deosebeşte net de partea inferioară a turnului prin faptul că în acest caz este folosită piatră tare de dimensiuni relativ mici şi ciment contemporan.

În contextul observațiilor făcute putem conchide că turnul de sud-vest al citadelei de piatră reprezintă o fază de refacere a fortificației, posibil din a doua jumătate a secolului XV. În timpul săpăturilor din anul 1952 efectuate de către Gh.D. Smirnov, turnul refăcut reprezenta parte integrantă a zidăriei citadelei (foto 9).

4.2.5. Segmentul nr. 5 (sectorul nr. 79)

A fost cercetat în cadrul sectorului nr. 79, secțiunea de est (fig. 47; foto 31). Reprezenta un segment al zidului de sud al citadelei din caroul A4 cu lățimea de 2,0 m. Zidul original al citadelei era păstrat pe o înălțime de 0,60 m de la nivelul solului vechi de călcare.

Temelia zidului era amplasată în şanțul de fundație săpat în solul vechi de călcare cu 0,10-0,15 m şi în stânca de calcar cu 0,10 m, în total cu 0,20-0,25 m.

Soclul de fundație al zidului citadelei se evidenția foarte bine la nivelul vechi de călcare al solului, având o extindere spre sud de 0,20-0,30 m şi o grosime de 10-15 cm. Deasupra soclului de fundație şi a nivelului vechi de călcare al solului, în partea de vest se găsea o lentilă de mortar de culoare gălbuie de 20-25 cm grosime sau un strat de pământ cenuşiu.

În şanțul de fundație erau pietre rupte de calcar, prinse sporadic cu mortar. Piatra de fundament reprezenta bucăți de dimensiuni mijlocii şi mici, mai rar de dimensiuni mari (35×20×20 cm).

Partea aeriană a zidului avea două niveluri distincte. Nivelul inferior al zidului, aflat direct pe soclul de fundație, pe o înălțime de 0,35 m era acoperit la exterior cu un strat de tencuială din nisip şi var

de 1-2 cm, care ascundea piatra zidului, evidențiindu-se sub forma unei fâşii la baza peretelui. Mai sus, urmau două straturi din piatră cioplită la exterior, clădită ordonat pe bază de mortar, fără tencuială. Aceste rânduri se ridicau pe o înălțime de 0,25-0,30 m.

Mai sus urmează un strat de țiglă roşie, care marchează nivelul superior al temeliei originale, apoi zidul reconstituit în anul 1974.

4.2.6. Segmentul nr. 6 (sectorul nr. 76)

În rezultatul cercetărilor arheologice realizate în carourile A1-A9 ale sectorului nr. 76, fundația citadelei din piatră a fost dezvelită până la talpă pe o porțiune de 18,0 m (fig. 50, foto 25-28).

Zidul citadelei era adâncit în sol cenuşiu, iar în unele cazuri şi în stânca de calcar, sub nivelul vechi de călcare al solului cu 0,30-0,45 m. În carourile A1-A3 talpa fundației se afla cu 0,30-0,40 m mai sus de nivelul stâncii, în caroul A4 şi parțial A5 talpa fundației se găsea la nivelul stâncii de calcar, iar în carourile A6-A9 şi partea de est a caroului A5 fundația zidului era adâncită în sol cenuşiu şi parțial (0,10-0,15 m) în stânca de calcar.

Soclul de fundație al zidului, cu excepția carourilor A1-A4, se profila foarte bine. Din punct de vedere stratigrafic se găsea la nivelul vechi de călcare al solului. Soclul avea o lățime de 5-10 cm şi o înălțime de 4-8 cm. În preajma zidului citadelei, deasupra soclului de fundație şi a nivelului vechi se găsea un strat de mortar de culoare gălbuie cu pietriş (3-12 cm, iar pe alocuri 30-45 cm), care reprezenta stratul inițial de construcție al citadelei. În carourile A1-A4 lipsa soclului de fundație era compensată de un strat de mortar amplasat în continuare pe o distanță de 3,70 m spre est de la colțul de sud-vest al citadelei. Fundația şi zidul citadelei erau alcătuite din alternanța unor şiruri succesive de blocuri de piatră şi straturi de mortar cu pietriş.

Constructorii citadelei au săpat un şanț cu marginile albiate, la o adâncime de 0,30-0,45 m. În şanțul de fundație a fost plasat fundamentul zidului, construit din piatră ruptă de calcar, care sporadic era prinsă cu mortar. Piatra de fundație de regulă (în carourile A5-A9) reprezintă bucăți de dimensiuni mijlocii şi mici, mai rar de dimensiuni mari (50×25×20 cm). Excepție făcea segmentul de fundație din caroul A1-A4, alcătuit din pietre de dimensiuni foarte mari (100×45×40 cm, 60×40×40 cm, 38×25×20 cm etc.).

Partea aeriană a zidului se găsea la adâncimea de 0,90-1,10 m. Din punct de vedere constructiv zidul aerian al citadelei are anumite particularități. Deasupra fundației citadelei, la nivelul soclului zidului, se afla un strat de mortar amestecat cu pietriş având grosimea de 5-10 cm în carourile A5-A9 şi 15-20 cm în carourile A1-A4. Urma stratul inferior al zidului aerian, alcătuit din blocuri de piatră de dimensiuni mari, a căror lungime atingea 45-60 cm, iar grosimea 15-30 cm. În carourile A5-A9 partea inferioară a zidului a păstrat un strat perfect de tencuială din var de 1-2 cm, pe o porțiune cu lungimea de 10,0 m şi înălțimea de 0,35-0,40 m. În carourile A1-A4 stratul de tencuială lipsea. Tencuiala din acest sector probabil s-a dezlipit în perioada medievală. La o asemenea concluzie ne conduce faptul că tencuiala descoperită pe porțiunea zidului din carourile A5-A9, pe parcursul unui an de zile de la descoperire (2000-2001) sub influența factorilor climaterici s-a dezlipit total, zidul fiind golit la fel ca şi în carourile A1-A4 (foto 25-28). Astfel, se dovedeşte că tencuiala de pe suprafața zidului era destul de fragilă şi nu putea rezista mult timp la factorii climaterici.

Deasupra fâşiei de piatră cu tencuială, urmau două straturi din piatră fețuită la exterior, clădite ordonat pe bază de mortar cu folosirea frecventă a unor riduri de pietriş. Blocurile de piatră folosite aveau dimensiunile de până la 60×35×25 cm, 57×20×20 cm, 45×25×20 cm. Partea aeriană a zidului de la nivelul soclului de fundație, în carourile A1-A3, s-a păstrat la înălțimea de 0,40-0,60 m, iar în carourile A4-A9 la înălțimea de 0,60-0,0,90 m.

4.2.7. Segmentul nr. 7 (sectorul nr. 80)

În partea de sud a caroului A58 a fost dezvelită o porțiune de 2,0 m din fundația zidului de sud al citadelei (fig. 51; foto 34). Zidul era păstrat la înălțimea de 0,80 m de la nivelul solului steril.

Temelia zidului era plasată în şanțul de fundație săpat în sol negru cu 0,10-0,20 m. Soclul de fundație nu era evidențiat. De la partea aeriană a zidului s-au păstrat 2-3 rânduri de pietre de dimensiuni relativ mari, prinse cu mortar şi pietriş mărunt. Rândul de jos avea înălțimea de 0,30-0,35 m, iar cel superior de 0,20-0,25 m. Spre deosebire de porțiunea zidului studiată în partea de vest (carourile A5-A9), în caroul A58 zidul nu păstra urme de tencuială. După caracteristicile tehnico-tehnologice porțiunea de zid din caroul A58 se aseamănă cu porțiunea de zid din carourile A1-A4.

4.3. STRATUL DE CONSTRUCȚIE AL CITADELEI

Stratul de construcție al citadelei sub forma unei pânze de mortar şi bucăți de piatră a fost descoperit în preajma zidului, în continuarea soclului de fundație al acestei construcții, la nivelul vechi de călcare al solului. Au fost identificate cinci segmente ale stratului de construcție al citadelei: unul lângă latura de est, la exterior (observat în 2 profile), două segmente lângă latura de sud, unul în interiorul citadelei (7 profile), iar altul la exterior (4 profile) şi două segmente lângă latura de vest, la exterior (9 profile).

4.3.1. Segmentul nr. 1 (sectorul nr. 71)

Acest segment a fost cercetat în cadrul sectorului nr. 71, atestat la adâncimea de 0,65-1,15 m, în carourile A4-20, B4, C1-4, D1-5, E5, la nivelul soclului de fundație a citadelei (fig. 7-11). Stratul de construcție a fost urmărit în şapte profile stratigrafice. Era alcătuit din mortar compus din nisip cu var şi pietre de dimensiuni nici. Grosimea stratului era de 3-25 cm. În carourile C1-D1 şi C2-D2 a fost identificată o aglomerare de mortar pe o suprafață de circa 2,0×1,50 m cu grosimea de 10-25 cm. O altă aglomerare de mortar din perioada construcției citadelei cu grosimea de 30-40 cm a fost descoperită în caroul A4, în preajma fundației turnului semioval de la mijlocul laturii de vest.

Stratul de construcție al citadelei se găsea deasupra nivelului vechi de călcare al solului de culoare cenuşie-brună datat cu secolele XIII-XIV. Stratul de construcție acoperea *Şanțul de Vest* (complexul nr. 19) şi o groapă menajeră (complexul nr. 12) din perioada Hoardei de Aur. Pe de altă parte, în sectorul nr. 71 a fost descoperit şi un caz când o altă groapă menajeră (complexul nr. 13) din perioada Hoardei de Aur străpungea stratul de construcție al citadelei, fapt ce reprezintă o dovadă incontestabilă că fortificația din piatră a fost ridicată în perioada dominației în regiune a Hoardei de Aur. Resturi importante ale stratului de construcție al citadelei au fost descoperite în umplutura şanțului de vest, la circa 12,0 m de la zid.

4.3.2. Segmentul nr. 2 (sectorul nr. 72)

Segmentul a fost cercetat în cadrul sectorului nr. 72, la adâncimea de 0,45 m, în carourile E1-E2, la nivelul soclului de fundație al citadelei

(fig. 12, 13). Stratul de construcție sub forma unei pânze din mortar şi pietre de dimensiuni mici se extindea de la soclul de fundație al citadelei spre est pe o lungime de circa 3,0 m, acoperind nivelul vechi de călcare al solului alcătuit din pământ de culoare neagră închisă. Grosimea stratului de construcție era de circa 15-18 cm.

4.3.3. Segmentul nr. 3 (sectorul nr. 75)

Acesta a fost studiat în cadrul sectorului nr. 75, la adâncimea de 0,13-0,30 m, în caroul D1, la nivelul soclului de fundație al citadelei (fig. 15, foto 33, 34). Stratul de construcție a fost urmărit în 2 profile. S-a păstrat sub forma unei pânze din mortar şi pietre mici cu grosimea de 9-12 cm, extinsă de la latura zidului spre vest cu 0,75 m. Resturi din stratul de construcție au fost identificate în stare secundară în umplutura Şanțului de Vest, la circa 10 m de la zid.

4.3.4. Segmentul nr. 4 (sectorul nr. 76)

Segmentul a fost studiat în cadrul sectorului nr. 76, la adâncimea de 0,80-1,10 m, în preajma zidului de sud al citadelei. Stratul de construcție a fost observat în şapte profile stratigrafice (fig. 18-26). Se afla la nivelul soclului de fundație al citadelei. Era alcătuit din mortar şi pietre de dimensiuni mici, având grosimea de 15-35 cm, se extindea de la zid spre nord pe o porțiune cu lățimea de 0,40-2,5 m, acoperind nivelul vechi de călcare al solului alcătuit din pământ de culoare neagră.

4.3.5. Segmentul nr. 5 (sectorul nr. 79)

Acesta a fost cercetat în cadrul sectorului nr. 79, la adâncimea de 0,10-0,60 m, în preajma zidului de sud al citadelei (fig. 45-46). Reprezintă o aglomerare de mortar şi pietriş cu grosimea de 40-50 cm. Se extindea spre sud de la zidul citadelei pe o distanță de circa 2,5 m. Stratul de construcție a fost urmărit în 4 profile stratigrafice.

4.4. Stratul de demolare al citadelei

Stratul de demolare al citadelei a fost descoperit în preajma zidului de vest şi de sud. În două cazuri stratul de demolare se afla la exteriorul

citadelei, iar într-un caz în interiorul ei. În secțiunea săpată lângă zidul de est al citadelei (nr. 72) stratul de demolare lipsea, probabil fiind ras în timpul lucrărilor de reconstrucție din anii '70 ai secolului XX. În urma săpăturilor arheologice au fost evidențiate trei segmente cu resturi importante din demolarea citadelei.

4.4.1. Segmentul nr. 1 (sectorul nr. 71)

A fost descoperit la vest de citadelă, în cadrul sectorului nr. 71, lângă zid, în carourile A4-A20, B4-B5, C1-C5, D1-D4, la adâncimea de 0,10-0,45 m (fig. 7, 8). Dărâmătura reprezenta o aglomerare de pietriş şi mortar, extinsă spre vest de la zidul citadelei pe o suprafață cu lățimea de 4,50-6,30 m şi grosimea maximală de 75 cm. Stratul de pietriş şi mortar era aşternut peste pânza de sol cenuşiu cu resturi culturale din secolele XV-XVI.

4.4.2. Segmentul nr. 2 (sectorul nr. 79)

Acesta a fost descoperit la sud de citadelă, în sectorul nr. 79, lângă zid, în carourile B1-C1, B4-C4, la adâncimea de 0,10-0,25 m (fig. 45-46). Stratul se afla la circa 3,0 m spre sud de la zid, se extindea spre sud pe o suprafață de 2,4-2,75 m, având grosimea de 25 cm. Stratul era compus din pietriş amestecat în unele locuri cu pământ cenuşiu.

4.4.3. Segmentul nr. 3 (sectorul nr. 76)

A fost descoperit în incinta citadelei, în cadrul sectorului nr. 76, lângă zid, în carourile AB/1-9 şi C/F-1/3, la adâncimea de 0,15-0,25 m (fig. 18-33). Segmentul cercetat avea lungimea de 18 m. Dărâmătura se extindea de la zidul de sud spre nord pe o lățime de 3,0-5,0 m şi de la zidul de vest spre est pe o lățime de 5,0-6,0 m.

Stratul de demolare reprezenta *in situ* o pânză, alcătuită din piatră şi mortar. Unele pietre aveau o parte cioplită, dovadă că proveneau de la fațada zidului. Pietrele erau de diferite dimensiuni, cele mai mari atingând: 55×30×20 cm, 50×35×25 cm, 50×20×18 cm. Grosimea stratului de piatră era de la 20-40 cm până la 90-100 cm.

La suprafața dărâmăturii au fost descoperite 120 fragmente de ceramică, dintre care 119 de fragmente aparțin perioadei medievale târzii din secolele XVI-XVII, iar un fragment era de tipul Hoardei de Aur.

4.5. CRONOLOGIA CITADELEI

Pentru stabilirea cronologiei citadelei din piatră prezintă interes: stratigrafia din preajma zidului acestei construcţii şi corelarea ei cu complexe închise aflate în vecinătate (două cuptoare de var – complexele nr. 11, 15, două gropi auxiliare – complexele nr. 12, 13, un mormânt izolat – complexul nr. 18, o locuinţa de suprafaţă – complexul nr. 53).

Primul reper cronologic este *stratul de construcţie al citadelei,* observat în 13 profile, lângă zidurile de est, vest şi de sud ale acestui complex. În toate cazurile stratul de construcţie al citadelei acoperea nivelul vechi de călcare al solului, din secolul XIII – prima jumătate a secolului XIV, într-un singur caz acoperind o groapă (complexul nr. 12) cu material ceramic tipic pentru Hoarda de Aur, care cronologic se încadrează în limita superioară a stratului arheologic arătat.

Al doilea reper cronologic este o groapă menajeră (complexul nr. 13), datată în baza ceramicii Hoardei de Aur cu perioada anilor ’30-’60 ai secolului XIV. Aceasta întretăia stratul de construcţie al citadelei de piatră, fapt ce demonstrează că citadela a fost construită în timpul dominaţiei Hoardei de Aur în regiune, adică nu mai târziu de anul 1369.

Al treilea reper cronologic sunt cele două *cuptoare de ars var* (complexele nr. 11 şi nr. 15), care, fără nici o îndoială, au fost amenajate în scopul producerii varului necesar pentru mortarul folosit la edificarea citadelei, astfel încât aceste construcţii erau contemporane. Cronologia extinsă a acestor complexe a fost stabilită între anii 1351-1369 în baza monedei hanului Janibek din complexul nr. 15, iar cea restrânsă (ţinând cont de prezenţa ceramicii moldoveneşti în cuptoare, alături de ceramica Hoardei de Aur) a fost stabilită în ultima etapă a perioadei indicate, sfârşitul anilor 60, secolul XIV.

Al patrulea reper cronologic îl constituie complexul nr. 18 – un mormânt izolat descoperit lângă turnul semicircular al zidului de vest al citadelei, datat, pe baza monedelor, în perioada anilor 1366-1369 [Nicolae, Postică – 2001]. Având în vedere caracterul amplasării mormântului faţă de zidul citadelei şi descoperirea pe fundul gropii a unui strat de mortar similar cu cel folosit la construcţia citadelei se poate conchide că mormântul şi citadela erau contemporane, din perioada anilor 1366-1369.

Al cincilea reper cronologic este complexul nr. 53, o locuinţă mai târzie, alăturată zidului de sud al citadelei. Având în vedere faptul că

locuința este datată cu ultimul sfert al secolului XIV (cca 1370-1381), conchidem că zidul citadelei datează din perioada de până la anii ’70.

Al şaselea reper cronologic este stilul arhitectural al citadelei. Având în vedere caracterul oriental al arhitecturii citadelei, menționat în ultimul timp în mod special de către specialiştii în materie [Nesterov – 2003, p. 32-46; Şlapac – 2004, p. 153-164] putem susține că această construcție putea fi edificată numai sub o autoritate mongolă, deci până în 1369, când Hoarda de Aur pleca definitiv din acest ținut.

În baza reperelor cronologice nominalizate, data edificării citadelei din piatră de la Orheiul Vechi este stabilită în ultima perioadă a dominației Hoardei de Aur în ținutul pruto-nistrean, între anii 1366-1369.

4.6. ORIGINEA CITADELEI

Analiza particularităților tehnico-tehnologice ale fundației şi a părții aeriene a zidului citadelei permite să tragem anumite concluzii, care oferă diverse posibilități în rezolvarea unor probleme istorice.

Citadela a fost concepută drept o construcție din piatră cu şanț de fundație relativ mic, fiind clădită pe bază de mortar alcătuit din nisip şi var.

Citadela a fost prevăzută cu soclu de fundație la nivelul vechi de călcare. Faptul că pe unele porțiuni soclul de fundație lipsea e o dovadă că la o anumită etapă, mai degrabă în a doua jumătate a secolului XV, zidul şi fundația citadelei au fost reparate.

Pe de altă parte, citadela era prevăzută cu turnuri pline de dimensiuni mici la colțuri şi turnuri sau contraforturi semiovale şi trapezoidale la mijlocul laturilor. Turnurile pline circulare reprezintă un element de tradiție orientală în arhitectura citadelei Orheiului Vechi, cunoscut în Orient sub denumirea de *guldasta* [Nesterov – 2003, p. 37; Şlapac – 2004, p. 153].

Partea aeriană a citadelei, atât la exterior, cât şi în interior, la etapa inițială de funcționare, a fost tencuită cu un strat de mortar, alcătuit din nisip şi var, fapt ce indică pe de o parte o anumită tradiție, iar pe de alta o destinație specială a construcției de zid. În privința tradiției, se poate acredita ideea originii orientale a procedurii tencuirii pereților, dat fiind că doar în Orient sunt semnalate zidării de acest tip.

Prezența tencuielii pe pereții citadelei reprezintă o dovadă că citadela de piatră a fost gândită din perspectiva unei construcții civile cu

elemente fortificate. Or, perimetrul de piatră al citadelei trebuia să reprezinte îngrăditura fortificată din jurul unui edificiu care urma să fie protejat. Un asemenea edificiu putea fi palatul din incintă, cunoscut în literatură drept „palatul pârcălabului" şi atribuit în ultimele studii de specialitate arhitecturii de tip oriental din secolul XIV [Nesterov – 2003, p. 43; Şlapac – 2004, p. 153-164].

În altă ordine de idei, faptul că porţiunile de zid refăcute nu poartă urme de tencuială ne vorbeşte despre o altă tradiţie în construcţie. Refacerile din urmă reprezintă mai degrabă o realizare a constructorilor moldoveni din perioada lui Ştefan cel Mare. În acest context, probabil au fost restabilite din temelii unele porţiuni ale complexului din jurul palatului, transformând construcţia dată în citadela oraşului, unde fără îndoială, în a doua jumătate a secolului XV – începutul secolului XVI s-a aflat reşedinţa pârcălabilor de Orhei.

4.7. APARIŢIA CITADELEI

În conformitate cu materialul arheologic obţinut, se poate afirma fără echivoc că citadela din piatră de la Orheiul Vechi, la etapa edificării, reprezenta îngrăditura din jurul cunoscutului „palat" din incintă, nominalizat în literatură drept „palatul pârcălabului", formând împreună un complex.

„Palatul" din cadrul citadelei este definit de către unii cercetători drept *hanaka (mănăstire)* [Nicolae, Bârnea – 2001, p. 153-164; Şlapac – 2004, p. 153-164; Nicolae – 2005, p. 85, 87, nota 17], în timp ce alţi specialişti îl definesc drept *casa feudală (conac)* [Gorodenco – 2000, p. 111-112; Nesterov – 2000, p. 26-29; 2003, p. 36-46].

Remarcând discuţiile din ultimii ani purtate în literatura de specialitate cu privire la problema abordată, trebuie de remarcat totuşi că în stadiul actual al cercetărilor, când imaginea arheologică a complexului este umbrită de lipsa celui mai important set de documente de teren din săpăturile anilor 50 ai secolului XX, fără investigaţii noi în sectorul respectiv, este foarte dificil a stabili cât de cât exact caracterul iniţial al „palatului" din cadrul citadelei de pe Răut. În acelaşi timp, având în vedere ultimele rezultate arheologice, potrivit cărora citadela din piatră din jurul „palatului" este datată cu siguranţă în ultima fază a dominaţiei în ţinut a Hoardei de Aur, ideea despre caracterul social-politic al construcţiei nominalizate devine destul de verosimilă.

Prezența în perioada respectivă a unei autorități politice de importanță regională în oraşul de pe Răut este documentată de descoperirile monetare de la Orheiul Vechi. Or, cercetările numismatice realizate de către Svetlana Janina şi Eugen Nicolae au demonstrat că în aşezarea respectivă, între anii 1363-1369 a funcționat o monetărie, în cadrul căreia au fost emise monede proprii de argint şi de aramă. În baza acestor monede a fost stabilită denumirea oraşului oriental din valea Răutului şi unele date referitoare la conducătorii politici din localitate, cunoscuți într-o măsură mai mare sau mai mică şi din documentele scrise ale vremii.

Monedele de la Orheiul Vechi, datate cu anii 1363-1365 (anii 765, 766 ai Hegirei), poartă legenda „*Yanghi-Şehr*" (*Oraşul Nou* – în limba turanică), iar cele din 1366-1369 (anii 766-770 ai Hegirei) legenda „*Şehr al-Cedid*" (*Oraşul Nou* – în limba arabă) [Janina – 1977, p. 193-213]. Piesele monetare din anii 1363-1365 poartă pe avers o legendă cu numele conducătorului Hoardei de Aur, *Abdallah han.* Această descoperire demonstrează că în perioada indicată în oraşul de pe Răut a staționat hanul Abdallah, conducător în regiunile vestice ale Hoardei de Aur, care, după eşecul tătarilor de la Sinie Vodî din 1362-1363, făcea încercări zadarnice de a-şi menține pozițiile în ținutul pruto-nistrean.

Începând cu anul 1366 la Orheiul Vechi sunt bătute monede cu legenda modificată: varianta turanică a denumirii oraşului este înlocuită cu una în limba arabă, este exclus de pe monede numele hanului Abdallah, care pe piesele din anii 1367-1368 este înlocuit cu formula *şeyh,* iar pe monedele din anii 1368-1369 cu formula *amir (emir)* [Nicolae – 1995, p. 197-200; 2003, p. 167-168]. Schimbările produse în legenda emisiunilor monetare indică foarte clar că, în perioada respectivă tabloul politic din regiunea pruto-nistreană se schimbă radical, fapt determinat de tendințele separatiste ale conducătorilor locali [Nicolae – 2003, p. 167]. În acest context, complexul palatin cu zid de piatră de la Orheiul Vechi, edificat la sfârşitul anilor '60 ai sec. XIV, vine să reprezinte un element din cadrul evenimentelor politice desfăşurate în spațiul pruto-nistrean la faza desprinderii spațiului pruto-nistrean de la Hoarda de Aur.

În legătură cu problema abordată remarcăm opinia lui Eugen Nicolae despre prezența la Orheiul Vechi în anii 1366-1367 a conducătorului tătar Kutlabuga, fapt susținut de către autor în rezultatul unei lecturi recente a monedelor de aramă de tip Şehr al-Cedid [Nicolae – 2003, p. 167]. Prezența lui Kutlabuga la Orheiul Vechi în perioada care

reprezintă limita inferioară posibilă a edificării construcției palatine cu zid de piatră ar putea sugera ideea despre edificarea acestui complex de către demnitarul nominalizat.

Cu toate acestea, în opinia noastră, edificarea citadelei de piatră trebuie legată mai curând de numele emirului Dimitrie, o căpetenie locală a Hoardei de Aur, care în anul 1362-1363 era alături de Kutlabuga şi Koçubey în lupta de la Sinie Vodî împotriva cneazului lituanian Olgerd.

Nominalizat drept *„dominus Demetrius princeps Tartarorum",* acest conducător este pomenit în diploma regelui Ungariei Ludovic I d'Anjou din 22 aprilie 1368 eliberată braşovenilor, prin care se dădea scutire vamală unor negustori străini ce veneau în Regat de undeva de la răsărit, urmând ca în schimb să se permită *„trecerea liberă a supuşilor regelui în țara acestui domn Dumitru, principele tătarilor"* [DRH. D-I, p. 90, nr. 49].

Problema localizării stăpânirii lui Dimitrie i-a preocupat pe cercetători de la începutul secolului XX. Reşedința lui Dimitrie a fost localizată în regiunea Cetății Albe (N. Iorga, I. Nistor, Gh.I. Brătianu, C.C. Giurescu, A.V. Boldur), în nordul Dobrogei (B. Spuler, Şt. Ştefănescu), pe ambele maluri ale Dunării (B. Câmpina, Şt. Ştefănescu, Ş. Papacostea), în stepele din sudul Moldovei (P. Parasca) [Spinei – 1992, p. 326, 339, notele nr. 150, 151, 152; Parasca – 1980, p.70; Parasca – 2000, p. 41; Papacostea – 1999, p. 44; IR-III, 2001, p. 585]. În ultimele decenii reşedința lui Dimitrie este localizată la Orheiul Vechi. Opinia din urmă a fost formulată în anul 1982 de către Victor Spinei [Spinei – 1982; 1992, p. 325-329] şi susținută mai apoi de către Lia şi Adrian Bătrâna [Bătrâna – 1983, p. 332].

La etapa actuală, principele Dimitrie este recunoscut de către cercetători drept una şi aceeaşi persoană cu *emirul (amir)* menționat pe monedele de tip Şehr al-Cedid din anii 1368-1369 de la Orheiul Vechi [Nicolae – 1995, p. 198-200; 2003, p. 167-168]. Este de subliniat că această interpretare, în deceniul din urmă este recunoscută de tot mai mulți specialişti: E. Nicolae [1995, p. 197-200], N. Russev [1999, p. 379-407], A. Gorodenco [2000, p. 109-110], T. Nesterov [2003, p. 36-46], Gh. Postică [2005-a].

Identificarea lui Dimitrie cu emirul de la Orheiul Vechi este foarte plauzibilă, dat fiind că activitatea acestui principe, desfăşurată în perioada anilor '60 ai secolului XIV, corespunde în totalitate cu cronologia arheologică a citadelei de piatră din cadrul acestui sit. În acest caz, ne

aflăm în fața unei coincidențe a datelor arheologice cu cele numismatice şi cu documentele scrise. În plus la aceasta se adaugă şi datele de arhitectură, care încadrează „citadela" şi „palatul" în şirul construcțiilor de tip oriental din perioada Hoardei de Aur [Nesterov – 2000, p. 36-46].

Având în vedere cele menționate, construcția de piatră din jurul palatului, cunoscută în literatură drept „citadela de piatră a Orheiului Vechi" ar putea fi calificată drept reşedința emirului Dimitrie, edificată de către acesta în anii 1366-1369, şi care a funcționat în continuare, în ultimul sfert al secolului XIV – secolul XV, fiind transformată ulterior în citadela oraşului de pe Răut şi reşedința politico-administrativă şi militară a pârcălabilor de Orhei.

5. ŞANȚUL DE VEST

5.1. DATE GENERALE

Şanțul de Vest reprezintă un complex arheologic situat în preajma zidului de vest al citadelei de piatră. A fost identificat de către Gh.D. Smirnov în anul 1952, când a fost realizată şi prima lui secționare. În anii 1955-1957 autorul a descoperit încă patru segmente ale şanțului. În anii care au urmat, săpăturile arheologice din cadrul acestui complex au fost stopate, acestea fiind reluate de către subsemnatul la mijlocul anilor '90.

În anii 1996-2001 au fost cercetate patru segmente ale şanțului, trei dintre care se aflau la vest de zidul citadelei de piatră: sectorul nr. 71 – carourile A19-A20, sectorul nr. 71 – carourile GH5-2[1], sectorul nr. 75, iar unul în incinta citadelei, în colțul ei de sud-vest: sectorul nr. 76. Lungimea totală a segmentelor de şanț studiate este de 23,0 m (respectiv: 6,0 m, 13,0 m, 1,0 m şi 3,0 m).

5.2. SEGMENTUL NR. 1

(sectorul nr. 71, carourile A19-A20)

Amplasarea. A fost cercetat în cadrul sectorului nr. 71, lângă latura de vest a citadelei de piatră, în carourile A19, A20, pe o porțiune cu lungimea de 4,0 m şi lățimea de 1,0 m, în locul unde, după calculele lui Gh.D. Smirnov, şanțul făcea o cotitură spre est, fapt confirmat şi de către prezentele investigații (fig. 7, 8).

Caracteristica. Şanțul era săpat în pământul steril, parțial în stânca de calcar, de la nivelul solului cenuşiu-gălbui, datat cu materiale arheologice din secolul XIII – prima jumătate a secolului XIV. Segmentul şanțului era orientat pe axa vest-est. Profilul complexului a fost urmărit foarte clar în peretele de vest al carourilor A19, A20. Latura de nord a şanțului era albiată. În partea de sud şanțul era întretăiat de săpătura lui Gh.D. Smirnov din 1952. Adâncimea şanțului era de 1,20 m Nc. Sub zidul citadelei de piatră traseul şanțului n-a fost observat, dat

fiind faptul că în sectorul dat fundaţia zidului se sprijinea nemijlocit pe stânca de calcar.

Umplutura şanţului reprezenta sol de culoare neagră amestecat cu multă arsură, fragmente de lut ars şi cărbune de lemn. În partea superioară şanţul era acoperit stratul de construcţie al citadelei de piatră, alcătuit din mortar şi pietriş.

Inventar. În partea superioară a umpluturii a fost descoperit un fragment de ceramică gălbuie-roşietică de tipul Hoardei de Aur.

5.3. SEGMENTUL NR. 2

(sectorul nr. 71, carourile GH5-2[1])

Amplasarea. A fost cercetat în partea de nord-vest a sectorului nr. 71, în carourile G5-G2[1], H5-H2[1], pe o porţiune cu lungimea de 13 metri, aflată la distanţa de 12 m spre vest de la zidul de citadelei de piatră (fig. 9-11, foto 11). În sectorul menţionat şanţul este paralel cu zidul citadelei din piatră, orientat spre nord cu o deviere de 15° spre est. Şanţul a fost observat la adâncimea de 0,30-0,60 m.

Caracteristica. Porţiunea menţionată a şanţului a fost studiată în proporţie de 60 %, restul fiind conservat. Această decizie a fost dictată de necesitatea păstrării cuptorului de ars var din secolul XIV, descoperit lângă marginea de est a şanţului. Din această cauză a fost cercetată complet doar porţiunea şanţului din carourile G4-H4, în rest fiind studiată doar jumătatea de vest a şanţului (carourile H3, H2, H1, H1[1], H2[1]). În partea de răsărit a fortificaţiei lucrările arheologice au fost sistate la nivelul evidenţierii conturului şanţului.

La adâncimea de 0,50-0,60 m şanţul avea o lăţime de 5,50-6,0 m. Şanţul era săpat în lut steril de culoare gălbuie închisă. În carourile G4-H4 şanţul era săpat până la nivelul rocii de calcar, în celelalte carouri aflate în partea superioară a pantei fundul şanţului nu ajungea la stâncă. Pereţii şanţului coborau în pantă, iar fundul era plat. Lăţimea fundului şanţului, după cum au arătat cercetările integrale din carourile G-H4, era de 3,0 m. Adâncimea complexului era de 1,60 m Nc în carourile G4-H4 din partea inferioară a pantei şi de 2,60 m Nc în carourile H2[1], G2[1] din partea superioară a pantei sau de 1,10-2,0 m de la nivelul vechi de călcare al solului.

Umplutura şanţului era alcătuită din patru straturi:

Primul strat, din partea inferioară a şanţului, reprezenta o lentilă alcătuită din sol cenuşiu (provenit probabil din fostul val, aflat la est de şanţ, demolat în perioada edificării citadelei de piatră), cu pigmenţi de mortar şi de calcar (proveniţi din construcţia citadelei de piatră). Acest strat avea grosimea de 30-70 cm şi era aşternut pe fundul şanţului, de la marginea de est cu o uşoară înclinare spre vest. În partea de nord a porţiunii cercetate a şanţului, stratul respectiv era compus din sol negru sau gălbui amestecat cu lut ars, calcar, bucăţi de mortar iar pe alocuri cu cărbune de lemn.

Deasupra stratului inferior era plasată o lentilă masivă, alcătuită din pietre de calcar de diferite dimensiuni (cele mai mari atingeau 40×20×15 cm) şi bucăţi de mortar similar după compoziţie şi culoare cu cel folosit la construcţia citadelei, cu grosimea de 20/45-10/110 cm, aşternute în pantă de la marginea de est a şanţului (adâncimea de 0,30-0,40 m Nc) spre centrul lui (adâncimea de 0,80-1,10 m Nc). La capătul de sud al porţiunii studiate, stratul avea grosimea de 30-45 cm, iar în partea centrală a porţiunii studiate grosimea stratului de pietre atingea 100-110 cm.

Al treilea strat, suprapus peste lentila din pietre şi mortar, reprezenta o nivelare, alcătuite din sol cenuşiu închis granulos sau negru cu fărâmături de calcar, cu o grosime de 20-60 cm, provenit probabil din săpătura cuptorului de ars var – complexul nr. 15.

Al patrulea strat, din partea superioară, reprezenta o nivelare sub forma unei lentile alcătuite din sol cenuşiu cu lut, cu o grosime de 10-25 cm, care la fel ca şi stratul precedent provenea probabil din săpătura cuptorului de ars var.

Inventar. În şanţ au fost depistate: un fragment de sticlă (-1,37 m) şi 12 fragmente de ceramică gălbuie-roşietică de tipul Hoardei de Aur. Ceramica a fost descoperită în stratul inferior al şanţului, sub lentila de pietre şi mortar.

Cronologia şanţului. Pentru stabilirea cronologiei şanţului prezintă interes ceramica, pietrele, mortarul şi datele stratigrafice.

Ceramica descoperită în partea inferioară a umpluturii şanţului aparţine în totalitate perioadei Hoardei de Aur, datată din prima jumătate a secolului XIV până în anul 1369.

Mortarul din umplutura şanţului este identic după structură, compoziţie şi culoare cu mortarul folosit în construcţia fundaţiei citadelei de piatră, datată în ultima fază de dominaţiei a Hoardei de Aur la Orheiul Vechi, 1366-1369.

Pietrele din umplutura şanțului sunt similare după structură şi culoare cu pietrele din fundația citadelei de piatră, multe dintre care aveau amprente evidente de mortar tipic pentru fundația construcției nominalizate.

Observațiile făcute indică o legătură directă între procesul de edificare a citadelei de piatră şi astuparea şanțului din preajma zidului de vest. Această legătură este demonstrată de stratigrafia şanțului. Astfel, observațiile minuțioase indică foarte explicit că şanțul a fost astupat dinspre est sau dinspre citadela de piatră, cu pământ amestecat ce conținea resturi evidente provenite din timpul lucrărilor de construcție a citadelei de piatră.

În baza celor prezentate data limitei superioare a şanțului este stabilită între anii 1366-1369, când era astupat în legătură cu edificarea citadelei din piatră.

În contextul stratigrafiei şanțului atragem atenția la faptul că în umplutura acestui complex lipsesc resturi materiale ce ar ține de demolarea cuptorului de ars var. Această observație demonstrează că, în perioada de funcționare şi de demolare a cuptorului de ars var, şanțul era deja astupat. Procesul astupării şanțului, după cum o demonstrează straturile de nivelare din partea superioară a acestei construcții, s-a finalizat în perioada amenajării gropii cuptorului, care s-a produs la un mic interval de timp după amenajarea fundației citadelei de piatră. Resturile materiale provenite din cuptor au acoperit doar parțial şanțul după ce acesta a fost astupat.

Etape. În baza observațiilor efectuate putem stabili următoarea cronologie relativă a complexelor din sectorul cercetat: la prima etapă a fost amenajat şanțul; la a doua a fost demolată partea superioară a valului, solul fiind aruncat în partea inferioară a şanțului; la a treia a urmat construcția parțială a citadelei de piatră; la următoarea etapă a fost astupată partea inferioară a şanțului cu resturi din construcția citadelei de piatră; la a cincea etapă a fost săpată groapa cuptorului de ars var, iar solul scos din groapă a servit pentru nivelarea părții superioare a şanțului; la a şasea etapă a funcționat cuptorul, care producea varul necesar pentru construcția şi tencuirea zidului citadelei, iar la etapa finală a fost distrus cuptorul de ars var, ale cărui resturi s-au depus parțial peste umplutura superioară a şanțului.

În baza observațiilor realizate şi a inventarului arheologic descoperit în straturile respective, lucrările efectuate la etapele nr. 2-7 pot fi atribuite cu siguranță perioadei Hoardei de Aur, din anii 1366-1369.

5.4. SEGMENTUL NR. 3
(sectorul nr. 75)

Amplasarea. Segmentul nr. 3 a fost studiat în cadrul sectorului nr. 75, nemijlocit pe marginea stâncii Răutului, unde începea traseul şanţului, la distanţa de 8,0-10,0 m spre vest de la zidul citadelei de piatră (fig. 14-17, foto 15-20). Porţiunea cercetată a şanţului avea o lungime de 6 m şi era orientată pe axa nord-sud cu deviere de 15 grade spre vest.

Caracteristica. Extremitatea de nord a şanţului era mai largă în comparaţie cu corpul de bază al complexului şi devia de la traseul general, fiind cotită spre nord-est. Lăţimea şanţului la nivelul vechi de călcare al solului (adâncimea de 0,70-1,0 m) varia de la 5,10 m la capătul de nord, 4,30 m la mijlocul porţiunii cercetate şi 3,50 m la capătul de sud al porţiunii şanţului.

Şanţul era săpat în lut steril, atingând adâncimea de 2,80-3,0 m Nc sau 2,0-2,30 m de la nivelul vechi de călcare. Pereţii lui aveau formă de pantă, sub un unghi de 45 de grade, iar fundul şanţului era plat. În secţiune şanţul avea o formă trapezoidală cu lăţimea fundului de 1,0-1,30 m.

Umplutura şanţului era alcătuită din patru straturi succesive, care erau amplasate în ordine inversată comparativ cu stratigrafia solurilor din preajma secţiunii (partea de est), fapt ce ne permite să reconstituim etapele astupării şanţului.

1. La fundul şanţului, la adâncimea de 2,36-3,05 m (carourile D5-D7) şi 1,80-2,40 m (carourile G5-G7), se găsea un strat, alcătuit din sol lutos pe alocuri cenuşiu (stratul 1), cu grosimea de 60-80 cm. În cadrul acestui strat, la fundul şanţului, au fost descoperite 6 fragmente de ceramică gălbuie-roşietică de factură orientală tipică secolului XIV, 1 fragment de ceramică cenuşie moldovenească tipică pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV, o lupă de fier de circa 500 grame şi 2 lame de silex din paleoliticul târziu. Analiza compoziţiei solului din acest strat pare să indice că acesta ar putea proveni din partea superioară a valului din preajma şanţului, care, fiind demolat după finisarea lucrărilor de construcţie a citadelei de piatră, a fost aruncat direct la fundul şanţului, sau acolo de unde cândva a fost extras.
2. Deasupra stratului precedent, la adâncimea de 1,80-2,36 m (carourile D5-D7) şi 1,07-1,80 m (carourile G5-G7) se găsea un strat de

pământ cenuşiu închis, compact, cu pigmenţi de calcar (stratul nr. 2). Grosimea acestui strat era de 0,50-0,75 m. În cadrul acestui strat au fost descoperite: 10 fragmente de ceramică gălbuie-roşietică de factură orientală tipică secolului XIV, 1 fragment de ceramică cenuşie moldovenească tipică pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV şi 7 lame de silex din paleoliticul târziu, 1 os uman, 6 oase de animale, un inel din fier (-2,0 m), o placă din aramă (adâncimea -2,11 m) şi 3 bucăţi de zgură de fier (150 gr.). Judecând după compoziţia solului se poate presupune că stratul respectiv provine din partea mijlocie a valului de lângă şanţ, care a fost aruncat în şanţ după finisarea lucrărilor de construcţie a citadelei de piatră.

3. Peste stratul nr. 2 se găsea o aglomeraţie de mortar şi pietre (stratul nr. 3) sub forma unei lentile, care se aşternea în partea centrală a şanţului, pe axa nord-sud. Lăţimea stratului era de 1,60 m la capătul de sud al şanţului şi de 3,0 m la capătul de nord, iar grosimea lui maximală era de 0,40 m. Mortarul era de culoare gălbuie, unele bucăţi atingând dimensiuni de până la 15×13×10 cm, 12×10×8 cm, fiind analogic după compoziţie şi culoare cu mortarul din stratul de construcţie al citadelei de piatră din secolul XIV, descoperit lângă zidul acesteia. Mortar similar a fost descoperit în segmentul nr. 2 al şanţului, cercetat în sectorul nr. 71. Mortarul era amestecat cu pietre de dimensiuni mari (80×65×40 cm, 60×50×40 cm, 55×35×30 cm, 50×40×30 cm), mijlocii şi mici, provenite din resturile de construcţie a citadelei de piatră din secolul XIV, care, după finisarea lucrărilor de construcţie a celei din urmă, au fost aruncate în şanţ.
   În stratul de mortar din şanţ au fost descoperite 8 fragmente de ceramică gălbuie-roşietică de factură orientală tipică pentru secolul XIV. Această ceramică demonstrează că stratul respectiv aparţine perioadei Hoardei de Aur. În acelaşi strat, la adâncimea de 1,62 m, a fost descoperită o lupă de fier cu greutatea de circa 3 kg, provenită de la fundul unui cuptor de redus minereu de fier.
4. În partea superioară a şanţului se găsea un strat de pământ cenuşiu deschis (stratul nr. 4) practic fără impurităţi, care reprezenta o parte din stratul de cultură nr. 2 din sectorul nr. 75, observat în preajma şanţului. Acest strat cu grosimea de 20-90 cm avea forma unei lentile care acoperea toată partea superioară a şanţului, de la nivelul solului din secolul XIV, adâncimea de 0,45-0,57 m până la

1,20-1,60 m. În cadrul stratului respectiv au fost descoperite: o bară din fier (-1,54 m), 28 fragmente de ceramică, dintre care 12 fragmente aparţin Hoardei de Aur, secolul XIV, iar 16 fragmente de ceramică moldovenească, de culoare cenuşie tipică pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV. Au mai fost descoperite 4 fragmente de silex din paleoliticul târziu şi 1 cui din fier.

Acest strat este analogic după compoziţie şi culoare cu stratul de cultură nr. 2 din cadrul sectorului nr. 75, observat în afara şanţului, spre est şi vest. Pornind de la faptul că partea superioară a stratului din şanţ se găsea practic la acelaşi nivel cu stratul respectiv din preajmă, reprezentând de fapt o continuare şi o parte a acestuia, putem conchide că acest sol a fost aruncat în şanţ dinspre est, din talpa fostului val, demantelat în rezultatul finisării lucrărilor de construcţie a citadelei de piatră.

Inventar din şanţ. În porţiunea cercetată a şanţului au fost descoperite: o verigă din fier, element de la o zăbală pentru cai (-2,0 m) (fig. 100, 5), o bară din fier (-1,54 m) (fig. 85, 5), o placă din aramă (-2,11 m) (fig. 85, 4), 1 cui de fier (-1,35 m), 13 lame de silex din paleoliticul târziu, 2 lupe de fier (3,5 kg), 3 bucăţi de zgură de fier (150 gr), 6 oase de animale, 1 os uman şi 54 fragmente de ceramică: 36 fragmente ceramică de factură orientală tipică secolului XIV şi 18 fragmente ceramică cenuşie moldovenească tipică pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV.

Cronologia şanţului. În baza materialelor obţinute, putem conchide că în partea de est a şanţului a existat un val de pământ, care la o anumită etapă istorică a fost demolat, pământul din corpul lui fiind aruncat în şanţ. Data demolării valului de pământ şi data astupării şanţului este stabilită cu certitudine în limitele anilor ’60 ai secolului XIV. În favoarea acestei date pledează ceramica şi mortarul din umplutura şanţului. Ceramica, descoperită la toate nivelurile şanţului, inclusiv la fund, aparţine perioadei Hoardei de Aur şi este datată la Orheiul Vechi cu anii ’30-’60 ai secolului XIV. Faptul că în umplutura şanţului a fost descoperit un strat masiv de mortar şi pietre, provenite din resturile de construcţie ale citadelei de piatră, edificată în perioada Hoardei de Aur, demonstrează că şanţul a fost astupat după finisarea lucrărilor de construcţie a citadelei de piatră şi curăţirea terenului din preajma ei. În acelaşi timp a fost demolat şi valul de pământ. Observaţiile stratigrafice au permis să stabilim ordinea demolării valului şi, respectiv,

ordinea astupării şanţului. La început a fost tăiat vârful valului, alcătuit din sol lutos, extras cândva din fundul şanţului, şi aruncat înapoi în şanţ. La a doua fază, a fost demantelată partea de mijloc a valului, alcătuită din sol cenuşiu, extras cândva din partea de mijloc şi superioară a şanţului, şi aruncat înapoi în şanţ, deasupra stratului precedent alcătuit din sol lutos. La a treia fază, în şanţ au fost aruncate resturi de construcţie (mortar şi pietre), provenite din şantierul citadelei de piatră, după curăţirea terenului din preajma citadelei, dintre zid şi valul de pământ. La a patra fază a fost demantelată baza valului de pământ, alcătuită din sol cenuşiu, extras din nivelul vechi de călcare şi aruncat deasupra stratului de mortar şi piatră.

În legătură cu inventarul identificat un interes aparte prezintă descoperirea fragmentelor de ceramică moldovenească în partea inferioară a şanţului. Condiţiile descoperirii ceramicii moldoveneşti exclud orice gând despre o pătrundere a lor la fundul şanţului într-o perioadă mai târzie decât timpul astupării lui. Analiza atentă a fragmentelor descoperite demonstrează că acestea sunt similare ceramicii moldoveneşti tipice pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV. În acest context putem conchide că prezenţa ceramicii moldoveneşti în şanţ împreună cu ceramica Hoardei de Aur reprezintă de fapt un indice care permite să stabilim timpul astupării şanţului de vest, care în acest caz nu poate fi decât perioada din ultima fază a dominaţiei în ţinut a Hoardei de Aur, anii ’60 ai secolului XIV.

În legătură cu prezenţa în şanţ a ceramicii moldoveneşti trebuie de amintit că descoperiri similare a făcut în anii ’50 şi Gh.D. Smirnov. Aceste fapte, mai târziu, au fost folosite nejustificat de către P.P. Bârnea pentru datarea acestui complex cu epoca lui Alexandru cel Bun [Bârnea – 1984, p. 82-85]. Această opinie este contestată de observaţiile stratigrafice, caracterul umpluturii şi materialele ceramice descoperite în şanţ pe parcursul anilor 1996-2001. Descoperirea în partea inferioară a şanţului a două fragmente de ceramică moldovenească, cu caracteristici tipice pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV, la fel ca şi descoperirea unui fragment similar în partea de mijloc a complexului respectiv, reprezintă un argument foarte serios în favoarea prezenţei la Orheiul Vechi în timpul dominaţiei Hoardei de Aur a populaţiei moldoveneşti. Această interpretare a descoperirilor menţionate se găseşte în deplină concordanţă cu descoperirile arheologice din gropile de ars var (complexele nr. 11 şi 15).

5.5. SEGMENTUL NR. 4
(sectorul nr. 76)

A fost identificat în sectorul nr. 76, începând cu adâncimea de 1,18-1,30 m în partea de est a carourilor C5-E5 şi C6-E6 (fig. 24-26, 60).

În porţiunea din carourile C5-E5 şi C6-E6 şanţul era adâncit în solul steril până la nivelul stâncii de calcar, pe alocuri străpungând stânca cu 5-8 cm. Grosimea lentilei de pământ pe această porţiune de şanţ era de 20-40 cm. Urmele construcţiei au fost observate atât în plan, sub forma unei pete de culoare cenuşie-închisă, cât şi în profilul pereţilor carourilor respective. Traseul construcţiei era orientat pe axa vest-est, fiind observat pe o porţiune cu lungimea de aproximativ 3,0 m, având o lăţime de 4,60-4,80 m. În partea de nord latura construcţiei coboară în pantă spre sud. Peste latura de sud a şanţului erau vestigiile unor construcţii din secolul XV (complexul nr. 54). Solul de umplutură din şanţ reprezenta pământ de culoare cenuşie închisă, fără impurităţi. În partea superioară se găsea un strat de pământ ars puternic de 5-7 cm. În solul de umplutură a fost descoperită o *cheie de fier* (fig. 100, 3). La distanţa de 12 m spre est de latura interioară a zidului de vest a citadelei de piatră traseul şanţului se termina.

În continuarea traseului dat, la nivelul rocii de calcar, în carourile C7-E7 pe o porţiune de 3,0 m a fost observată o lentilă alcătuită din sol cenuşiu steril cu pietriş, care venea în continuarea porţiunii de şanţ observată în carourile C5-E5 şi C6-E6, dar dat fiind că acesta se afla sub nivelul vechi de călcare al solului nu putem pune această lentilă în legătură cu traseul şanţului.

5.6. PARTICULARITĂŢILE ŞANŢULUI DE VEST

Analiza materialelor obţinute permite să facem anumite observaţii privind particularităţile Şanţului de Vest. Prin segmentele cercetate au fost stabilite dimensiunile şi traseul complexului dat.

Şanţul se afla la distanţa de 10,0-12,5 m de la zidul citadelei de piatră. Are un traseu semioval. Capătul lui de nord face un cot spre est la distanţă de 6,0-8,5 m vest de la colţul citadelei de piatră. Pe de altă parte, capătul de sud al şanţului făcea un cot spre sud-est-est intrând sub zidul citadelei de piatră în porţiunea aflată la distanţa de 3,0-8,0 m nord de la turnul ei de sud-vest. Lungimea şanţului de vest, măsurată

pe axa zidului citadelei de piatră, era de circa 98-99 m. Şanțul era perpendicular pe malul abrupt al Răutului, se întindea pe axa nord-sud cu deviere de 15 grade spre vest, fiind paralel cu zidul citadelei de piatră până în regiunea turnului semioval din mijlocul laturii, pe o lungime de 66,0 m, de unde începea cotitura lentă spre est, intrând sub zidul citadelei de piatră, în punctul aflat la distanța de 97,70 m de latura de nord.

În colțul de sud-vest al citadelei de piatră, în cadrul sectorului nr. 76, a fost sesizată o porțiune slab pronunțată a şanțului, care desemna începutul traseului de sud orientat spre est. Traseul de sud al şanțului a fost observat doar pe o porțiune de 6,0 m, în intervalul aflat la distanța de 10,0-16,0 m spre est de la marginea interioară a zidului de vest al citadelei de piatră, mai departe spre est nefiind sesizabil, posibil din cauza terminării acestei construcții în punctul indicat. În sectorul de sud, şanțul era săpat într-un strat de cernoziom cu grosimea de 20-40 cm.

Şanțul de vest avea o formă trapezoidală, pe alocuri semiovală în secțiune cu lățimea în partea superioară de 4,70-5,80 m, iar la fund de 0,95-3,0 m. Adâncimea şanțului de la nivelul vechi de călcare varia de la 0,60 m la capătul de sud în regiunea intersecției cu latura de vest a citadelei de piatră, la 1,0 m în regiunea din preajma turnului semioval al zidului, ajungând până la 2,35 m în capătul de nord.

În partea de est a şanțului, în timpul săpăturilor arheologice au fost descoperite probe care permit să susținem că în sectorul respectiv a existat un val de pământ, care a fost demolat în timpul construcției citadelei de piatră. Pe parcursul săpăturilor a fost descoperit un strat de pământ cenuşiu, care poate fi pus în legătură cu eventualul val de pământ. Cu valul de pământ din preajma şanțului de vest poate fi legată şi umplutura din partea inferioară a acestui şanț.

5.7. CRONOLOGIA ŞANȚULUI DE VEST

Pentru stabilirea cronologiei şanțului de vest prezintă interes următoarele materiale: stratigrafia generală; datele stratigrafice şi materialele ceramice din şanț; corelarea şanțului cu cuptorul de ars var nr. 15 şi cu citadela de piatră.

Primul reper cronologic îl reprezintă nivelul stratigrafic al gropii şanțului, observat foarte bine în sectoarele cercetate. Or, groapa şanțului era săpată de la nivelul vechi de călcare al solului, ce conținea

materiale tipice pentru secolul XIII – prima jumătate a secolului XIV, fapt ce arată că cronologia relativă a şanţului de vest poate fi stabilită într-un anumit interval de timp din perioada menţionată.

Al doilea reper cronologic îl reprezintă stratigrafia umpluturii şanţului, care demonstrează că şanţul de vest a fost astupat în 3-4 etape, la început cu pământ din valul demolat, iar în final cu moloz de la construcţia citadelei de piatră. Pornind de la faptul că data edificării citadelei de piatră este stabilită în ultima fază a dominaţiei Hoardei de Aur în ţinut, în perioada anilor 1366-1369, se poate susţine că şi astuparea şanţului s-a produs în perioada respectivă. Or, limita cronologică superioară a şanţului de vest poate fi stabilită în a doua jumătate a deceniului şapte al secolului XIV.

Al treilea reper cronologic îl reprezintă materialele ceramice din umplutura şanţului. În majoritatea cazurilor în umplutura şanţului a fost descoperită ceramică de tip oriental, caracteristică pentru Hoarda de Aur – 49 fragmente şi relativ rar ceramică timpurie moldovenească – 18 fragmente. În straturile inferioare ale umpluturii şanţului au fost depistate 28 fragmente de ceramică de tip oriental şi 2 fragmente de ceramică moldovenească, în stratul de mortar şi piatră din şanţ au fost descoperite 8 fragmente de ceramică tipică pentru Hoarda de Aur, iar în stratul superior al şanţului au fost recuperate 13 fragmente de ceramică de tip oriental şi 16 fragmente de ceramică moldovenească. Aceste date demonstrează că astuparea şanţului de vest s-a produs în perioada când în aşezarea de pe malul Răutului, în rând cu ceramica tipică orientală, capătă răspândire şi ceramica moldovenească cenuşie de tip muşatin, aceasta fiind relativ rară în momentul demolării valului citadelei şi mai numeroasă după finisarea procesului de nivelare a şanţului. O asemenea situaţie se putea crea în ultima fază a dominaţiei mongole în ţinut sau în primii ani după plecarea mongolilor produsă în anul 1369, când tradiţiile şi ceramica orientală în mod logic trebuia să se păstreze în aşezare pentru o anumită perioadă, dar în acelaşi timp trebuia să se impună tradiţii şi materiale noi, caracteristice pentru populaţia autohtonă a ţinutului carpato-nistrean. Astfel, se poate conchide că astuparea şanţului de vest s-a produs în perioada finală a dominaţiei Hoardei de Aur în ţinut, în a doua jumătate a anilor ’60 ai secolului XIV.

Al patrulea reper cronologic îl reprezintă rezultatul corelării stratigrafice a şanţului de vest cu cuptorul de ars var descoperit în preajma lui (complexul nr. 15). Ultimul a fost descoperit la est de şanţ, pe locul

valului demolat, acoperind cu dărâmăturile sale o parte din suprafaţa şanţului. Din cele expuse reies două concluzii: prima constă în faptul că, în momentul construcţiei cuptorului de ars var, valul de pământ era demolat, iar ce-a de-a doua este că, în momentul când cuptorul îşi încetase existenţa, şanţul era astupat complet, inclusiv cu moloz din construcţia citadelei de piatră. Având în vedere faptul că umplutura cuptorului conţinea materiale tipice pentru perioada finală a Hoardei de Aur, susţinem că şanţul ţine de o fază mai veche.

Al cincilea reper cronologic îl reprezintă corelarea şanţului de vest cu citadela de piatră. Observaţiile stratigrafice şi unele categorii de materiale demonstrează foarte clar că şanţul de vest este mai vechi în comparaţie cu citadela de piatră. Despre aceasta vorbeşte, în primul rând, faptul că latura de vest a citadelei de piatră din punct de vedere stratigrafic era suprapusă peste capătul de sud al şanţului de vest pe o porţiune aflată la distanţa de 3-8 m spre nord de turnul din colţul de sud-vest. În al doilea rând, stratul de mortar şi piatră din umplutura şanţului reprezintă moloz din construcţia citadelei de piatră, aruncat în şanţ după terminarea zidului citadelei şi amenajarea teritoriului din preajma lui. În acest context, ţinând cont de faptul că citadela de piatră este datată cu anii 1366-1369, susţinem că şanţul de vest a funcţionat până în perioada menţionată.

În baza reperelor cronologice enunţate, data limită a şanţului de vest de la Orheiul Vechi este stabilită în perioada anilor ’60 ai secolului XIV.

Cât priveşte limita cronologică inferioară a şanţului de vest, putem remarca că la etapa actuală ştiinţa nu dispune de materiale necesare pentru stabilirea unei date cât de cât exacte. Cu toate acestea, în baza investigaţiilor arheologice se poate susţine cu certitudine că limita cronologică inferioară a acestui şanţ ţine de un interval de timp de până la mijlocul secolului XIV.

Faptul că în stratul de cultură din preajma citadelei, sporadic, se întâlnesc fragmente ceramice tipice pentru secolele XII-XIII ar putea constitui un indice indirect în favoarea datării şanţului de vest cu perioada premongolă, după cum credea şi Gh.D. Smirnov. Dar, având în vedere că materialele ceramice din perioada indicată sunt foarte puţine la număr (doar 219 fragmente din circa 30.000), iar în interiorul citadelei de piatră n-a fost identificat nici un complex arheologic din perioada secolelor XII-XIII, în stadiul actual al cercetărilor este foarte dificil de atribuit şanţul de vest perioadei nominalizate. Din acelaşi

unghi de vedere prezintă interes şi faptul că în porțiunile cercetate ale şanțului n-a fost descoperit nici un fragment de ceramică tipică pentru secolele XII-XIII. Pe de altă parte, descoperirea la fundul şanțului a unor fragmente ceramice de factură orientală tipică pentru secolul XIV ar putea constitui o probă în favoarea atribuirii acestei construcții perioadei de la începutul dominației în ținut a Hoardei de Aur, din prima jumătate a secolului XIV.

5.8. IPOTEZA CITADELEI DE PĂMÂNT

5.8.1. Date generale

Descoperirea şanțului de vest în anii ’50 a sugerat specialiştilor ideea apartenenței acestui complex la o anumită fortificație. În acest context, ținând cont de faptul că în perioada respectivă era identificat un al doilea şanț în partea de est a citadelei de piatră, autorul săpăturilor, Gh.D. Smirnov, a emis o ipoteză de lucru potrivit căreia cele două complexe puteau reprezenta urme ale unei citadele de pământ. Această idee, însă, n-a fost promovată în publicațiile ştiințifice ale autorului, rămânând a fi expusă doar în materiale de arhivă [Smirnov – 1954-b, p. 75].

Primul care a promovat în literatura de specialitate ipoteza privind existența la Orheiul Vechi în afară de citadela de piatră a unei citadele pământ a fost P.P. Bârnea. În rezultatul prelucrării arhivei lui Gh.D. Smirnov, autorul citat a lansat ideea respectivă în anul 1984 [Bârnea – 1984] şi a reconfirmat-o în 1991 [Bârnea – 1991, p. 17-20]. În anii care au urmat, având drept bază investigațiile lui P.P. Bârnea asupra arhivei lui Gh.D. Smirnov, ideea menționată a fost preluată de către alți cercetători în legătură cu studierea unor aspecte legate de istoria şi arhitectura Orheiului Vechi.

Dat fiind că săpăturile arheologice din anii 1996-2001 au confirmat existența şanțului de vest, ideea privind apartenența acestuia la o eventuală citadelă de pământ se impunea de la sine. Dar, având în vedere faptul că aceleaşi săpături, prin sectorul nr. 72, n-au dus la identificarea şanțului de est, a apărut necesitatea reevaluării întregului context ce ține de ideea citadelei de pământ de la Orheiul Vechi, pentru a stabili în ce măsură este viabilă această ipoteză şi care ar fi locul şanțului de vest în sistemul fortificațiilor de la Orheiul Vechi.

5.8.2. Esența ideii

Conform datelor lui Gh.D. Smirnov, expuse de P.P. Bârnea, citadela de pământ ar fi ocupat un spațiu ceva mai mare în comparație cu citadela din piatră, depășind-o pe cea din urmă spre est şi vest, spre sud, însă, fiind ceva mai mică. Citadela de pământ, în viziunea autorului, avea o formă semiovală în plan, la nord fiind protejată de malul abrupt al Răutului, iar din celelalte părți de un val de pământ cu palisadă din lemn, prevăzut cu şanț de apărare pe laturile de est şi de vest [Bârnea – 1991, p. 12-37].

În viziunea lui Gh.D. Smirnov citadela de pământ era anterioară dominației mongole în ținut, fiind atribuită populației autohtone din perioada secolelor XIII – începutul secolului XIV [Smirnov – 1960, p. 79]. În anii '80, P.P. Bârnea propunea o altă interpretare a datelor arheologice obținute de către Gh.D. Smirnov, ajungând la concluzia potrivit căreia presupusa citadelă de pământ era atribuită perioadei de domnie a lui Alexandru cel Bun, respectiv anilor '20 ai secolului XV [Bârnea – 1984, p. 82-85]. Într-un manuscris mai recent al lui P.P. Bârnea, scris în colaborare cu E. Nicolae şi mediatizat de către M. Şlapac [Şlapac – 2004, p. 84, 153-164], este exprimată o idee nouă, potrivit căreia citadela de pământ ar reprezenta o construcție apărută în perioada de până la Alexandru cel Bun, în anii 1370-1400. Pe de altă parte, în ultimul deceniu, ipoteza lui Gh.D. Smirnov, ținând cont de investigațiile lui P.P. Bârnea, a fost preluată în câteva publicații de către I. Hâncu [1995] şi Gh. Postică [2000-a, 2000-b].

Analiza istoriografică demonstrează că pe parcursul ultimilor 50 de ani, cercetătorii au exprimat trei ipoteze cu referire la cronologia presupusei citadele de pământ de la Orheiul Vechi, aceasta fiind datată cu perioada premongolă, secolul XIII – începutul secolului XIV (Gh.D. Smirnov, Ion Hâncu, Gh. Postică), perioada moldovenească, cc. 1370-1400 (E. Nicolae, P. Bârnea, M. Şlapac) şi perioada domniei lui Alexandru cel Bun, 1400-1431 (P. Bârnea).

5.8.3. Formularea ipotezei

Ipoteza privind citadela de pământ a fost formulată de către Gh.D. Smirnov în rezultatul descoperirii a două şanțuri în preajma citadelei de piatră, nominalizate de el drept *Şanțul de Est* şi *Şanțul de Vest*. Cele două şanțuri, aproape paralele, cu o lungime de aproximativ 90-100 m

fiecare, erau ancorate în muchia malului prăpăstios al Răutului pe axa nord-sud şi se aflau la o distanţă de circa 160-165 m unul de altul. Poziţia de extremă a celor două şanţuri, cât şi caracteristicile lor morfologice apropiate l-au dus pe autorul descoperirilor din anii 1952-1957 să facă o legătură logică între aceste complexe, pentru a le interpreta în rapoartele nepublicate de săpături drept părţi componente ale unui sistem fortificat, definit la timpul respectiv drept citadelă de pământ.

Apartenenţa celor două complexe la un sistem unic fortificat părea logică şi din punctul de vedere al corelării acestuia cu citadela de piatră, care se înscria perfect între cele două şanţuri. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că în construcţia ipotezei privind citadela de pământ, chiar de la început existau anumite probleme. Astfel, nu-şi găsea o lămurire rezonabilă lipsa de continuitate a şanţurilor, pe traseul de sud al posibilei fortificaţii de pământ. Pe de altă parte, plasarea şanţului de est nemijlocit lângă valul de pământ nr. 3 datat cu începutul secolului XVII aducea după sine anumite suspiciuni. Or, aceste probleme, la fel ca şi imperfecţiunea săpăturilor arheologice de la Orheiul Vechi din anii ’50, nu şi-au găsit aprecierea potrivită şi explicaţia corespunzătoare din partea autorilor preocupaţi de acest obiectiv pe parcursul anilor ’70-’80. Mai mult de atât, după cum se va vedea în continuare, respectivii autori, pe lângă faptul că nu s-au clarificat în labirintul greşelilor metodice din anii ’50, pe care le-au reprodus în continuare, au introdus în circuitul ştiinţific alte erori, care la rândul lor au complicat şi mai mult problema în cauză.

În contextul celor expuse, este imperios de a reevalua rezultatele săpăturilor arheologice obţinute de către Gh.D. Smirnov în timpul cercetării citadelei Orheiului Vechi, pentru a stabili nivelul veridicităţii lor şi măsura în care acestea pot servi ca sursă istorico-arheologică. O asemenea abordare va avea în consecinţă drept efect aprobarea sau dezaprobarea ipotezei preliminare a lui Gh.D. Smirnov despre existenţa la Orheiul Vechi a citadelei de pământ.

Din acest punct de vedere, urmează a fi analizate separat fiecare dintre cele două şanţuri, a se evidenţia materialele arheologice din cadrul acestora, a stabili cronologia fiecăruia în parte şi a se efectua corelarea lor.

5.8.4. Şanţul de Vest

Şanţul de Vest a fost identificat de către Gh.D. Smirnov la distanţa de 12 m spre vest de la zidul citadelei de piatră. La suprafaţa solului la

timpul respectiv nu exista nici un semn care putea să indice prezența şanțului în acel loc. S-a constatat că şanțul era paralel cu zidul de vest al citadelei de piatră, urmându-i traseul până în preajma turnului de sud-vest, unde făcea un cot spre sud-est, după ce se termina zidul. Primul segment al complexului dat a fost cercetat în anul 1952 (Secțiunea nr. 3/1952) [Smirnov – 1956, p. 5]. În anul 1956 au fost dezvelite alte trei porțiuni ale şanțului (Secțiunile nr. 1/1956, nr. 2/1956, 3/1956) [Smirnov – 1956, p. 5-7], iar în anul 1957 încă o porțiune (secțiunea nr. 1/1957) [Smirnov-1957, p.7-8]. În acest context, trebuie de subliniat faptul că documentarul arheologic ce ține de cercetarea acestui şanț este foarte vag, iar materiale grafice practic lipsesc. La etapa actuală, informații generale despre şanțul de vest pot fi găsite doar sub formă de text în rapoartele de săpături ale lui Gh.D. Smirnov din 1956 şi 1957. Informațiile generale culese din aceste surse sunt expuse în tabelul nr. 7.

Tabelul nr. 7. **Date privind materialele descoperite de către Gh.D. Smirnov în Şanțul de Vest**

Nr.	Materiale	Secțiuni				
		3/1952	1/1956	2/1956	3/1956	1/1957
1.	Ceramică de tipul Hoardei de Aur		52 frag.		1 frag.	16 frag.
2.	Ceramică moldovenească		1 frag.			27 frag.
3.	Oase de animale		20 frag.		+	12 frag.
4.	Lacăt din fier		1 frag.			
5.	Monedă, aramă, Hoarda de Aur		1 frag.			
6.	Lățimea şanțului		5,0 m			
7.	Adâncime şanțului		2,10 m	+ 0,85 m		
8.	Forma şanțului	triunghi	triunghi	albiată		
9.	Umplutura şanțului	strat de piatră	strat de piatră	strat de piatră, 250×40/50 m	strat de piatră, 360×...m	strat de piatră

Pentru toate porțiunile cercetate ale şanțului de vest era caracteristică prezența în partea superioară a umpluturii a unui strat masiv de pietre, care avea o întindere de până la 2,50-3,60 m cu o grosime de cca 40-50 m. În partea dinspre nord şanțul avea o formă triunghiulară în secțiune, iar spre sud o formă albiată.

Pentru stabilirea cronologiei şanțului prezintă interes următoarele materiale descoperite în partea inferioară a complexului dat: fragmente ceramice de tipul Hoardei de Aur datate cu mijlocul secolului XIV, o monedă din aramă a Hoardei de Aur din aceeaşi perioadă şi un fragment de ceramică cenuşie moldovenească. Pentru datarea complexului prezintă interes şi stratul de piatră din partea superioară a şanțului,

care în opinia autorului săpăturilor reprezenta resturi de construcţie de la citadela de piatră. În baza materialelor obţinute de Gh.D. Smirnov, acesta considera că data astupării şanţului de vest poate fi stabilită în faza finală a dominaţiei mongole la Orheiul Vechi.

Tabloul arheologic din săpăturile lui Gh.D. Smirnov din cadrul şanţului de vest, cât şi data stabilită de acest autor concordă perfect cu situaţia arheologică din cadrul aceluiaşi şanţ documentată arheologic prin săpăturile metodice din anii 1996-2001.

5.8.5. Şanţul de Est

Şanţul de Est a fost identificat de Gh.D. Smirnov la distanţa de circa 30-40 m spre est de zidul citadelei de piatră. Spre deosebire de şanţul de vest, unde lipseau urmele unui val adiacent din pământ, în cazul şanţului de est, după cum se menţionează în raportul de săpături al lui Gh.D. Smirnov, se constată o îmbinare a acestui complex cu un val de pământ, mai mult sau mai puţin pronunţat la suprafaţa solului. Şanţul de vest urma traseul acestui val de pământ, fiind plasat în faţa lui dinspre est. Acest val, după cum susţine însuşi Gh.D.Smirnov, întretăia teritoriul oraşului în două părţi, începând de la malul abrupt al Răutului, aflat în partea de nord la o distanţă de circa 20-30 m de la turnul de nord-est al citadelei de piatră, spre sud, în direcţia Mănăstirii Peştera.

În baza datelor lui Gh.D. Smirnov, ajungem la concluzia potrivit căreia complexul nominalizat reprezenta în fapt Valul de pământ nr. 3 al Orheiului Vechi, care după cum s-a constatat mai târziu datează din secolul al XVII-lea [Bârnea-1991].

În anul 1952 a fost cercetat primul segment al şanţului de est (Secţiunea nr. 2/1952), în anul 1954 un alt segment (secţiunea nr. 6/1954) [Smirnov – 1954-b, p. 74-75; Arhiva MA – 1954, nr. 100], iar în 1955 alte şapte segmente ale acestui complex (Sectoarele nr. A/1955, Б/1955, В/1955, Г/1955, Е/1955, Ж/1955, К/1955) [Smirnov – 1955, p.30-37]. Documentarul arheologic ce ţine de săpăturile şanţului de est, ca şi în cazul şanţului de vest, este foarte vag. Cu excepţia secţiunii nr. 6/1954, nu s-au păstrat materiale grafice[4]. Unele date sumare textuale, dar cu importante lacune şi contradicţii, s-au păstrat în rapoartele de săpături

[4] La momentul actual, din cauza unor circumstanţe nefericite, în arhiva IA AŞM nu mai există albumele cu materiale grafice anexate la rapoartele de săpături ale lui Gh.D. Smirnov.

ale lui Gh.D. Smirnov din anii 1954 şi 1955. Informaţiile culese din aceste surse sunt expuse în tabelul nr. 8.

Tabelul nr. 8. **Date privind materialele descoperite de către Gh.D.Smirnov în Şanţul de Est**

Nr.	Materiale	Sectoare, secţiuni								
		2/1952	6/1954	А/1955	Б/1955	В/1955	Г/1955	Е/1955	Ж/1955	К/1955
1.	Ceramică de tipul Hoardei de Aur		+	3 +	+				+	
2.	Ceramică cenuşie moldovenească		+	+	+	+		+ marcoteţ	+	
3.	Oase de animale		+	+				+	+	
4.	Oase umane izolate							+		
5.	Întretăiere mormânt			1						
6.	Râşniţă de piatră			1						
7.	Monedă aramă Hoarda de Aur				1					
8.	Monedă aramă Alexandru cel Bun									1
9.	Lăţimea şanţ sus		310 cm							
10.	Lăţimea şanţ jos		32 cm							
11.	Adâncime şanţ		315 cm							
12.	Forma şanţ		triunghi	troncon	troncon					
13.	Umplutura		Lentilă cernoziom, piatra	piatră, mortar	piatră, mortar	piatră			piatră	

În secţiunea nr. 6/1954 în partea superioară a umpluturii şanţului a fost descoperită o lentilă din piatră, care în opinia lui Gh.D. Smirnov era similară lentilei observate în secţiunile Şanţului de Vest. În alte secţiuni ale şanţului de est umplutura reprezenta cernoziom în amestec cu pietriş. Şanţul avea o formă tronconică sau triunghiulară în secţiune. Materialele ceramice din şanţ ţin de un diapazon destul de larg, începând cu secolul XIV şi terminând cu secolul XV-XVI: ceramică de tipul Hoardei de Aur – în 4 cazuri (6/1954, А/1955, Б/1955, Ж/1955), ceramică cenuşie moldovenească – în 6 cazuri (6/1954, А/1955, Б/1955, В/1955, Е/1955, Ж/1955), monedă a Hoardei de Aur (Б/1955) şi monedă moldovenească din timpul lui Alexandru cel Bun (К/1955).

Analiza materialelor din şanţul de est arată că structura acestora şi diapazonul cronologic diferă în comparaţie cu descoperirile din şanţul de vest. Dacă materialele descoperite în şanţul de vest au permis datarea etapei finale a complexului cu perioada dominaţiei Hoardei de Aur, apoi materialele descoperite în şanţul de est datează etapa finală a acestei construcţii cu perioada moldovenească.

Or, aceste constatări, în cazul acceptării ca rezultate veridice, vin să răstoarne toată construcţia referitoare la citadela medievală de pământ

de la Orheiul Vechi, lansată public de către P.P. Bârnea şi acceptată fără discuţii de alţi specialişti. În această situaţie, teoretic se poate presupune că în timpul săpăturilor din anii ’50 putea să se producă o confuzie de materiale, mai ales că asemenea lucruri au avut loc în alte situaţii. Dar o analiză atentă a rapoartelor de săpături ale lui Gh.D. Smirnov arată că, în cazul de faţă, problema nu rezidă în posibila greşeală a autorului, ci în interpretarea diferită a celor două şanţuri şi acceptarea apriori a legăturii organice dintre aceste construcţii în cadrul unui sistem unic fortificat.

5.8.6. Soluţii ştiinţifice

În legătură cu problema elucidată, trebuie de menţionat că descoperitorul celor două şanţuri, Gh.D. Smirnov, practic, n-a încercat să facă argumentarea metodică a cronologiei acestor complexe în legătură cu încadrarea lor în sistemul posibilei citadele de pământ. Interpretarea şanţurilor în calitate de părţi componente ale citadelei de pământ s-a făcut la etapa iniţială în baza unor constatări formale: poziţia valurilor în spaţiu; corelarea lor cu citadela de piatră; orientarea, forma şi dimensiunile şanţurilor; descoperirea în şanţ a ceramicii moldoveneşti.

Nici P.P. Bârnea n-a făcut nimic pentru argumentarea cronologiei celor două şanţuri. Cu toate că a avut la îndemână materialele lui Gh.D. Smirnov, n-a făcut analiza cuvenită a acestora, acceptând fără rezerve ideea legăturii celor două şanţuri în sistemul unic fortificat al citadelei de pământ. În acelaşi timp, P.P. Bârnea a lansat ideea despre existenţa la est de citadela Orheiului Vechi a două şanţuri, unul fiind legat de citadela de pământ, datată la începutul secolului XV, iar celălalt de valul nr. 3 de la începutul secolului XVII [Bârnea – 1991, p. 12][5].

Conform opiniei lui P.P. Bârnea şanţul ce ţinea de valul nr. 3 datat cu secolul XVII se afla la poalele de vest ale valului, iar şanţul mai

[5] În acest context P.P.Bârnea menţiona: *„Ров вала III нужно отличать от рва к востоку от цитадели. Они располагались рядом, но относятся к разным периодам. Первый – более поздний (XVII), а второй – более ранний. Поэтому первый перерезал кладбище, часть могил которого была впущена в насыпь второго, более раннего рва, синхронного с другим рвом, выявленным к западу от каменной цитадели*”. (Şanţul valului nr. 3 trebuie deosebit de şanţul de la est de citadelă. Ele se găseau alături, dar se referă la diferite perioade. Primul – mai târziu (secolul XVII), iar cel de-al doilea – mai timpuriu. De aceea primul întretăia cimitirul, o parte din mormintele căruia au fost săpate în umplutura celui de-al doilea şanţ mai timpuriu, sincron cu alt şanţ aflat la vest de citadelă.)

vechi, ce ținea de citadela de pământ, era amplasat la poalele de est ale acestui val [Bârnea – 1991, p. 12, 17][6].

În legătură cu cele menționate, trebuie subliniat că respectiva afirmație a lui P.P. Bârnea nu avea nici un temei, reprezentând o simplă eroare, dat fiind că autorul săpăturilor, Gh.D. Smirnov, n-a scris nicăieri despre existența în sectorul de la est de citadela de piatră a două şanțuri, iar P.P. Bârnea n-a adus vreun argument scris sau grafic în acest sens.

Analiza rapoartelor de săpături ale lui Gh.D. Smirnov din anii 1952-1956 nu oferă nici un indice cu referire la un al doilea şanț la est de citadela de piatră. Dimpotrivă, în raportul de săpături din anul 1955, se stipulează foarte clar că aici este vorba de un singur şanț şi un singur val, acestea fiind cercetate pe parcursul mai multor ani prin intermediul unor secțiuni arheologice.

Mai trebuie de remarcat că este adevărat şi faptul că, în raportul de săpături din anul 1957 de la Orheiul Vechi, în legătură cu cercetarea unei noi porțiuni din cadrul valului nr. 3, Gh.D. Smirnov afirma că la poalele de vest ale acestui complex ar fi descoperit un şanț. Dar, având în vedere faptul că secțiunea operată asupra valului nr. 3 în anul 1957, după cum este indicat în raportul de săpături, se afla la distanța de 450 m spre sud de la capătul de nord al valului nominalizat, complexul adâncit de la poalele de vest ale valului, chiar în cazul interpretării lui în calitate de şanț, nu poate fi pus în legătură cu presupusa citadelă de pământ, dat fiind că nu se încadra nici pe departe în traseul acesteia.

În acelaşi context, P.P. Bârnea susținea că peste şanțul de est al citadelei de pământ, aflat la poalele valului nr. 3, funcționa necropola medievală din a doua jumătate a secolului XV – începutul secolului XVI, în umplutura şanțului fiind descoperite după cum afirmă autorul mai multe morminte [Bârnea – 1991, p. 17-18][7].

---

[6] În legătură cu aceasta, P.P. Bârnea scria: *„Оно (кладбище) было перерезано рвом вала III, разрушившим частично его захоронения, а сам вал III, примыкавший к восточной стенке рва, перекрыл кладбище, что свидетельствует о более позднем сооружении вала и рва по отношению к кладбищу”.* (Ea (necropola) a fost întretăiată de şanțul valului nr. 3, care parțial a distrus mormintele, iar însuşi valul nr. 3, alăturat peretelui de est al şanțului, acoperea necropola, ce vorbeşte despre construcția mai târzie a valului şi şanțului în comparație cu necropola.) În altă ordine de idei, acelaşi autor scrie: *„Раскопки оборонительных сооружений к востоку от каменной цитадели выявили остатки раннего восточного рва, расположенного перед валом III и его рвом. Ров глубинной 315 см”.* (Săpăturile construcțiilor de apărare de la est de citadela de piatră au scos la iveală vestigiile şanțului timpuriu de est, amplasat în fața valului nr. 3 şi şanțului lui. Şanțul are adâncimea 315 m.)

[7] P.P. Bârnea menționează: *„Уместно отметить, что западный и восточный рвы и вал III не могут быть синхронными, так как в засыпи восточного рва и*

În legătură cu problema cronologică iscată asupra şanţului de est şi şanţului de vest din preajma citadelei de piatră de la Orheiul Vechi, trebuie menţionat că până la urmă cheia rezolvării se găseşte la însuşi descoperitorul acestor construcţii. În acest sens un interes deosebit prezintă concluziile lui Gh.D. Smirnov la raportul de săpături din anul 1955, prin care autorul săpăturilor pune la îndoială apartenenţa şanţului de est la citadela de pământ. Gh.D. Smirnov susţine că şanţul de est (considerat mai înainte parte a citadelei de pământ) este mai târziu decât necropola din acest sector (datată în a doua jumătate a secolului XV – începutul secolului XVI), reprezentând mai degrabă o parte din sistemul defensiv creat la Orheiul Vechi de către Ieremia Movilă la începutul sec. XVII.

Astfel, autorul ideii citadelei de pământ, bazându-se pe datele arheologice obţinute, a ajuns în final la concluzia potrivit căreia unul dintre şanţurile presupusei fortificaţii, şi anume şanţul de răsărit, ar fi dintr-o perioadă mai târzie decât şanţul de vest, sau mai exact din secolul XVII. Constatările lui Gh.D. Smirnov din anul 1955 creau, bineînţeles, o situaţie de confuzie în problema aceasta, dat fiind că puneau sub semnul întrebării însăşi ideea existenţei la Orheiul Vechi a citadelei de pământ, afirmată de autor cu câţiva ani mai înainte. După cercetările din anul 1955, Gh.D. Smirnov n-a revenit la cercetarea şanţului de est, din care cauză problema a fost conservată. Ultima opinie a lui Gh.D. Smirnov, însă, a fost trecută cu vederea de către P.P. Bârnea, din care cauză aceasta a rămas necunoscută pentru cercetători.

În legătură cu observaţiile făcute putem constata că, în viziunea lui Gh.D. Smirnov, traseul aşa-numitului şanţ de est, după cum recunoştea mai târziu şi P.P. Bârnea, se afla la poalele de est ale valului nr. 3. Diferenţa dintre cei doi cercetători consta în faptul că, în timp ce primul ajungea la concluzia finală despre datarea acestui complex cu secolul XVII, cel de-al doilea considera că şanţul respectiv ţine de citadela de pământ, datată cu începutul secolului XV.

под влом III прослежены христианские погребения без инвентаря. Если бы вал III был синхронен восточеому рву, он не перекрывал бы кладбище, а погребения были бы впущены в его насыпи, как это было в случае, когда кладбище перекрыло засыпь рва после его постепенного заполнения, то есть не когда ров строился, а после, когда он давно уже был заброшен...". (Este cazul să subliniem că şanţurile de vest şi de est şi valul nr. 3 nu pot fi sincrone, fiindcă în umplutura şanţului de est şi sub valul nr. 3 au fost descoperite morminte creştine fără inventar. Dacă valul nr. 3 ar fi sincron şanţului de est, el n-ar acoperi necropola, iar mormintele s-ar afla în mantaua lui, după cum era în cazul când necropola acoperea umplutura şanţului după astuparea lui treptată, deci nu atunci când se construia şanţul, ci mai târziu, când el era de mult părăsit.)

În cazul acceptării ideii din urmă, practic nu poate fi lămurită situaţia cum putea să se întâmple coincidenţa traseului unui şanţ astupat în secolul XV cu traseul unui val edificat cu circa 150 ani mai târziu, la începutul secolului XVII. Or, este greu de admis ca valul nr. 3, ridicat de constructorii lui Ieremia Movilă, să fi fost trasat „din greşeală" exact pe marginea unui şanţ astupat cu peste o sută de ani mai înainte.

Amplasarea şanţului la poalele de est ale valului nr. 3 s-a produs, fără îndoială, odată cu ridicarea acestui val [Smirnov – 1956, p.1-2][8], în aceeaşi perioadă de la începutul secolului XVII. La o asemenea concluzie a ajuns şi Gh.D. Smirnov în urma cercetărilor arheologice din anul 1955. După studierea a şapte porţiuni ale acestui şanţ, Gh.D. Smirnov făcea constatări, care aveau să pună la îndoială ipoteza apartenenţei şanţului de est la presupusa citadelă de pământ: *„În rezultatul săpăturilor s-a constatat următoarele: şanţul continuă de la malul abrupt al râului Răut până la drumul ce vine din Brăneşti spre Trebujeni. Într-un loc şanţul se întrerupe, aici, probabil, a fost podul (trecerea) de intrare din spaţiul din afară în incinta citadelei. Şanţul are forma pâlniei, în cea mai mare parte fiind săpat în stâncă. Adâncimea şanţului – 3,5 m, lăţimea fundului – 20-40 cm, lăţimea şanţului la suprafaţă – 4,5-5,0 m. Au fost depistate – oase de animale, ceramică de culoare cenuşie şi roşie, pietre de calcar, fragmente de cărămizi arse şi alte deşeuri de construcţie. Într-un caz a fost descoperită o monedă de tipul Hoardei de Aur, în altul una moldovenească, probabil din timpul lui Alexandru cel Bun. Şanţul, posibil, nu era parte componentă a citadelei de pământ, reprezentând mai degrabă o parte din sistema generală de fortificaţii a oraşului. Cercetările de mai departe vor permite să elucidăm definitiv traseul lui"* [Smirnov – 1955, p. 38-39][9].

---

[8] În acest sens Gh.D. Smirnov scria: *„В 1953 г. близ восточной стены цитадели были замечены незначительные остатки земляного вала, а в 1954-1955 гг. посредством траншей обнаружен ров. В ходе раскопок установлено, что этот ров связан с остатками земяного вала. Уже в то время стало ясно, что на месте цитадели прежде существовало небольшое землянное укрепление – городище. Однако, система земляного укрепления, стратиграфия рвов, городища и его контуры оставалась неизвестным".* (În anul 1953, în apropierea peretelui de est al citadelei au fost observate vestigiile neînsemnate ale unui val de pământ, iar în anii 1954-1955, prin intermediul unor secţiuni, a fost descoperit un şanţ. În timpul săpăturilor a fost stabilit că acest şanţ este legat de vestigiile valului de pământ. De atunci, a devenit clar că în acel loc al citadelei a existat mai înainte o fortificaţie din pământ – o cetăţuie. Dar modelul fortificaţiei de pământ, stratigrafia şanţurilor, a cetăţuiei şi contururile ei rămâneau necunoscute.)

[9] Textul original este următorul: *„В результате раскопок выяснено следующее: ров продолжался от обрывистного берега реки Реут до дороги ведущей из*

Şanţul de est n-a deviat de la traseul valului, după cum ar fi fost normal în cazul apartenenţei acestuia la presupusa citadelă de pământ. În raportul de săpături pentru anul 1955, când au fost realizate cercetări de amploare în scopul elucidării traseului şanţului de est şi în special a presupusei cotituri spre şanţul de vest, Gh.D. Smirnov menţionează după a 11-a încercare de „căutare" prin săpături a „cotiturii şanţului": *„În rezultatul cercetărilor de mai departe s-a constatat că şanţul la 3 m de la marginea de nord a secţiunii se termină, fără a cârni în vreo oarecare direcţie şi fără a continua mai departe"* [Smirnov – 1955, p. 30][10], ceea ce înseamnă că acest şanţ nu avea nici o legătură cu presupusul traseu de est al citadelei de pământ, care logic trebuia să facă un cot în direcţia de vest, spre capătul de sud al şanţului de vest. Această constatare demonstra pe de altă parte că şanţul de est reprezenta o construcţie neterminată.

În altă ordine de idei, remarcăm că suprafaţa „şanţului de est" nu era acoperită de necropola creştină din a doua jumătate a secolului XV, după cum susţinea P.P. Bârnea. Ideea cu descoperirea unor morminte creştine în umplutura şanţului din preajma valului nr. 3 reprezintă o eroare a cercetătorului dat şi nu are nimic comun cu realitatea arheologică stabilită de Gh.D. Smirnov. În rapoartele de săpături ale lui Gh.D. Smirnov, la care se referă P.P. Bârnea, nu există nici un caz când vreun mormânt al necropolei s-ar suprapune pe sau ar întretăia umplutura „şanţului de est". Din contra, în timpul săpăturilor din anul 1955 este semnalat un caz când „şanţul de est" a întretăiat un mormânt creştin şi nu invers, fapt ce demonstrează că complexul dat este mai târziu decât necropola [Smirnov – 1955, p. 30][11]. În acelaşi timp, în

Браниште в Требужены. В одном месте ров прерывается, здесь, повидиму, был мост (переход) с внешней территории на внутреннюю территорию цмтадели. Форма рва – воронкообразная, большая его часть выдолблена в материковой скале. Глубина рва -3,5 м, ширина дна – 20-40 см, ширина рва на поверхности – 4,5-5,0 м. Материал – кости животных, сероглиняная и красноглиняная керамика, известняковые камни, обломки обожженных кирпичей и другие строительные отходы. В одном раскопе найдена золотоордынская монета, а в другом молдавская, повидему, принадлежащая Александру Доброму. Ров, может быть, не был составной частью земляной цитадели, а является неоконченной частью общей оборонительной системы города. Дальнейшие раскопки дадут возможность выяснить окончательные его контуры".

[10] Textul original este următorul: *„При дальнейших раскопках выяснилось, что ров в 3 м от северной бровки раскопа кончается, не поворачивая ни в какую сторону, а также и не продолжается дальше"*

[11] În acest context Gh.D. Smirnov menţionează: *„Скелет сильно разрушен. Сохранилась лишь нижняя часть (таз и нижние конечности). Верхняя часть туло-*

umplutura şanţului de est, într-un alt caz, au fost descoperite câteva oase umane dispersate, care proveneau de la morminte distruse [Smirnov – 1955, p. 35, 39], fapt ce indică o datare posterioară a şanţului comparativ cu necropola. În finalul investigaţiilor efectuate în sectorul „şanţului de est", Gh.D. Smirnov ajungea la concluzia despre datarea mai târzie a acestui complex în raport cu necropola [Smirnov – 1955, p. 39][12].

În contextul celor prezentate, se poate constata că legătura dintre „şanţul de est" şi „şanţul de vest", în vederea atribuirii lor la unul şi acelaşi sistem fortificat – presupusa citadelă din pământ, cel puţin în stadiul actual al cercetărilor, nu poate fi acceptată.

Faptul că săpăturile arheologice din anul 1996, efectuate în partea de est a citadelei de piatră, inclusiv în preajma valului nr. 3, n-au dus la identificarea şanţului de est, sporeşte şi mai mult aceste îndoieli, ridicând în general problema viabilităţii ideii exprimate de Gh.D. Smirnov şi promovată într-un fel sau altul de alţi cercetători, privind existenţa pe locul citadelei de piatră de la Orheiul Vechi a unei citadele de pământ şi lemn.

Rezolvarea definitivă a problemei „citadelei de pământ" ţine de viitoarele săpături arheologice. În cazul când la est de citadela de piatră va fi descoperit cu adevărat un complex arheologic similar şanţului de vest, asupra cărui fapt avem îndoieli, se va putea vorbi despre vestigiile citadelei de pământ. Însă un eventual rezultat negativ va avea drept efect dezaprobarea definitivă a ideii privind existenţa presupusei citadele de pământ. În acest caz va apărea necesitatea explicării sensului construcţiei solitare – a şanţului de vest, care nu este exclus să reprezinte o construcţie nefinisată din timpul dominaţiei Hoardei de Aur şi astupată tot atunci, pe la mijlocul secolului XIV, în legătură cu schimbarea strategiilor şi edificarea citadelei din piatră.

вища отсуствует, что дает возможность предполагать, что скелет был разрушен при строительстве рва". (Scheletul este deteriorat foarte mult. S-a păstrat doar partea inferioară (oasele bazinului şi ale membrelor inferioare). Partea superioară a corpului lipseşte, ceea ce ne permite să presupunem că scheletul a fost distrus în timpul construcţiei şanţului.).

[12] În acest caz Gh.D. Smirnov scrie: *„Ров проложен через территорию, до его сооружения, занимаемой под христианским кладбищем, о чем свидетельствуют погребения разрушенные при его сооружении".* (Şanţul a fost trasat prin teritoriul ocupat până la construcţia lui de necropola creştină, despre care ne vorbesc mormintele distruse în timpul constucţiei lui.)

6. VALUL DE PĂMÂNT NR. 3

Amplasarea. Valul de pământ nr. 3 a fost cercetat în anii ’50 de către Gh.D. Smirnov [Bârnea – 1991, p. 12-37]. Această construcție se găseşte la distanța de 10,0-24,0 m spre est de zidul citadelei de piatră (fig. 12). Are o întindere pe axa nord-sud, cu o lungime de circa 800 m, de la marginea abruptă a Răutului dinspre satul Trebujeni în direcția mănăstirii rupestre *Peştera*.

La distanță de 22,0 m spre est de citadela de piatră, către anul 1996 s-a păstrat doar o mică porțiune din val, pe marginea malului abrupt din fața satului Trebujeni, sub forma unei movile de pământ. În rest, în sectorul nominalizat, valul este distrus. În continuare spre sud, peste val trece o porțiune din drumul ce coboară spre Butuceni, restul lui intrând în spațiul agricol.

Secțiunea nr. 72 a fost trasată pe latura de sud a porțiunii de val păstrată pe malul abrupt al Răutului. În acest sector al valului, dinspre sud, era o groapă, urmele unei casete arheologice mai vechi.

Caracteristica. Valul de pământ atingea în înălțime până la 2,0 m față de nivelul actual al solului, iar la bază avea lățimea de 10-12,0 m. Nici într-o parte a valului nu se evidențiau urme de şanț, cu toate că exista o slabă albiere dinspre est. Valul a fost construit de la nivelul stratului de cultură medieval, acoperind necropola din a doua jumătate a secolului XV – secolul XVI. Mantia valului era alcătuită din pământ de culoare cenuşie amestecat cu pigmenți de calcar. Avea la bază lățimea de 11,0 m, înălțimea segmentului cercetat era de 0,60 m de la nivelul vechi de călcare, sau 0,30 m de la nivelul actual al solului. În mantia valului n-a fost depistat inventar arheologic.

Cronologia. Mantia valului a acoperit 5 morminte medievale din a doua jumătate a secolului XV – începutul secolului XVI. Aceste observații confirmă ipoteza lui Gh.D. Smirnov despre construcția valului nr. 3 la începutul secolului al XVII-lea [Smirnov – 1960, p. 86] în perioada domnitorului Ieremia Movilă.

Încercarea de a reface cetatea Orheiului Vechi este consemnată în suretul lui Ştefan Tomşa din 13 mai 1612, în care e scris: „*...în zilele răposatului Eremiei Movila Voievoda, au avut gând ca să facă cetate la Peştire pe apa Răutului şi atuncea multe sate boereşti di prin pregiurul*

Peşterilor le au fost luoat şi le au făcut să fie ocol aceii cetăţi şi au vrut să le dea lor alte sate. Ce întru aceia n-au putut să facă acele schimburi, căci l-au apucat moartea..." [Sava – 1944, p. 49].

Ţinând cont de perioada domniei lui Ieremia Movilă, încercarea de refacere a cetăţii Orheiului Vechi, şi respectiv construcţia valului nr. 3, este datată între anii 1595-1606.

7. COMPLEXE LOCATIVE

În timpul săpăturilor arheologice din anii 1996-2001 au fost descoperite 12 locuințe, inclusiv 9 construcții de suprafață şi trei adâncite în sol. Toate locuințele aparțin perioadei moldoveneşti, inclusiv 11 construcții țin de perioada funcționării oraşului Orheiul Vechi, iar una de perioada târgului Peştera/Movilău, încadrându-se în diapazonul cronologic din ultimul sfert al secolului XIV şi până la mijlocul secolului al XVII-lea.

O locuință (complexul nr. 53) datează din ultimul sfert al secolului XIV; patru locuințe (complexele nr. 24-a, 25, 51, 56) din prima jumătate a secolului XV; trei locuințe (complexele nr. 24-b, 52, 55) din a doua jumătate a secolului XV; o locuință (complexul nr. 49-b) din secolul XV; o locuință (complexul nr. 34) din prima jumătate a secolului al XVI-lea; o locuință (complexul nr. 49-a) din secolul XVI şi o locuință (complexul nr. 35) din a doua jumătate a secolului al XVI-lea – mijlocul secolului al XVII-lea.

7.1. COMPLEXUL NR. 24-A

7.1.1. Date generale

A fost descoperit în anii 1998-1999 în cadrul sectorului nr. 76 (fig. 52-54, 56; foto 82-86). Era amplasat în carourile T6-V6, T7-V7, T8-9/V8-9, la distanța de 12 m de latura de vest a citadelei şi la 36 m de latura de sud. Complexul nr. 24-a reprezenta o locuință de tip adâncit, peste care era suprapusă locuința nr. 24-b. Nivelul de călcare de care ține locuința nr. 24-a se găsea la adâncimea de 0,15-0,25 m. Adâncimea gropii locuinței era de 1,52 m în partea superioară a pantei (de nord) şi de 1,92 m în partea ei inferioară (de sud). Avea o formă rectangulară cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 6,30×4,70 m, orientată pe axa mare de la nord spre sud, în conformitate cu înclinarea pantei. În colțul de sud-vest locuința avea o intrare sub forma unui apendice, orientat spre vest, cu lungimea de 2,90 m şi lățimea de 2,60 m. Podeaua locuinței, săpată până la roca de calcar intrând cu 5-8 cm în stâncă, era orizontală, din piatră îmbibată cu cenuşă şi cărbune de lemn. În

podea a fost depistată o singură groapă de par (0,60×0,40 m, adâncimea 0,30 m), care ținea de construcția intrării în locuință. În colțul de nord-vest era o groapă auxiliară, săpată în podea, avea o formă rectangulară cu dimensiunile de 1,50×1,05 m şi adâncimea de 0,33 m. Groapa era plină cu cenuşă.

Pe suprafața podelei au fost observate urme de la două vetre de foc. Ambele vetre erau de tip deschis, amenajate direct pe podea, reprezentând de fapt pete de arsură puternică de culoare roşie. Prima vatră se găsea în partea centrală a locuinței, avea o formă ovală cu dimensiunile de 0,85×0,65 m, iar cea de a doua se găsea în colțul de sud-est la 2,0 m de la prima vatră, avea o formă octoidală, cu dimensiunile de 1,50× 0,85 m. Grosimea arsurii era de 2-4 cm. Pe suprafața vetrelor era un strat de cenuşă de 5-10 cm.

7.1.2. Stratigrafia

Umplutura gropii locuinței era alcătuită din 8 straturi:

1. Sol lutos-cenuşiu cu pigmenți de cărămidă cu grosimea de 20-50 cm, plasat direct pe suprafața podelei locuinței, la adâncimea de 1,40-1,80 m.
2. Lut purtat de culoare gălbuie, cu grosimea de 20-25 cm, plasat lângă pereții de nord şi sud ai gropii locuinței, în partea de vest a complexului. Acest strat a fost fixat în profilul de vest al carourilor T7-W7, la adâncimea de 0,30-1,30 m.
3. Lentilă din bucăți de cărămidă roşie şi lut de culoare gălbuie pronunțată, plasată în colțul de sud-vest al complexului, la adâncimea de 0,90-1,40 m. Lentila coboară în pantă din direcția laturii de sud spre nord, acoperind parțial straturile nr. 1 şi nr. 2. Lungimea lentilei de cărămidă era de 2,40 m, grosimea de 20 cm.
4. Sol negru cu cenuşă cu grosimea de 20-48 cm, observat lângă peretele de nord al complexului, la adâncimea de 0,40-1,40 m. Acest strat cobora în pantă dinspre latura de nord spre sud, acoperind stratul nr. 1 în capătul de sud şi, respectiv, stratul nr. 2 în capătul de nord.
5. Sol alcătuit din lut purtat de culoare gălbuie cu grosimea de 30-80 cm, având în componență şi cărămidă roşie. Stratul coboară în pantă dinspre latura de nord spre sud, acoperind stratul nr. 1 în capătul de sud şi, respectiv, stratul nr. 5 în capătul de nord, aflându-se la adâncimea de 0,30-1,30 m.

6. Sol cenuşiu-deschis cu pigmenţi de cărbune şi cărămidă, pietre de calcar şi ceramică, având grosimea de 20-40 cm. Acest strat se găsea la adâncimea de 0,30-1,50 m şi era depus sub formă de lentilă, acoperind practic toată suprafaţa complexului, coborând în pantă spre centrul gropii locuinţei, respectiv, dinspre laturile de sud şi de nord. În partea de sud acest strat acoperea straturile nr. 1-3, iar în partea de nord stratul nr. 5. Extremităţile stratului nr. 6 ieşeau în afara gropii locuinţei, fiind plasate la nivelul vechi de călcare al solului.
7. Lentilă din pietre de calcar, cu grosimea de 30-50 cm, aşternută deasupra stratului nr.6 în partea de sud a complexului, la adâncimea de 0,90-1,20 m. Pietrele erau de dimensiuni mijlocii şi mari, atingând: 60×40×18 cm, 58×33×20 cm etc.
8. Sol cenuşiu-închis granulos cu pigmenţi de cărămidă şi cărbune cu grosimea de 50-60 cm, aşternut deasupra aglomeraţiei de pietre nr. 7, straturilor nr. 6 şi nr. 5, la adâncimea de 0,40-0,70 m. Cu acest strat groapa locuinţei nr. 24-a a fost nivelată completamente, mai sus urmând o dungă de nisip şi sol vegetal.

Analiza stratigrafiei demonstrează că groapa locuinţei nr. 24-a a fost astupată în câteva etape. Cel mai vechi este stratul nr. 1, care conţine materiale din momentul distrugerii locuinţei. Straturile nr. 2, 3, 4, 5 şi 6 aparţin perioadei ulterioare distrugerii locuinţei, reprezentând acumulări consecutive, formate într-un timp relativ scurt. Stratul nr. 7 reprezintă vestigiile unei construcţii demolate ulterior, care era amplasată undeva în vecinătate, probabil spre est. Ultimul strat, nr.8, reprezintă acumulările posterioare, care au nivelat complet groapa locuinţei.

7.1.3. Monede

În locuinţa nr. 24-a a fost descoperită o monedă de aramă: Hoarda de Aur, tip Şehr al-Cedid, datată cu anul 1365, greutatea de 1,92 grame. A fost identificată în stratul nr. 8 al complexului, la adâncimea de 0,50 m, deasupra aglomeraţiei de pietre, în caroul T7, de la latura de sud – 0,20 m, de la latura de est – 0,62 m.

7.1.4. Obiecte

În solul de umplutură al locuinţei au fost descoperite 73 obiecte: *din fier* – 37*,* inclusiv: 18 cuţite (fig. 88, 6; 100, 2; 6), două inele (fig. 87, 5,

6), două plăci (fig. 87, 1; 100, 4), un piron (fig. 87, 11), un fierăstrău (fig. 87, 2), un burghiu (fig. 87, 9), două perforatoare (fig. 88, 8, 9), patru foarfeci (fig. 88, 1, 2, 3, 4), un vârf de suliță (fig. 87, 10), un cârlig, patru piese nedeterminate (fig. 87, 3; 88, 10, 12; 100, 1); *din fontă* – 23 fragmente de ceaune, inclusiv 8 buze şi 15 pereți; *din aramă* – trei fragmente, inclusiv: două plăcuțe (fig. 87, 8; 100, 7) şi o oglindă (fig. 87,4); *din sticlă* – două fragmente de vase (fig. 87, 7); *din os* – două coarne prelucrate (fig. 89, 2, 3); *din piatră* – şase piese, inclusiv o măciucă (fig. 83, 7), patru cute (fig. 83, 1, 8) şi o lamă de silex.

7.1.5. Ceramică, alte materiale

În umplutura locuinței nr. 24-a au fost depistate 3398 fragmente de ceramică, 482 oase de animale, 4 bucăți de zgură de fier şi 13 aşchii de silex din paleoliticul târziu. Printre fragmentele de ceramică deosebim: *de factură orientală* – 48 fragmente; *autohtonă premoldovenească* – 22 fragmente; *moldovenească* lucrată manual – 20 fragmente; *moldovenească* lucrată la roată – 3306 fragmente; de tip *Saharna-Solonceni* (secolele VIII-VII î.Hr.) – un fragment, *nedeterminată* – un fragment.

7.1.6. Cronologia

Cronologia relativă a locuinței nr. 24 este stabilită în baza ceramicii moldoveneşti în limitele secolelor XV-XVI. Dar, ținând cont de datele stratigrafice, şi anume, de faptul că complexul nr. 24-a se afla în limitele stratului de cultură nr. 8 (nr. 4 sol cenuşiu) (vezi: tab. 6) din care făcea parte şi complexul nr. 25, datat în baza monedelor cu anii 1400-1448, susținem că şi complexul nr. 24-a aparține perioadei respective.

7.2. COMPLEXUL NR. 24-B

7.2.1. Date generale

A fost descoperit în anul 1998 în cadrul sectorului nr. 76, în carourile R5, S5, R6, S6, T6, la distanța de 9 m de latura de vest a citadelei şi la 32 m de latura de sud (fig. 53, 55; foto 80-81). Reprezenta o locuință, care acoperea complexul (locuința) nr. 24-a.

Complexul nr. 24-b reprezenta o construcție de suprafață din cărămidă. Vestigiile ei au fost identificate cu 0,15-0,40 m mai jos de nivelul actual al solului sub forma unui strat relativ uniform de cărămidă roşie cu grosimea de 10-35 cm. Partea inferioară a stratului de cărămidă se găsea la adâncimea de 0,45-0,60 m, fiind suprapusă în caroul T6 peste marginea de vest a aglomerației de pietre – stratul nr. 7, din complexul nr. 24-a, aflându-se la acelaşi nivel cu solul de umplutură din stratul nr. 8 al aceluiaşi complex.

Stratul de cărămidă era înclinat conform pantei de la nord spre sud şi era orientat pe axa mare de la nord-est spre sud-vest, având lungimea de 5,60 şi lățimea de 2,0 m. Acest strat reprezenta o dărâmătură, compusă din cărămizi întregi sau fragmentate. Lângă peretele de vest al caroului S6 a fost identificat un segment de zid răsturnat din direcția nord spre sud. Au fost identificate de la 14 până la 16 rânduri de cărămizi, pe o suprafață de circa 1,0×1,0 m. În rest cărămida din dărâmătură era aranjată neregulat.

Cărămida era arsă complet, avea o culoare roşie. Era de tip pătrat cu dimensiunile obişnuite de 22×22×5 cm, mai rar 21,5×21,5×5 cm, iar într-un caz cărămida avea lățimea de 23,5 cm. Unele cărămizi aveau imprimate pe suprafață semne sub formă de labă de animale, diferite incizii etc.

7.2.2. Obiecte

Printre cărămizile complexului au fost descoperite următoarele obiecte: un perforator din fier (fig. 100, 8), un cui de fier, două fragmente de perete de la un ceaun din fontă, un obiect nedeterminat din fier (fig. 88, 7) şi 5 cărămizi cu garffiti, inclusiv una cu semnul crucii (fig. 90, 1).

7.2.3. Ceramică, alte materiale

În cadrul complexului au mai fost descoperite 344 fragmente de ceramică: *moldovenească lucrată la roată* – 332 fragmente, *de factură orientală* – 11 fragmente, *nedeterminată* – 1 fragment; 60 oase de animale şi 2 fragmente de silex.

7.2.4. Cronologia

Având în vedere ceramica moldovenească descoperită în dărâmătură, cronologia relativă a complexului nr. 24-b este încadrată în limitele

secolelor XV-XVI. Dar, ținând cont de faptul că această locuință se suprapunea peste complexul nr. 24-a, datat în prima jumătate a secolului XV, admitem că locuința în cauză ține de următoarea etapă – a doua jumătate a secolului XV.

7.3. COMPLEXUL NR. 25

7.3.1. Date generale

A fost descoperit în anul 1998 în cadrul sectorului nr. 76, la distanța de 16,0 m de latura sud a citadelei şi 7,0 m de latura de vest (fig. 52, 57; foto 87-88). Reprezenta o locuință, care se afla la circa 3,0 m spre est de dărâmăturile complexului locativ nr. 56, în preajma colțului de nord-est al complexului locativ nr. 52, mărginindu-se cu peretele de est al intrării cu gârlici.

Vestigiile locuinței au fost identificate în carourile I4-J4, I5-J5, I6-J6 la adâncimea de 0,45-0,50 m sub forma unui pavaj de cărămidă, aglomerații de pietre şi bucăți de cărămizi. Suprafața totală a vestigiilor cercetate era de circa 16 m.p.

Pavajul de cărămidă descoperit la adâncimea de 0,40-0,50 m reprezenta vatra unui cuptor. Avea o formă rectangulară cu dimensiunile de 2,0×1,40 m, orientat pe axa est-vest. Era alcătuit din 5-6 rânduri neregulate de cărămidă, plasate orizontal aproximativ la acelaşi nivel. Cărămizile erau paralelipipedice cu dimensiunile obişnuite de 22,0×22,0×5,0 cm, iar în unele cazuri 21,5×21,5×4,5 cm sau 21,5×21,0×5,0 cm. La nord de vatra de cărămidă pe o suprafață de circa 9,0 m.p. se aflau aglomerații de piatră şi bucăți de cărămidă aranjate neregulat. Dimensiunile maxime ale pietrelor erau: 60,0×36,0×20,0 cm, 56,0×50,0×18,0 cm, 50,0×30,0×15,0 cm. Deasupra vetrei şi aglomerațiilor de piatră era sol cenuşiu granulos.

7.3.2. Monede

Printre dărâmăturile complexului nr. 25 au fost descoperite două monede:

1. Moldova, Iliaş I, 1432, dublu groş, argint, greutatea – 1,65 grame, caroul J4, de la latura de est – 0,65 m, de la latura de nord – 0,84 m, adâncimea – 0,25 m.

2. Moldova, Iliaş I, 1432, dublu groş, argint, greutatea – 1,75 grame, caroul J4, de la latura de nord – 0,45 m, de la latura de est – 0,12 m, adâncimea – 0,48 m.

7.3.3. Obiecte

În umplutura complexului nr. 25 au fost descoperite 56 obiecte: *din fier – 32 piese*, inclusiv: un pinten (fig. 91,10), o scoabă (fig. 91, 1), două kernuri (fig. 91, 7, 8), o cheie (91, 2), un perforator (fig. 91, 3), o teacă (fig. 93, 7), două plăci (fig. 92, 3; 93, 10), un cuțit (fig. 92, 2), o cataramă (fig. 92, 6), o zăbală (fig. 91, 4), 15 cuie, o bucşă (fig. 91, 5) şi patru piese nedeterminate (fig. 91, 6, 9; 92, 1, 5); *din fontă – 9 fragmente*, inclusiv: o buză (fig. 92, 7) şi opt fragmente de pereți de la ceaune; *din aramă – cinci piese:* trei plăcuțe (fig. 93, 1, 2, 3), o greutate (fig. 93, 8) şi un inel (fig. 93, 4); *din sticlă – trei fragmente* de la vase (fig. 93, 5, 6); *din lut ars – cinci fragmente:* trei cărămizi cu sigilii (labă de câine şi cruce) (fig. 90, 4), două fusaiole; *din piatră – un fragment* de marmoră fasonată (fig. 93, 9); *din os – două coarne* de cerb prelucrate (fig. 89, 1).

7.3.4. Ceramică, alte materiale

În complexul nr. 25 au fost descoperite 927 fragmente de ceramică: *autohtonă premoldovenească* – 9 fragmente; *de factură orientală* – 8 fragmente; *moldovenească lucrată manual – 5 fragmente; moldovenească lucrată la roată* – 904 fragmente; *nedeterminată* – 1 fragment.

În carourile K6, L6 au mai fost descoperite 273 fragmente de ceramică: *autohtonă premoldovenească* – 1 fragment; *de factură orientală* – 9 fragmente; *moldovenească lucrată la roată* – 263 fragmente; printre dărâmăturile locuinței nr. 25 au mai fost descoperite 15 oase de animale.

7.3.5. Cronologia

Cronologia relativă a complexului nr. 25, în baza ceramicii este stabilită în limitele secolelor XV-XVI. Dar, ținând cont de descoperirea în complex a două monede din timpul voievodului Iliaş I, emise în anul 1432, data locuinței este stabilită cu siguranță în prima jumătate a secolului XV.

7.4. COMPLEXUL NR. 34

7.4.1. Date generale

A fost identificat în cadrul sectorului nr. 76, în colțul de sud-vest al citadelei sub forma unei pânze de piatră, descoperită la adâncimea de 0,20-0,30 m (fig. 18, 19, 52, 58). Dărâmătura de piatră ocupa suprafața carourilor CF7, CI7, B4-9-F4-9 la adâncimea de 0,20-0,30 m. În partea de sud dărâmătura era suprapusă de stratul de demolare al citadelei (complexul nr. 26). La rândul său, complexul nr. 34 acoperea complexele nr. 49-b şi nr. 52. Vestigiile complexului nr. 34 provin de la o construcție de suprafață cu pereți de piatră, care probabil reprezenta un edificiu de locuit.

Dărâmătura complexului nr. 34 era repartizată neuniform, având grosimea de 0,15-0,45 m. Cele mai intense erau aglomerațiile din carourile B4/5-C4/5, B6-F6, C7/8-E7/8, C9-E9. În restul carourilor se întâlnea pietriş în cantitate mai mică. Lungimea dărâmăturii pe axa sud-nord era de 10 m, iar pe axa est-vest de 8-10 m. În partea centrală a dărâmăturii a fost descoperită o piatră fasonată, având forma unui paralelipiped cu dimensiunile de 45×20×20 cm.

7.4.2. Monede

În cadrul complexului nr. 34 au fost descoperite 2 monede:

1. Moldova, Alexandru cel Bun, 1400-1432, groş, argint, greutatea – 0,81 grame, caroul D7, de la tura de vest – 0,50 m, de la latura de nord – 0,20 m, adâncimea – 0,20 m.
2. Moldova, Alexandru cel Bun, 1400-1432, groş, argint, greutatea – 1,07 grame, caroul D5, de la tura de vest – 1,20 m, de la latura de nord – 1,10 m, adâncimea – 0,49 m.

7.4.3. Obiecte

Au fost depistate 36 obiecte: *din fier – 18 piese,* inclusiv un ac (fig. 94, 5), patru plăci (fig. 85,3; 95, 4, 5), o cheie (fig. 85, 2), un burghiu (94, 4), un cârlig (fig. 94, 6), un vârf de săgeată (fig. 94, 2), un tub de înmănuşare (fig. 101, 2), un cuțit (fig. 94, 7), o suliță (fig. 85, 1), un obiect nedeterminat (fig. 94, 1), cinci cuie; *din fontă – 11 fragmente:* două buze (fig. 95, 1, 2) şi nouă fragmente de pereți de la ceaune; *piese din*

aramă – o placă (fig. 94, 3); *din piatră – patru cute* (fig. 83, 3, 4, 6, 9); *din ceramică – două fragmente:* un fund cu ştampilă (fig. 101, 1), un picioruş de la un vas.

7.4.4. Ceramică, alte materiale

La suprafaţa dărâmăturii şi printre pietre (adâncimea de 0,25-0,87 cm) au fost descoperite 1244 fragmente de ceramică: *autohtonă premoldovenească* – 13 fragmente; *de factură orientală* – 16 fragmente; *moldovenească lucrată cu mâna* – 1 fragment; *moldovenească lucrată la roată* – 1214 fragmente. Au fost descoperite: 150 oase de animale şi 2 lame de silex din perioada paleoliticului.

7.4.5. Cronologia

Având în vedere ceramica descoperită, faptul suprapunerii peste construcţiile din secolul XV (nr. 52 şi nr. 49-a), complexul nr. 34 este atribuit secolului XVI. Dat fiind că vestigiile construcţiei în cauză erau acoperite la rândul lor de stratul de demolare al citadelei, fapt care putea avea loc la mijlocul sau în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se poate admite datarea complexului nr. 34 în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

7.5. COMPLEXUL NR. 35

7.5.1. Date generale

A fost descoperit în sectorul nr. 76, la circa 5,0 m de latura de sud a citadelei şi de circa 14,0 m de latura de vest (fig. 52, 58, 59, 60; foto 35, 43, 44). Reprezenta o locuinţă, plasată peste dărâmătura citadelei (complexul nr. 26), complexul nr. 53 şi complexul nr. 54.

Locuinţa a fost studiată parţial, pe o suprafaţă de circa 18 m.p. în carourile C9-E9 şi partea de est a carourilor C8-E8. Jumătatea de est a locuinţei, care intra în peretele de est al carourilor C9-E9, a rămas necercetată. Urmele locuinţei au fost identificate la adâncimea de 0,20-0,30 m, nemijlocit sub solul vegetal sub forma unui strat de pământ cenuşiu şi a unei dărâmături din cărămidă cu dimensiunile de 3,40×1,80 m pe axa nord-sud, care ascundea vestigiile unui cuptor.

7.5.2. Cuptorul

Cuptorul avea forma unui patrulater, construit din cărămidă, orientat cu gura spre sud. S-a păstrat partea inferioară a cuptorului, ale cărei dimensiuni exterioare erau de 1,55 cm pe axa sud-nord şi 1,30 m pe axa vest-est, înălțimea pereților fiind de 10-15 cm. S-au păstrat trei straturi din baza cuptorului, două integral şi unul parțial. În porțiunea descoperită stratul inferior era alcătuit din 6×7 cărămizi cu dimensiunile de 22×22×5 cm, al doilea din 6×6 cărămizi, iar al treilea s-a păstrat parțial doar la marginea de sud-vest. Deasupra celui de-al doilea strat era amenajată o vatră din lipitură de lut ars cu grosimea de 2-4 cm. Vatra se găsea în partea centrală a pavajului de cărămidă, avea o formă patrulateră cu dimensiunile de 1,0×1,0 m. La marginea de sud vatra era acoperită de al treilea strat de cărămizi, care reprezenta urme ale peretelui de sud al cuptorului. Partea de est a vetrei cuptorului intra în peretele secțiunii arheologice şi n-a fost cercetată.

7.5.3. Obiecte

Au fost descoperite 30 obiecte: *din fier – 19 piese*: un pinten (fig. 105, 8), un cui de agățat (fig. 105, 7), un cuțit (fig. 105, 1), un kern (fig. 105, 6), o zăbală (fig. 105, 2), un tub de înmănuşare (fig. 105, 3), 11 cuie, două piese nedeterminate(fig. 105, 4, 5); *din fontă – şapte fragmente:* patru buze şi trei pereți de ceaun; *din sticlă – un fund de vas; din os* – 1 os prelucrat (fig. 101, 3) şi *din piatră* – 2 cute (fig. 101, 4, 5).

7.5.4. Ceramica, alte materiale

Deasupra pavajului şi printre cărămizile din demolare au fost descoperite 816 fragmente de ceramică: *autohtonă premoldovenească* – 7 fragmente; *de factură orientală* – 14 fragmente; *moldovenească lucrată cu mâna* – 8 fragmente; *moldovenească lucrată la roată* – 787 fragmente.

Printre dărâmăturile complexului nr. 35 au mai fost descoperite 28 oase de animale, 3 fragmente de zgură din fier şi 1 lamă de silex.

7.5.5. Cronologia

Din punct de vedere stratigrafic vestigiile locuinței acopereau stratul de demolare al citadelei din secolul al XVI-lea, plasându-se printre

cele mai târzii complexe, posibil în a II-a jumătate a secolului al XVI-lea sau prima jumătate a secolului al XVII-lea.

7.6. COMPLEXUL NR. 49-A

7.6.1. Caracteristica generală

Complexul nr. 49-a se afla în sectorul nr. 76, lângă zidul de sud al citadelei, în preajma colțului de sud-vest (fig. 26, 29-33, 38; foto 57-58). A fost studiat în anii 1999-2001. Reprezenta o construcție de suprafață, amplasată de-a lungul zidului de sud al citadelei (carourile A1-A5, B1-B5 şi C1-C5), acoperind resturile construcției nr. 49-b, dărâmăturile construcțiilor nr. 51 şi nr. 52. Construcția dată, la rândul său, era acoperită de stratul de demolare al citadelei (complexul nr. 26).

Vestigiile construcției nr.49-a reprezentau un strat masiv de pietre de calcar cu urme de mortar la baza cărora se afla un strat de pământ cenuşiu-brun. Stratul de piatră ocupa o suprafață de circa 10,0×6,0 m, având orientarea vest-est. Pietrele se aflau la adâncimi variabile de la 0,95-1,0 până la 1,15-2,0 m Nc. Grosimea stratului de piatră era de 20-100 cm.

Podeaua construcției nr.49-a se afla la adâncimea de 1,60-20 m. Era alcătuită din pământ cenuşiu, care în unele sectoare avea urme de arsură (A4). În colțul de sud-est al construcției (caroul B2), la adâncimea de 2,0 m, nemijlocit peste vestigiile complexului nr. 51, podeaua era amenajată sub forma unui pavaj din piatră.

Cercetările arheologice au arătat că în procesul edificării construcției nr.49-a au fost folosite unele componente ale complexului nr. 51, cum era zidul de sud şi pilonul de piatră de la intrare, care s-a păstrat intact până în zilele noastre.

Din cadrul construcției nr. 49-a făceau parte şi 6 gropi de stâlpi, dintre care trei erau amplasate lângă zidul citadelei, iar altele trei se aflau pe latura de est, între pilonul de piatră şi zidul citadelei. Prima groapă (d – 0,20 m, adâncimea 0,37 m) a fost observată la 0,92 m Nc, la distanța de 0,90 m spre nord de la zidul citadelei şi 1,30 m spre sud de la pilonul de la intrare în construcția nr. 51. Groapa nr. 2 a fost observată la adâncimea de 1,16 m, la 0,58 m nord de prima groapă, lângă marginea de sud a zidului complexului nr. 51; era circulară (d – 0,22 m,

adâncimea 0,18 m). La distanța de 0,50 m spre vest de la linia celor două gropi se găseau alte două gropi (nr. 3, 4). Groapa nr. 3 a fost observată la adâncimea de 1,52 m, lângă zidul citadelei, era circulară cu diametrul de 0,28 m şi adâncimea de 0,31 m. Groapa nr. 4 a fost observată la adâncimea de 1,50 m, pe aceeaşi linie cu groapa nr. 3 la distanța de 0,25 m spre sud de la marginea zidului de sud al complexului nr. 51. Era circulară, având diametrul de 0,24 m şi adâncimea de 0,30 m. Groapa nr. 5 se afla la 2,0 m vest de la groapa nr. 3, lângă zidul citadelei, a fost observată la adâncimea de 1,30 m, avea d – 0,22 cm, adâncimea de 0,30. A şasea groapă era în colțul de sud-vest al citadelei, a fost descoperită la adâncimea de 1,40 m, avea d – 0,26-0,38 m şi adâncimea de 0,45 cm.

7.6.2. Monede

Printre dărâmăturile complexului nr. 49-a au fost descoperite două monede:

1. Hoarda de Aur, aramă, greutatea 1,02 grame, caroul B4, de la latura de nord – 0,14 m, de la latura de vest – 0,58 m, adâncimea – 1,44 m,
2. Polonia, Jan Olbraht (1492-1501), semigroş, argint, greutatea – 0,45 grame, caroul B3, de la latura de vest – 1,5 m, de la latura de sud – 1,16 m, adâncimea – 1,39 m.

7.6.3. Obiecte

Au fost descoperite 14 obiecte: 2 cuțite şi 8 cuie de fier, 3 pereți de la ceaune din fontă şi 1 bucată de mineral de culoare neagră.

7.6.4. Ceramica, alte materiale

În cadrul complexului nr.49-a au fost descoperite 952 fragmente de ceramică: *de factură orientală* – 24 fragmente; *moldovenească lucrată cu mâna* – 7 fragmente; *moldovenească lucrată la roată* – 921 fragmente.

Printre dărâmăturile complexului nr. 49-a au mai fost depistate: 170 oase de animale şi 1 lamă din silex din paleolitic.

7.6.5. Cronologia

Ținând cont de faptul suprapunerii peste complexul nr. 52, datat în intervalul de timp 1448-1510, construcția nr. 49-a poate fi datată în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Această dată concordă cu materialul ceramic din complex, tipic pentru secolele XV-XVI, cât şi cu moneda polonă de la sfârşitul secolului XV – începutul secolului XVI.

7.7. COMPLEXUL NR. 49-B

7.7.1. Caracteristica generală

Complexul nr. 49-b se afla în sectorul nr. 76, lângă zidul de sud al citadelei, în preajma colțului de sud-vest (fig. 29-33). Era amenajat între zidul de sud al citadelei şi zidul de sud al construcției nr. 51/52 pe suprafața de 10×2 m. Complexul nr. 49-b era contemporan cu construcția nr. 51/52, fiind acoperit de complexul nr. 49-a.

Vestigiile acestei construcții erau alcătuite din sol de culoare neagră pe alocuri cu cărbune de lemn şi pigmenți de lut ars aşternut peste roca de calcar, la adâncimea de 1,0-1,4 m.

Lângă zidul citadelei, la intersecția carourilor A2-A3, la adâncimea de 1,40 m au fost descoperite urmele unei instalații de foc, sub forma unei vetre amenajate la nivelul rocii de calcar, adâncită în rocă cu 3-4 cm. Vatra s-a păstrat sub forma unei fâşii arse puternic cu lungimea de 1,80 m, lățimea de 0,30-0,50 m, grosimea arsurii de 4-5 cm, acoperită cu cenuşă şi cărbune de lemn (4-7 cm).

7.7.2. Ceramică, alte materiale

În cadrul complexului nr. 49-b au fost descoperite 208 fragmente de ceramică: *de factură orientală* – 5 fragmente; *moldovenească lucrată la roată* – 203 fragmente. Au mai fost găsite 35 oase de animale şi 3 cuie din fier.

7.7.3. Cronologia

Ținând cont de materialul ceramic descoperit şi de datele stratigrafice, complexul nr. 49-b este datat cu secolul XV.

7.8. COMPLEXUL NR. 51/52

7.8.1. Generalităţi

În timpul investigaţiilor arheologice din anii 1999-2001, în cadrul citadelei medievale de la Orheiul Vechi a fost descoperit un complex monumental din piatră, datat în perioada secolului XV, care prezintă un interes deosebit, datorită arhitecturii specifice, stratigrafiei impecabile, cât şi a materialelor arheologice de unicat descoperite aici.

Construcţia în cauză (desemnată cu nr. 51/52) reprezenta un complex adâncit cu funcţii locative, dar posibil şi militare, care, după cum a fost stabilit, a existat pe parcursul a circa o sută de ani, timp în care a suferit mai multe modificări şi reconstrucţii, ale căror urme au fost observate destul de limpede (fig. 21-33, 35, 40-44, 63-67; foto 45-56, 59-65). Din punct de vedere arheologic au fost evidenţiate două faze de bază în evoluţia construcţiei, nominalizate, respectiv cu nr. 51 şi nr. 52.

Construcţia era amplasată în colţul de sud-vest al citadelei medievale, la distanţa de 1,80-2,0 m de zidul de sud al fortificaţiei şi la 1,0 m de zidul de vest.

7.8.2. Etape

Complexul avea o formă patrulateră în plan, cu dimensiunile incintei de 10,60×6,40 m, fiind orientat pe axa mare de la nord la sud, având suprafaţa totală de 67,84 m.p.

Din punct de vedere stratigrafic, construcţia era amenajată de la nivelul stratului de pământ cenuşiu, datat în prima jumătate a secolului XV, aflat la adâncimea de 0,60-0,70 m de la nivelul contemporan al solului (Nc). Construcţia era săpată în sol steril spărgând roca de calcar cu 0,90-1,75 m, atingând adâncimea de 2,40-3,20 m Nc.

Complexul dat reprezenta o construcţie monumentală voluminoasă, prevăzută cu intrări sub formă de gârlici. La prima etapă (nr. 51), intrarea se afla dinspre est lângă colţul de sud-est, iar la cea de-a doua etapă (nr. 52) intrarea a fost schimbată pe latura de nord, lângă colţul de nord-est.

La prima etapă (nr. 51), partea inferioară a construcţiei se afla la nivelul podelei din rocă de calcar, cuprinzând tot perimetrul încăperii cuprins în cadrul zidăriei de piatră.

La etapa a doua (nr. 52), podeaua construcţiei era pe două niveluri. În partea de nord a încăperii, pe o suprafaţă cu lungimea de 3,6 m,

podeaua se afla la nivelul rocii de calcar, iar în partea de sud, pe o lungime de circa 7,0 m podeaua construcției nr. 52 era amenajată deasupra dărâmăturilor complexului nr. 51, respectiv cu 0,75-0,80 m mai sus în comparație cu nivelul podelei din calcar. Cele două niveluri ale podelei construcției nr. 52 demonstrează că, la etapa respectivă, complexul era alcătuit din două încăperi, prima având suprafața de 3,6×6,5 m, iar cea de-a doua 7,0×6,5 m. Aceste încăperi erau separate pe axa est-vest de doi piloni aflați la mijlocul complexului de zid, dintre care unul s-a păstrat *in situ* până la înălțimea celui de-al doilea nivel al construcției nr. 52.

7.8.3. Stratigrafia

Ruinele construcției nr. 51/52 reprezentau urme de zidării aflate la adâncimea de 0,90-1,60 m Nc, aglomerații de pietre şi depuneri de umplutură încadrate în perimetrul de piatră al complexului. În cadrul construcției au fost evidențiate 5 straturi culturale de bază şi o serie de depuneri culturale intermediare.

1. Pe podeaua de calcar a complexului nr. 51/52 era aşternută o pânză de pământ bătătorit de 3-6 cm, de culoare cenuşie, amestecat cu cenuşă şi cărbune de lemn.
2. Urma un strat de lut cu grosimea de 20-25 cm aşternut lângă peretele de sud, care reprezenta o depunere primară din cadrul complexului nr. 51 (profilul A2-I2-vest) (tab. 6, stratul nr. 37).
3. Deasupra stratului de lut de lângă peretele de sud se găsea o depunere de pietriş cu grosimea de 15-30 cm, care reprezenta o altă depunere din cadrul complexului nr. 51 (profilul A2-I2-vest) (tab. 6, stratul nr. 36).
4. Urma umplutura de bază din complexul nr. 51, începând cu adâncimea de 1,60-2,50 m până la 2,55-3,15 m, alcătuită din pământ gălbui-cenuşiu, cu lut, mortar, ceramică, oase etc., cu o grosime de 50-95 cm, care acoperea ⅔ din suprafața incintei, de la latura de sud spre nord pe o întindere de 7,0 m. În partea de nord, umplutura complexului nr. 51 a fost curățită în legătură cu amenajarea construcției nr. 52, care în locul respectiv atingea nivelul vechii podele din calcar, iar spre sud se suprapunea peste stratul de demolare al construcției mai vechi (tab. 6, stratul nr. 35).
5. Lângă peretele de sud al complexului nr. 51 urmau trei depuneri aranjate succesiv, cu orientare spre nord pe o porțiune de circa 2,5-

3,0 m lățime, care erau alcătuite din sol cenuşiu, lut şi pietriş, cu grosimea de 25-35 cm, 10-12 cm şi 8-11 cm (tab. 6, stratul nr. 30).

6. Un strat alcătuit din sol lutos, cu grosimea de 10-30 cm, era aşternut pe podeaua de calcar, lângă peretele de nord al complexului, pe o întindere de circa 1,60 m, în fața gârliciului de intrare dinspre nord. Acest strat reprezenta de fapt treapta de jos a intrării în complexul nr. 52 (tab. 6, stratul nr. 29).
7. Următorul strat, sau umplutura de bază a complexului nr. 52, reprezenta o pânză de sol cenuşiu cu multă cenuşă, pietre, oase de animale, ceramică etc., cu o grosime de 60-120 cm, aşternută peste umplutura de bază a complexului nr. 51, pe podeaua din calcar din partea de nord şi peste treapta din lut a complexului nr. 52 (tab. 6, stratul nr. 28). În partea de sud, la acelaşi nivel se afla stratul de demolare al complexului nr. 49-a din prima jumătate a secolului XVI.
8. Lângă zidul de nord al complexului nr. 52 urma o groapă care conținea sol puhav, în partea inferioară de culoare castanie cu o grosime de 80 cm, în partea superioară de culoare cenuşie cu grosimea de 125 cm (tab. 6, straturile nr. 24, 25).
9. Deasupra umpluturii complexului nr. 52, la adâncimea de 1,80-1,90 m, se afla o pânză alcătuită din oase de animale şi mortar, având grosimea de 10-30 cm (tab. 6, stratul nr. 23).
10. Urma un strat de pietre negricioase şi sol cenuşiu cu grosimea de 0,30-0,80 m (tab. 6, stratul nr. 12)
11. Stratul de pietriş era străpuns de gropi menajere, dintre care una conținea oase de bovine, inclusiv părți de schelet păstrate în poziție anatomică (tab. 6, straturile nr. 7-11).
12. Viroaga formată deasupra complexului nr. 52, la adâncimea de 0,80-1,0 m, era acoperită de un strat de pământ cenuşiu de 0,20-0,30 m (tab. 6, stratul nr. 6).
13. În partea superioară, la adâncimea de 0,30-0,90 m se afla o pânză masivă din nisip auriu (tab. 6, stratul nr. 4).

7.8.4. Particularitățile tehnice ale zidăriilor

Pereții din piatră ai construcției nr. 51/52 s-au păstrat pe o înălțime de 1,0-2,60 m de la podeaua din rocă. Latura de est avea înălțimea de 1,20-2,60 m, cea de sud: 1,25-1,50 m, de vest: 155-2,50 m, de nord: 1,0-

2,56 m. Lățimea laturii de est constituia 0,65 m, de sud: 0,60-0,72 m, de vest: 0,62-0,65 m, de nord: 0,45-50 m.

Pereții erau construiți din piatră de calcar prinsă cu mortar. În baza analizei mortarului sunt evidențiate trei faze de construcție şi refaceri ale pereților complexului nr. 51/52 (fig. 64-67; foto 51-54).

În prima fază, care corespunde construcției nr. 51, pereții au fost construiți din blocuri de piatră ruptă, cioplite la exterior, pe bază de mortar din lut de culoare gălbuie cu var. De prima fază ține partea inferioară a zidului, de la podea pe o înălțime de 0,60-0,80 m (latura de est), 0,78-1,20 m (sud), 0,70-0,88 m (vest), 0,52-0,95 m (nord). Peretele de est a păstrat 2 rânduri de pietre mari şi 1-2 rânduri de lespezi mai mici; peretele de sud avea 4-7 rânduri din piatră, cel de vest 3-4, iar cel de nord 2-3 rânduri. Blocurile de piatră erau de dimensiuni mijlocii (25×15 cm), mici (14×10 cm) şi foarte frecvent de dimensiuni mari (60×13 cm, 56×27 cm, 48×38 cm (latura de est); 73×16 cm, 50×18 cm, 47×16 cm, 41×20 cm, 40×16 cm (latura de sud); 37×31 cm, 32×21 cm, 35×30 cm (latura de vest); 55×31 cm, 38×35 cm, 52×32 cm (latura de nord).

În a doua fază, care corespunde construcției nr. 52, după o demolare serioasă a pereților construcției nr. 51, începând cu înălțimea de 0,52-1,20 m de la nivelul podelei, zidurile au fost refăcute din nou pe bază de mortar alcătuit din nisip gălbui fără var. Înălțimea porțiunii păstrate de la faza respectivă era de 0,25-0,65 m (latura de nord), 0,30-0,40 m (est), 0,35-0,80 m (nord), 0,20-0,70 m (sud). De la etapa respectivă peretele de est a păstrat 1-2 rânduri de pietre, cel de sud 3, cel de vest 1-3, iar cel de nord 1-2 rânduri. Dimensiunile maximale ale pietrelor atingeau: 64×26 cm, 64×13 cm, 46×46 cm (latura de est), 49×20 cm, 43×30 cm (sud), 41×37 cm, 50×36 cm, 30×20 cm (vest), 44×35 cm, 38×35 cm (nord).

În a treia fază, care corespunde construcției nr. 52, după o nouă demolare, zidurile din partea superioară, începând cu înălțimea de 1,0 m de la podeaua din rocă (latura de est), 1,60 m (sud), 1,10-1,30 m (vest), 1,0-1,50 m (nord) au fost refăcute din nou. De la faza a treia a refacerii s-a păstrat o porțiune de zid cu înălțimea de 0,2-1,0 m (latura de est), 0,45-1,20 m (vest) şi 0,90-1,10 m (nord). Porțiunea respectivă de zid era construită din piatră de calcar cu mortar din pământ negru. De la etapa respectivă peretele de est a păstrat 4 rânduri de pietre, peretele de sud nici unul, cel de vest 4-5 rânduri, iar cel de nord 3-4 rânduri. Dimensiunile maximale ale pietrelor atingeau: 46×30 cm, 52×35 cm (latura de est), 60×13 cm, 40×34 cm (vest) , 58×36 cm, 71×32 cm (nord).

O particularitate a construcției nr. 51/52 consta în faptul că zidăria din piatră a pereților se îmbina cu piloni din lemn, ale căror amprente s-au păstrat atât în profilul pereților propriu-zişi, cât şi în podeaua construcției. În total au fost descoperite amprentele de la 16 piloni cu urme duble şi chiar triple din timpul refacerilor, inclusiv 12 în profilul pereților şi 4 în podeaua din partea centrală a complexului. Pilonii formau un schelet din 4 rânduri pe axa vest-est şi 4 rânduri pe axa sud-nord. În pereții de vest şi de est erau încadrați câte 4 piloni, iar în pereții de sud şi de nord câte 2 piloni. Analiza amprentelor păstrate ale pilonilor ce țineau zidurile şi tavanul construcției nr. 51, la fel ca şi zidurile, denotă trei etape în evoluția complexului. În pereții construcției, pe unul şi acelaşi loc sunt urme de la 2-3 amprente de pari, care reflectă procesul refacerii complexului, când pilonii vechi erau înlocuiți cu alții mai noi, plasați alături de cei vechi, care mai apoi erau dislocați, iar amprentele apărute erau astupate cu piatră şi mortar.

Privite în ansamblu gropile de pari formează în total 30 de amprente (tab. 9). Din prima etapă a construcției (nr. 51) fac parte 16 amprente de pari (nr. 1a-3a, 4, 5a-12a, 13-16), din a doua etapă – 17 amprente de pari (1b-3b, 4, 5a, 6b-10b, 11a, 11b, 12a, 13-16) şi din a treia etapă – 12 (2b, 3b, 4, 5b, 6c, 7c, 9b, 10b, 11c, 12b, 15-16). Amprentele celor mai vechi piloni se îmbină perfect cu porțiunea de zid din prima etapă a complexului (nr. 51), având aceeaşi înălțime. Aceste amprente se adânceau în podeaua de calcar a complexului cu 0,25-0,30 m, fiind relativ largi (pe latura de est: 50 cm, 60 cm, 51 cm, 36 cm; pe latura de sud: 60 cm, 54 cm; pe latura de vest: 60 cm, 52 cm, 62 cm, 50 cm; pe latura de nord: 60 cm, 48 cm).

Tabelul nr. 9. **Date privind amprentele pilonilor din cadrul construcției nr. 51/52**

Nr.	Nr. gropi-amprente de la piloni	Faza I	Faza II	Faza III
1.	1a	+		
2.	1b		+	
3.	2a	+		
4.	2b		+	+
5.	3a	+		
6.	3b		+	+
7.	4	+	+	+
8.	5a	+	+	
9.	5b			+
10.	6a	+		
11.	6b		+	

Nr.	Nr. gropi-amprente de la piloni	Faza I	Faza II	Faza III
12.	6c			+
13.	7a	+		
14.	7b		+	
15.	7c			+
16.	8a	+		
17.	8b		+?	
18.	9a	+		
19.	9b		+	+
20.	10a	+		
21.	10b		+	+
22.	11a	+	+	
23.	11b		+	
24.	11c			+
25.	12a	+	+	
26.	12b			+
27.	13	+	+	
28.	14	+	+	
29.	15	+	+	+
30.	16	+	+	+

7.8.5. Intrări

Construcția nr. 51/52 a avut 2 intrări de tip gârlici, una dinspre est şi alta dinspre nord.

Prima intrare (complexul nr. 54), care ține de construcția nr. 51, a fost amenajată pe latura de est, la intersecția cu latura de sud (fig. 20-26, 63; foto 48, 59, 60), fiind orientată de la est spre vest. Intrarea avea forma unui gârlici săpat în pantă pe o lungime de 9,0 m. Intrarea a fost observată începând cu adâncimea de 0,25-0,60 m, sub formă de şanț înclinat de la est spre vest, începând din carourile A9-B9 până în carourile A5-B5 unde intra în peretele de est al complexului nr. 51. Şanțul era acoperit de stratul de demolare al citadelei (complexul 26), de stratul de demolare al construcției de piatră nr. 34, de către complexul nr. 54-a (groapă) şi de către vestigiile unei locuințe (complexul nr.35). La rândul său şanțul dat întretăia straturi culturale din perioada secolului XIV – începutul secolului XV, inclusiv partea superioară a complexului nr. 53 din ultimul sfert al secolului XIV.

Şanțul de intrare era paralel cu zidul de sud al citadelei şi se afla la distanța de 1,0-1,4 m nord de la acesta. Lățimea şanțului în partea superioară era de 3,0-3,50 m, în partea inferioară de 1,60-1,80 m, cu o lungime de 9,0 m. Şanțul de intrare se adâncea treptat, astfel că la capătul de est baza lui se găsea la adâncimea de 0,80 m Nc, iar în capătul de vest, la adâncimea de 2,10 m. În partea de est şanțul de intrare

în complexul locativ era săpat în sol cenuşiu, iar în partea de vest străpungea roca de calcar cu 0,60 m.

Umplutura şanțului era alcătuită din 3-4 lentile de pământ cenuşiu, având în partea superioară multe pietre de dimensiuni mari. În carourile A8-A9 în umplutură era cenuşă cu multe oase de animale. În caroul B8 a fost depistată o îngrămădire de cenuşă cu dimensiunile de 1,40×1,20 m şi grosimea de 0,20-0,25 m (gropa nr. 54-a).

La capătul de vest al coridorului de intrare, în locul amplasării uşii erau instalați doi piloni din piatră (fig. 26; foto 59-60), urmați în continuare de trei trepte din piatră, amenajate în descreştere spre podea deasupra temeliei peretelui de est al complexului nr. 51.

Partea superioară a pilonului nr. 1 se găsea la adâncimea de 0,90 m. Pilonii erau plasați paralel pe axa sud-nord, la distanța de 1,15 m unul de altul. Pilonul dinspre sud (nr. 1) s-a păstrat *in situ* în poziția inițială (verticală), iar cel dinspre nord (nr. 2) era dislocat, fiind răsturnat în interiorul construcției lângă scara inferioară a gârliciului. Acest pilon împreună cu alte pietre se afla în umplutura construcției, la adâncimea de 2,02-2,05 m, cu 0,70 m mai sus de nivelul podelei construcției. Pe locul amplasării inițiale a pilonului dislocat s-a păstrat o urmă patrulateră de mortar, care după încheierea săpăturilor a facilitat readucerea pilonului pe locul inițial.

Pilonii de intrare aveau aceeaşi formă şi erau construiți după aceeaşi tehnologie (foto 65). Erau pregătiți din piatră de calcar. Aveau forma prismatică, în plan patrulater, cu fețele netede. Muchia de nord-vest a pilonului nr. 1 şi cea de sud-vest a pilonului nr. 2 erau tăiate pe verticală de câte o canelură. Înălțimea pilonilor era de 105 cm, dimensiunile în secțiune erau de 30×25 cm, iar dimensiunile canelurilor erau de 5×10 cm. Pe partea din față a pilonului nr. 2 erau două găuri, urme de la zăvorul (cârligul) uşii.

Între cei doi piloni era amenajat un prag construit din două blocuri de piatră alăturate. Blocurile erau fasonate, cu câte două trepte fiecare. A treia şi a patra treaptă erau din pietre rupte de calcar prinse cu mortar. Lungimea treptei nr. 1 şi nr. 2 era de 1,10 m, iar a treptelor nr. 3 şi nr. 4 de 1,40 m. Lățimea treptei nr. 1 era de 0,20 m, a treptei nr. 2 – 0,24 m, a treptei nr. 3 – 0,30 m, iar a treptei nr. 4 de 0,30 m. Înălțimea treptei nr. 1 era de 0,04 m, a treptei nr. 2 – 0,16 m, a treptei nr. 3 – 0,17 m şi a treptei nr. 4 de 0,16 m.

A doua intrare (complexul nr. 52-g), care ține de etapa construcției nr. 52, era amenajată pe latura de nord a construcției nr. 51/52, lângă

colțul de nord-est, fiind orientată pe axa nord-sud (fig. 35, 63). Intrarea avea forma unui gârlici cu lungimea de 4,33 m şi lățimea de 1,67 m, săpat în pantă şi prevăzut cu 4 trepte în exteriorul complexului nr. 52 şi una în interiorul lui.

Podeaua complexului nr. 51/52 se găsea la adâncimea de 2,60-3,20 m. Era orizontală, alcătuită din rocă de calcar. În partea centrală a construcției, în podea erau 4 gropi de pari, dintre care una era pătrată (lățimea – 16 cm; adâncimea – 0,70 m), iar celelalte trei erau circulare (diametrul – 0,22 m, 0,25 m şi 0,25 m; adâncimea – 0,45 m, 0,70 m şi 0,70 m).

7.8.6. Construcții de foc

Pe suprafața podelei complexului nr. 51 au fost descoperite dărâmăturile unui cuptor şi urmele a opt vetre de foc din diferite perioade (fig. 63). Cuptorul s-a păstrat sub forma unor aglomerații din lut ars şi cărămizi, identificate lângă peretele de vest al complexului, pe centru. Dărâmăturile aveau o formă alungită în plan, cu dimensiunile de 4,30×2,05 m pe axa sud-nord şi înălțimea de 0,95 m de la podeaua din rocă de calcar. Printre dărâmături se deosebeau fragmente de cărămizi roşii pătrate, inclusiv piese întregi, cu dimensiunile de 24×22×5 cm, 22×20×5 cm.

În partea superioară a dărâmăturii cuptorului, la adâncimea de 2,16-2,20 m Nc, erau amenajate trei vetre. Primele două vetre se aflau nemijlocit pe suprafața dărâmăturii, în partea ei de sud. Vetrele formau un complex, aflându-se la distanța de 0,40 m una de la alta. Erau ovale, cu dimensiunile de 0,78×0,44 cm şi 0,70×0,42 cm, amenajate dintr-o lipitură de lut ars de 8-12 cm. Pe suprafața vetrelor era un strat de cenuşă de 6-10 cm. Vetrele nominalizate acopereau o vatră mai veche, ovală-neregulată în plan, cu dimensiunile de 1,50×0,80 m, alcătuită dintr-o lipitură de lut ars de 5-7 cm plasată peste rămăşițele unui cuptor mai vechi.

Alte cinci vetre de foc au fost identificate nemijlocit pe podeaua din calcar a complexului nr. 51. Aceste vetre reprezentau arsuri puternice ale podelei din rocă de calcar acoperite cu straturi masive de cenuşă de circa 12-18 cm. Prima vatră se afla lângă latura de vest a complexului nr. 51. Avea o formă ovală orientată pe axa vest-est cu dimensiunile de 1,70×0,50-0,76 m. A doua vatră se afla în partea centrală a complexului 51, avea o formă ovală cu dimensiunile de 2,20×1,33 m, orientată de

la sud la nord. A treia vatră, amplasată în partea de nord a complexului, era circulară, cu diametrul 1,05 m. A patra vatră se afla în partea de nord-est a complexului, era circulară cu diametrul 0,91×0,71 m. A cincea vatră se afla în colțul de nord-est al complexului, alipită lângă peretele de est, era semiovală cu dimensiunile de 0,90×0,50 m.

7.8.7. Piese de arhitectură

În umplutura construcției nr. 51 au fost descoperite câteva piese de arhitectură.

Piatra nr. 1 (foto 61) reprezintă o placă, descoperită la adâncimea de 2,16 m. Era plată, în plan patrulateră cu dimensiunile de 102×45×9/12 cm, frântă în două jumătăți. Un capăt al pietrei era deteriorat complet, iar altul parțial. Partea din față a pietrei, la fel ca şi părțile ei laterale erau şlefuite, iar partea opusă era neregulată. La marginea capătului păstrat aproape intact al pietrei erau două perechi de adâncituri, urme pentru prindere a pietrei cu scoabe din fier. Adâncițurile sunt patrulaterale cu lungimea de 5-6 cm şi adâncimea de 1,5 cm.

Piatra nr. 2 (foto 63) reprezintă o placă, descoperită la adâncimea de 2,14 m. Era plată, în plan patrulateră, lungimea – 92 cm, lățimea – 62 cm, grosimea – 14 cm. Piatra era deteriorată la suprafață, avea fața şi părțile laterale bine şlefuite, iar partea opusă lucrată neregulat.

Piatra nr. 3 (foto 62) reprezintă o placă, descoperită la adâncimea de 2,10 m. Era plată, în plan patrulateră, lungimea – 94 cm, lățimea – 48 cm, grosimea – 10 cm. Piatra era parțial deteriorată la capete, avea fața şi părțile laterale bine şlefuite, iar partea opusă lucrată neregulat.

Piatra nr. 4 (foto 64) reprezintă un ancadrament de uşor. A fost descoperită la adâncimea de 1,97 m. Avea o formă prismatică, patrulateră în secțiune cu o canelură pe una din muchii. Înălțimea (lungimea) pietrei era 39 cm, lățimea – 36 cm, grosimea – 24 cm, iar dimensiunile canelurii de pe muchie erau – 10×3 cm. Toate suprafețele pietrei erau bine şlefuite.

7.8.8. Monede

În umplutura complexului nr. 51/52 au fost descoperite 30 monede, inclusiv 14 monede în complexul nr. 51 şi 16 monede în complexul nr. 52, dintre care 4 proveneau din gârliciul de nord (nr. 52-g).

Monede din complexul nr. 51

1. *Hoarda de Aur, Uzbek (1313-1341)*, argint, dirhem, cu contramarcă, greutatea – 0,70 grame, adâncimea – 1,90 m, caroul B3, de la latura de vest – 1,05 m, de la latura de sud – 1,60 m.
2. *Hoarda de Aur, anii 1351-1381*, aramă, tip rozetă, greutatea – 1,5 grame, *passim*.
3. *Hoarda Aur, Toktamâş (1378-1395),* dirhem, argint, anul 796 (6.XI.1393-26.X.1394), greutatea – 0,82 grame, adâncimea – 2,2,-2,50 m, *passim* [Nicolae, Postică – 2001, p. 138].
4. *Kaffa,* aspru genovezo-tătărăsc, anul 1419-1433, argint, greutatea – 0,82 grame, adâncimea -2,75 m, caroul C4, de la latura de nord – 0,62 m, de la latura de est – 1,30 m [Nicolae, Postică – 2001, p. 138].
5. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1432),* semigroş, aramă-billon, greutatea – 0,6 grame, adâncimea – 2,95 m, caroul E4.
6. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1432),* argint, semigroş cu sigla P, greutatea – 0,40 grame, adâncimea – 2,50 m, caroul D2, de la latura de sud 1,0 m, de la latura de vest – 0,20 m.
7. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1432),* argint, groş, greutatea – 0,63 grame, adâncimea – 2,55 m, caroul C2, de la latura de vest – 1,10 m, de la latura de sud – 0,75 m.
8. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1432),* aramă, semigroş, greutatea – 0,35 grame, adâncimea – 2,52 m, caroul D3, de la latura de sud – 1,04 m, de la latura de vest – 1,70 m.
9. *Moldova, Iliaş I (1432-1433, 1435-1442),* aramă, semigroş, tipul IV, greutatea – 0,45 grame, adâncimea – 2,20 m, caroul D4, de la latura de vest – 0,05 m, de la latura de sud – 1,10 m.
10. *Moldova, Iliaş I (1435-1442),* argint, semigroş, tipul IV, greutatea – 0,20 grame, dărâmătura cuptorului, adâncimea – 2,60 m, caroul D2, de la latura de vest – 0,50 m, de la latura de sud – 0,40 m.
11. *Moldova. Ştefan al II-lea (1433-1435, 1436-1448),* argint, groş, tipul III, greutatea – 1,2 grame, adâncimea – 2,50-2,80 m.
12. *Moldova, Ştefan al II-lea (1436-1448),* argint, groş, tipul III, greutatea – 1,27 grame, adâncimea – 2,30 m, caroul C2, de la latura de nord – 0,55 m, de la latura de vest – 1,36 m.
13. *Moldova, Ştefan al II-lea (1433-1435, 1436-1448),* argint, semigroş, tipul I, 0,37 grame, adâncimea – 2,86 m, caroul D3, de la latura de sud – 0,33 m, de la latura de vest – 1,6 m.
14. *Moldova, Aspru, fals după Murad al II-lea (1421-1444),* aramă, adâncimea – 2,55 m, caroul C2, de la latura de vest – 1,90 m, de la latura de sud – 0,75 m.

Monede din complexul nr. 52

1. *Hoarda de Aur, Saray al-Cedid (după 1351),* tip rozetă, aramă, greutatea – 1,10 grame, adâncimea – 2,95 m, caroul F4.
2. *Hoarda de Aur, Şehr al-Cedid,* aramă, greutatea – 1,13 grame, adâncimea – 1,98 m, caroul G4, de la latura de vest – 1,10 m, de la latura de nord – 1,75 m.
3. *Hoarda de Aur, Şehr al-Cedid,* aramă, greutatea – 1,50 grame, adâncimea – 1,50 m, caroul C3, de la latura de vest – 0,75 m, de la latura de nord – 0,82 m.
4. *Hoarda de Aur, Saray al-Cedid (după 1352-1353),* aramă, tip rozetă, surfrapată, greutatea – 1,87 grame, adâncimea – 1,89 m, caroul G2, de la latura de vest – 1,30 m, de la latura de sud – 0,90 m.
5. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1431),* aramă, groş, greutatea – 0,90 grame, adâncimea – 2,25 m, caroul G3, de la latura de vest – 0,90 m, de la latura de sud – 0,40 m.
6. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1431),* aramă, semigroş, greutatea – 0,44 grame, podea, *pass*.
7. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1431),* aramă, groş, greutatea – 0,74 grame, adâncimea – 2,30 m, caroul F2, de la latura de vest – 1,20 m, de la latura de nord – 0,80 m.
8. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1431),* aramă, semigroş, greutatea – 0,65 grame, adâncimea – 2,30 m, caroul F2, de la latura de vest – 1,30 m, de la latura de nord – 0,67 m.
9. *Moldova, Ştefan al II-lea (1433-1447),* argint, groş, greutatea – 1,32 grame, adâncimea – 1,05 m, caroul E1, de la latura de vest – 0,10 m, de la latura de nord – 0,14 m.
10. *Moldova, Ştefan cel Mare (1457-1504), argint,* groş, tipul I, greutatea – 0,75, adâncimea – 1,86 m, caroul E3, de la latura de vest – 0,50 m, de la latura de sud – 0,70 m.
11. *Neprecizată*, cu gaură, aramă, greutatea – 1,22 grame, adâncimea – 2,6 m, caroul F3, de la latura de vest – 1,70 m, de la latura de nord – 0,05 m.
12. *Neprecizată*, argint, greutatea – 0,53 grame, adâncimea – 2,49 m, caroul F2, de la latura de vest – 1,75 m, de la latura de nord – 0,50 m.

Monede din intrarea nr. 2 (complexul nr. 52-g)

1. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1431),* argint, dublu groş, tipul III, greutatea – 1,77 grame, adâncimea – 0,80 m, caroul H4, de la latura de vest – 1,6 m, de la latura de nord – 0,20 m.

2. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1431),* argint, semigroş, greutatea – 0,45 grame, adâncimea – 1,46 m, caroul H4, de la latura de vest – 1,16 m, de la latura de nord – 1,0 m.
3. *Moldova, Alexandru cel Bun (1400-1431),* argint, semigroş, greutatea – 0,47 grame, adâncimea – 0,76 m, caroul I4, de la latura de vest – 0,21 m, de la latura de nord – 1,34 m.
4. *Moldova, Ştefan al II-lea (1433-1447), argint, semi*groş, tip I, greutatea – 0,38 grame, adâncimea – 1,47 m, caroul H5, de la latura de est – 1,70 m, de la latura de sud – 0,15 m.

7.8.9. Piese de artilerie din complexul nr. 52

În partea centrală a complexului nr. 52, la adâncimea de 1,80 m, în solul de umplutură cenuşos, au fost descoperite două tunuri din bronz. Cele două piese se găseau la acelaşi nivel, cu inelele alăturate, plasate cu gura spre est. În interiorul unui tun se afla o ghiulea (fig. 68; foto 66-73).

Tunul nr. 1 (fig. 68,2; foto 69-73), reprezintă o piesă lucrată din bronz prin metoda turnării. Ţeava tunului a fost prevăzută cu o singură gaură, în partea din faţă. Interiorul ţevii reprezintă un canal în formă de prag, spre gură fiind mai larg, pentru plasarea ghiulelei, iar spre fund mai îngust, pentru încărcarea prafului. Încărcarea cu praf şi cu ghiulele se făcea prin gura tunului. Suprafaţa tunului este gofrată, fapt ce se datorează în opinia noastră imitării de către turnători a corpului tunurilor medievale cu suprafaţa alcătuită din vergi plate de fier şi prinse cu inele. Pe suprafaţa corpului tunului deosebim 11 sectoare: *sector masiv al gurii tunului, sprijinit de un inel reliefat; sector gofrat, în cadrul căruia este o stemă reliefată; trei inele reliefate; sector gofrat; inel reliefat; sector gofrat răsucit în partea centrală a corpului tunului, prevăzut cu dispozitiv special pentru un inel mobil din fier, prin care era prins tunul; inel reliefat; sector gofrat; trei inele reliefate; sector gofrat în cadrul căruia era prevăzută gaura pentru aprinderea prafului; inel gofrat, urmat de fundul plat al tunului.*

Pe suprafaţa tunului, în regiunea gurii este reprezentată în relief o stemă, alcătuită dintr-un scut cu însemn heraldic pe suprafaţă. Scutul este dreptunghiular, cu baza ascuţită, de tip francez nou. Semnul heraldic are forma unei ancore, prevăzută cu două bare în partea superioară care formează un fel de „acoperiş" al „ancorei" şi două bare în câmpul din stânga.

Dimensiunile tunului: lungimea – 62,8 cm, diametrul gurii tunului la exterior – 13,5 cm, diametrul tunului la mijloc – 10,5 cm, diametrul exterior al țevii la bază – 11,15 cm, calibrul tunului (diametrul gurii) – 8,0 cm, diametrul camerei de ardere a prafului – 4,0 cm, grosimea pereților: în camera de plasare a ghiulelei – 1,40-2,25 cm, iar în camera de ardere – 3,20 cm, grosimea fundului –3,70 cm. Greutatea tunului – 26,60 kg.

În partea centrală tunul este prevăzut cu urechiuşă, în care este prins un inel de fier. Diametrul inelului este – 8,0 cm, iar grosimea – 1,30 cm.

Gaura pentru aprinderea prafului se găseşte lângă fundul tunului, în cadrul unui sector patrulateral, special amenajat cu margini reliefate. Dimensiunile sectorului – 2,0×1,8 cm, diametrul găurii – 0,4 cm.

Tunul nr. 2 (fig. 68,1; foto 69-73) după material şi formă este analogic tunului nr.1. Era lucrat din bronz prin metoda turnării. Comparativ cu tunul nr.1, tunul nr. 2 este lucrat într-o manieră arhaică, are o suprafață prelucrată neglijent, cu un semn heraldic analogic cu stema de pe tunul precedent, dar executat neîndemânatic. Țeava tunului nr. 2 este analogică cu țeava primului tun, până în detalii, inclusiv prin prezența celor 11 sectoare pe suprafață. În interiorul tunului era o ghiulea din piatră de calcar cu urme de oxid de bronz. Ghiuleaua are o formă sferică cu diametrul 7,5 cm.

Pe suprafața tunului, în apropierea gurii era plasat semnul heraldic în relief. În comparație cu primul tun, semnul heraldic de pe suprafața celui de-al doilea tun este lipsit de scut, destul de stilizat, păstrând în fond aceeaşi formă a „ancorei cu acoperiş" şi două bare laterale în partea stângă.

Dimensiunile tunului: lungimea – 62,25 cm, diametrul gurii tunului la exterior – 13,7 cm, diametrul tunului la mijloc – 11,0 cm, diametrul exterior al țevii la bază – 9,80 cm, calibrul tunului (diametrul gurii) – 7,5 cm, diametrul camerei de ardere a prafului – 4,5 cm, grosimea pereților: în camera de plasare a ghiulelei – 1,30-1,70 cm, iar în camera de ardere – 3,0 cm, grosimea fundului –1,70-2,40 cm. Greutatea tunului – 31,05 kg.

În partea centrală tunul este prevăzut cu o urechiuşă în care este prins un inel de fier. Diametrul inelului este – 8,0 cm, iar grosimea în secțiune – 1,30 cm.

Gaura pentru aprinderea prafului se găseşte lângă fundul tunului, în cadrul unui sector patrulater, special amenajat cu marginile reliefate. Dimensiunile sectorului – 1,8×1,8 cm, diametrul găurii – 0,4 cm.

Cronologia şi originea tunurilor. Tunurile de la Orheiul Vechi fac parte dintre cele mai vechi descoperiri de acest gen din spațiul românesc, aparținând secolului XV. Până la descoperirea în cauză, în spațiul românesc erau cunoscute doar 4 piese de artilerie din secolul XV. Cea mai veche este considerată bombarda din bronz descoperită în cetatea de la Giurgiu, datată cu anul 1445, posibil din timpul bătăliei lui Vlad Dracul [IMPR 1986, p.241]. Urmează o bombardă mică, de asemenea din bronz, descoperită în cetatea Severinului [IMR 1968, p. 70], un tun din fier de proveniență necunoscută păstrat în Muzeul Militar Central din Bucureşti [IMR 1968, p. 70] şi o bombardă din bronz găsită în cetatea Bârladului şi datată cu anul 1476 [IMPR 1986, p. 325]. Două tunuri sunt reprezentate într-o frescă datată cu secolul XV din Țara Românească [IMPR 1986, p. 527].

Tunurile de la Orheiul Vechi reprezintă piese de artilerie deosebite de tunurile cunoscute în spațiul românesc, dat fiind că acestea sunt mai evoluate ca tip. Conform unor date, tunuri analogice sunt cunoscute la Loshult (Suedia), Tabor (Cehia), Tannenberg (Hesja), Vedelspang (Danemarca), Kurzetnik (Polonia) şi sunt datate cu anii 1470-1480[13].

Pentru stabilirea originii tunurilor de la Orheiul Vechi un interes deosebit îl prezintă semnele de pe suprafața acestor piese. În acest context, remarcăm că unul dintre tunurile de la Orheiul Vechi (nr. 1) şi respectiv semnul de pe suprafața lui reprezintă o piesă originală, care în bază de analogii ar putea da indicii asupra atelierului în care acesta a fost produs. Pe de altă parte, cel de-al doilea tun (nr. 2), lucrat într-un stil stângaci, reprezintă probabil o copie a celui dintâi.

Analiza semnului heraldic din partea centrală a stemei de pe suprafața tunului nr. 1 de la Orheiul Vechi indică o asemănare cu semne heraldice medievale din arealul polono-lituanian [Reabțevici 1978, p. 384, tab. 2, 2; Draciuk 1977, p. 37, 199, tab. VII, 6]. În acest context este de presupus că respectiva piesă de artilerie ar putea reprezenta produsul unui atelier polonez.

În acest caz, în privința apariției acestui tun în cadrul cetății de la Orheiul Vechi, se poate admite ca acesta să reprezinte una din piesele din lotul de artilerie acaparat de la polonezi de către Ştefan cel Mare în anul 1497 în urma bătăliei din Codrii Cosminului, când moldovenii, potrivit cronicii de la Bistrița, au capturat *„toate tunurile cele mari, cu care [polonii] bătuseră în cetatea Sucevei, au fost luate şi altele mici şi*

[13] Informatie: Roman Matuszewski, Kurator Działu Zbirów Głównych Muzeum Wojska Połskiego.

mai mici, pe care nu este cu putință a le înşira" [BL 1976, p. 32]. Al doilea tun de la Orheiul Vechi, care posedă un semn similar, dar realizat foarte stângaci, putea fi din acelaşi lot polonez, dar nu este exclus şi faptul producerii lui undeva în Moldova, sau chiar la Orheiul Vechi, după modelul tunului original.

Descoperirea celor două tunuri în umplutura construcției nr. 52 de la Orheiul Vechi reprezintă ecoul unui eveniment militar de amploare legat de istoria acestei localități. Faptul că aceste piese foarte prețioase, ascunse de către apărătorii cetății cu multă grijă în umplutura unei construcții distruse, ulterior, n-au fost extrase din „ascunziş" vorbeşte despre tragismul evenimentelor care s-au produs la timpul respectiv. Având în vedere limita cronologică superioară a complexului nr. 52 stabilită în baza monedelor este primul deceniu al sec. XVI şi judecând după documentele scrise medievale, evenimentul tragic nominalizat poate fi identificat cu invazia tătarilor din Crimeia conduşi de Beti Girei în anul 1510, care conform spuselor cronicarului Grigore Ureche *„fără veste cu multă mulțime de tătari pe trei locuri au întrat în țară, de au prădat de la Orheiu până la Dorohoiu şi pre Prut în sus, de multă pradă şi robie de oameni, au făcut şi plian de dobitoace au luat"* [Ureche 1988, p. 142].

7.8.10. Obiecte

În complexul nr. 51 şi gârliciul nr. 54 au fost descoperite 85 de obiecte: *din fier – 55 piese:* şase cuțite (fig. 97, 4, 5;103, 3, 7), două potcoave (fig. 104, 1, 2), un pinten (fig. 104, 3), o zăbală (fig. 104, 4), o teacă (fig. 108, 4), două închizători de uşă (fig. 108, 2; 114, 3), o cheie (fig. 108, 3), o teslă (fig. 108, 1), un tub (fig. 103, 6), două perforatoare, o sapă (fig. 115, 1), două plăci, o lăcată (fig. 103, 1), trei catarame (fig. 102, 8; 103, 2; 116, 6), un sfredel (fig. 119, 1), un suvac (fig. 103, 4), 24 cuie (fig. 103, 8) şi patru piese nedeterminate (fig. 103, 5; 120, 1); *din fontă – 10 fragmente*: 2 buze (fig. 114, 1) şi 8 pereți de la ceaune din fontă; *din bronz – patru piese:* două plăci (fig. 108, 5; 102, 9), două aplici (fig. 97, 7; 102, 4); *din plumb* – un nasture (fig. 111, 3) şi o cruce (102, 3); *din os – şase piese:* tei oase (coarne) prelucrate (fig. 98, 1, 2, 4), un pieptene de bătut urzeală (fig. 98, 3), un tub (fig. 111, 2), arşice; *din lut – trei piese*: două fusaiole (fig. 111, 5, 6), 1 sferoconus pentru păstrarea mercurului; *din sticlă* – 2 fragmente de la vase (fig. 102, 1); *din piatră* – trei cute (fig. 111, 8; 114, 3), *din calcar* – o scoică (fig. 111, 1).

În construcția nr. 52 au fost descoperite 171 obiecte: *din fier – 115 piese:* 20 cuțite (fig. 106, 1, 7; 113, 2, 4; 114, 5, 6; 118, 1, 3, 4; 122, 1, 2, 3, 4), două verigi (fig. 99, 7; 121, 3), trei scoabe (fig. 119, 4, 5), două chei (fig. 107, 1; 121, 2), un pinten (fig. 106, 5), un topor (fig. 123, 1), şase catarame (fig. 116, 1, 2, 5, 7), două inele (121, 4), opt ace, 38 cuie (fig. 106, 4; 119, 2), două închizători de uşă (fig. 121, 6; 124, 1), o bucşă (fig. 107, 2), două amnare (fig. 99,6; 120, 4), o sabie (fig. 113, 3), o zăbală (123, 3), o potcoavă (fig. 125, 8), şapte plăci (fig. 99,2; 106, 6; 123, 3; 114, 4), un lacăt (107, 3), o bucşă (fig. 107, 2), o lupă din fier şi 14 piese neprecizate (fig. 106, 2; 115, 2; 120, 2, 5; 117, 8); *din fontă – 11 fragmente*: o buză şi 10 pereți de la ceaune; *din aramă – 19 fragmente:* opt aplici (fig. 102, 7; 117, 1, 2, 3, 5, 6, 7; 121, 7), cinci plăcuțe, două oglinzi (fig. 117, 9, 10), un tub, o buză de vas, două archebuze (fig. 125, 7, 9); *din plumb* – trei piese: două sigilii (foto 75, 1, 3), o greutate (fig. 74, 2) şi o placă (fig. 123, 2); *din sticlă – opt fragmente* de vase (fig. 107, 5); *din piatră* – şase piese: patru cute (fig. 107, 4), un pandativ din şist (fig. 112, 3), o piatră cu decor (fig. 121, 1), un fragment de mineral; *din os – opt piese:* cinci oase prelucrate (fig. 98, 5; 112, 1), două vârfuri de săgeți (fig. 112, 2, 5), un mâner din corn (fig. 112, 4); *din lut* – o fusaiolă (fig. 107, 6) şi o greutate de pescuit (?).

7.8.11. Ceramica

În umplutura complexului nr. 51/52, a intrărilor cu gârlici nr. 54, nr. 52-g şi în straturile superioare ale complexului nr. 52 (52-b, 52-c) au fost depistate în total 10639 fragmente de ceramică, dintre care 95,98% reprezintă ceramică moldovenească lucrată la roată, iar 1,74% ceramică moldovenească lucrată manual (tab. 10; fig. 77-79).

Tabelul nr. 10. **Date statistice privind ceramica descoperită în complexul nr. 51/52**

Nr.	Ceramică	Nr. complexe						total	%
		51	54	52	52-g	52-b	52-c		
1.	de factură orientală	34	42	97	5	4	5	187	1,76
2.	autohtonă premoldovenească	0	49	7	0	0	0	56	0,52
3.	moldovenească lucrată manual	10	122	57	0	0	1	190	1,79
4.	moldovenească lucrată la roaată	817	1587	5755	983	466	598	10206	95,93
5.	**Total**	**861**	**1800**	**5916**	**988**	**470**	**604**	**10639**	**100**

7.8.12. Alte materiale

În umplutura complexelor nr. 51, 52, 52g, 54, 52-b şi 52-c au fost descoperite 3541 oase de animale, 62 cuie de fier, 20 fragmente de fontă şi 8 fragmente zgură de fier, inclusiv o lupă de fier de 500 gr.

Tabelul nr. 11. **Date statistice privind materialele de masă descoperite în complexul nr. 51/52**

Nr. complexe	Fragmente			
	Oase de animale	Fontă	Cuie din fier	Zgură din fier
51	383	3	14	0
54	164	4	4	1
54-a	178	2	3	0
54-b	248	0	3	0
52	1698	9	30	3
52-g	105	1	4	3
52-b	476	1	2	0
52-c	289	0	2	1
Total	**3541**	**20**	**62**	**8**

7.8.13. Cronologia

Cronologia complexului nr. 51/52 este stabilită în baza corelării datelor stratigrafice, ceramicii şi monedelor.

Cronologia relativă a complexului este stabilită în baza stratigrafiei. Or, complexul nr. 51/52 este datat în intervalul de timp care începe cu orizontul cultural nr. 8 (=nr. 40) din prima jumătate a secolului XV şi se termină cu orizontul cultural nr. 10 (=nr. 17) din prima jumătate a secolului XVI (vezi tab. 6). Ţinând cont de faptul suprapunerii celor două complexe se poate admite că construcţia nr. 51 ţine de prima etapă a perioadei indicate – prima jumătate a secolului XV, iar construcţia nr. 52 – de cea de-a doua jumătate a secolului XV – începutul secolului XVI.

Cronologia complexului nr. 51. Ceramica din umplutura complexului nr. 51 aparţine culturii moldoveneşti, având data relativă de la sfârşitul secolului XIV – până la începutul secolului XVI.

Din punct de vedere stratigrafic umplutura complexului nr. 51 urmează depunerile culturale alcătuite din sol cenuşiu aflat la nivelul stratului nr. 8 (=nr. 40) din cadrul cărora face parte şi complexul nr. 25 datat – pe baza monedelor voievodului Iliaş I – în prima jumătate a secolului XV. Pe de altă parte, faptul că aceste construcţii (nr. 51 şi nr. 25) erau acoperite de complexul nr. 34 şi stratul de demolare al citadelei

(nr. 26), datate în prima jumătate a secolului XVI, indică că limita cronologică superioară maximală a complexului nr. 51 nu putea să depăşească data din urmă. În acelaşi timp, ţinând cont de faptul că, în partea de nord, complexul nr. 51 era acoperit de către complexul nr. 52, în umplutura căruia a fost depistată o monedă din timpul domniei lui Ştefan cel Mare, se poate susţine că prima construcţie monumentală din piatră (nr. 51) trebuie încadrată în perioada din prima jumătate-mijlocul secolului XV.

Pentru stabilirea cronologiei absolute a complexului nr. 51 un interes deosebit îl prezintă corelarea datelor stratigrafice cu monedele descoperite în umplutura construcţiei date, acestea aparţinând hanilor Hoardei de Aur Uzbek (1313-1341), Djanibek (1351-1381), Toktamâş, oraşului Kaffa, voievozilor Moldovei Alexandru cel Bun (1400-1431) – 2 piese, Iliaş I (1436-1442) – 2 piese, Ştefan al II-lea (1433-1447) – 3 piese, un fals după Murad II (1421-1444) şi 2 piese moldoveneşti neprecizate.

În baza observaţiilor făcute conchidem că materialul numismatic din construcţia nr. 51 datează din intervalul de timp cuprins între anii 1313-1447. Având în vedere că cele mai târzii monede datează din perioada domnitorilor Ştefan al II-lea şi Iliaş I, ajungem la concluzia că construcţia în cauză a fost distrusă la mijlocul secolului XV, data funcţionării acesteia fiind prima jumătate a secolului XV.

În contextul datării complexului dat prezintă interes faptul că locuinţele din preajmă (complexele nr. 25 şi nr. 56), care făceau parte din acelaşi nivel cultural (stratul nr. 8), la fel ca şi complexul nr. 51, cuprindeau în umplutură monede din perioada lui Ştefan al II-lea şi Iliaş I. Acest lucru reprezintă un argument în plus în atribuirea complexelor nr. 25, nr. 56 şi nr. 51 la una şi aceeaşi perioadă. Aceste locuinţe au funcţionat concomitent, în prima jumătate a secolului XV, şi au fost distruse în acelaşi timp, la sfârşitul anilor ’40 – începutul anilor ’50 ai secolului XV.

Astfel, în baza materialelor analizate, complexul nr. 51 este datat în prima jumătate a secolului XV, iar data distrugerii lui este stabilită la sfârşitul anilor ’40 – începutul anilor ’50 ai secolului XV.

Cronologia complexului nr. 52. Cronologia relativă a complexului nr. 52, având în vedere faptul suprapunerii lui peste complexul nr. 51, este stabilită după anul 1448, data ultimei monede din construcţia respectivă.

Pentru stabilirea cronologiei absolute a complexului nr. 52 prezintă interes materialul numismatic din umplutura lui (12 monede), cât şi

din umplutura gârliciului de intrare dinspre nord (complexul nr. 52-g) (4 monede).

Printre piesele numismatice din complexul nr. 52 deosebim: 4 monede din perioada Hoardei de Aur (după 1351), 4 monede din perioada lui Alexandru cel Bun (1400-1431), 1 monedă de la Ştefan al II-lea (1433-1447), 1 monedă de la Ştefan cel Mare (1357-1504) şi 2 monede neprecizate.

Din umplutura gârliciului (nr. 52-g) provin 3 monede din perioada lui Alexandru cel Bun şi 1 monedă din perioada lui Ştefan al II-lea.

Având în vedere faptul suprapunerii complexului nr. 51 datat cu perioada de până la 1448 şi faptul că cea mai târzie monedă în complexul nr. 52 este din timpul lui Ştefan cel Mare, cronologia relativă a acestei construcţii este stabilită în perioada anilor 1448-1504.

Pentru stabilirea cronologiei absolute a complexului nr. 52 un interes deosebit îl prezintă tunurile de bronz descoperite în umplutura construcţiei date. Or, cronologia acestora corespunde în totalitate cu cronologia arheologică a complexului nr. 52, piesele respective datând din perioada 1470-1510. În baza materialelor prezentate data complexului nr. 52 este stabilită între anii 1448-1510.

Astfel, ţinând cont de analiza realizată, data funcţionării complexului nr. 51/52 poate fi stabilită în perioada circa 1400-1510, prima etapă a construcţiei fiind circa 1400-1448, iar cea de-a doua cc. 1448-1510. Prima etapă a construcţiei corespunde perioadei de domnie a voievozilor Alexandru cel Bun (1400-1431), Iliaş (1432-1433, 1435-1442) şi Ştefan al II-lea (1433-1435, 1436-1447, iar cea de-a doua etapă a complexului corespunde perioadei de domnie a voievodului Ştefan cel Mare şi Sfânt (1457-1504) şi primilor ani de domnie a voievodului Bogdan al III-lea (1504-1517).

7.8.14. Concluzii

În consecinţă se poate constata că prin investigaţiile arheologice din cadrul citadelei medievale de la Orheiul Vechi realizate în anii 1999-2001 a fost descoperit un complex monumental de excepţie, care posibil, pe lângă faptul că la anumite etape a fost folosit în calitate de locuinţă, a îndeplinit şi funcţii militare, ce ţineau de apărarea complexului citadin în sectorul de sud-vest. Analiza adâncimii podelei construcţiei nr. 51/52 în raport cu nivelul vechi de călcare al solului (-2,60 m) şi cu posibila înălţime a zidurilor citadelei (cel puţin 3,5-4,5 m mai sus de nivelul

vechi de călcare) ne permite să susținem că complexul monumental, în timpul funcționării, era prevăzut cu două etaje, primul reprezentând un demisol de locuit – ale cărui resturi au fost identificate pe cale arheologică, iar cel de-al doilea o construcție de suprafață, probabil din lemn, ale cărei urme nu s-au păstrat. Prezența amprentelor pilonilor din lemn pe perimetrul interior al zidăriei cât şi în partea centrală a construcției reprezintă un indice suplimentar în acest sens.

7.9. COMPLEXUL NR. 53

7.9.1. Date generale

A fost descoperit în 1999-2000, în sectorul nr. 76, lângă zidul de sud al citadelei, carourile A8-9, B8-9, C8-9, la adâncimea de 0,62-1,12 m (fig. 20-22, 60-62; foto 35-42). Peste el s-au suprapus complexele nr. 35, nr. 54 şi nr. 54-a.

Complexul nr. 53 reprezenta o locuință de suprafață cu un cuptor din cărămidă, distrusă într-un incendiu puternic. Locuința era amplasată nemijlocit lângă zidul citadelei de piatră. Resturile construcției erau alcătuite dintr-un strat de lut ars foarte puternic, lentile de lut gălbui şi cărbune de lemn. Cel mai reprezentativ era stratul de lut ars de pe perimetrul locuinței, în special de la marginea de vest şi de nord a complexului, locul unde au fost amplasați cândva pereții. Grosimea dărâmăturii locuinței constituia 20-50 cm. Sub dărâmătura complexului, la nivelul podelei, la adâncimea de 1,10-1,12 m, a fost identificat un strat de cărbune de lemn – resturile podelei din scândură de lemn. Au fost identificate foarte clar şiruri de scânduri orientate pe axa est-vest. Lățimea scândurilor era de 10-30 cm. În colțul de nord-est au fost descoperite câteva scânduri orientate în altă direcție decât cele de podea, pe axa nord-sud.

Dărâmătura pereților era alcătuită din lut ars de culoare gălbuie-roşietică sau negricioasă. Dimensiunile bucăților de lut ars atingeau cca 15×12×10 cm. Lutul ars era plasat sub forma unui patrulater, conform traseului pereților locuinței.

Vestigiile pereților de sud, vest şi de nord erau alcătuite din lut ars, fragmente de cărămidă roşie şi cărbune de lemn, care se întâlnea din abundență, mai ales sub stratul de lut ars. Latura de est a locuinței intra în peretele de est al carourilor A9-C9. Latura de sud avea o fâşie

de lut ars cu lungimea – 4,20 m (ținând cont de faptul că partea de est a laturii intra în peretele săpăturii, lungimea reală a laturii poate fi circa 4,50 m), lățimea – 0,40-0,60 m, grosimea – 20 cm, cea de vest cu lungimea de 5,80 m, lățimea de 0,40-0,60 m, grosimea de 20-30 cm, cea de nord cu lungimea de 3,70 m (4,50 m), lățimea de 0,50 m, grosimea de 20 cm, iar cea de est cu lungimea de 5,60 m.

Umplutura din partea centrală a locuinței era alcătuită din sol ars de culoare neagră închisă, neagră-brună sau neagră-roşcată. Lângă colțul de nord-est al locuinței era o aglomerație de lut gălbui, în partea centrală o aglomerație de lut gălbui cu diametrul de 1,20×1,10 m şi pământ ars inclusiv cu cenuşă. În partea de nord a locuinței la adâncimea de 1,0-1,02 m au fost observate două pete de lut ars, circulare în plan cu diametrul de 0,30 m şi 0,38 m, care reprezintă urme de pari. O pată similară a fost observată în partea de sud a locuinței cu diametrul de 0,42 m. În colțul de sud–est era amplasată a patra pată de lut ars cu diametrul de 0,30 m

Sub stratul de lut ars pe traseul laturilor de vest şi de sud au fost observate 15 gropi de pari de la pereți: 12 gropi erau plasate pe traseul laturii de vest, iar 3 pe traseul laturii de sud. Gropile erau pline cu cărbune de lemn. Gropile de pari de pe traseul laturii de vest erau circulare sau ovale în plan cu următoarele dimensiuni (diametrul şi adâncimea): 12×12 cm, 12×12 cm, 14×10 cm, 8×12 cm, 15-10×8 cm, 12×14 cm, iar pe traseul laturii de sud: 22×14 cm, 24×12 cm, 20×16 cm.

Podeaua locuinței se găsea la adâncimea de 0,98-1,02 m. În partea de vest şi partea de sud podeaua era amenajată pe suprafața unui strat de pietriş cu o grosime de 2-10 cm. În partea centrală, de est şi de nord-est podeaua se găsea direct pe suprafața vechiului nivel de călcare alcătuit din sol cenuşiu.

7.9.2. Cuptorul

În colțul de nord-vest al locuinței, la nivelul podelei era amenajat un cuptor din cărămidă roşie, care s-a păstrat aproape în întregime, excepție făcând bolta, care era prăbuşită în interior (fig. 62; foto 39-44). Cuptorul avea o formă patrulateră, era orientat pe axa nord-sud, având gura spre sud. Dimensiunile cuptorului erau: lungimea – 1,20 m, lățimea – 0,95 m, înălțimea – 0,60 m. Lățimea pereților era de – 0,22 m. Camera de foc avea lungimea de – 1,0 m şi lățimea de – 0,55 m. Peretele de vest al cuptorului era alcătuit din 9 rânduri de cărămidă (un rând

se afla mai jos de nivelul vetrei cuptorului), iar pereții de nord şi de est din câte 8 rânduri. Vatra cuptorului era alcătuită dintr-un strat de cărămizi plasate pe diagonală de la sud-vest spre nord-est. Partea superioară a cuptorului se găsea la adâncimea de 0,62 m, iar baza lui la 1,15 m. Dimensiunile cărămizilor erau: 21×21×4,5 cm, 21×22×4,5 cm.

7.9.3. Monede

În solul de umplutură extras din cadrul locuinței nr. 53, au fost descoperite 2 monede:

1. Hoarda de Aur,1351-1381, tip rozetă, aramă, greutatea 2,1 grame, adâncimea – 0,74-1,0 m.
2. Hoarda de Aur, Uzbec, argint, greutatea 1,1 grame, adâncimea – 0,74-1,0 m.

7.9.4. Obiecte

În cadrul complexului nr. 53 au fost descoperite 37 obiecte, inclusiv: 2 vârfuri de săgeți din fier (fig. 109, 2, 4), 1 oglindă din bronz (fig. 109, 1), 1 mărgică din aramă şi 33 cuie din fier.

7.9.5. Ceramica, alte materiale

În solul de umplutură al locuinței au fost descoperite 196 fragmente de ceramică: *de factură orientală* – 79 fragmente; *moldovenească lucrată manual* – 3 fragmente; *moldovenească lucrată la roată* – 109 fragmente. În dărâmătura locuinței au mai fost depistate 31 oase de animale.

7.9.6. Cronologia

Cronologia locuinței este stabilită în baza corelării datelor stratigrafice, ceramicii şi monedelor.

Din punct de vedere stratigrafic vestigiile complexului nr. 53 se încadrează în intervalul de timp cuprins între straturile nr. 5 (cenuşiu nr. 2) şi nr. 7 (cenuşiu nr. 3) (tab. 2). Având în vedere faptul că stratul inferior (nr. 5) era aşternut peste stratul de construcție al citadelei datat cu perioada anilor 1366-1369 şi era acoperit la rândul său de stratul de cultură nr. 3, datat în prima jumătate a secolului XV, cronologia

relativă a locuinței nr. 53 este stabilită în ultimul sfert a secolului XIV – începutul secolului XV.

Concluzia obținută în baza observațiilor stratigrafice este confirmată de materialele ceramice din locuință, care constituie un complex integru format din ceramică de factură moldovenească şi ceramică de factură orientală, ultima având o pondere foarte mare, de peste 40%, fapt ce nu se înscrie în caracteristicile de bază ale citadelei medievale. În legătură cu rezultatele investigațiilor arheologice din anii 1998-2001, în cadrul citadelei, ceramica de factură orientală se întâlneşte foarte rar, de regulă ca excepție. Astfel, din numărul total de 28 304 fragmente de ceramică descoperită în cadrul acestui obiectiv, doar 600 sunt de factură tipică Hoardei de Aur, ce reprezintă 2,1%. În acest context este greu de admis că 79 fragmente de ceramică de factură orientală, ce reprezintă 13% din numărul total al ceramicii de acest tip descoperită în incinta citadelei, puteau nimeri pur întâmplător în complexul nr. 53, mai ales că aceste fragmente se întâlneau în toate sectoarele dărâmăturii de lut ars şi la toate nivelurile ei împreună cu ceramica de factură moldovenească.

Îmbinarea în cadrul complexului nr. 53 a ceramicii de factură moldovenească cu ceramică de factură orientală reprezintă ilustrația unui complex arheologic închis de tranziția de la perioada Hoardei de Aur la cea Moldovenească. Pentru această concluzie pledează şi contextul ceramicii moldoveneşti din cadrul acestei locuințe, care cuprinde în proporție destul de mare (12%) vase lucrate cu mâna sau lucrate la o roată înceată şi ceramică cenuşie de tip muşatin caracteristică pentru a doua jumătate a secolului XIV-începutul secolului XV.

Atribuirea locuinței în cauză perioadei de tranziție de la Hoarda de Aur la cea moldovenească este sugerată şi de datele numismatice. Descoperirea în apropierea podelei locuinței a două monede de aramă emise în perioada Hoardei de Aur, una de la hanul Uzbek (1313-1339) şi alta de tip rozetă, a cărei circulație s-a produs probabil în perioada anilor 1350-1381, indică faptul că limita cronologică superioară a complexului nr. 53 a fost în jurul anului 1381.

Prezența monedelor Hoardei de Aur în cadrul complexului nr. 53, la fel ca şi prezența acestora în incinta citadelei în general, ridică, în rând cu problema tranziției de la oraşul oriental la cel moldovenesc, şi problema circulației monedelor tătărăşti în rândul populației autohtone din spațiul pruto-nistrean după abandonarea acestui ținut de către Hoarda de Aur.

În acest sens este de atras atenția la faptul că în incinta citadelei de la Orheiul Vechi, în condițiile „lipsei" materialului ceramic de tip oriental (doar 2,1%), monedele Hoardei de Aur emise în anii '50-'60 ai secolului XIV sunt foarte frecvente. Astfel, din 48 monede descoperite în anii 1998-2001 în incinta citadelei, 15 piese, sau 31,3%, reprezintă emisiuni ale Hoardei de Aur. Un asemenea tablou nu poate fi considerat întâmplător şi credem că este demn de a fi luat în considerație atunci când vorbim despre soarta aşezării urbane de la Orheiul Vechi după plecarea mongolilor. Această observație vine să fortifice opinia despre circulația anacronică a monedelor Hoardei de Aur în mediul autohton de la Orheiul Vechi în ultimul sfert a secolului XIV [Nicolae, Postică – 2001].

În baza datelor stratigrafice şi a materialului ceramic cronologia relativă a complexului nr. 53 este stabilită în ultimul sfert al secolului XIV – începutul secolului XV. În acelaşi timp, corelarea acestor date cu materialele numismatice permite să limităm datarea acestui complex într-o perioadă mai restrânsă de timp, cuprinsă între anii 1369-1381.

7.10. COMPLEXUL NR. 55

7.10.1. Date generale

A fost descoperit în anul 2001, în sectorul nr. 76, lângă zidul de vest al citadelei, carourile G1, H1, I1, H2, I2, I3, la adâncimea de 0,40-0,60 m (fig. 30-34; foto 79). Vestigiile construcției acopereau dărâmăturile complexului nr. 56.

Complexul nr. 55 reprezenta o locuință de suprafață cu cuptor din piatră, construită peste dărâmăturile locuinței nr. 56, fiind alăturată la peretele de nord al complexului nr. 52. Resturile construcției erau alcătuite dintr-un strat de sol cenuşiu-gălbui cu grosimea de 20-25 cm şi vestigiile unui cuptor. Vestigiile locuinței se extindeau spre nord în carourile J1-J3, rămase în afara câmpului de cercetare. În aria cercetată urmele locuinței se evidențiau pe o suprafață de circa 3,0 m pe axa sud-nord şi de circa 4,5 m pe axa vest-est.

În colțul de nord-vest al caroului I1 a fost descoperit un cuptor, care parțial ieşea în afara suprafeței cercetate. Cuptorul era din piatră amenajat într-o groapă. Dimensiunile părții cercetate a cuptorului erau de 1,60×0,50 m. Adâncimea gropii cuptorului era de 0,75 m Nc

sau 0,55 m de la nivelul descoperirii. Groapa cuptorului era plină cu pietre de dimensiuni mari, cenuşă şi cărbune de lemn, fiind săpată în stratul de lut ars al locuinței nr. 56.

7.10.2. Obiecte, ceramica

În cadrul locuinței au fost descoperite 6 obiecte, inclusiv: un vârf de săgeată (fig. 99, 3), un cuțit (fig. 99, 1), o scoabă (fig. 99, 4), un lacăt (fig. 124, 4), o închizătoare de uşă (fig. 115, 3), un obiect nedeterminat din fier (fig. 120, 1), o buză de la un ceaun din fontă cu urechiuşă (fig. 111, 1), un suport –urechiuşă de ceaun, două semifabricate din corn de cerb (fig. 98, 4).

În solul de umplutură al complexului nr. 55, în special, în groapa cuptorului au fost descoperite 924 fragmente de ceramică: *de factură orientală* – 8 fragmente şi *moldovenească lucrată la roată* – 916 fragmente.

7.10.3. Cronologia

În baza ceramicii, cronologia relativă a complexului nr. 55 este stabilită în limitele secolelor XV-XVI. Dar, având în vedere cazul că el e suprapus peste locuința nr. 56, datată în prima jumătate a secolului XV, şi încadrarea stratigrafică a complexului dat este în limitele de până la începutul secolului XVI, se poate susține că locuința nr. 55 datează din a doua jumătate a secolului XV – începutul secolului XVI.

7.11. COMPLEXUL NR. 56

7.11.1. Date generale

A fost descoperit în anul 2001, în sectorul nr. 76, lângă zidul de vest al citadelei, carourile G/H-1, G/H-2, G/H-3, la adâncimea de la 0,30-0,75 m până la (fig. 29-34, 63; foto 76-78), sub complexul nr. 55 din a doua jumătate a secolului XV – începutul secolului XVI.

Complexul nr. 56 reprezintă o locuință de suprafață, alăturată complexului nr. 51 din prima jumătate a secolului XV. În partea de vest locuința se mărginea cu zidul citadelei, iar în partea de sud cu zidul

construcției nr. 51. Vestigiile locuinței nr. 56 erau alcătuite din două straturi succesive cu o grosime totală de 40-50 cm. În partea inferioară la nivelul vechi de călcare se afla un strat alcătuit din cărbune de lemn, lut ars şi pietriş mărunt (20-25 cm), iar în partea superioară urma un strat de pământ cenuşiu (20-30 cm). Nivelul inferior al locuinței se afla la adâncimea de 0,90-105 m Nc.

Locuința nr.56 a fost distrusă într-un incendiu foarte puternic, în urma căruia s-a format o aglomerație de lut ars şi bârne carbonizate. Aglomerația de lut ars se extindea de la peretele de nord al casetei arheologice spre sud până la zidul complexului locativ nr. 51. Suprafața cercetată a locuinței a constituit 4,0 m pe axa nord-sud şi 5,0 m pe axa vest-est. În partea de sud-vest, lângă zidul complexului nr. 51 a fost observată groapa carbonizată a unui par. După extragerea aglomerației de lut ars, au fost descoperite traseele pereților de nord şi de sud ai locuinței sub forma unor şanțuri adâncite în solul vechi de călcare pline cu lut ars şi cărbune de lemn. Lățimea şanțurilor constituia 0,60-0,90 m în partea superioară şi 0,30-0,45 m în partea inferioară, iar adâncimea era de 0,40 m. Şanțul peretelui de vest al locuinței nr. 56 era trasat în continuarea laturii de vest a complexului nr. 51. Şanțul de est se afla la distanța de circa 2,50 m de la cel dintâi. Traseul ambelor şanțuri începea la circa 1,0 m spre nord de peretele complexului nr. 51 şi intrau în peretele de nord al casetei arheologice. Lungimea cercetată a şanțurilor era de 3,0 m.

Între şanțurile descoperite ale locuinței nr. 56, în partea centrală, au fost identificate urmele unei vetre, alcătuită dintr-o lipitură de lut ars. Vatra era patrulateră cu lățimea pe axa vest-est de 0,78 m şi lungimea cercetată pe axa sud-nord de 0,80 m.

7.11.2. Monede

Printre dărâmăturile locuinței nr. 56, în caroul H2, la adâncimea de 0,61 m, la 0,24 m de la latura de vest, 1,24 m de la latura de nord, a fost descoperită o monedă de argint, emisiune Moldova, Iliaş (1432-1442), groş, greutatea – 1,4 grame.

7.11.3. Obiecte, ceramica

În cadrul locuinței au fost descoperite două obiecte din fier: o cataramă şi un cuțit (fig. 113, 5). Au mai fost descoperite 252 de fragmente de

ceramică: *de factură orientală* – 7 fragmente şi *moldovenească lucrată la roată tipică pentru secolul XV* – 245 fragmente.

7.11.4. Cronologia

Cronologia relativă a complexului nr. 56, în baza ceramicii, este stabilită în secolul XV. Ținând cont de moneda depistată în dărâmături, cronologia locuinței poate fi limitată la prima jumătate a secolului XV. O asemenea datare este susținută şi de datele stratigrafice, dat fiind că acest complex se încadrează în limita stratului cultural din prima jumătate a secolului XV (nr. 40, tab. 6) împreună cu complexele nr. 25 şi nr. 51.

8. CUPTOARE DE ARS VAR

8.1. COMPLEXUL NR. 11

Amplasarea. A fost descoperit în cadrul secțiunii nr. 72, la 9,0 m spre est de zidul citadelei (fig. 69-70, foto 14). Dărâmăturile cuptorului au fost identificate la adâncimea de 0,32 m, în carourile C6-7, D6-7, E6-7. Construcția se compunea din două elemente: cuptorul de ars var propriu-zis şi groapa de acces.

Caracteristica. Cuptorul (complexul nr. 11-a) avea forma unei gropi tronconice inversate pe verticală. A fost construit de la nivelul vechi de călcare al solului, adâncindu-se cu 0,40-0,60 m în solul cenuşiu, iar mai jos în roca de calcar. În plan era circular, cu diametrul 4,55×4,10 m în partea superioară, 2,40×2,20 m în partea de la mijloc şi 1,50×1,20 m la fund. Adâncimea maximală a cuptorului era de 3,0 m Nc.

Pereții cuptorului aveau urme de arsură foarte puternică de culoare roşie-cărămizie în partea superioară (până la adâncimea de 2,0 m) sau neagră în partea inferioară (adâncimea de 2,0-3,0 m). În partea superioară (până la rocă) pereții gropii cuptorului erau acoperiți cu un strat de lut ars cu grosimea de 10-15 cm. În partea de nord-vest a construcției, aceşti pereți aveau în înălțime 0,60 m.

Umplutura cuptorului era compusă din patru straturi:

- Stratul superior, cu grosimea de 20-155 cm, avea în profil o formă tronconică şi era alcătuit din sol cenuşiu cu pietre, lut ars şi ceramică medievală moldovenească tipică sfârşitului secolului XIV – începutul secolului XV.
- Al doilea strat, cu grosimea de 50-55 cm, repartizat pe perimetrul pereților gropii cuptorului, era alcătuit din mult var stins, pietre şi lut ars.
- Stratul inferior, cu grosimea de 110-160 cm, era compus exclusiv din pietre de dimensiuni diferite şi ceramică tipică pentru perioada Hoardei de Aur.
- La fundul cuptorului se găsea un strat de cărbune de lemn şi cenuşă cu o grosime de 5-10 cm.

Tunelul de acces. În partea de nord-est a gropii cuptorului, în roca de calcar, la adâncimea de 1,80 m, în perete era săpat un tunel

(complexul nr. 11-t) orientat pe axa de la sud-vest spre nord-est, care unea cuptorul cu groapa de acces în cuptor. Tunelul avea podeaua orizontală, pereții verticali, iar podul arcuit. Lungimea tunelului era de 1,50 m, lățimea de 0,25-0,35 m, iar înălțimea de 0,60 m. Pereții tunelului erau arşi foarte puternic, culoarea arsurii era cenuşie. Pe podea se afla un strat de cenuşă şi cărbune de lemn de 5-7 cm. Umplutura tunelului era compusă din var stins foarte compact, în amestec cu pietre şi fragmente de ceramice de tipul Hoardei de Aur.

Groapa de acces. La distanța de 0,35 m de la marginea exterioară de nord-est a cuptorului se găsea groapa de acces în cuptor (complexul nr. 11-b). A fost depistată la adâncimea de 0,70 m. Era săpată în roca de calcar. Avea o formă ovală, parțial ieşind în afara secțiunii arheologice. A fost cercetată pe o porțiune cu lungimea de 1,50 m. Avea lățimea de 1,78 m. Pereții de nord-vest şi sud-est ai gropii erau verticali, iar cel de sud-vest se lărgea, deviind spre fund cu 0,25 m. Adâncimea gropii era de 2,35 m.

Umplutura gropii era alcătuită din sol negru amestecat cu pietre de dimensiuni mari, ceramică de tipul Hoardei de Aur şi oase de animale. La fundul gropii peretele de sud-vest era străpuns de tunelul ce unea groapa de acces cu cuptorul. Pe fundul gropii era un strat de cenuşă şi cărbune de lemn cu grosimea de 10-15 cm.

Ceramica. În umplutura complexului nr. 11 (complexele nr. 11-a, 11-b, 11-t) au fost depistate 352 fragmente de ceramică, 55 oase de animale, un fragment de la o piesă de fier (fig. 81, 12) şi 11 cuie din fier. Ceramica se împarte în trei grupe: *de factură orientală tipică secolului XIV* – 271 fragmente şi *moldovenească tipică pentru a doua jumătate a secolului XIV – secolul XV*- 66 fragmente.

Ceramica Hoardei de Aur a fost descoperită:

- în cuptor (complexul nr. 11-a), la adâncimea de 1,0-1,50 m, în stratul superior al umpluturii – 226 fragmente,
- în cuptor (complexul nr. 11-a), la adâncimea de 2,3 m, în stratul inferior – 14 fragmente,
- în cuptor, la adâncimea de 3,0 m, în stratul de cenuşă al cuptorului de la fund – 13 fragmente.
- în groapa de acces (complexul nr. 11-b), la adâncimea de 1,30-2,20 m – 31 fragmente,
- în tunelul de acces (complexul nr. 11-t) – 2 fragmente.

Ceramica Hoardei de Aur se împarte în două grupe: gălbuie-roşietică – 274 fragmente; acoperită cu smalț verde – 11 fragmente, cu smalț galben – 1 fragment.

Ceramica moldovenească a fost descoperită în stratul superior al umpluturii cuptorului (complexul nr. 11-a), la adâncimea de 1,30 m.

Ceramica moldovenească se împarte în 3 grupe:

- *ceramică lucrată cu mâna* din lut în amestec cu nisip, acoperită cu angobă la exterior şi interior, de culoare cafenie-deschisă – patru fragmente, inclusiv două buze masive de la un borcan (fig. 76,1). Vasul are corpul ovoidal, cu diametrul gurii 18,4 cm, al gâtului – 16,6 cm, al corpului 21,3 cm, înălțimea buzei 1,5 cm, înălțimea diametrului maximal al corpului 8,0 cm. Această ceramică este datată după analogii din alte situri medievale moldoveneşti în a doua jumătate a secolului XIV [Gorodenco-2000, p. 10-11];
- *ceramică lucrată la roată cu turație lentă* – 23 fragmente de la două oale-borcane tipice pentru secolele XIII-XIV.

Prima oală-borcan (12 fragmente) este lucrată din lut în amestec cu scoici, este acoperit cu angobă gălbuie-cenuşie în interior, şi cenuşie-negricioasă la exterior. Are umărul bombat, buza cu şănțuire pentru capac, diametrul buzei 15 cm, înălțimea buzei 1,5 cm. Umărul vasului este ornamentat cu un rând de gropițe executate cu bețişorul (fig. 76, 5).

A doua oală-borcan (11 fragmente) este lucrată din lut în amestec cu nisip. Este acoperită cu angobă de culoare brună în interior şi de culoare brună cu pete negre în exterior. Are o formă tronconică cu diametrul maximal în partea superioară a vasului. Buza este puțin răsfrântă, aproape verticală. Umărul vasului este bombat. Suprafața neornamentată. Fundul este plat cu o ştampilă în relief de o formă patrulateră. Diametrul buzei de 16 cm, al gâtului de 15,6 cm, al corpului de 18,6 cm, al fundului de 10,0 cm, înălțimea buzei de 1,8 cm, a umărului de 4,5 cm, înălțimea vasului de 15,6 cm (fig. 76,2).

- *ceramică lucrată la roată rapidă* – 41 fragmente de la 4-6 oale-borcane. Este lucrată din lut în amestec cu nisip sau nisip şi calcar. Are suprafața acoperită cu angobă de culoare cenuşie. Este reprezentată: buze – 6 fragmente de la 4 vase (fig. 76, 3, 4, 6, 7), capace, dintre care unul cu şănțuire (fig. 76, 8), iar altul cu marginea dreaptă – 2 fragmente, pereți fără ornament – 29 fragmente, pereți ornamentați cu incizii orizontale – 4 fragmente şi funduri, dintre care două sunt tăiate cu sfoara, iar altele două au urme de suport. Această ceramică aparține ceramicii cenuşii de tip muşatin şi se datează în a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV

Cronologia cuptorului. Pentru datarea cuptorului de ars var prezintă interes materialul ceramic şi observațiile stratigrafice. În baza cera-

micii descoperite, cuptorul este atribuit perioadei Hoardei de Aur, a cărui cronologie relativă este stabilită între anii ’30-’60 ai secolului XIV.

Descoperirea cuptorului lângă zidul citadelei de piatră, în construcția căreia a fost folosit mortar din var, ne conduce la concluzia că acest complex a fost amenajat în scopul asigurării citadelei cu varul necesar pentru pregătirea mortarului, fiind mai apoi abandonat. Ținând cont de cronologia citadelei de piatră, data funcționării cuptorului poate fi stabilită între anii 1366-1369.

În baza observațiilor stratigrafice sunt evidențiate două etape în procesul astupării cuptorului. Faptul că ceramica moldovenească a fost descoperită numai în stratul superior al acestui complex (împreună cu ceramica Hoardei de Aur) demonstrează că între prima astupare a cuptorului şi cea din urmă n-a existat o perioadă îndelungată. Dacă ținem cont de faptul că dominația Hoardei de Aur s-a terminat în jurul anului 1369, atunci se impune concluzia că cea de-a doua astupare putea să se producă cel mult în jurul anilor ’70 ai secolului XIV.

Descoperirea ceramicii moldoveneşti de tip muşatin împreună cu ceramica de tipul Hoardei de Aur în complexul nr. 11 reprezintă un argument serios în demonstarea prezenței în secolul XIV a populației locale româneşti în cadrul oraşului Şehr al-Cedid şi perpetuarea ei în acest sit după plecarea mongolilor.

8.2. COMPLEXUL NR. 15

Amplasarea. Complexul nr. 15 reprezenta un cuptor de ars var, descoperit în cadrul sectorului nr. 71, la distanța de 8,0 m spre vest de la zidul citadelei (fig. 71-73; foto 12, 13). Dărâmăturile cuptorului sub forma unei aglomerări masive din bucăți de lut ars, var şi pietre arse, cu o grosime totală de 30-40 cm au fost depistate la adâncimea de 0,25-0,40 m Nc pe o suprafață relativ mare care cuprindea carourile D5,E5, C4, D4, E4, F4; C3, D3, E3, F3, G3; C2, D2, E2, F2, G2; C1, D1, E1, F1, G1; F1[1], G1[1]. Conturul complexului au fost observate la adâncimea de 0,50 m.

Caracteristica generală. Complexul de ars var reprezenta o construcție impunătoare, alcătuită din cuptorul propriu-zis (nr. 15), cu două camere suprapuse pe verticală şi două gropi de acces (nr. 15-a şi nr. 15-b) ataşate la cuptor prin două tuneluri, toate păstrate în stare excelentă. Gropile de acces erau plasate în două părți opuse ale cuptorului, respectiv în partea inferioară şi cea superioară a pantei.

Camera inferioară a cuptorului, sau camera de foc, cu înălțimea de 1,20 m, era adâncită la 2,90 m Nc, fiind săpată parțial în roca de calcar. Camera avea forma unei ceşti, circulare în plan, cu diametrul gurii de 2,20×2,40 m şi al fundului de 1,80 m. Dat fiind faptul că partea inferioară a camerei de ardere era săpată în lut steril şi doar la fund pătrundea în roca de calcar, pereții ei au fost întăriți special cu cărămidă roşie. Cărămida avea forma patrulateră cu dimensiunile de 22×21×4 cm, 23×21×4,5 cm. Ea era situată de la nivelul stâncii în sus după principiul pragului în 10 rânduri, pe tot perimetrul pereților. În partea de nord şi de sud a camerei de foc, în locul intersecției ei cu cele două gropi de acces, pereții camerei erau întăriți cu câte două rânduri de cărămidă, atingând în lățime 45-46 cm. Pereții din cărămidă ai camerei de foc erau arşi foarte puternic, până la topirea şi zgurificarea lor, transformându-se într-o masă sticloasă de culoare verde. Pereții erau arşi în partea de sud cel mai puternic, la intersecția cu tunelul gropii de acces nr.1, unde straturile de cărămidă erau topite în mare măsură, din care cauză erau lăsate în jos cu 2-4 cm. Fundul camerei de foc era albiat, din rocă de calcar arsă foarte puternic, de culoare neagră, acoperit cu un strat de cenuşă de 10-15 cm. Accesul în camera de foc era asigurat de două tuneluri situate în părți opuse şi care uneau camera cu cele două gropi menționate.

Camera superioară a cuptorului, sau camera de încărcare, unde era plasată materia primă – pietrele de calcar, era mai mare în comparație cu camera de foc. Avea o formă cilindrică, cu fundul la nivelul superior al camerei de foc. Această cameră era săpată în lut steril începând cu adâncimea de 0,60 m Nc până la adâncimea de 1,50 m în partea inferioară a pantei şi de 1,80 m în partea ei superioară. Diametrul camerei superioare era de 3,80-4,0 m. Pereții camerei erau verticali, dar în anumite porțiuni erau uşor albiați. Ei erau alcătuiți dintr-un strat de mortar de lut în amestec cu nisip cu grosimea de 10-20 cm. La nivelul solului steril în marginea acestor pereți pe tot perimetrul se observau foarte clar adâncituri patrulaterale sau triunghiulare de la carcasa din bârne a cupolei aeriene a cuptorului de ars var. Dimensiunile maximale ale acestor amprente atingeau 25×10 cm. Podeaua camerei era alcătuită din lut ars foarte puternic şi cărămizi.

Umplutura cuptorului era compusă din patru straturi:

- Stratul inferior, aşternut la fund cu grosimea de 20 cm, reprezenta cenuşă, cărbune de lemn şi pietre de dimensiuni mici.
- Deasupra urma un strat de circa 120-140 cm grosime, alcătuit din pietre arse de calcar, ale căror dimensiuni atingeau până la

80×40×30 cm, pământ ars, lut ars, cărbune de lemn, var stins, fragmente de ceramică a Hoardei de Aur din secolul XIV şi oase de animale.

- Urma un strat cu grosimea de 30-40 cm, sub forma unei lentile din var stins cu lungimea de 2,60 m, plasată oblic de la latura de sud spre nord.
- Stratul superior, cu grosimea de 70-80 cm era alcătuit din sol cenuşiu cu pietre arse, lut ars, var şi sporadic ceramică de tipul Hoardei de Aur din secolul XIV. În cadrul acestui strat se evidenţia o lentilă de pământ negru cu grosimea de 20-40 cm şi lungimea 1,50 m.

Tunelul de acces nr. 1 era amenajat la nivelul podelei camerei de foc. El se găsea în partea de sud a camerei de foc, sau în partea inferioară a pantei. Era săpat în roca de calcar, avea o formă neregulată şi un traseu curb. Lungimea tunelului era de 1,60 m. Tunelul avea fundul plat, iar pereţii în formă de arc. Din partea camerei de ardere gura tunelului era amenajată cu cărămidă roşie. Lăţimea gurii tunelului la intrare în camera de foc era de 0,30 m, iar înălţimea de 0,36 m. În partea opusă, dinspre groapa de acces tunelul avea lăţimea de 0,60 m, iar înălţimea de 0,40 m. Tunelul era umplut cu var şi cenuşă. Analiza tunelului nr. 1 demonstrează că acesta servea pentru extragerea din cuptor a cenuşii acumulate în timpul arderii şi pentru menţinerea curentului de oxigen necesar pentru ardere în cuptor.

Tunelul de acces nr. 2 era amplasat în partea opusă a camerei de foc, dar se găsea nu la nivelul podelei, ci cu 1,40 m mai sus de fundul camerei de foc, la nivelul ei superior. Tunelul nr. 2 era săpat în lut steril, la adâncimea de 1,0-1,70 m Nc. El era amenajat în partea inferioară a peretelui camerei superioare a cuptorului. Tunelul se compunea din două secţiuni. Prima se găsea la nord, în locul unde tunelul străpungea peretele camerei superioare era amenajată gura de acces unsă cu lut în formă de cupolă ascuţită, cu lăţimea bazei de 0,65 m, lăţimea maximală la mijloc de 0,80 m şi înălţimea de 0,78 m. Lungimea acestei guri era de 0,60 m. Gura de acces era înclinată de la nord spre sud. Al doilea segment al tunelului nr. 2 se găsea în interiorul cuptorului, pe podeaua camerei superioare. Aici erau amenajate două borduri laterale de cărămidă roşie prinse cu mortar. Ambele laturi erau alcătuite din câte două rânduri de cărămizi alăturate şi câte trei rânduri de cărămizi pe verticală, având lungimea de 0,60 m, lăţimea de 0,42 m, iar înălţimea de 0,26 m. Bordurile din cărămidă erau amplasate una faţă de alta sub formă de unghi, din care cauză lăţimea dintre aceste laturi

varia de la 0,80 m lângă peretele lateral al camerei superioare a cuptorului şi de 0,55 m lângă marginea camerei de foc. Lungimea totală a tunelului nr. 2 era de 1,20 m. Podeaua tunelului era acoperită cu un strat gros de cenuşă de circa 15-20 cm şi pietre arse de diferite dimensiuni.

Analizând aspectul tunelului nr. 2 ajungem la concluzia că acesta avea două funcţii: în primul rând servea pentru încărcarea periodică cu lemne a camerei de foc pentru menţinerea procesului de ardere a varului, iar în al doilea rând tunelul servea în calitate de cahlă, sau hogeac, care în combinaţie cu primul tunel creau condiţii prielnice pentru o ardere cât mai eficientă în cuptor.

Groapa de acces nr. 15-b era amplasată în faţa tunelului nr. 1 în partea de sud a cuptorului, la distanţa de 0,40 m de la marginea camerei superioare. Groapa avea o formă ovală-alungită orientată pe axa nord-sud. A fost descoperită la adâncimea de 0,50 m. Era săpată în lut steril şi parţial în roca de calcar. Spre fund groapa se îngusta. Diametrul gropii în partea superioară era de 3,40×2,0/1,30 m, la fund 3,20× 1,10 m, adâncimea de 1,90 m în partea de sud şi 2,20 m în partea de nord. Umplutura gropii era alcătuită din pământ ars, cenuşă, var, pietre arse, mai rar ceramică şi oase de animale.

Groapa de acces nr. 15-c era amplasată în faţa tunelului nr. 2 în partea de nord a cuptorului, la distanţa de 0,30 m de la marginea camerei superioare. Groapa avea o formă ovală-alungită neregulată, orientată pe axa nord-sud. A fost descoperită la adâncimea de 0,50 m. Era săpată în lut steril, avea trei scări de la nord spre sud. Spre fund groapa se îngusta. Diametrul gropii în partea superioară era de 3,40× 1,40/1,60 m, la fund avea lăţimea de 1,20 m, adâncimea de 1,82 m în partea de nord şi 2,30 m în partea de sud. Umplutura gropii era alcătuită din pământ ars, cenuşă, var şi pietre arse.

Inventarul complexului. În umplutura complexului nr. 15, 15b, 15c au fost depistate: 417 fragmente de ceramică, 351 oase de animale, 1 fragment de la peretele unui vas de fontă, o cute din piatră (fig. 82, 1), un inel de aramă (fig. 81, 7), un fragment de ceramică de tipul Hoardei de Aur şlefuită patrulateral cu o gaură în centru (fig. 82, 2), urechiuşa unui obiect de fier, o aplică antropomorfă din aramă (fig. 81, 3) şi o monedă.

Moneda este din aramă, aparţine Hoardei de Aur, Janibek, tip rozetă, 1351-1381, greutatea – 2,35 grame. A fost recuperată în dărâmătura cuptorului la adâncimea de 0,53 m Nc, caroul F1, 0,63 m de la latura de nord şi 0,30 m de la latura de est.

Tabelul nr. 12. **Date statistice privind materialele descoperite în complexul nr. 15**

Nr.	Ceramica	Cuptorul (nr. 15)				Groapa (nr. 15-b)		Groapa (nr. 15-c)	Total
		Adâncimea (cm Nc)				Adâncimea (cm Nc)		Adâncimea (cm Nc)	
		35-43	55-73	95-118	140-195	60-107	114-175		
1	autohtonă premoldovenească	0	2	0	0	1	1	0	4
2	de factură orientală	29	82	33	8	105	127	10	394
3	cenuşie moldovenească lucrată la roată	0	15	0	0	3	0	0	18
4	cenuşie de tip germanic, secolul XIV	0	0	0	0	1	0	0	1
	Total ceramică	**29**	**99**	**33**	**8**	**110**	**128**	**10**	**417**
5	Oase de animale	0	92	61	4	48	146	0	351

Cronologia cuptorului de ars var. Pentru datarea complexului nr. 15 prezintă interes materialul ceramic, moneda de aramă şi observaţiile stratigrafice. În baza acestor materiale cuptorul este atribuit perioadei Hoardei de Aur. Ţinând cont de moneda descoperită în dărâmătura cuptorului, data demolării acestui complex este stabilită după anul 1351. Data limită superioară conform monedei poate fi până în anul 1381. Având în vedere faptul că dominaţia mongolă la Orheiul Vechi s-a sfârşit în anul 1369, data funcţionării cuptorului poate fi stabilită între anii 1351-1369, perioadă când în rând cu materiale orientale capătă răspândire ceramica moldovenească.

În legătură cu materialele depistate în umplutura complexului de ars var un interes aparte îl prezintă ceramica de factură moldovenească timpurie, caracteristică pentru a doua jumătate a secolului XIV – începutul secolului XV, depistată în partea superioară a umpluturii cuptorului. Prezenţa acesteia în complexul dat indică că la Orhei a existat o perioadă de coabitare a ceramicii de factură orientală şi moldovenească timpurie, fapt ce contravine afirmaţiilor lui P.P. Bârnea, A.A. Nudelman etc. [Abâzova, Bârnea, Nudelman – 1981; 1982] despre existenţa la Orheiul Vechi a unui vid cronologic între perioada Hoardei de Aur şi cea moldovenească. Datele arheologice din cuptorul de ars var nr.15 sunt similare cu datele din cuptorul nr. 11, fapt ce reprezintă o confirmare a concluziei noastre.

În contextul cercetării complexului de ars var nr. 15, atragem atenţia la faptul că în timpul săpăturilor lui Gh.D. Smirnov din anul 1956, la circa 16 m spre vest de zidul citadelei, respectiv la circa 10 m spre nord de complexul nr. 15, a fost descoperit un cuptor de ars var, care

avea caracteristici similare [Smirnov – 1956, p. 10-15]. Încă un cuptor de ars var poate fi observat astăzi, la circa 200 m spre vest de citadelă, în ruptura unui mal. Aceste date demonstrează că în sectorul aflat la vest de citadelă, în perioada de la mijlocul secolului XIV, a existat un sistem de cuptoare de ars var, care produceau materia primă necesară pentru pregătirea mortarului necesar la construcția zidurilor citadelei şi la tencuirea pereților.

9. GROPI GOSPODĂREŞTI

9.1. COMPLEXUL NR. 12

Amplasarea. A fost descoperit în anul 1996, în sectorul nr. 71, lângă zidul de vest al citadelei de piatră, la adâncimea de 0,90 m, la intersecția carourilor A10-11 (fig. 7). Groapa a fost săpată de la nivelul vechi de călcare a solului, alcătuit din pământ cenuşiu, deasupra ei fiind stratul de construcție al citadelei din piatră. A fost cercetată partea de est a gropii, restul rămânând în afara secțiunii. Groapa era cilindrică, în plan ovală. Diametrul pe axa nord-sud era de 2,20 m, adâncimea de 1,95 m.

Umplutura originală a gropii era omogenă, compusă din cenuşă, cărbune de lemn, ceramică şi oase de animale. Deasupra umpluturii gropii urma un strat de mortar, format în timpul construcției citadelei de piatră. Aceste straturi erau prăbuşite în interiorul gropii, peste care era pământ cenuşiu, afânat cu multă piatră. Grosimea stratului inferior din groapă era de 40 cm, a dungii de mortar de 3-4 cm, iar a stratului superior de 60 cm.

Inventar. În groapă au fost depistate 34 fragmente de ceramică gălbuie-roşietică tipică pentru perioada Hoardei de Aur din prima jumătate a secolului XIV, o *țeavă din ceramică* de culoare roşie, tipică pentru perioada Hoardei de Aur (fig. 82, 7) şi 28 oase de animale. În baza acestor materiale groapa este atribuită perioadei Hoardei de Aur, a cărei cronologie relativă este stabilită în limitele perioadei anilor ’30-’60 ai secolului XIV (perioada de existență a oraşului Şehr al-Cedid).

Cronologia. Stratigrafia complexului nr. 12 este foarte importantă pentru stabilirea cronologiei citadelei de piatră. Având în vedere faptul că umplutura gropii şi stratul de mortar provenit de la construcția citadelei erau prăbuşite în groapă, reiese că astuparea acestui complex s-a produs cu puțin timp înainte de începerea construcției citadelei, când solul de umplutură era încă afânat. Or, dacă ținem cont de faptul că complexul (groapa) nr. 12 aparține perioadei anilor ’30-’60 ai secolului XIV, reiese că şi construcția citadelei a fost realizată în acelaşi timp.

9.2. COMPLEXUL NR. 13

Amplasarea. A fost descoperit în anul 1996, în sectorul nr. 71, caroul B5, în preajma contrafortului semioval de lângă zidul de vest al citadelei de piatră, la adâncimea de 1,20 m (fig. 9). Spre deosebire de groapa precedentă, complexul nr. 13 a fost săpat de la nivelul stratului de construcţie al citadelei de piatră, întretăidu-l pe acesta din urmă. A fost cercetată partea de nord a gropii, dat fiind că jumătatea ei de sud se găsea în afara secţiunii.

Caracteristici. Groapa avea o formă cilindrică cu o deschidere largă la suprafaţă şi fundul albiat săpat puţin (0,15 m) în rocă. Prezintă interes faptul că deschiderea de la gura gropii se află dinspre vest, sau din partea opusă comparativ cu amplasarea zidului citadelei, fapt ce arată că în momentul amenajării gropii citadela deja exista. Lăţimea gurii gropii este de 2,20 m, lăţimea gropii la mijlocul corpului era 1,0 m, la fund 0,60 m, iar adâncimea ei 2,20 m.

Umplutura gropii se compunea din două straturi. În partea inferioară se găsea un strat de cenuşă cu grosimea de 30 cm, iar în partea superioară un strat din sol cenuşiu cu pigmenţi de lut ars, cărbune de lemn şi calcar.

Inventar. La fundul gropii, în cenuşă, au fost depistate 3 fragmente de ceramică gălbuie-roşietică de factură orientală, tipică secolului XIV, şi 2 oase de animale. În baza ceramicii groapa nr.13 este atribuită perioadei Hoardei de Aur, a cărei cronologie relativă este în perioada anilor ’30-’60 ai secolului XIV.

Cronologia. Descoperirea gropii nr. 13 este importantă pentru stabilirea cronologiei citadelei din piatră. Având în vedre faptul că groapa întretăia stratul de construcţie al citadelei, avem o dovadă elocventă că citadela a fost construită până la amenajarea gropii. Or, dacă groapa a fost amenajată în perioada Hoardei de Aur, conchidem că citadela nu putea fi construită mai târziu de anul 1369, data abanndonării de către mongoli a acestui ţinut.

9.3. COMPLEXUL NR. 54-A

A fost descoperit în sectorul nr. 76, deasupra complexului nr. 54. Groapa nr. 54-a acoperea partea coridorului de intrare în construcţia nr. 51 din carourile A8-C8, A9-C9 şi parţial A7-C7. Umplutura gropii

era alcătuită din cenuşă în amestec cu oase de animale şi ceramică. Din umplutura gropii nr. 54-a fac parte 209 de fragmente de ceramică, 178 oase de animale, 3 cuie de fier şi 2 fragmente de fontă. Ceramica se împarte în următoarele grupe: *autohtonă premoldovenească* – 1 fragment; *de factură orientală* – 17 fragmente; *moldovenească lucrată cu mâna* – 17 fragmente; *moldovenească lucrată la roată* – 216 fragmente.

Cronologia. Complexul nr. 54-a este datat în baza stratigrafiei şi a ceramicii. Din punct de vedere stratigrafic groapa se află direct sub stratul de demolare al citadelei, care aparţine mijlocului secolului XVI, şi peste stratul de lut gălbui, care la rândul său acoperea partea inferioară a construcţiei nr. 54 din prima jumătate a secolului XV. În baza acestor observaţii şi a materialelor ceramice groapa poate fi datată în a doua jumătate a secolului XV.

9.4. COMPLEXE CERCETATE PARŢIAL

9.4.1. Complexul nr. 36-a

A fost identificat în anul 1998, în cadrul sectorului nr. 76, caroul N6 la adâncimea de 0,25-0,60 m. Conturul gropii a fost fixat la adâncimea de 0,80 m. În partea de vest groapa intra în peretele caroului. A fost studiată până la adâncimea de 1,20-1,30 m. Umplutura gropii era din sol cenuşiu-gălbui. Aparţine perioadei secolelor XV-XVI. Au fost descoperite 105 fragmente de ceramică: *de factură orientală* – 2 fragmente şi *moldovenească lucartă la roată* – 103 fragmente.

9.4.2. Complexul nr. 36-b

A fost identificat în anul 1998, în sectorul nr. 76, la intersecţia carourilor MNO6, adâncimea de 0,25-0,60 m sub forma unei gropi rectangulare care intra în peretele de est al carourilor. Au fost descoperite *patru obiecte:* o buză de ceaun din fontă, o cheie din fier (fig. 97, 1), o scoabă din fier (fig. 97, 2), un obiect nedeterminat (fig. 97, 6). Au fost descoperite 275 fragmente de ceramică: *autohtonă premoldovenească* – 4 fragmente şi *moldovenească lucrată la roată* – 271 fragmente.

9.4.3. Complexul nr. 37

A fost descoperit în sectorul nr. 76, cercetat parțial în colțul de nord-vest al caroului X6. Vestigiile construcției au rămas în afara suprafeței arheologice. Sectorul cercetat reprezenta marginea unei gropi, posibil a unei locuințe. A fost observată la adâncimea de 0,20 m, pe o porțiune de circa 1,60 m pe axa nord-sud şi de 0,30 m pe axa est-vest, până la adâncimea de 0,70 m. Solul de umplutură era alcătuit din cenuşă.

În umplutura gropii au fost descoperite patru obiecte: un mâner de cuțit din fier (fig. 86, 3), o buză de ceaun din fontă (fig. 86, 1), o cute din piatră (fig. 86, 4), un fragment de la un vas de sticlă (fig. 86, 2).

Ceramica din complexul nr. 37 în număr de 109 fragmente se împarte în trei grupe: *de factură orientală* – 10 fragmente; *moldovenească lucrată manual* – 3 fragmente; *moldovenească lucrată la roată* – 96 fragmente.

9.4.4. Complexul nr. 38

A fost identificat în anul 1998, în sectorul nr. 76, în carourile R4, S4, T4 şi U4 la adâncimea de 0,40-0,50 m. Reprezintă vestigii ale unei construcții adâncite, inclusiv ale unui cuptor, care se extindea spre vest şi spre nord, în afara săpăturii arheologice. În ele au fost descoperite un lacăt din fier (fig. 96, 1) şi 33 fragmente de ceramică *cenuşie moldovenească lucrată la roată*.

10. COMPLEXE FUNERARE

10.1. COMPLEXUL NR. 18 – MORMÂNT

Amplasarea. A fost descoperit în cadrul sectorului nr. 71, la 0,50 de la turnul semicircular din mijlocul laturii de vest a citadelei (fig. 6, 74). Mormântul nr.18 reprezintă un complex izolat, amplasat lângă zidul citadelei.

Dimensiuni. Groapa a fost observată la adâncimea de 0,50 m, la intersecția carourilor B4-A4. Era ovală, orientată pe axa nord-sud, cu dimensiunile 1,65×1,05 m şi adâncimea de 2,22 m. În partea de est groapa avea o scară cu lățimea de 0,40 m. În partea de nord pereții gropii erau lărgiți spre fund cu 10-15 cm. La adâncimea de circa 1,60 m deasupra scheletului era un ring din pietre de diferite dimensiuni, printre care erau înşirate 22 oase de la doi indivizi: *Bos taurus* – 2 fragmente şi *Capra hircus* – 20 fragmente [Bejenaru, Bacumenco, Stanc – 2003, p. 85-86].

Caracteristici. Pe fundul gropii era un strat de mortar, similar cu cel folosit la construcția citadelei de piatră. Deasupra acestui strat era depus scheletul unui matur de circa 40 ani, orientat paralel cu zidul citadelei, cu capul spre nord (azimutul 265°). Scheletul era întins pe spate cu capul spre stânga, picioarele slab îndoite în genunchi spre est, iar brațele erau uşor îndoite în coate şi puse cu palmele pe oasele bazinului.

Umplutura era alcătuită din sol negru pigmentat cu lut ars, cărbune de lemn şi amestecat cu pietre. Pe perimetrul gropii la adâncimea de 1,60 m era amenajat un ring din pietre.

Inventar. Din umplutură, la adâncimea de 1,66-2,22 m au fost recuperate 16 fragmente de ceramică gălbuie-roşietică aparținând perioadei Hoardei de Aur. La adâncimea de 1,84 m, pe oasele antebrațului drept se afla un fragment de verigă din fier (fig. 82,5) cu diametrul de circa 6 cm, lățimea de 3 mm şi grosimea de 2-3 mm. După formă, mărime şi locul descoperirii, obiectul dat ar putea reprezenta resturile unor cătuşe cu care erau prinse mâinile celui îngropat. La adâncimea de 2,22 m a fost recuperată o bucată de fier puternic corodat, cu urme de lemn putred, cu dimensiunile de 95×10-29×5-12 mm.

La adâncimea de 2,20 m a fost descoperită o monedă din aramă de tip Şehr al-Cedid [Nicolae, Postică – 2001, p. 135-140], emisă în anii 1366-1369, greutatea 2,25 grame, dar care a circulat în spaţiul prutonistrean conform studiilor recente până în deceniul opt al secolului XIV. La adâncimea de 2,04 m a fost descoperită o rondelă monetiformă, greutatea – 1,24 grame, decupată dintr-o foaie de aramă, care reprezintă o piesă monetară, emisă într-o perioadă de criză în numerar mărunt, care putea fi după anul 1369 [Nicolae, Postică – 2001, p. 136].

Cronologia mormântului. În baza materialelor descoperite putem constata că mormântul nr. 18 datează dintr-o perioadă când citadela din piatră deja exista, sau în cel mai rău caz se afla în faza de construcţie. Despre aceasta ne vorbeşte faptul amenajării mormântului sub zidul citadelei şi orientarea lui de-a lungul zidului.

Pentru stabilirea cronologiei absolute a mormântului un interes special îl prezintă piesele monetare din groapa funerară. Având în vedere data emisiunii piesei de tip Şehr al-Cedid, stabilită între anii 1366-1369 şi perioada de circulaţie a acestui tip monetar, stabilită în deceniul opt a secolului XIV, putem concluziona că înhumarea putea fi săvârşită în perioada anilor 1366 – cc. 1380. Această datare se află în deplină concordanţă cu rondela monetiformă din aramă, descoperită în acelaşi complex funerar.

Caracterul mormântului sugerează ideea că acesta ar putea fi un complex funerar efectuat în scopuri rituale, legate de începutul/sfîrşitul construcţiei citadelei de piatră. În acest caz mormântul ar putea să reprezinte un reper sigur pentru datarea citadelei, iar citadela ar putea să concretizeze cronologia mormântului. Având în vedre caracterul citadelei şi rezultatele corelării acestei construcţii cu complexele arheologice adiacente (cuptoare de ars var, gropi menajere, şanţul de vest), concluzionăm că cronologia absolută a mormântului poate fi stabilită în perioada anilor 1366-1369.

10.2. NECROPOLA DIN PREAJMA CITADELEI

La nord-est de citadela de piatră, se află o necropolă din a doua jumătate a secolului XV – secolul XVI. În anii ’50, în regiunea necropolei a făcut săpături Gh.D. Smirnov, care a descoperit mai multe morminte [Bârnea – 1991, p. 12-37] şi o biserică de lemn cu fundament din piatră [Smirnov, Polevoi, Rafalovici – 1962, p. 45-50; Nesterov – 2003, p. 73-74].

În sectorul nr. 72, care traversa necropola, în anul 1996 au fost descoperite 45 morminte din perioada secolului XV – începutul secolului XVI (fig. 12, 75).

MORMÂNTUL NR. 1

A fost descoperit la adâncimea de 0,54 m. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 300°), capul spre dreapta, brațele întinse de-a lungul corpului, unele oase lipseau. Lungimea scheletului era de 1,30 m.

MORMÂNTUL NR. 2

A fost descoperit la adâncimea de 0,52-0,58 m. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 298°). Mormântul în mare parte era distrus. S-au păstrat craniul şi câteva oase.

MORMÂNTUL NR. 3

A fost descoperit la adâncimea de 0,68 m, la 0,20 m de la mormântul nr. 2. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 300°), capul era pe tâmplă, brațele întinse de-a lungul corpului, unele oase lipseau. Lungimea scheletului era de 0,80 m.

MORMÂNTUL NR. 4

A fost descoperit la adâncimea de 0,62 m. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 312°), capul era pe tâmpla dreaptă, brațele, îndoite din cot, puse pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,65 m.

MORMÂNTUL NR. 5

A fost descoperit la adâncimea de 0,70 m la intersecția carourilor E5-E6, la 0,50 m spre sud-est de mormântul 6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°), capul era pe tâmpla dreaptă, brațele, îndoite din cot, plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,15 m.

MORMÂNTUL NR. 6

A fost descoperit la adâncimea de 0,73 m în caroul E5, la 0,50 m spre nord-vest de M.5. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 310°), capul era pe tâmpla dreaptă, brațele erau întinse, oasele antebrațelor lipseau. Lungimea scheletului era de 1,35 m.

MORMÂNTUL NR. 7

A fost descoperit la adâncimea de 0,83 m lângă peretele de nord-est al caroului E5, la 0,50 m spre nord-vest de M.6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 310°), capul era pe tâmplă, oasele corpului răvăşite. Lungimea scheletului era de 0,85 m.

MORMÂNTUL NR. 8

A fost descoperit la adâncimea de 0,69-0,83 m în caroul E15. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 275°), capul era pe ceafă, brațele, îndoite din cot, amplasate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,80 m.

MORMÂNTUL NR. 9

A fost descoperit la adâncimea de 0,66 m la intersecția carourilor E14-15. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 272°), capul era pe ceafă, oasele corpului s-au păstrat insuficient. Lungimea scheletului era de 1,20 m.

MORMÂNTUL NR. 10

A fost descoperit la adâncimea de 0,64 m la intersecția carourilor E6-C6, E5. A fost observată groapa mormântului de o formă ovală, cu umplutură din sol negru amestecat. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 288°), capul era pe tâmpla stângă, brațele, îndoite din cot, plasate pe abdomen. Scheletul a fost studiat parțial, fiindcă intra în peretele de nord-est al secțiunii. Lungimea scheletului era aproximativ de 1,05-1,10 m.

MORMÂNTUL NR. 11

A fost descoperit la adâncimea de 0,62 m lângă peretele de sud-vest al caroului E15. A fost descoperit doar craniul, aşezat pe tâmpla stângă.

MORMÂNTUL NR. 12

A fost descoperit la adâncimea de 0,62 m în colțul de est al carourilor E15. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 280°), oasele erau răvăşite. Lungimea scheletului era de 1,25-1,30 m.

MORMÂNTUL NR. 13

A fost descoperit la adâncimea de 0,79 m lângă peretele de nord-est al caroului E7. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°), capul era pe tâmpla dreaptă, brațele, îndoite din coate, plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 0,90 m.

MORMÂNTUL NR. 14

A fost descoperit la adâncimea de 0,86 m lângă peretele de nord-vest al caroului E18, la 0,20 m spre sud-vest de M.15. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 258°), capul era pe ceafă, brațele, îndoite din cot, plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,30 m.

MORMÂNTUL NR. 15

A fost descoperit la adâncimea de 0,65 m lângă peretele de N-E al caroului E18. Mormântul era distrus. Au fost descoperite doar craniul şi câteva oase.

MORMÂNTUL NR. 16

A fost descoperit la adâncimea de 0,92-1,02 m în caroul E17. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 278°), capul era pe ceafă, braţele, îndoite din cot, plasate pe piept. Lungimea scheletului era de 1,60 m.

MORMÂNTUL NR. 17

A fost descoperit la adâncimea de 0,90 m lângă peretele de nord-est al caroului E17. Mormântul era distrus. A fost descoperit doar craniul.

MORMÂNTUL NR. 18

A fost descoperit la adâncimea de 0,84 m în caroul E16. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°), capul era pe ceafă, braţele, îndoite din cot, plasate pe piept, tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 1,35 m.

MORMÂNTUL NR. 19

A fost descoperit la adâncimea de 0,49 m lângă peretele de sud-est al caroului E13. Mormântul era distrus. A fost descoperit doar craniul.

MORMÂNTUL NR. 20

A fost descoperit la adâncimea de 0,50 m în caroul E13 la intersecţie cu caroul E12. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 282°), craniul era pe ceafă, braţele şi tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 0,80 m. La 0,42 m deasupra scheletului a fost descoperită o centură din piele cu cinci aplici şi o limbă din aramă.

MORMÂNTUL NR. 21

A fost descoperit la adâncimea de 0,48 m în colţul de nord-est al caroului E13. Restul scheletului se găsea în afara secţiunii arheologice. S-a păstrat doar craniul.

MORMÂNTUL NR. 22

A fost descoperit la adâncimea de 0,68 m lângă peretele de sud-vest al caroului E19. Mormântul era distrus. S-a păstrat doar craniul.

MORMÂNTUL NR. 23

A fost descoperit la adâncimea de 0,65 m lângă peretele de sud-est al caroului E19, lângă m.22 şi m.31. Mormântul era distrus. S-a păstrat doar craniul.

MORMÂNTUL NR. 24

A fost descoperit la adâncimea de 0,48 m în colțul de nord-est al caroului E19. Restul scheletului se găsea în afara secțiunii arheologice. S-a păstrat doar craniul.

MORMÂNTUL NR. 25

A fost descoperit la adâncimea de 0,64-0,74 m în caroul E7. Scheletul era întins într-o groapă ovală, pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°). Craniul era pe ceafă, brațele, îndoite din cot, plasate pe piept. Lungimea scheletului era de aproximativ 1,50-1,60 m.

MORMÂNTUL NR. 26

A fost descoperit la adâncimea de 0,85-0,93 m în caroul E4. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 280°), capul era pe tâmpla dreaptă, brațele, îndoite din cot, plasate pe piept. Picioarele se aflau în afara secțiunii. Lungimea scheletului era de aproximativ 1,20 m.

MORMÂNTUL NR. 27

A fost descoperit la adâncimea de 0,60-0,76 m în caroul E14. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 285°), capul era pe tâmpla dreaptă, brațul drept, îndoit din cot, era plasat pe piept, cel stâng era întins, tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de aproximativ 1,30 m.

MORMÂNTUL NR. 28

A fost descoperit la adâncimea de 0,88 m în colțul de nord-vest al caroului E19. Restul scheletului se găsea în afara secțiunii. S-au păstrat doar craniul şi partea superioară a pieptului.

MORMÂNTUL NR. 29

A fost descoperit la adâncimea de 0,76-0,85 m în caroul E19. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 288°), capul era pe ceafă, brațele, îndoite din cot, erau plasate pe piept, tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 1,60 m.

MORMÂNTUL NR. 30

A fost descoperit la adâncimea de 0,71 m în caroul E19, lângă M.29. Scheletul unui copil, era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 288°), s-a păstrat doar maxilarul de la craniu, brațele şi tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de aproximativ 0,70-0,80 m.

MORMÂNTUL NR. 31

A fost descoperit la adâncimea de 0,80 m lângă peretele de sud-est al caroului E19, lângă m.22. Mormântul era distrus. S-a păstrat doar craniul. Inventar n-a fost descoperit.

MORMÂNTUL NR. 32

A fost descoperit la adâncimea de 0,64 m în caroul E7, lângă M.33. Scheletul unui adult, se găsea într-o groapă rectangulară. Era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 270°). Partea superioară a scheletului se afla în afara secțiunii. Lungimea scheletului era aproximativ de 1,70 m.

MORMÂNTUL NR. 33

A fost descoperit la adâncimea de 0,60 m în caroul E7, lângă M.32. Scheletul se afla în afara secțiunii, în peretele de sud-est.

MORMÂNTUL NR. 34

A fost descoperit la adâncimea de 0,68-0,73 m în caroul E21. Scheletul unui adult, era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 275°), cu craniul pe tâmpla dreaptă, brațele, îndoite din cot, erau plasate pe piept. Lungimea scheletului era aproximativ de 1,50 m.

MORMÂNTUL NR. 35

A fost descoperit la adâncimea de 0,89 m în caroul E24-25. Scheletul era răvăşit. S-au păstrat doar oasele pieptului.

MORMÂNTUL NR. 36

A fost descoperit la adâncimea de 0,55-0,67 m în caroul C6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 285°), capul era pe ceafă, brațele, îndoite din cot, plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era 1,35 m.

MORMÂNTUL NR. 37

A fost descoperit la adâncimea de 0,42 m în caroul C9. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 255°), craniul era plasat pe tâmpla dreaptă, brațele întinse. O parte din schelet se găsea în afara secțiunii.

MORMÂNTUL NR. 38

A fost descoperit la adâncimea de 0,59 m în caroul C6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 315°), craniul lipsea, brațele erau îndoite din coate şi plasate pe abdomen. Lungimea scheletului era 1,60-1,70 m.

MORMÂNTUL NR. 39

A fost descoperit la adâncimea de 0,71-0,80 m în caroul D6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 305°), craniul era pe ceafă, mâinile, îndoite din cot, plasate pe abdomen, un segment de la piciorul drept şi tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 1,20-1,35 m.

MORMÂNTUL NR. 40

A fost descoperit la adâncimea de 0,68 m în caroul C8. Scheletul unui copil, era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 258°), craniul era pe ceafă, brațele şi picioarele erau întinse, o parte din piept nu s-a păstrat. Lungimea scheletului era de 0,75-0,80 m.

MORMÂNTUL NR. 41

A fost descoperit la adâncimea de 0,50 m în caroul D8, la intersecție cu caroul C8. Scheletul întins pe spate, orientat cu capul spre vest, era răvăşit.

MORMÂNTUL NR. 42

A fost descoperit la adâncimea de 0,39 m în caroul C8. Scheletul unui copil, era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 278°). Craniul, oasele brațelor lipseau. Lungimea scheletului era de 0,45-0,50 m.

MORMÂNTUL NR. 43

A fost descoperit la adâncimea de 0,45-0,48 m în caroul C8. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 288°). Craniul era plasat pe tâmpla dreaptă, brațele, îndoite din cot, erau pe abdomen. Tălpile lipseau. Lungimea scheletului era de 1,40-1,45 m.

MORMÂNTUL NR. 44

A fost descoperit la adâncimea de 0,52-0,58 m în carourile C8-C7. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 330°). Craniul era plasat pe tâmpla dreaptă, brațele, îndoite din cot, erau pe abdomen. Lungimea scheletului era de 1,35 m.

MORMÂNTUL NR. 45

A fost descoperit la adâncimea de 0,92-0,94 m în caroul D6. Scheletul era întins pe spate, orientat cu capul spre vest (azimutul 300°). Craniul era plasat pe ceafă, brațele, îndoite din cot, erau pe piept. Lungimea scheletului era de 1,30 m.

11. CERAMICA

În cadrul sectoarelor cercetate în preajma şi în incinta citadelei medievale (nr. 71, 72, 75, 76, 79, 80) pe o suprafaţă totală de 1 075 mp au fost descoperite 29 973 fragmente de ceramică, dintre care 28 307 fragmente (94,44%) au fost descoperite în incinta citadelei pe o suprafaţă de 437 mp (40,7%), iar 1 666 (5,56%) au fost depistate în preajma ei pe o suprafaţă de 638 m (59,3%).

Tabelul nr. 13. **Statistica ceramicii şi silexurilor descoperite în cadrul citadelei Orheiului Vechi**

Nr.	Ceramică, cultura arheologică	Sectoare, fragmente ceramică						Total	%
		76	71	72	75	79	80		
1.	Ceramică nedeterminată	4	0	0	0	0	0	4	0,01
2.	Saharna-Solonceni, secolele VIII-VII î. Hr.	1	0	0	0	0	0	1	0,01
3.	Antică, secolele III-IV	0	0	0	1	0	0	1	0,01
4.	Medievală, secolele X-XI	0	1	0	0	0	0	1	0,01
5.	Autohtonă premoldovenească, secolele XIII-XIV	180	24	0	1	0	0	205	0,68
6.	De factură orientală, Hoarda de Aur, secolul XIV	600	730	415	139	17	2	1903	6,34
7.	Moldovenească lucrată manual, a II-a jumătate a secolului XIV – secolul XV	280	4	4	3	0	0	291	0,97
8.	Moldovenească lucrată la roată, a doua jumătate a secolului XIV – secolul XVI	27240	97	149	77	4	0	27567	91,97
	Total	**28305**	**856**	**568**	**221**	**21**	**2**	**29973**	**100**
	Silexuri, paleolitic târziu	26	0	0	25	2	0	53	

Ceramica din regiunea citadelei ţine de şase orizonturi arheologice, dintre care în trei cazuri avem o reprezentare prin fragmente unice (cultura Saharna-Solonceni, secolele IX-VII î.Hr., cultura antică târzie, secolele III-IV d.Chr., cultura medievală timpurie, secolele X-XI); într-un caz ceramica nu depăşeşte 1% din numărul total (ceramica locală premoldovenească), majoritatea revenind ceramicii oraşelor Şehr al-Cedid din perioada Hoardei de Aur, secolul XIV (6,34%) şi Orhei din perioada moldovenească, ultimul sfert al secolului XIV – sfârşitul secolului XVI (92,89%).

Analiza statistică a ceramicii demonstrează că în preajma citadelei, atât la est, cât şi la vest predomină materialul ceramic de factură

orientală tipic pentru secolul XIV, din perioada Hoardei de Aur – 78,0%. Ceramica moldovenească din a doua jumătate a secolului XIV – secolul XVI, în zona nominalizată, constituie circa 20,0%, altor grupe de ceramică revenindu-le doar 2,0% (tab. 13).

Contrar situației observate în afara citadelei, în incinta complexului urmărim o altă stare de lucruri. În interior predomină absolut ceramica moldovenească – 27 520 fragmente, constituind 97,2% din numărul total, iar ceramica Hoardei de Aur descoperită în număr de 600 fragmente constituie doar 2,1%. Aceste date demonstrează o lipsa de locuire în colțul de sud-vest al citadelei în perioada Hoardei de Aur şi populareа foarte activă a acestui spațiu în perioada moldovenească.

Ceramica de factură orientală, la Orheiul Vechi, este datată în perioada cc. 1330-1369. În acelaşi timp, trebuie menționat faptul că ceramica de tip oriental se întâlneşte şi în umplutura unor complexe arheologice datate cu ultimul sfert al secolului XIV – începutul secolului XV. Ținând cont de stratigrafia acestor complexe, constatăm că ceramica de factură orientală la Orheiul Vechi nu dispare definitiv o dată cu plecarea mongolilor în anul 1369, ci continuă să fie utilizată în proporții reduse de către moldoveni cel puțin în perioada de la sfârşitul secolului XIV – începutul secolului XV. Această ceramică este reprezentată prin trei categorii de bază: gălbuie-roşietică – 68,6%, roşie – 22,7% şi smălțuită – 8,2%, atribuite culturii Hoardei de Aur, cunoscute foarte bine după săpăturile anterioare de la Orheiul Vechi şi Costeşti [Abâzova, Bârnea, Nudelman – 1981; Polevoi – 1969].

Tabelul nr. 14. **Date generale privind ceramica Hoardei de Aur descoperită în cadrul citadelei**

Nr.	Categorie ceramică	Cantitatea	%
1.	Gălbuie-roşietică	1283	68,6
2.	Roşie	424	22,7
3.	Smălțuită	156	8,3
4.	Cenuşie	7	0,4
5.	Total	1870	100
6.	Nedeterminată	33	
7.	Total	1903	

Ceramica gălbuie-roşietică este lucrată după metoda spiralei, fiind îndreptată la roată (tab. 14-18; fig. 77, 10; foto 97,8). Pasta este alcătuită din lut bine lucrat în amestec cu nisip fin (85,4%), nisip şi mică (14,5%), ca excepție şamotă (0,1%). Suprafața este netedă, acoperită cu angobă. Arderea este completă şi uniformă, culoarea: gălbuie-roşietică.

Ceramica în proporţie de 87,7% este neornamentată. Printre fragmentele cu decor deosebim: ştamp sub forma crenguţei de brad – 41,3%, incizii vălurite – 36,3% sau orizontale – 13,1%, canelure – 4,4%, brâie reliefate – 3,1% şi gropiţe executate cu rotiţa – 1,8%. Buzele vaselor sunt răsfrânte, mai rar verticale, plate sau înclinate[14].

Ceramica roşie este lucrată la roată rapidă din lut în amestec cu nisip (99,5%) şi ca excepţie din nisip cu mică (0,5%) (tab. 14-18). Suprafaţa este netedă, acoperită cu angobă. Arderea – completă şi uniformă. Suprafaţa ceramicii în proporţie de 85,0% este neornamentată. Printre fragmentele ornamentate deosebim: incizii orizontale – 78,1%, incizii vălurite – 12,5%, ştamp – 6,3%, graffiti – 3,1%. Buzele sunt răsfrânte, verticale, înclinate, mai rar cu şănţuire pentru capac.

Ceramica smălţuită (foto 89) este confecţionată în baza ceramicii gălbuie-roşietice – (54,7%), ceramicii de culoare roşie – (43,0%) şi ceramicii cenuşii – (2,3%) (tab. 14-18). Smalţul este aplicat pe suprafaţa exterioară a vaselor – 73 fragmente (46,8%), suprafaţa interioară – 48 (30,8%) sau pe suprafaţa exterioară şi interioară – 35 (22,4%). Ceramica smălţuită este ornamentată în proporţie de 16,7% (26 fragmente). Deosebim: incizii orizontale sau caneluri pe pereţi la exterior – 57,7%, graffiti – 23,1%, brâie – 7,7%, incizii vălurite, alveole sau gropiţe executate cu rotiţa – câte 3,8%. Buzele vaselor smălţuite sunt de regulă verticale, mai puţin răsfrânte sau înclinate.

Tabelul nr. 15. **Date statistice privind compoziţia pastei ceramicii Hoardei de Aur**

Nr.	Degresanţi	Categorii de ceramică					
		Gălbuie-roşietică	Roşie	Smălţuită	Cenuşie	Nedeterminată	Total
1.	Nisip	687	245	48	7	0	987
2.	Nisip, mică	117	1	32	0	0	150
3.	Şamotă	1	0	0	0	0	1
4.	Total eşantion	805	246	80	7	0	1138
5.	Eşantion	805	246	80	7	0	1138
6.	Nedeterminată	478	178	76	0	33	765
7.	Total	1283	424	156	7	33	1903

[14] Pentru descrierea buzelor vaselor în lucrarea de faţă sunt acceptaţi următorii termeni: *răsfrânte* – buze uşor arcuite de la umărul vasului în afară, formând un gât bine profilat, cu marginea uniformă, îngroşată sau ascuţită; *înclinate* – buze rezultate direct din umărul vasului, cu gâtul neprofilat, înclinate unghiular în afară, cu marginea uniformă sau ascuţită; *şănţuite* – buze răsfrânte sau înclinate cu canelură bine profilată (şănţuire) pe marginea superioară, destinată pentru capac; *plate* – buze cu marginea înclinată sub unghi de 90 de grade cu marginea superioară plată; *verticale* – buză crescută direct din umărul vasului, care urmează traseul vertical, cu marginea uniformă, ascuţită sau îngroşată.

Tabelul nr. 16. **Date statistice privind ornamentul ceramicii Hoardei de Aur**

Nr.	Ornament	Categorii de ceramică			
		Gălbuie-roşietică	Roşie	Smălţuită	Total
1.	Alveole	0	0	1	1
2.	Brâie	5	0	2	7
3.	Canelure	7	0	7	14
4.	Incizii orizontale	21	25	8	54
5.	Incizii vălurite	58	4	1	63
6.	Rotiţa	3	0	1	4
7.	Ştamp	66	2	0	68
8.	Graffiti	0	1	6	7
9.	Total	160	32	26	218

Tabelul nr. 17. **Date statistice privind ceramica smălţuită a Hoardei de Aur**

Nr.	Smalţ	Suprafaţa ceramicii			
		Exterior	Interior	Exterior/interior	Total
1.	Lustru albastru	0	0	4/2 verde	4
2.	Smalţ incolor	1	0	0	1
3.	Smalţ cafeniu	2	0	0	2
4.	Smalţ măsliniu	7	12	5 / 5	24
5.	Smalţ gălbui	1	6	4/4 măsliniu	11
6.	Smalţ verde	62	30	5/5 măsliniu	97
7.	Smalţ verde	0	0	12/12	12
8.	Smalţ verde, gălbui	0	0	5/5	5
9.	Total	73	48	35	156

Tabelul nr. 18. Date statistice privind forma buzelor ceramicii Hoardei de Aur

Nr.	Forme buze	Categorii ceramice				
		Gălbuie-roşietică	Roşie	Smălţuită	Total	%
1.	Înclinată	1	2	2	5	9,1
2.	Înclinată faţetată în 2 muchii	0	4	0	4	7,3
3.	Plată, înclinată-interior	1	0	0	1	1,8
4.	Răsfrântă uniform	4	9	0	13	23,6
5.	Răsfrântă, margine ascuţită	1	0	0	1	1,8
6.	Răsfrântă, margine-guler	9	1	1	11	20,0
7.	Şănţuire-capac	0	2	0	2	3,7
8.	Verticală plată	1	0	3	4	7,3
9.	Verticală rotungită	0	7	6	13	23,6
10.	Verticală tăiată oblic	1	0	0	1	1,8
	Total	18	25	12	55	100

Ceramica de factură locală premoldovenească, datată cu secolele XIII – prima jumătate a secolului XIV, este similară după caracteristicile tehnico-tehnologice ceramicii de tip Brăneşti [Gorodenco – 2000, p. 83-84]. Această ceramică este lucrată la o roată înceată. În pastă de obicei conţine nisip (64%), mai rar nisip, calcar şi scoici (19%), calcar sau pi-

roxen (12%) şi foarte rar mică sau vegetaţie (5%). Culoarea ceramicii la exterior, de regulă, este de nuanţe închise: cenuşie, brună sau neagră – 56,4%, mai rar de nuanţă gălbuie, gălbuie-cenuşie sau gălbuie-roşietică – 30,0 % şi de culoare roşie, roşie-brună sau roşie-cărămizie – 13,6%. Ceramica este neornamentată în proporţie de 94,1%. Printre fragmentele ornamentate deosebim decor sub formă de crestături, incizii orizontale, incizii vălurite sau compoziţii ştampate. Buzele vaselor sunt răsfrânte – 11 fragmente (58%), cu şănţuire pentru capac – 6 fragmente (32%) sau verticale 2 – fragmente (11%).

Ceramica moldovenească lucrată cu mâna are o pastă foarte variată cu predominarea degresanului nisip în combinaţie cu mica, calcarul şi piroxenul, mai rar şamota şi scoicile (tab. 19-22; fig. 76, 1; 77, 7-9; 78, 1-4; foto 90; 91; 95, 4). Suprafaţa ceramicii este neregulată, culoarea de obicei este cenuşie, neagră sau brună – 75,1%, mai rar gălbuie, cafenie – 13,4% sau roşietică – 10,8%. În proporţie de 92,4%, ceramica dată este neornamentată. Pe fragmentele ornamentate este consemnat decor alcătuit din incizii orizontale sau vălurite, crestături, ştampuri sau alveole. Buzele vaselor sunt răsfrânte, înclinate sau cu şănţuire pentru capac. Ceramica moldovenească lucrată cu mâna provine din complexe închise sigure, datate în a doua jumătate a secolului XIV (nr. 11, 53), secolul XV (nr. 24-a, 25, 49, 51, 54, 52), ca excepţie în complexe datate cu secolul XVI (nr. 34 şi 35). Investigaţiile arheologice din anii 1996-2001 confirmă ipoteza exprimată anterior de P.P. Bârnea potrivit căreia ceramica lucrată manual, în cadrul aşezării de la Orheiul Vechi, era utilizată în proporţii reduse până la sfârşitul secolului XV [Bârnea – 1984]. Folosirea în cadrul aşezării de la Orheiul Vechi a ceramicii lucrate cu mâna în epoca lui Ştefan cel Mare este ilustrată de condiţiile stratigrafice excelente ale complexelor nr. 54 şi nr. 52.

Ceramica moldovenească lucrată la roată datează din ultimul sfert al secolului XIV – secolul XVI (fig. 76, 2-8; 77, 1-6; 78, 5-7; 78, 80; foto 92-98) [Gorodenco – 2000]. Această ceramică în proporţie de 85,0% este lucrată la roată rapidă şi de circa 15% la roată înceată (tab. 19-22). Pasta este alcătuită din lut în amestec cu nisip – 54,0%, nisip şi mică, calcar, scoici sau piroxen – 45,0% şi ca excepţie calcar, mică, piroxen, scoici sau şamotă. Analizată după culoarea feţei exterioare, constatăm că majoritatea absolută a fragmentelor ţin de grupa ceramicii cenuşii – 91,38%. Ceramica roşie constituie 5,31% din întregul complex al ceramicii moldoveneşti lucrate la roată. În acest context este de menţionat că la Orheiul Vechi spre deosebire de alte oraşe medievale moldoveneşti ceramica cenuşie predomină absolut în toate etapele istorice, in-

clusiv în epoca lui Ştefan cel Mare, când în restul localităţilor urbane moldoveneşti o pondere foarte însemnată o avea ceramica de culoare roşie. Majoritatea ceramicii este neornamentată – 87,8%. Din fragmentele ornamentate predomină inciziile orizontale – 48,7% şi canelurile orizontale – 37,2%, mai rar se întâlnesc inciziile vălurite – 3,8% sau ornamentul executat cu rotiţa – 3,3% şi foarte rar brâul reliefat – 1,2%, compoziţii ştampate – 0,9% şi alveole – 0,6%. Buzele vaselor moldoveneşti sunt cu şănţuire pentru capac – 86,6%, răsfrânte – 7,8%, înclinate – 3,1%, plate – 1,3% şi verticale – 1,2%. Printre fragmentele de ceramică cenuşie se evidenţiază, în proporţie destul de redusă, fragmente de vase fine cu suprafaţa netedă (uneori lustruită), ornamentate cu decor ştampat imprimat cu rotiţa (crenguţe de brad, cruci etc.) în combinaţie cu incizii sub formă de fâşii orizontale şi vălurite sau canelure (fig. 77, 4; foto 98, 1-12).

Tabelul nr. 19. **Date statistice privind pasta ceramicii moldoveneşti**

(În tabelele nr. 19-22 calculele sunt grupate conform următoarei modalităţi: ceramica lucrată manual include datele din complexele nr. 11, 15, 19, 53 şi strat; ceramică din complexe datate cu ultimul sfert al secolului XIV – nr. 11, 15, 19, 53; ceramică din complexe datate în prima jumătate a secolului XV – nr. 24-a, 25, 51, 54, 56; ceramică din complexe datate cu a II-a jumătate a secolului XV – nr. 24-b, 49-b, 52, 55; ceramică din complexe datate cu secolul XVI – nr. 26, 34, 35, 49-a; ceramica din strat de cultură şi din complexe studiate parţial – nr. 54-a, 36-a, 36-b, 37, 38)

Nr.	Pasta, degresanţi	Ceramică moldovenească													
		Lucrată manual		ultim. sfert sec. XIV		I jum. sec. XV		II jum. sec. XV		sec. XVI		Strat		Total	
		Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%
1.	Calcar	19	*11,1*	0	*0*	25	*0,7*	3	*0,1*	16	*0,9*	30	*0,4*	*93*	*0,5*
2.	Calcar, mică	0	*0*	0	*0*	0	*0*	7	*0,1*	3	*0,2*	2	*0,05*	*12*	*0,06*
3.	Mică	33	*19,3*	0	*0*	5	*0,1*	9	*0,1*	0	*0*	5	*0,05*	*52*	*0,3*
4.	Nisip	37	*21,6*	57	*82,6*	2933	*80,9*	2335	*28,5*	1574	*92,4*	4102	*61,3*	*11038*	*54,0*
5.	Nisip, calcar	5	*2,9*	0	*0*	179	*4,9*	891	*10,9*	6	*0,4*	491	*7,4*	*1572*	*7,8*
6.	Nisip, calcar, mică	20	*11,7*	0	*0*	71	*2,0*	902	*11,0*	10	*0,6*	528	*7,8*	*1531*	*7,5*
7.	Nisip, calcar, scoici	0	*0*	0	*0*	0	*0*	1	*0,1*	0	*0*	5	*0,05*	*6*	*0,04*
8.	Nisip, mică	18	*10,5*	0	*0*	388	*10,6*	3999	*48,8*	87	*5,1*	1481	*22,1*	*5973*	*29,2*
9.	Nisip, piroxen	0	*0*	0	*0*	3	*0,1*	9	*0,1*	0	*0*	13	*0,1*	*25*	*0,1*
10.	Nisip, piroxen, mică	11	*6,4*	0	*0*	2	*0,1*	10	*0,1*	0	*0*	9	*0,1*	*32*	*0,1*
11.	Nisip, scoici, mică	1	*0,6*	0	*0*	3	*0,1*	12	*0,2*	0	*0*	3	*0,05*	*19*	*0,1*
12.	Pietriş	1	*0,6*	0	*0*	7	*0,2*	0	*0*	2	*0,1*	1	*0,05*	*11*	*0,05*
13.	Piroxen	2	*1,2*	0	*0*	7	*0,2*	0	*0*	0	*0*	5	*0,05*	*14*	*0,05*
14.	Piroxen,calcar	17	*10,0*	0	*0*	4	*0,1*	0	*0*	4	*0,2*	0	*0*	*25*	*0,1*
15.	Şamotă	7	*4,1*	0	*0*	0	*0*	0	*0*	1	*0,1*	0	*0*	*8*	*0,05*
16.	Scoici	0	*0*	12	*17,4*	0	*0*	0	*0*	0	*0*	2	*0,05*	*14*	*0,05*
17.	Total eşantion	171	*100*	69	*100*	3627	*100*	8178	*100*	1703	*100*	6677	*100*	*20425*	*100*
18.	Date eşantion	171	*58,8*	69	*33,3*	3627	*50,9*	8178	*88,6*	1703	*56,0*	6677	*84,0*	*20425*	*73,3*
19.	Date neanalizate	120	*41,2*	140	*67,7*	3494	*49,1*	1064	*11,4*	1338	*44,0*	1275	*16,0*	*7431*	*26,7*
20.	*Total*	291	*100*	209	*100*	7121	*100*	9242	*100*	3041	*100*	7952	*100*	*27856*	*100*

Tabelul nr. 20. **Date statistice privind culoarea feţei exterioare a ceramicii moldoveneşti**

Nr.	Culoarea	Ceramică moldovenească													
		Lucrată manual		ultim. sfert sec. XIV		I jum. sec. XV		II jum. sec. XV		sec. XVI		Strat		Total	
		Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%
1.	Cenuşie	142	*49,1*	172	*82,3*	6465	*91,0*	8106	*88,1*	2729	*89,9*	6951	*88,0*	*24565*	*88,5*
2.	Cenuşie-brună	17	*5,9*	2	*1,0*	88	*1,2*	69	*0,7*	139	*4,5*	106	*1,3*	*421*	*1,5*
3.	Cenuşie-roşietică	21	*7,3*	0	*0*	22	*0,3*	146	*1,5*	5	*0,2*	43	*0,5*	*237*	*0,9*
4.	Neagră	12	*4,2*	0	*0*	13	*0,2*	11	*0,1*	2	*0,1*	24	*0,3*	*62*	*0,2*
5.	Brună	27	*9,3*	4	*2,0*	87	*1,2*	96	*1,0*	35	*1,1*	45	*0,5*	*294*	*1,1*
6.	Cafenie	2	*0,7*	0	*0*	75	*1,1*	1	*0,1*	12	*0,4*	7	*0,1*	*97*	*0,3*
7.	Cafenie-deschisă	4	*1,4*	0	*0*	5	*0,1*	10	*0,1*	3	*0,1*	5	*0,1*	*27*	*0,1*
8.	Gălbuie	28	*9,7*	0	*0*	5	*0,1*	4	*0,1*	2	*0,1*	6	*0,1*	*45*	*0,2*
9.	Gălbuie-cenuşie	1	*0,4*	0	*0*	18	*0,3*	0	*0*	3	*0,1*	4	*0,1*	*26*	*0,1*
10.	Gălbuie-roşietică	3	*1,0*	6	*2,8*	29	*0,4*	161	*1,7*	9	*0,3*	76	*1,0*	*284*	*1,0*
11.	Gălbuie-roş.-cen.	0	*0*	1	*0,5*	0	*0*	0	*0*	0	*0*	4	*0,1*	*5*	*0,1*
12.	Roşie	20	*6,8*	15	*7,1*	230	*3,2*	476	*5,2*	68	*2,3*	531	*6,6*	*1340*	*4,7*
13.	Roşie-brună	4	*1,4*	3	*1,4*	23	*0,3*	28	*0,3*	19	*0,6*	28	*0,4*	*105*	*0,4*
14.	Roşie-cărămizie	1	*0,4*	0	*0*	48	*0,6*	92	*1,0*	10	*0,3*	65	*0,8*	*216*	*0,8*
15.	Roşie-negricioasă	7	*2,4*	6	*2,9*	0	*0*	1	*0,1*	0	*0*	1	*0,1*	*15*	*0,1*
16.	Total eşantion	289	*100*	209	*100*	7108	*100*	9201	*100*	3036	*100*	7896	*100*	*27739*	*100*
17.	Total eşantion	289	*99,3*	209	*100*	7108	*99,8*	9201	*99,6*	3036	*99,8*	7896	*99,3*	*27739*	*99,6*
18.	Nedeterminată	2	*0,7*	0	*0*	13	*0,2*	41	*0,4*	5	*0,2*	56	*0,7*	*117*	*0,4*
19.	*Total*	291	*100*	209	*100*	7121	*100*	9242	*100*	3041	*100*	7952	*100*	*27856*	*100*

Tabelul nr. 21. **Date statistice privind ornamentul ceramicii moldoveneşti**

Nr.	Forme de ornament	Ceramică moldovenească													
		Lucrată manual		ultim. sfert sec. XIV		I jum. sec. XV		II jum. sec. XV		sec. XVI		strat		Total	
		Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%
1.	Alveole	3	*13,6*	2	*6,7*	4	*0,6*	7	*0,5*	1	*0,3*	4	*0,4*	21	*0,6*
2.	Brâu	0	*0*	1	*3,3*	6	*0,9*	20	*1,5*	3	*0,9*	9	*1,0*	39	*1,2*
3.	Canelure	2	*9,1*	5	*16,7*	94	*14,0*	706	*51,2*	21	*6,3*	431	*45,6*	1259	*37,2*
4.	Canelure + alte combinaţii	0	*0*	0	*0*	5	*0,7*	24	*1,7*	1	*0,3*	6	*0,7*	36	*1,0*
5.	Crestături	5	*22,7*	0	*0*	0	*0*	4	*0,3*	0	*0*	2	*0,2*	11	*0,3*
6.	Incizii orizontale	3	*13,6*	16	*53,3*	471	*69,9*	463	*33,5*	275	*81,7*	420	*44,5*	1648	*48,7*
7.	Incizii orizontale + alte combinaţii	0	*0*	4	*13,3*	12	*1,8*	9	*0,7*	3	*0,9*	3	*0,3*	31	*0,9*
8.	Incizii vălur.+oriz.	1	*4,6*	2	*6,7*	8	*1,2*	6	*0,4*	0	*0*	0	*0*	17	*0,5*
9.	Incizii vălurite	6	*27,3*	0	*0*	29	*4,3*	56	*4,1*	13	*3,9*	24	*2,5*	128	*3,8*
10.	Incizii valurite + rotiţa	0	*0*	0	*0*	5	*0,7*	34	*2,5*	8	*2,4*	7	*0,7*	54	*1,6*

Nr.	Forme de ornament	Ceramică moldovenească													
		Lucrată manual		ultim. sfert sec. XIV		I jum. sec. XV		II jum. sec. XV		sec. XVI		strat		Total	
		Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%
11.	Rotiță	0	*0*	0	*0*	29	*4,3*	39	*2,8*	9	*2,7*	36	*3,8*	113	*3,3*
12.	Ștamp	2	*9,1*	0	*0*	11	*1,6*	11	*0,8*	2	*0,6*	3	*0,3*	29	*0,9*
13.	Total ornament	22	*100*	30	*100*	674	*100*	1379	*100*	336	*100*	945	*100*	3386	*100*
14.	Cu ornament	22	*7,6*	30	*14,4*	674	*9,5*	1379	*14,9*	336	*11,1*	945	*11,9*	3386	*12,2*
15.	Fără ornament	269	*92,4*	179	*85,6*	6447	*90,5*	7863	*85,1*	2705	*88,9*	7007	*88,1*	24470	*87,8*
16.	*Total ceramică*	291	*100*	209	*100*	7121	*100*	9242	*100*	3041	*100*	7952	*100*	27856	*100*

Tabelul nr. 22. **Date statistice privind forma buzelor ceramicii moldoveneşti**

Nr.	Buze	Ceramică moldovenească													
		Lucrată manual		ultim. sfert sec. XIV		I jum. sec. XV		II jum. sec. XV		sec. XVI		strat		Total	
		Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%	Can	%
1.	Șănțuire pentru capac	4	*25,0*	14	*63,6*	670	*84,0*	854	*91,5*	313	*82,4*	815	*87,1*	*2670*	*86,6*
2.	Răsfrântă uniform	6	*37,6*	5	*22,7*	53	*6,6*	29	*3,2*	34	*8,9*	45	*4,8*	*172*	*5,6*
3.	Răsfrântă îngroşată	1	*6,2*	0	*0*	17	*2,1*	14	*1,5*	3	*0,8*	23	*2,5*	*58*	*1,9*
4.	Răsfrântă, margine ascuțită	1	*6,2*	0	*0*	1	*0,1*	3	*0,3*	0	*0*	0	*0*	*5*	*0,2*
5.	Răsfrântă, margine-guler	0	*0*	0	*0*	1	*0,1*	1	*0,1*	1	*0,3*	1	*0,1*	*4*	*0,1*
6.	Plată, unghi 90	0	*0*	0	*0*	5	*0,6*	1	*0,1*	0	*0*	0	*0*	*6*	*0,2*
7.	Plată, Marcoteț	0	*0*	0	*0*	14	*1,8*	3	*0,3*	8	*2,1*	10	*1,1*	*35*	*1,1*
8.	Înclinată	4	*25,0*	1	*4,6*	22	*2,8*	21	*2,3*	14	*3,7*	34	*3,6*	*96*	*3,1*
9.	Verticală rotungită	0	*0*	2	*9,1*	12	*1,5*	4	*0,4*	4	*1,0*	6	*0,6*	*28*	*0,9*
10.	Verticală îngroşată	0	*0*	0	*0*	0	*0*	1	*0,1*	0	*0*	2	*0,2*	*3*	*0,1*
11.	Verticală plată	0	*0*	0	*0*	1	*0,1*	1	*0,1*	1	*0,3*	0	*0*	*3*	*0,1*
12.	Verticală tăiată oblic	0	*0*	0	*0*	2	*0,3*	1	*0,1*	2	*0,5*	0	*0*	*5*	*0,1*
13.	Total eşantion	16	*100*	22	*100*	798	*100*	933	*100*	380	*100*	936	*100*	*3085*	*100*
14.	Eşantion buze	16	*88,9*	22	*78,6*	798	*81,9*	933	*96,0*	380	*83,3*	936	*93,4*	*3085*	*89,4*
15.	Nedeterminate	2	*11,1*	6	*21,4*	176	*18,1*	38	*4,0*	76	*16,7*	66	*6,6*	*364*	*10,6*
16.	Total	18	*100*	28	*100*	974	*100*	971	*100*	456	*100*	1002	*100*	*3449*	*100*

12. MONEDE

În timpul săpăturilor arheologice din 1996-2001, în total, au fost descoperite 52 monede, inclusiv 43 provenite din complexe închise şi 9 din stratul de cultură. Monedele datează din secolul XIV (37%) şi secolul XV (63%). Piesele monetare provin din patru ţări: Hoarda de Aur – 19 piese (37%), Caffa – 1 piesă (2%), Moldova – 29 piese (56%), Polonia – 1 monedă (2%), nedeterminate – 2 monede (2%).

1. **Hoarda de Aur**, 19 monede, dintre care 16 de aramă şi 3 din argint:
   - Monedele de aramă se împart în trei grupe: a) tip rozetă – 10 monede datate între anii 1351-1381, b) tip Şehr al-Cedid – 5 monede, datate între anii 1366-1369 şi c) piese monetiforme – 1 monedă din anii 1366-1369;
   - Monedele de argint se împart în două grupe: a) dirhemi de la hanul Uzbek (1313-1341) – 2 piese, inclusiv una cu contramarcă şi b) dirhemi de la hanul Toktamâş (1378-1395) – 1 piesă.

2. **Caffa (Crimeea)** – 1 aspru genovezo-tătărăsc (1419-1433).

3. **Moldova** – 29 monede:
   - Alexandru cel Bun (1400-1432): 15 monede, inclusiv 7 semigroşi de aramă, 3 semigroşi de argint, 4 groşi de aramă şi 1 groş dublu de argint;
   - Iliaş şi Ştefan (1436-1442) – 1 dublu groş de argint;
   - Iliaş (1436-1442) – 5 monede de argint, inclusiv 2 semigroşi de aramă, 1 groş de argint şi 2 groşi dubli de argint;
   - Ştefan al II-lea (1442-1448) – 6 monede de argint, inclusiv 2 semigroşi de argint, 1 semigroş de aramă, 2 groşi de argint şi 1 groş de aramă;
   - Fals moldovenesc după Murad II (1421-1444) – 1 monedă de argint;
   - Ştefan cel Mare (1457-1504) – 1 groş de argint.

4. **Polonia**, Jan Olbracht (1492-1501) – 1 semigroş de argint.

Analiza datelor numismatice arată că în partea de sud-vest a citadelei medievale predomină monedele datate în prima jumătate a secolului XV, în total 27 piese (56%), urmate de monedele din perioada Hoardei de Aur, de la mijlocul – a doua jumătate a secolului XIV – 19 piese (40%) şi monedele din a doua jumătate a secolului XV – 2 monede (4%). În acest context, se remarcă predominarea în sectorul dat a monedelor din perioada de la mijlocul secolului XIV până la mijlocul secolului XV, ponderea neînsemnată a emisiunilor monetare din a doua jumătate a secolului XV şi lipsa totală a monedelor din secolele XVI şi XVII. Remarcăm că datele numismatice în mare parte reflectă tabloul arheologic urmărit pe parcursul săpăturilor din anii 1996-2001, în acest sector, în baza descoperirilor ceramice. În acelaşi timp, constatăm că tabloul arheologic destul de bogat din a doua jumătate a secolului XV nu concordă cu materiale numismatice de epocă, acestea practic lipsind. Or, o asemenea situaţie se înscrie în tabloul numismatic general de la Orheiul Vechi. Astfel, în conformitate cu unele date numismatice generale [Abâzova, Bârnea, Nudelman – 1982, p. 63-64, 91], din 89 monede din secolul XV descoperite la Orheiul Vechi, pieselor din prima jumătate a secolului respectiv le revenea 77%, iar celor din a doua jumătate a secolului dat le revenea – 23%. Această tendinţă este confirmată şi de descoperirile ulterioare de la Orheiul Vechi [Travchin – 1998; 1999].

Monedele descoperite în stratul de cultură poartă următoarele caracteristici:

1. Hoarda de Aur, 1351-1381, tip rozetă, aramă, greutatea – 1,9 grame, sectorul nr. 79 – depistată în stratul de construcţie al citadelei de piatră, caroul D4, repere: 0, 74 m de la latura de nord şi 0,47 m de la latura de est, adâncimea – 0,25 m.
2. Hoarda de Aur, 1351-1381, tip rozetă, aramă, greutatea – 2,9 grame, sectorul nr. 76, *pass*.
3. Hoarda de Aur, 1351-1381, tip rozetă, aramă, greutatea – 1,72 grame, sectorul nr. 76, carou T9, repere: 0,52 m de la latura de sud şi 0, 59 m de la latura de est, adâncimea – 0,28 m.
4. Hoarda de Aur, Saray al-Cedid, după 1352-1353, tip rozetă, aramă, greutatea – 1,87 grame, sectorul nr. 76, *pass*.
5. Hoarda de Aur, Saray al-Cedid, după 1352-1353, tip rozetă, aramă, greutatea – 1,95 grame, sectorul nr. 76, *pass*.
6. Moldova, Alexandru cel Bun, 1400-1432, aramă, semigroş, greutatea – 0,67 grame, Sectorul nr. 76, caroul R4, repere: 0,80 m de la latura de vest şi 0,18 m de la latura de sud, adâncimea – 0,40 m.

7. Moldova, Alexandru cel Bun, 1400-1432, aramă, semigroş, greutatea – 0,74 grame, Sectorul nr. 76, caroul F9, repere: 0,85 de la latura de nord şi 0,02 m de la latura de est, adâncimea – 0,34 m.
8. Moldova, Ştefan al II-lea, 1433-1447, aramă, semigroş, greutatea – 0,50 grame, Sectorul nr. 76, *pass*.
9. Moldova, Iliaş I şi Ştefan al II-lea, 1436-1442, argint, dublu groş, greutatea – 1,18 grame, Sectorul nr. 76, caroul F2, repere: 0,71 m de la latura de nord şi 0,32 m de la latura de vest, adâncimea – 0,41 m.

13. CATALOGUL OBIECTELOR

(Ludmila BACUMENCO)

Cercetările arheologice ample, efectuate în cadrul rezervației arheologice „Oraşul medieval Orheiul Vechi" între anii 1996 şi 2001, au dus la excavarea unui material arheologic deosebit de bogat şi divers, relevant atât pentru resursele naturale şi nivelul de dezvoltare al aşezării, cât şi pentru relațiile acestui teritoriu cu alte spații etno-culturale.

Analiza atentă a materialului descoperit ne permite să încercăm reconstituirea modului de viață, oferindu-ne informații importante despre activitățile economice principale (agricultură, meşteşugărit, comerț) şi despre cele complementare (vânat, pescuit), ca şi despre unele aspecte ale vieții spirituale.

Pe lângă vasta colecție de ceramică, au fost descoperite 744 de obiecte de inventar, confecționate din diverse materiale (fier, fontă, aramă, bronz, plumb, sticlă, piatră, lut, os), între care obiecte de uz curent, unelte, armament, echipament militar şi harnaşament, monede, accesorii vestimentare şi piese de podoabă ş.a. În afară de acestea, au mai fost recoltate 250 de cuie de fier, 104 fragmente de la ceaune de fontă, 6 052 oase de animale şi 27 fragmente de zgură de fier.

Catalogul selectiv, prezentat în continuare, cuprinde un eşantion de 424 de obiecte, datate în secolele XIV-XVII, care contribuie la întregirea tabloului general al vestigiilor medievale din aşezarea Orheiul Vechi. Ne-am propus, astfel, să oferim o imagine de ansamblu asupra materialului arheologic descoperit în anii 1996-2001 în complexele datate în secolele XIV-XVII şi conservate în colecțiile Complexului muzeal „Oraşul medieval Orheiul Vechi" din satul Butuceni, județul Orhei. Numărul mare al obiectelor incluse în catalog ne-a obligat la o departajare pe sectoare, amplasate în modul următor: Sectorul 71 – pe latura zidului de vest, de la contrafort până la turnul din colțul de sud-vest al cetății; Sectorul 72 – lângă zidul de est, la sud de turnul din colțul de nord-est al cetății; Sectorul 75 – lângă zidul de vest al cetății, la sud de turnul din colțul de nord-vest al cetății şi Sectorul 76 în incintă pe latura zidului de sud al cetății**.** Alte date referitoare la aceste sectoare se conțin în paginile monografiei de față.

Descrierea obiectelor se leagă de complexele în care au fost făcute descoperirile, respectiv, ținându-se cont de următorii parametri: materia primă (fier, fontă, aramă, piatră, lut, os), tehnica executării, forma, culoarea, dimensiunile etc. Majoritatea pieselor incluse în catalog sunt însoțite de ilustrație. Unele categorii de obiecte, cum ar fi cuțitele, cataramele ş. a., au fost prezentate după tipologia stabilită de autorii monografiei oraşului Baia [vezi: Neamțu, Neamțu, Cheptea – 1980; 1984].

Catalogul de mai jos impune atenției unele obiecte interesante, care constituie valori în sine, precum ar fi, spre exemplu, cele două tunuri din bronz, centura de piele cu limbă pe care a fost reprezentată scena luptei Sfântului Gheorghe cu balaurul ş.a.

Pentru a putea conferi un plus de cursivitate textului şi a evita repetițiile inerente unui catalog, am recurs la anumite abrevieri: locul descoperirii = „Loc. desc.”; complexul = „compl.”; adâncimea = „ad.”; lungimea = „lg.”; lungimea maximală = „lg. max.”; lățimea = „lț.”; înălțimea = „h.”; grosimea = „gr.”; diametrul = „d.”.

I. SECTORUL 71

I.1. Complexul nr. 12

1. ***Țeavă de apeduct*** (fig. 82,7), lucrată din pastă de lut, ardere oxidantă. Dimensiuni: lg. = 40,0 cm, d. capetelor = 11,7 cm şi 8,6 cm. Loc. desc.: compl. 12.

I.2. Complexul nr. 15

2. ***Aplică antropomorfă*** (fig. 81,3), realizată stilizat, este lucrată dintr-o plăcuță de aramă, care evidențiază capul, mâinile, corpul şi picioarele. Dimensiuni: lg.= 4,4 cm, lț.= 2,1 cm, gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 15-b, ad.= 1,44 m.
3. ***Inel de tâmplă*** (fig. 81,7), lucrat din sârmă de aramă. Suprafața este oxidată. Dimensiuni: d.= 2,1 cm, gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 15, ad. 1,00 m.
4. ***Urechiuşă de prindere***, a fost confecționată din fier. Dimensiuni: lg.= 2,6 cm, lț.=1,2 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 15, ad.=1,81 m.
5. ***Cute*** (fig. 82,1), lucrată din gresie de culoare cenuşie, are o suprafață şlefuită. Dimensiuni: lg.= 8,0 cm, lț.= 6,5 cm, gr.= 3,3 cm. Loc. desc.: compl. 15, ad.= 0,97 m.
6. ***Obiect din ceramică*** (fig. 82,2), confecționat din peretele unui vas de lut de tip Hoardă de Aur. Are o formă patrulateră. Dimensiuni: lg.= 3,8 cm, lț.= 2,8 cm, gr.= 0,8 cm. Loc. desc.: compl. 15, ad.= 1,83 m.

I.3. Complexul nr. 18

7. ***Verigă din fier*** (fig. 82,5). Obiectul s-a păstrat fragmentar. Dimensiuni: d.= cca 6,0 cm, lț.=1,3 cm, gr.= 0,2-0,3 cm. Loc. desc.: compl. 18, ad.= 1,84 m.

8. ***Obiect din fier***, are suprafaţa puternic oxidată. Pe aceasta s-au putut observa resturi de lemn putrezit. Dimensiuni: lg.= 9,5 cm, lţ.= 1,0-2,9 cm, gr.= 5,0-1,2 cm. Loc. desc.: compl. 18, ad.= 2,22 m.

I.4. Stratul de cultură

9. ***Aplică antropomorfă*** (fig. 81,2), lucrată stilizat din placă de aramă. Dimensiuni: lg.= 4,7 cm, lţ.= 3,1 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: caroul A5, ad.= 1,15 m.
10. ***Lacăt*** (fig. 81,4). Lucrat din fier, are o formă cilindrică. Dimensiuni: lg.= 4,0 cm, lţ.= 4,4 cm, gr.= 2,4 cm, d. cilindrului = 2,4 cm. Loc. desc.: caroul M13, ad.= 0,50 m.
11. ***Obiect din fier*** (fig. 82,3). Piesa este plată, are o formă ovală. La capete are două perforaţii circulare, iar la centru una patrulateră. Dimensiuni: lg.= 5,8 cm, lţ.= 5,0 cm, gr.= 0,35 cm. Loc. desc.: caroul H4, ad.= 0,44 m.
12. ***Obiect din fier*** (fig. 81,9). Reprezintă fragmentul unei bare. Dimensiuni: lg.= 2,2 cm, lţ.= 0,3-1,4 cm, gr.= 0,3-0,4 cm. Loc. desc.: caroul G4, ad.= 0,56 m.
13. ***Cuţit din fier*** (fig. 81,10). Dimensiuni: lg.= 9,5 cm, lţ.= 1,3 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul G1, ad.= 0,63 m.
14. ***Cute***. Piesa a fost lucrată din gresie, este plată, are o formă rectangulară. La unul din capete prezintă o perforaţie cu diametrul de 0,4 cm. Alte dimensiuni: lg.= 4,7 cm, lţ.= 2,7 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: caroul D5, ad.= 0,40 m.
15. ***Vas de lut cu urme de reparaţie*** (fig. 82,4). Reprezintă un fragment de perete a unui vas tipic Hoardă de Aur de culoare gălbuie-roşiatică. Loc. desc.: caroul D2, ad.= 0,89 m.
16. ***Ceaun din fontă*** (fig. 82,6). Păstrat fragmentar (buza cu mâner). Buza are gr.= 1,0 cm. Dimensiunile mânerului: lg. = 7,0 cm, lţ.= 1,5 cm. Loc. desc.: caroul B4, ad.= 0,98 m.

II. SECTORUL 72

II.1. Complexul nr. 11

17. ***Obiect din fier*** (fig. 81,12), lucrat dintr-o bară aplatizată cu două perforaţii la capete. Dimensiuni: lg.= 11,0 cm, lţ.= 0,9-2,3 cm, gr.= 0,5 cm, d. perforaţiilor = 1,0 cm. Loc. desc.: compl. 11-a, ad.= 1,50 m.

II.2. Mormântul nr. 20

18. ***Centură din piele***. Piesa este fragmentară: au fost găsite trei fragmente ale centurii cu lungimea de 7,5 cm, 9,0 cm şi 17,6 cm, lţ.= 3,0 cm şi gr.= 0,02 cm. Pe suprafaţa centurii au fost prinse aplice din aramă de două tipuri. Primul tip de aplică reprezintă o „floare" cu trei petale circulare, având o perforaţie în centru şi prinsă de centură cu şase nituri care au şi ele un anumit rol decorativ. Acestea au d.= 2,8 cm şi gr.= 0,03 cm. Al doilea tip de aplică are o formă circulară, cu perforaţie în centru şi şase spiţe care se unesc cu un cerc exterior. Ele au d. exterior = 3,4 cm şi gr.= 0,02 cm. Partea semnificativă a piesei o reprezintă limba de centură care are o formă rectangulară, la unul din capete fiind rotunjită. Pe suprafaţa ei a fost gravată scena Sf. Gheorghe pedestru cu suliţă în mâini, ucigând balaurul.

Dimensiunile limbii de centură sunt de 6,8×3,3 cm. Loc. desc.: mormântul nr. 20 din necropola medievală, ad.= 0,42 m.

III. SECTORUL 75

III.1. Complexul nr. 19 (şanţul de vest)

19. ***Verigă*** (fig. 100,5). Piesa a fost realizată dintr-o bară de fier, care are un profil de formă circulară. Este elementul unei piese de harnaşament, prevăzută, probabil, pentru unirea zăbalei. Dimensiuni: lţ.= 4,8 cm, gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 19, caroul E6, ad.= 2,00 m.
20. ***Cheie*** (fig. 100,3). Obiectul, lucrat din fier, are o formă rectangulară. În partea mediană este uşor evazată. Capătul superior al piesei este străpuns de o perforaţie ovoidală de 0,5×0,3 cm, iar cel opus este rupt. Dimensiuni: lg. maximă = 7,5 cm, lţ. la extremităţi = 0,6 cm şi 1,0 cm la centru, gr.= 0,3-0,5 cm. Loc. desc.: compl. 19, caroul D5, ad.= 1,28 m.
21. ***Placă din aramă*** (fig. 85,4), are profilul de o formă rectangulară. Suprafaţa este acoperită cu o patină de culoare verde. Dimensiuni: lg.= 2,5 cm, lţ.= 0,8 cm, gr.= 0,05 cm. Piesa poate fi considerată obiect de podoabă. Loc. desc.: caroul D3, ad.= 2,11 m.
22. ***Obiect din fier*** (fig. 85, 5), reprezintă o sârmă împletită la o extremitate, iar la alta este îndoită în buclă. Dimensiuni: lg.= 28,0 cm, d. sârmei = 0,5 cm, d. buclei = 2,5 cm, lungimea părţii împletite = 9,5 cm. Loc. desc.: caroul F7, ad.= 1,54 m.

IV. SECTORUL 76

IV.1. Complexul nr. 24-a

23. ***Inel*** (fig. 87,5) este confecţionat din fier şi are dimensiunile: d.= 3,4 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T6, ad.= 0,80 m.
24. ***Inel*** (fig. 87,6), confecţionat din fier are pe suprafaţă o proeminenţă. Dimensiuni: d.= 2,4 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U7, ad.= 1,45 m.
25. ***Lamă de cuţit*** (fig. 88,6), confecţionată din fier. Dimensiuni: lg.= 10,7 cm, lţ.= 1,6 cm, gr.= 0,1-0,4 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,30 m.
26. ***Cuţit*** (fig. 100,2), confecţionat din fier, are în secţiune o formă triunghiulară. Dimensiuni: lg. lamei = 5,8 cm, lţ. vârfului= 0,3 cm şi 2,0 cm la capăt, gr. tăişului = 0,05 cm, gr. spinării= 0,2 cm. Peduncul, din care s-a păstrat 1,5 cm lungime, are lţ.= 0,9 cm şi gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U8, ad.= 0,55 m.
27. ***Cuţit*** (fig. 100,6), este confecţionat din fier. Profilul mânerului este rectangular. Lama cuţitului este ruptă. Dimensiuni: lţ.= 1,2 -1,8 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T8, ad.= 0,57.
28. ***Placă din fier*** (fig. 87,1). Obiectul are o formă rectangulară în profil. Din cauza corodării dimensiunile lui nu pot fi determinate, cu excepţia grosimii care este de 0,1 cm. Pe suprafaţa ei sunt plasate câte două nituri din aramă. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,10 m.

29. ***Placă din fier*** (fig. 100,4), are în secțiune o formă rectangulară. Dimensiuni: lg.=6,1 cm, lț.= 0,9-1,3 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul V8, ad.= 0,44 m.
30. ***Piron*** (fig. 87,11) este confecționat din fier. Corpul are o formă rectangulară în profil, iar floarea are o formă neregulată. Dimensiuni: gr.= 0,6 cm. lg.= 7,5 cm, lț.= 0,8 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,00 m.
31. ***Fierăstrău*** (fig. 87,2), este confecționat din fier, are lg.=0,3 cm şi gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U7, ad.= 1,25 m.
32. ***Burghiu*** (fig. 87,9) este confecționat din fier, are profilul rectangular. În partea inferioară acesta prezintă zimți mărunți. Dimensiuni: lg.= 9 cm, lț.= 0,8 cm şi gr.= 0,8 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T6, ad.= 0,62 m.
33. ***Perforator*** (fig. 88,8), confecționat din fier, are secțiunea rectangulară. Vârful obiectului este îndoit. Dimensiuni: lț.= 0,15-0,6 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 0,69 m.
34. ***Perforator*** (fig. 88,9), confecționat din fier, are profilul rectangular. Una dintre extremități este ascuțită şi îndoită. Dimensiuni: lg.= 8,8 cm, lț.= 0,7 cm, gr.= 0,3-0,5 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 0,76 m.
35. ***Perforator*** (fig. 100,8), confecționat din fier, este rectangular în secțiune. Unul din capete este rupt. Dimensiuni: lg.= 7,4 cm, lț.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 24-b, caroul R6, ad.= 0,40 m.
36. ***Foarfece*** (fig. 88,2), confecționat din fier, aflat în stare bună de conservare, cu excepția uneia dintre extremități care este ruptă. Obiectul are urme de nituire în două locuri la o distanță de 0,6 cm unul de altul. Suprafața este puternic oxidată, fapt ce nu a afectat forma şi dimensiunile piesei. Dimensiuni: gr. lamei = 0,05-0,20 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U6, ad.= 0,25 m.
37. ***Mâner de foarfece*** (fig. 88,4), confecționat din fier, are orificiul pentru deget de o formă ovală. Dimensiuni: lg.= 3,2 cm, lț.= 2,2 cm, gr. mânerului = 0,15-0,2 cm, lț. lamei = 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U7, ad.= 0,50 m.
38. ***Fragment de foarfece*** (fig. 88,1), confecționat din fier, obiectul are lipsă un mâner. Dimensiuni: lg. obiectului = 13,0 cm. lg. lamei = 6,5 cm, lț.= 0,2-1,0 cm, gr.= 0,20 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 0,60 m.
39. ***Mâner de foarfece*** **(**fig. 88,3), confecționat din fier, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 5,7 cm, lț.= 0,4 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 0,55 m.
40. ***Vârf de suliță*** (fig. 87,10), confecționat din fier, are o formă romboidală. Dimensiuni: lg.= 7,4 cm, baza are d.= 1,3 m, la centru – 1,0 cm, vârful are gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U7, ad.= 0,4 m.
41. ***Cârlig***, confecționat din fier, are o formă rectangulară în secțiune. Dimensiuni: h.=5,6, lț.= 0,4-0,6 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T6, ad.= 0,2 m.
42. ***Obiect din fier*** (fig. 88,10), are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 8,5 cm, lț.= 0,3-0,6 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T6, ad.= 0,20 – 0,40 m.
43. ***Obiect din fier*** (fig. 87,12). Piesa, în forma literei „T", a fost confecționată din fier. În secțiune are o formă rectangulară, dimensiunile ei fiind: lg.= 3,1 cm, lț. barei de sus = 1,8 cm, lț. barei verticale = 0,2-0,7 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 0,55 m.

44. ***Obiect din fier*** (fig. 87,3). Piesa are o formă neregulată. Suprafaţa ei este oxidată. lg.= 4,2 cm, lţ.= 2,3 cm, gr.= 1,4 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T6, ad.= 1,23 m.
45. ***Obiect din fier*** (fig. 100,1), are o formă neregulată. Unul dintre capetele piesei este aplatizat şi evazat, iar altul, care poate fi pedunculul, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg. max.= 8,9 cm, gr.= 0,2-0,5 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U8, ad.= 0,68 m.
46. ***Buză de ceaun***, realizat din fontă, cu profilul oblic. Dimensiuni: gr.= 0,9 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T8, ad.= 0,30 m.
47. ***Buză de ceaun***, realizat din fontă, cu profil vertical. Buza vasului are gr.= 0,6 cm. Suprafaţa este corodată. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul V8, ad.= 1,44 m.
48. ***Buză de ceaun***, confecţionat din fontă, are profilul vertical. Dimensiuni: gr.= 0,8 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,62 m.
49. ***Buză de ceaun***, confecţionat din fontă, are profilul drept şi gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, carourile T7-U7, ad.= 1,00 m.
50. ***Buză de ceaun***, confecţionat din fontă, are profilul drept şi gr.= 0,8 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, carourile T7-U7, ad.= 1,00 m.
51. ***Buză de ceaun***, confecţionat din fontă, are profilul drept şi gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,30 m.
52. ***Buză de ceaun***, confecţionat din fontă, are profilul drept şi gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T6, ad.= 0,86 m.
53. ***Buză de ceaun***, confecţionat din fontă, are profilul drept şi gr.= 1,0 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U7, ad.= 1,37 m.
54. ***Obiect din aramă*** (fig. 87,8), are o formă rectangulară. Suprafaţa piesei este acoperită cu un strat de patină verzuie. Dimensiuni: lg.= 1,4 cm, lţ.= 1,3 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,30 m.
55. ***Oglindă*** (fig. 87,4), confecţionată din bronz, are o formă circulară. Partea exterioară a suprafeţei oglinzii este netedă, iar cea interioară este ornamentată cu linii incizate dispuse orizontal. Suprafaţa oglinzii este acoperită cu un strat de patină de culoare cenuşiu-verzuie. Dimensiuni: d.= 2,1 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U7, ad.= 0,40 m.
56. ***Placă din aramă*** (fig. 100,7), are o formă pătrată. Dimensiuni: lg.= 2,0 cm, lţ.= 2,2 cm, gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U8, ad.= 0,50 m.
57. ***Fragment de sticlă*** (fig. 87,7), de culoare verde-deschisă cu depuneri de bronz. Dimensiuni: gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,30 m.
58. ***Fragment de sticlă*** străvezie cu gr.= 0,2 cm. Suprafaţa piesei este acoperită cu depuneri de bronz. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T5, ad.= 0,46 m.
59. ***Cute*** (fig. 83,1). Piesa este confecţionată din gresie de culoare cenuşie şi are o formă rectangulară. Dimensiuni: lg.= 10,0 cm, lţ.= 7,4 cm şi gr.= 2,9 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,32 m.
60. ***Cute*** (fig. 83,8). Obiectul, confecţionat din gresie de culoare cenuşie, are o formă rectangulară în profil. Dimensiuni: lg.= 6,7 cm, lţ.=3,4 cm, gr.= 2,9 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U7, ad.= 1,70 m.
61. ***Cute***, confecţionată din gresie de culoare cenuşie, are o formă triunghiulară. Dimensiuni: lg.= 14 cm, lţ.= 8,0 cm, gr.= 4,4 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 1,90 m.

62. ***Cute***, confecționată din gresie, are o formă rectangulară. Dimensiuni: lg.= 8,4 cm, lț.= 6,3 cm, h.= 3,2 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U8, ad.= 0,29 m.
63. ***Măciucă*** (fig. 83,7). Obiectul, lucrat din piatră tare, este bine şlefuit, are o formă cilindrică cu d.= 4,7 cm şi h.= 5,8 cm. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul U7, ad.= 1,73 m.
64. ***Lamă de silex***, de culoare cenuşie, are o formă neregulată. Dimensiuni: lg.= 3,1 cm, lț.= 2,0 cm, gr.= 0,10-1,40. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T6, ad.= 0,93 m.
65. ***Corn de cerb*** (fig. 89,2), cu suprafața bine şlefuită. Dimensiuni: lg.= 8,4 cm, d.= 0,4 cm la vârf şi 1,8 cm la bază. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T6, ad.= 0,69 m.
66. ***Corn de cerb*** (fig. 89,3), bine şlefuit, are lg.= 20,6 cm, d.= 0,4 cm la vârf şi 2,6 cm la bază. Loc. desc.: compl. 24-a, caroul T7, ad.= 0,42 m.

IV.2. Complexul nr. 24-b

67. ***Obiect din fier*** (fig. 88,7), asemănător cu un vârf de săgeată. Are lg.= 3,6 cm, lț.=2,0 cm, gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 24-b, caroul S5, ad.= 0,46 m.
68. ***Cărămidă cu semn*** (fig. 90,1). Piesa este aproape rectangulară, are o culoare brună-roşiatică. Pe una din părți se poate vedea un imprimeu în forma literei „Y". Dimensiuni: gr.= 5 cm. Alte dimensiuni nu pot fi determinate din cauza stării de fragmentare. Loc. desc.: compl. 24-b, caroul S6, ad.= 0,3 m.

IV.3. Complexul nr. 25

69. ***Inel*** (fig. 93,4), confecționat din aramă, este în stare bună de conservare. Pe partea exterioară se poate observa un decor realizat prin incizii orizontale. Suprafața este acoperită cu un strat de patină verde. Dimensiuni: d.= 2,4 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J4, ad.= 0,50 m.
70. ***Fragment de pinten*** (fig. 91,10), lucrat din fier, are picioruşul rotunjit. Profilul piesei este circular. Dimensiuni: h.= 7,2 cm, d. la bază = 0,4-0,6 cm. Ramificația are 2,5×0,4 cm. Loc. desc.: compl. 25.
71. ***Scoabă*** (fig. 91,1), confecționat dintr-o bară de fier, care formează în partea superioară o buclă cu diametrul de 1,8 cm. Bara are profilul rectangular. Unul din capete este îndoit sub un unghi de 20 grade. Dimensiuni: lg.= 11,0 cm, lț.= 1,3 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J5, ad.= 0,62 m.
72. ***Kern*** (fig. 91,8). Piesa este confecționată din fier, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.max.= 9,5 cm, gr. bazei = 0,9 cm. Floarea are dimensiunile: lg.= 2,7 cm, lț.= 1,7 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J5, ad.= 0,42 m.
73. ***Cheie*** (fig. 91,2) este confecționată din fier, are profilul bazei rectangular. Una din extremități prezintă o ramificație, iar cealaltă, rotunjită, are o perforație ovală. lg.= 8,0 cm, lț.= 0,5-1,2 cm, gr. 0,2-0,3 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I4, ad.= 0,40 m.
74. ***Perforator*** (fig. 91,3), confecționat din fier, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 9,4 cm, lț.= 0,2-0,6 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I4, ad.= 0,40 m.
75. ***Teacă*** (fig. 93,7), confecționată din fier, la unul din capete este oblică. Piesa este fragmentară. Dimensiuni: gr.= 0,1-0,2 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J4, ad.= 0,36 m.
76. ***Mâner de cuțit*** (fig. 92,2), confecționat din fier, prezintă urme de nituri. Dimensiuni: lg.= 12,4 cm, lț.= 2,2 cm, gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul K6, ad.= 0,14 m.

77. ***Cataramă*** (fig. 92,6), confecţionată din fier, are o formă ovală. Dimensiuni: lg.= 3,0 cm, lţ.= 2,2 cm, gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul K6, ad.= 0,62 m.
78. ***Zăbală*** (fig. 91,4), confecţionată dintr-o bară de fier, care formează în partea superioară prin îndoire o buclă ovală. Dimensiuni: lg.= 7,1 cm, lţ.= l1,5 cm, gr.= 2,1 cm. Capătul obiectului este oblic şi are gr.= 0,7 cm-0,1 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul K6, ad.= 0,45 m.
79. ***Kern*** (fig. 91,7), confecţionat din fier, este rectangular în secţiune. Obiectul are la bază dimensiunile de 1,1- 2,7 cm. Forma florii este aproape rectangulară, având lg.= 5,9 cm, lţ.= 3,4 cm, gr.= 1,4 cm. Obiectul era utilizat, probabil, la realizarea găurilor. Loc. desc.: compl. 25, caroul J5, ad.= 0,43 m.
80. ***Bucşă*** (fig. 91,5), confecţionată din fier, are profilul circular. La unul din capete prezintă două aripioare care au câte un nit. Dimensiuni: lg.= 4,9 cm, lţ.= 2,4 cm, gr. aripioarelor = 0,1 cm, d. bazei = 0,9 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I5, ad.= 0,48 m.
81. ***Placă din fier*** (fig. 93,10), are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 6,1 cm, lţ.= 4,1 cm, gr.= 0,1-0,3 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul H6, ad.= 0,51 m.
82. ***Placă din fier*** (fig. 92,3), ce are un profil rectangular. Dimensiuni: lg.= 6,2 cm, lţ.= 1,4 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J5, ad.= 0,53 m.
83. ***Bară din fier*** (fig. 92,1), are profilul rectangular, este uşor îndoită în partea mediană. Dimensiuni: lg.= 21,7 cm, lţ.= 0,6 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J5, ad.= 0,37 m.
84. ***Obiect din fier*** (fig. 92,5), are o formă neregulată. Dimensiuni: lg.= 4,5 cm, lţ.= 3,1 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J6, ad.= 0,66 m.
85. ***Obiect din fier*** (fig. 91,6), rectangular în secţiune, prezintă la una din extremităţi o aripioară, iar mijlocul este puţin îngroşat. lg. max.= 5,5 cm, lţ.= 0,5-1,0 cm, gr. 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J4, ad.= 0,30
86. ***Obiect din fier*** (fig. 91,9), asemănător cu un cui, confecţionat prin forjare, are profilul rectangular. Floarea este aplatizată. Dimensiuni: h.= 7,0 cm, lţ.= 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I4, ad.= 0,30 m.
87. ***Buză de ceaun*** (fig. 92,7), confecţionat din fontă, are profilul vertical. Dimensiuni: gr.= 0,9 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J6, ad.= 0,67 m.
88. ***Placă din aramă*** (fig. 93,3), de formă neregulată. Suprafaţa ei este acoperită cu patină de o culoare verde. Dimensiuni: lg.= 3,4 cm, lţ.= 2,4 cm, gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J5, ad.= 0,27 m.
89. ***Placă din aramă*** (fig. 93,1), de formă neregulată. Suprafaţa ei este acoperită cu patină de culoare verde. Dimensiuni: lg.= 8,7 cm, lţ.= 5,4 cm, gr.= 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J5, ad.= 0,38 m.
90. ***Placă din aramă*** (fig. 93,2), de formă rectangulară. Suprafaţa ei este acoperită cu patină de culoare verde. Dimensiuni: lg.= 2,7 cm, lţ.= 0,5 cm, gr.= 0,01 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I5, ad.= 0,35 m.
91. ***Greutate din bronz*** (fig. 93,8), de formă neregulată. Piesa este acoperită cu patină de culoare verde. Dimensiuni: d. maxim =3 cm, d. la capete = 0,9-3,0 cm, lg.= 3,4 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I4, ad.= 0,35 m.
92. ***Fragment de sticlă*** (fig. 93,6), are culoare verde. Pe suprafaţa sa are depuneri de bronz. Dimensiuni: gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I6, ad.= 0,45 m.

93. ***Fragment de sticlă***, este străvezie. Dimensiuni: gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I6, ad.= 0,45 m.
94. ***Buza unui vas de sticlă*** (fig. 93,5), de culoare verde. Dimensiuni: gr. buzei= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul H6, ad.= 0,63 m.
95. ***Fragment de marmoră fasonată*** (fig. 93,9), are o formă neregulată. Culoarea este albuie. Dimensiuni: lg.= 5 cm, lț.= 2,8 cm, gr.= 1,0 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J4, ad.= 0,18 m.
96. ***Fusaiolă***, confecționată din pastă de lut de factură medie, având în compoziție nisipul cu granule mari. Piesa are o formă cilindrică. Arderea a fost neuniformă, incompletă şi reducătoare. Culoarea la exterior este cenuşie-brună şi cenuşie în interior şi în secțiune. Obiectul este fragmentar. Dimensiuni: h.= 3,6 cm, d. în partea mediană = 2,0 cm, iar la extremități 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J4, ad.= 0,2 m.
97. ***Fusaiolă***, confecționată din pastă de lut de factură medie, având în compoziție nisip cu granule mari. Piesa are o formă cilindrică. Arderea a fost neuniformă, incompletă, reducătoare. Culoarea este la exterior cenuşiu-brună şi cenuşie în interior şi în secțiune. Dimensiuni: h.= 3,8 cm, d. în partea mediană = 2,5 cm, iar la extremități 0,9-1,0 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul J4, ad.= 0,19 m.
98. ***Fragment de cărămidă*** (fig. 90,4), este rectangulară în secțiune. Culoarea este cenuşiu-roşiatică. Pe una din părți a fost realizată prin imprimare o cruce. Dimensiuni: gr. = 5,4 cm. Loc. desc.: compl. 25, caroul I4, ad.= 0,36 m.
99. ***Corn de cerb*** (fig. 89,1), este bine şlefuit. Dimensiuni: lg.= 14,0 cm, d. vârfului = 0,4 cm şi 2,6 cm la bază. Loc. desc.: compl. 25, caroul J6, ad.= 0,58 m.
100. ***Corn de cerb***, este bine şlefuit. Dimensiuni: lg.= 10,6 cm, d. vârfului 0,9 cm şi 2,9 cm la bază. Loc. desc.: compl. 25, caroul J6, ad.= 0,58 m.

IV.4. Complexul nr. 34

101. ***Fragment de ac de cusut*** (fig. 94,5), confecționat din fier, are o formă rectangulară în secțiune. Dimensiuni: lg. păstrată = 6,7 cm, lț. bazei = 0,3 cm, în partea mediană= 0,2 cm şi 0,1 cm la vârf. Loc. desc.: compl. 34, caroul F5, ad.= 0,36 m.
102. ***Cheie*** (fig. 85,2), confecționată din fier, este formată din două plăci, dispuse perpendicular. Aceste plăci au lg.= 8,0 cm, lț.= 1,0 cm, gr.= 0,3 cm. Mânerul de formă circulară are d.= 2,5 cm. lg. piesei = 10,0 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul F6, ad.= 0,36 m.
103. ***Burghiu*** (fig. 94,4), confecționat din fier, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 7,5 cm, lț.= 0,7 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul D8 , ad.= 0,18 m.
104. ***Cârlig*** (fig. 94,6), confecționat din fier, are o formă rectangulară în secțiune. Dimensiuni: lg.= 7,5 cm, lț.= 0,50 m. Loc. desc.: compl. 34, caroul D9, ad.= 0,30 m.
105. ***Vârf de săgeată din fier*** (fig. 94,2), de formă romboidală, are profilul rectangular. Piesa are h. = 4,0 cm, lț. bazei = 0,6-0,9 cm, la vârf= 0,1 cm, gr.= 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul D6, ad.= 0,23 m.
106. ***Tub de înmănuşare?*** (fig.101,2), confecționat din fier, are forma circulară în profil. Dimensiuni: d = 0,9 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul C6, ad.= 0,50 m.
107. ***Vârf de suliță*** (fig. 85,1), confecționată din fier, are o formă neregulată. Dimensiuni: h.= 9,0 cm, d. bazei= 1,5 cm, gr. vârfului = 0,2-1,2 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul C9, ad.= 0,41 m.

108. ***Cuţit*** (fig. 94,7), confecţionat din fier, are o formă rectangulară. Dimensiunile cuţitului: lg.= 17,9 cm, lţ.= 0,9-1,5 cm; lg. lamei = 8,7 cm, gr. 0,05 cm. lg. mânerului = 9,2 cm, gr.= 0,15 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul D9, ad.= 0,38 m.
109. ***Placă din fier*** (fig. 85,3), are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 5,7 cm, lţ.= 1,4 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul G6, ad.= 0,32 m.
110. ***Placă din fier*** (fig. 95,5), de formă dreptunghiulară, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 8,4 cm, lţ.= 2,9 cm, gr.= 0,4 cm. Obiectul are o perforaţie ovală cu dimensiunile de 0,5×0,3 cm. În aceasta a fost descoperit un cui de fier. Loc. desc.: compl. 34, caroul D6, ad.= 0,28 m.
111. ***Placă din fier*** (fig. 95, 4 şi 3), de formă rectangulară. Dimensiuni: lg.= 7,0 cm, lţ.= 3,0 cm, gr.= 0,5 cm. Placă are o gaură cu d.= 0,4 cm, în care se află un cui de fier. Cuiul are o formă rectangulară în secţiune. lg.= 7,3 cm, lţ.= 1,1-0,2 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul D6, ad.= 0,30 m.
112. ***Obiect din fier*** (fig. 94,1), are o formă neregulată. Dimensiuni: lg.= 22,5 cm, lţ.= 1,6-2,1 cm, gr.= 0,2-0,7 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul C9, ad.= 0,48 m.
113. ***Buză de ceaun*** din fontă, ce are profilul vertical. Dimensiuni: gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul E6, ad.= 0,57 m.
114. ***Buză de ceaun*** (fig. 95,2) din fontă, are profilul vertical. Dimensiuni: gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul D4, ad.= 0,80 m.
115. ***Buză de ceaun*** (fig. 95,1), confecţionată din fontă, este evazată spre exterior. Pe partea interioară a buzei se observă vag o proeminenţă. Vasul avea un suport cu profil rectangular. Dimensiuni: gr. buzei = 0,7 cm, gr. suportului= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul D8, ad.= 0,12 m.
116. ***Placă din aramă*** (fig. 94,3), de formă dreptunghiulară, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 2,2 cm, lţ.= 0,9 cm, gr.= 0,01 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul D9, ad.= 0,23 m.
117. ***Cute*** (fig. 83,6), de formă rectangulară, este confecţionată din gresie de culoare cenuşie. Dimensiuni: lg.= 9,7 cm, lţ.= 4,4 cm, h.= 1,6 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul D4, ad.= 0,90 m.
118. ***Cute*** (fig. 83,3), de formă neregulată, este confecţionată din gresie. Dimensiuni: lg.= 15,0 cm, lţ.= 5,5 cm, h.= 1,5 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul F6, ad.= 0,20 m.
119. ***Cute*** (fig. 83,4), de formă rectangulară, este confecţionată din gresie. Dimensiuni: lg.= 14 cm, lţ.= 7,4 cm, gr.= 2,8 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul E9, ad.= 0,40 m.
120. ***Cute*** (fig. 83,9), de formă rectangulară, este confecţionată din gresie de culoare cenuşie. Dimensiuni: lg.= 6 cm, lţ.= 4,6 cm, gr.= 2,5 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul F7, ad.= 0,33 m.
121. ***Fund de vas cu marcă de olar*** (fig. 101,1), realizat din pastă de lut, ce are în compoziţie nisip de râu. Prin arderea reductibilă a căpătat o culoare cenuşie. Dimensiuni: d.= 8,6 cm, gr.= 1,8 cm. Prezintă interes semnul de olar ce constă dintr-o roată cu şase "spiţe", care au lungimea de 2,8 cm şi grosimea de 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 34, caroul C6, ad.= 0,44 m.

IV.5. Complexul nr. 35

122. ***Fragment de pinten*** (fig. 105,8), a fost confecţionat din fier. Se mai păstrează extremitatea unui braţ, care este aplatizat, străpuns de două orificii care au diametrul de 0,4 cm şi 0,3 cm, amplasate la 0,5 cm unul de altul. Piesa are o formă

rectangulară în secțiune şi face parte din categoria pintenilor cu tijă scurtă şi arcuire lină. Dimensiuni: lț.= 0,7 cm, gr.= 0,2 cm. Capătul păstrat al pintenului are lg.= 2,0 cm, lț.= 1,4 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul C8, ad.= 0,50 m.

123. ***Cui de agățat*** (fig. 105,7), confecționat dintr-o bară de fier, rectangulară în profil, care formează în partea superioară a piesei o buclă în formă de migdală cu dimensiunile de 2,0×0,7 cm. Cealaltă extremitate este îndoită în formă de cârlig. Dimensiuni: h.= 4,4 cm, lț.= 0,5 cm, gr.= 0,4 cm. Piesa este puternic oxidată. Loc. desc.: compl. 35, caroul B9, ad.= 0,80 m.
124. ***Cuțit*** (fig. 105,1), confecționat din fier, are profil triunghiular. Din obiect se mai păstrează mânerul şi un fragment de lamă. Pe mâner se păstrează trei nituri situate la 2,4 cm unul de altul. Între lamă şi mâner se află resturi dintr-o placă de aramă. Dimensiuni: gr.= 0,2-0,5 cm, lț.= 1,6 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul C9, ad.= 0,58 m.
125. ***Tub de înmănuşare*** (fig. 105,3), confecționat din fier, de formă circulară. Dimensiuni: d.= 1,8 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul D7, ad.= 0,47 m.
126. ***Kern*** (fig. 105,6), confecționată din fier, are profilul circular. Floarea este ruptă. D. corpului = 0,7-0,9 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul D7, ad.= 0,37 m.
127. ***Zăbală*** (fig. 105,2), confecționată din fier, este circulară în secțiune, face parte din categoria zăbalelor prevăzute cu verigi. Capătul îngroşat, uşor aplatizat, prezintă un orificiu circular ce servea la prinderea verigii. La celălalt capăt a fost realizată prin îndoire o buclă în formă de migdală. Dimensiuni: lg.= 9,8 cm, d. capătului îngroşat = 1,4 cm, d. capătului cu buclă = 0,9 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul F7, ad.= 0,38 m.
128. ***Obiect din fier*** (fig. 105,5), are profil rectangular şi se îngroaşă spre una din extremități. Dimensiuni: lț. = 0,5 cm, gr.= 0,3 cm, lț. capătului îngroşat = 0,9 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul E7, ad.= 0,38 m.
129. ***Obiect din fier*** (fig. 105,4), are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 4,5 cm, lț.= 1,2 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul C9, ad.= 0,59 m.
130. ***Buză de ceaun***, confecționat din fontă, are profilul vertical. Dimensiuni: gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul F9, ad.= 0,54 m.
131. ***Buză de ceaun***, confecționat din fontă, are trei fațete. Dimensiuni: gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul D8, ad.= 0,21 m.
132. ***Buză de ceaun***, realizat din fontă, are profilul răsfrânt. Dimensiuni: gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul D8, ad.= 0,21 m.
133. ***Buză de ceaun***, confecționat din fontă şi înclinată spre interior. Dimensiuni: gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul F9, ad.= 0,54 m.
134. ***Fund de vas de sticlă***, de culoare albastru-închis. Dimensiuni: d.= 10,0 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul F9, ad.= 0,50 m.
135. ***Cute*** (fig. 101,4), de formă rectangulară, este confecționată din gresie. Dimensiuni: lg.= 3,9 cm, lț.= 4,6 cm, h.= 2,0 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul C8, ad.= 0,32 m.
136. ***Cute*** (fig. 101,5), de formă neregulată, are profilul rectangular şi este confecționată din gresie. lg.= 2,5 cm, lț.= 6,4 cm. Loc. desc.: compl. 35, caroul D9, ad.= 0,5 m.
137. ***Os prelucrat*** (fig. 101,3), are profilul oval. lg.= 9,5 cm. Unul din capete are lț.= 3,0 cm, gr.= 2,8 cm, iar altul lț.= 3,7 cm, gr.= 2,0 cm. În această parte a fost

realizată o perforație de formă ovală cu dimensiunile de 0,8×0,5 cm. Loc. desc.: compl. 35, ad.= 0,28 m.

IV.6. Complexul nr. 36-b

138. ***Scoabă*** (fig. 97,2), a fost confecționată din fier. Face parte din categoria scoabelor în formă de ac. Dimensiuni: lț. barei =0,7 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 36-a, caroul N6, ad.= 0,84 m.
139. ***Cheie*** (fig. 97,1), confecționată din fier, are profilul rectangular. Unul din capete este îndoit în buclă cu diametrul de 1,0 cm. lg.= 6,9 cm, lț.= 0,9 cm, gr.= 0,7 cm. Capătul cu buclă are gr.= 0,3 cm, lț.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 36-a, caroul M6, ad.= 0,97 m.
140. ***Obiect din fier*** (fig. 97,6), are o formă neregulată, prezintă urme de nituire. Dimensiunile piesei şi utilitatea ei nu sunt determinabile. Loc. desc.: compl. 36-a, caroul N6, ad.= 0,92 m.
141. ***Buză de ceaun***, confecționată din fontă, are profilul înclinat spre în interior. Dimensiuni: gr.= 0,8 cm. Loc. desc.: compl. 36-a, caroul N6, ad.= 0,90 m.

IV.7. Complexul nr. 37

142. ***Mâner de cuțit*** (fig. 86,3), are o formă neregulată. Dimensiuni: lg.= 7,2 cm, lț.= 1,4 cm, gr.= 0,4 cm. Placă are două găuri, amplasate la 2,3 cm una de alta. Loc. desc.: compl. 37, caroul U7, ad.= 0,51 m.
143. ***Buză de ceaun*** (fig. 86,1), confecționată din fontă, are profilul vertical. Dimensiuni: gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 37, caroul X6, ad.= 0,75 m.
144. ***Buză de vas din sticlă*** (fig. 86,2), este străvezie cu gr.= 0,03 cm. Loc. desc.: compl. 37, caroul X6, ad.= 0,60 m.
145. ***Cute*** (fig. 86,4), confecționată din gresie, are o formă neregulată, este fragmentară. Dimensiuni: lg.= 5,4 cm, lț.= 4,2 cm, gr.= 1,2 cm. Loc. desc.: compl. 37, caroul X6, ad.= 0,56 m.

IV.8. Complexul nr. 38

146. ***Lacăt din fier*** (fig. 96,1), are o formă patrulateră. Suprafața obiectului este puternic oxidată. Dimensiuni: lg.= 5,0 cm, lț.= 3,2 cm, h.= 2,60 cm. Loc. desc.: compl. 38.

IV.9. Complexul nr. 51

147. ***Lamă de cuțit*** (fig. 97,4), confecționată din fier, are profil triunghiular. lg.= 10,0 cm, lț.= 0,9-1,7 cm, gr.= de 0,1-0,3 cm. S-a păstrat 0,7 cm din mânerul cuțitului cu gr.= 0,3 cm. Suprafața piesei este acoperită cu un strat de oxid de fier. Loc. desc.: compl. 51, caroul C5, ad.= 1,06 m.
148. ***Lamă de cuțit*** (fig. 97,5), confecționată din fier, are o formă triunghiulară în secțiune. Lama cuțitului are lg.= 8,8 cm, lț.= 0,2-1,1,0 cm, gr.= 0,2-0,4 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D4, ad.= 0,98 m.
149. ***Lamă de cuțit***, confecționată din fier, are profilul triunghiular. Lama cuțitului are lț.= 1,2 cm, gr. tăişului = 0,2 cm, iar gr. spinării = 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D4, ad.= 1,62 m.

150. ***Cuțit***, confecționat din fier, are profilul triunghiular. Piesa face parte din categoria cuțitelor prevăzute cu mâner în formă de lamă. Dimensiuni: lg. lamei = 7,2 cm, lț.= 1,5 cm, gr.= 0,2-0,3 cm, lț. mânerului = 1,5 cm, gr. = 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D4, ad.= 1,64 m.
151. ***Perforator***, confecționat din fier, are o formă rectangulară în secțiune. Dimensiuni: lg.= 9,5 cm, lț.= 0,7 cm, gr. vârfului = 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul B4, ad.= 1,52 m.
152. ***Perforator***, confecționat din fier, are un profil rectangular. Dimensiuni: lg.= 8,3 cm, lț.= 0,5 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul C5, ad.= 1,06 m.
153. ***Fragment de teacă*** (fig. 108,4), a fost confecționată din fier. Piesa prezintă o parte din vârful unei teci pentru pumnal. Dimensiuni: lț.= 4,4 cm, gr.= 0,2-0,3 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D4, ad.= 2,92 m.
154. ***Închizătoare de uşă*** (fig. 108,2) a fost confecționată din fier. Piesa are o formă rectangulară. Extremitățile ei au fost perforate de două cuie. Distanța dintre cuie este de 5,0 cm. lg.= 7,0 cm, lț.= 3,3 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul E4, ad.= 2,90 m.
155. ***Cheie*** (fig. 108,3), a fost confecționată dintr-o bară din fier. Piesa este torsionată în partea mediană şi aplatizată la capete care au lț.= 0,7 cm şi gr.= 0,2 cm. Partea torsionată are lg.= 12,0 cm, d.= 0,8 cm. Mânerul a fost rupt în vechime. lg. piesei = 21,5 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul C4, ad.= 2,33 m.
156. ***Țesală***? (fig. 108,1), a fost confecționată din fier. Obiectul prezintă o lamă zimțată, care are profil triunghiular. Dimensiunile lamei: lg. păstrată = 4,2 cm, lț.= 1,4 cm, gr. muchiei = 0,3 cm, gr. tăişului cu zimți = 0,1 cm. Piesa a fost prevăzută cu un peduncul, care are profil rectangular. lg.= 3,5 cm, lț.= 0,5-0,8 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 51, ad.= 2,00-2,75 m.
157. ***Sapă*** (fig. 115,1), a fost confecționată din fier, are coada lungă, aplatizată. Găvanul are marginea rotunjită. lg.= 8,0 cm, lț.= 10,0 cm, gr.= 1,3 cm. Gâtul piesei are lg.= 5,0 cm, lț.= 1,7 cm, gr.= 1,2 cm. Piesa are un grad avansat de coroziune. Loc. desc.: compl. 51, caroul B2, ad.= 2,45 m.
158. ***Inel*** (fig.), confecționat bronz, are d.= 1,8 cm, lț.= 0,2 cm, gr.= 0,1 cm. Suprafața piesei este acoperită cu patină verde. Loc. desc.: compl. 51, caroul B2, ad.= 2,40 m.
159. ***Închizătoare*** (fig. 114,3), a fost lucrată dintr-o bară de fier, are o formă pătrată în secțiune. Capetele sunt ascuțite şi îndoite în formă de cârlige. lg.= 11,5 cm, lț.= 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D2, ad.= 2,40 m.
160. ***Cataramă*** (fig. 116,6), a fost confecționată din bronz. Piesa face parte din categoria cataramelor biovale. Corpul este frumos arcuit, axul circular a fost fixat în laturile cataramei, care îmbină cele două părți ovale, patrulatere în secțiune, uşor rotunjite la margini. Limba cataramei, cu profil rectangular, are forma unui cui ascuțit la capăt, rulat în jurul axului. Dimensiuni: lg.= 2,8 cm, lț. ovalului = 2,1 cm, gr.= 0,3 cm, lț. în partea mediană = 1,7 cm. Suprafața este acoperită cu patină. Loc. desc.: compl. 51, caroul E2, ad.= 2,40 m.
161. ***Sfredel*** (fig. 119,1). Piesa se prezintă ca o bară de fier, aplatizată uşor în partea mediană. La unul din capete este torsionată. Secțiunea este circulară cu d.= 0,9 cm. lg.= 12,8 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul E3, ad.= 2,66 m.
162. ***Placă din fier***, are profilul dreptunghiular. Piesa este îndoită ca rezultat al utilizării ei. Capetele sunt rupte. Dimensiuni: lg.= cca 9,0 cm, lț.= 0,9 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul E3, ad.= 3,00 m.

163. ***Placă din fier***, are profilul rectangular. Capetele sunt rupte. Dimensiuni: lg.= 6,6 cm, lț.= 2,3 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D3, ad.= 2,24 m.
164. ***Obiect din fier***, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.max.= 6,1 cm, lț.= 0,3-0,5 cm, gr.= 0,2-0,5 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul B5, ad.= 0,92 m.
165. ***Obiect din fier***, de formă neregulată, are prins un nit cu d.= 1,3 cm. Din cauza uzurii excesive este dificil de stabilit funcționalitatea piesei. Loc. desc.: compl. 51, caroul B6, ad.= 1,88 m.
166. ***Buză de ceaun***, confecționat din fontă, are profilul vertical. Dimensiuni: gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul C5, ad.= 0,95 m.
167. ***Aplică*** (fig. 97,7), a fost confecționată dintr-o foaie de aramă. Piesa are profilul rectangular. Pe suprafața ei a fost realizat un decor care reprezintă şapte perforații, amplasate pe o linie dreaptă, iar altele patru într-o parte formând un unghi de 45 grade. Tipologic piesa face parte din categoria aplicelor patrulaterale. Suprafața piesei este acoperită cu patină de culoare verde. Piesa este fragmentară. Dimensiuni: gr.=0,1 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D4, ad.= 0,40 m.
168. ***Placă din aramă*** (fig. 108,5), de formă neregulată, are profilul rectangular. Unul dintre colțurile piesei este uşor arcuit. lg.= 4,7 cm, lț.= 3,6 cm, gr.= 0,05 cm. Suprafața este acoperită cu patină verde. Loc. desc.: compl. 51, caroul E4, ad.= 3,00 m.
169. ***Piesă de vestimentație*** (fig. 111,3), a fost lucrată din foaie de plumb. Forma ei este circulară. În partea mediană s-au păstrat urmele unei perforații. Corpul piesei este concav. Suprafața piesei a fost ornamentată. Dimensiuni: gr.= 0,15 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D4, ad.= 2,50 m.
170. ***Fragment de sticlă***, este străvezie. Pe suprafața ei sunt depuneri de bronz. Dimensiuni: gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 50, caroul B5, ad.= 0,97 m.
171. ***Obiect de podoabă*** (fig. 111,1), lucrat dintr-o scoică de mare ale cărei culori alternează pe linie orizontală: culoarea maro este succedată de culoarea gălbuie. În partea superioară piesa prezintă o perforație pentru prindere de formă ovală cu dimensiunile de 0,3×0,4 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul B4, ad.= 2,67 m.
172. ***Cute*** (fig. 111,8), lucrată din gresie, are culoare cenuşie. Forma ei este rectangulară. lg.= 6,3 cm, lț.= 3,0 cm, h.= 1,6 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D4, ad.= 2,50 m.
173. ***Cute***, a fost lucrată din gresie de culoare cenuşie, are profilul rectangular. Dimensiuni: lț.= 3,7 cm, gr.= 1,5 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul C2, ad.= 3, 00 m.
174. ***Cute***, lucrată din gresie de culoare cenuşie, are o forma rectangulară în secțiune. Dimensiuni: lț.= 4,0 cm, gr.= 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul C3, ad.= 2,14 m.
175. ***Fusaiolă*** (fig. 111,5). Piesa a fost confecționată dintr-o pastă de lut de calitate medie, ce are în compoziție nisip şi mică. Arderea a fost oxidantă, incompletă, ceea ce a determinat o culoare roşie-brună. Fusaiola este bitronconică. Dimensiuni: h.= 4,7 cm, d.= 0,9 cm, gr. la capete = 0,4 cm şi 1,4 cm în partea mediană. Loc. desc.: compl. 51, caroul E4, ad.= 2,75 m.
176. ***Fusaiolă*** (fig. 111,6), a fost lucrată dintr-o pastă de lut de calitate medie, ce are în compoziție nisip şi mică. Arderea a fost oxidantă, incompletă, ceea ce a determinat o culoare roşie-brună. Corpul piesei are o formă bitronconică. Dimensiuni: h.= 5,2 cm, gr.= 0,5-0,8 cm. În partea mediană piesa are d.= 3,4 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul E4, ad.= 2,05 m.

177. ***Tub*** (fig. 111,2), cioplit din os, are profilul cilindric. Piesa are h.= 2,0 cm, d. bazei = 2,1 cm, iar în partea superioară d.= 1,6 cm. D. interior = 0,9 cm – 1,1 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul E4, ad.= 2,40 m.
178. ***Corn de cerb prelucrat*** (fig. 98,1), are profilul oval. Dimensiuni: lg.= 24,0 cm, lț.= 0,3-4,2 cm, gr.= 0,3-2,6 cm. Vârful cornului a fost cioplit oblic pe o suprafața de 2,3 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul D5, ad.= 1,32 m.
179. ***Piesă din corn de cerb*** (fig. 98,2), prelucrată prin lustruire, are profilul oval. Interiorul ei a fost perforat. Dimensiuni: lg.= 25,0 cm, lț.= 0,5-2,8 cm, gr.= 0,5-3,3 cm. Loc. desc.: compl. 51, caroul C5, ad.= 1,34 m.
180. ***Arşice*** (6 unit.), lucrate din os de animal, păstrează culoarea naturală a osului fără urme de ardere. Loc. desc.: compl. 51, caroul C4, ad.= 2,23 m.

IV.10. Complexul nr. 54

181. ***Tub din fier*** (fig. 103,6). Dimensiuni: d.= 0,9 cm, gr. 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B9, ad.= 0,55 m.
182. ***Cuțit*** (fig. 103,7). Piesa a fost confecționată din fier. În secțiune are o formă triunghiulară. Dimensiuni: lg. lamei = 4,8 cm, lț. lamei = 0,2-1,2 cm, gr. lamei = 0,1-0,3 cm, gr. mânerului = 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul C7, ad.= 0,36 m.
183. ***Cuțit*** (fig. 103,3), confecționat din fier, are o formă rectangulară în profil. Piesa este fragmentară. Mânerul are trei nituri. Dimensiuni: lg. mânerului = 11,0 cm, lț.= 1,5 cm, gr.= 0,25 cm. Dimensiunile lamei care pot fi determinate sunt: lț.= 1,6 cm, gr.= 0,2-0,4 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul C8, ad.= 0,56 m.
184. ***Piron*** (fig. 103,8), confecționat din fier, are o formă rectangulară în profil. Floarea este rectangulară şi are dimensiunile de 2×2×0,4 cm. Corpul piesei are lg.= 5,0 cm, lț.= 0,8 cm, gr.= 0,8 cm. Vârful este îndoit. Acesta are gr.= 0,5 cm, lț.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B7, ad.= 0,64 m.
185. ***Potcoavă*** (fig. 104,1), a fost confecționată din fier. Pe laturile potcoavei au fost perforate câte trei orificii pentru caiele. Aceste perforații au o formă rectangulară cu dimensiunile de 0,65×0,4 cm. S-au păstrat două caiele, îndoite în unghi drept. Dimensiuni: lg.= 10,6 cm, lț. piesei = 11,5 cm, lț. laturii = 2,5 cm, gr.= 0,5 cm. Judecând după starea de uzură, piesa a fost folosită mai mult timp. Loc. desc.: compl. 54, caroul C8, ad.= 0,30 m.
186. ***Potcoavă*** (fig. 104,2), a fost confecționată din fier. Pe laturile potcoavei au fost perforate câte trei orificii pentru caiele. Perforațiile au o formă rectangulară cu dimensiunile de 0,6×0,4 cm. S-a păstrat o caia, îndoită în unghi drept. Dimensiuni: lg.= 10,5 cm, lț. potcoavei = 11,2 cm, lț. laturii = 2,7 cm, gr.= 0,5 cm. Potcoava aceasta diferă de precedenta doar prin dimensiuni şi prin starea de uzură mai avansată. Loc. desc.: compl. 54, caroul C8, ad.= 0,34 m.
187. ***Pinten*** (fig. 104,3), a fost confecționat din fier. Se păstrează fragmentar. lg.= 5,3 cm, lț.= 0,7 cm, gr.= 0,7 cm. Dimensiunile capătului întreg: lg.= 9,0 cm, lț.= 1,0 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul C8, ad.= 0,42 m.
188. ***Zăbală*** (fig. 104,4), a fost confecționată din fier, are o formă circulară în profil cu d.= 1,4 cm. Dimensiuni: lț.= 2,0 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B8, ad.= 0,68 m.
189. ***Cataramă*** (fig. 102,8), de formă trapezoidală, confecționată din aramă. Obiectul era prins de curea cu trei nituri de formă circulară. Dimensiuni: lg.= 3,3 cm, lț.= 3,0 cm, gr. = 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B7, ad.= 0,70 m.

190. ***Cataramă*** (fig. 103,2), a fost confecţionată din fier. Obiectul are o formă ovală. Spinul (limba) este fixată de axul lung care are dimensiunea de 6,5 cm. Axul este rupt. Dimensiuni: lţ.= 4,3 cm, gr.= 0,5 cm, lg. spinului = 5,0 cm, lţ.= 0,5 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B8, ad.= 0,75 m.
191. ***Lacăt*** (fig. 103,1), confecţionat din fier, are o formă cilindrică. Dimensiuni: lg.= 4,8 cm, lţ.= 4,5 cm, gr.= 3,0 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B8, ad.= 0,80 m.
192. ***Suvac*** (fig. 103,4). Piesa a fost confecţionată din fier, are o formă rectangulară. Exemplarul se distinge prin zveltеţe şi dimensiune de circa 12,3 cm. Un capăt al piesei are un cârlig mic. Obiectului îi lipseşte partea de fixare de mâner. Dimensiuni: lţ. capătului cu cârlig = 0,7 cm, lţ. capătului opus = 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B7, ad.= 0,60 m.
193. ***Bară din fier***, are o formă neregulată. Piesa se află într-o stare avansată de oxidare. Dimensiuni: lg.= 10,0 cm, lţ.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul A6, ad.= 0,28 m.
194. ***Obiect din fier*** (fig. 103,5), are o formă rectangulară. În partea mediană piesa este evazată. Capetele au lăţimea diferită: 1,0 cm şi 0,4 cm. lg.= 10,0 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul A8, ad.= 0,75 m.
195. ***Obiect din fier***, are o formă neregulată. Piesa este formată din doi cilindri unite, care are un orificiu de o formă circulară. Grosimea peretelui este de 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B6, ad.= 0,81 m.
196. ***Buză de ceaun***. Piesa a fost făcută din fontă, are şănţuire pentru capac. Dimensiuni: gr.= 0,7 cm, h.= 1,5 cm, gr. peretelui = 0,8-1,0 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul A9, ad.= 0,67 m.
197. ***Obiect din bronz*** (fig. 102,9), are o formă rectangulară în profil. Una din extremităţi este îndoită în formă de cârlig, iar cealaltă are un orificiu cu d.= 0,5 cm. lg.= 8,8 cm, lţ.= 2,6 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B7, ad.= 0,55 m.
198. ***Aplică*** (fig. 102,4), confecţionată din aramă, are o formă circulară. În partea mediană are o perforaţie cu dimensiunile de 0,7×0,9 cm. Pe marginea piesei sunt reliefate nişte proeminenţe verticale. Obiectul are două perforaţii cu d.= 0,15 cm. Alte dimensiuni: d.= 2,1 cm, gr.= 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul A6, ad.= 0,40 m.
199. ***Cruce*** (fig. 102,3), turnată din plumb, face parte din categoria crucilor plate şi are braţele evazate la extremităţi. În partea superioară are o perforaţie pentru prindere. Greutatea crucii este de 9,6 g. Dimensiuni: axa verticală are 3,3 cm, iar cea orizontală – 2,6 cm, gr.= 0,3 cm. Suprafaţa piesei este acoperită cu o patină nobilă. Pe ambele suprafeţe piesa are zgârieturi. Cruciuliţa se înscrie ca formă în seria aşa-numitelor imitaţii de Malta. Loc. desc.: compl. 54, caroul A8, ad.= 0,36 m.
200. ***Fragment din sticlă***. Piesa prezintă un fund de vas de culoare verzuie, care are gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B6, ad.= 1,28 m.
201. ***Fusaiolă*** (fig. 102,1), a fost realizată din pastă de lut. Arderea a fost oxidantă, ceea ce a determinat culoarea gălbuie. Piesa are o formă circulară. Dimensiuni: d. orificiului = 0,9 cm, gr.= 1,3 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul B7, ad.= 0,32 m.
202. ***Fusaiolă*** (fig. 102,2), a fost confecţionată din pastă de lut, are o formă cilindrică. Dimensiuni: d.= 1,0 cm, h.= 4,0 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul A5, ad.= 0,64 m.
203. ***Sferoconus***. Piesa a fost confecţionată din pastă de lut. Arderea a fost neoxidantă, ceea ce a determinat culoarea cenuşie. Dimensiuni: gr. peretelui = 1,0 cm, gr. fundului = 3,2 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul A8, ad.= 0,80 m.

204. ***Pieptene de bătut urzeală*** (fig. 98,3). Piesa a fost confecționată din corn de cerb, prin cioplire. În profil are o formă circulară cu diametrul de 2,5 cm. Pe laturile piesei sunt ciopliți dinți, de dimensiuni asemănătoare: lț.= 0,5 cm, gr.= 0,5 cm. Distanța dintre dinți este de 0,3 cm. În partea mediană sunt două perforații paralele cu d.= 1,0 cm. lg.= 18,5 cm, gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 54, caroul C6, ad.= 0,74 m.

IV.11. Complexul nr. 52

205. ***Lupă de fier***. Are o formă neregulată şi gr.= cca 500 g. Loc. desc.: compl. 52, caroul E4, ad.= 1,07 m.
206. ***Amnar*** (fig. 120,4), confecționat din fier, are profilul barei de o formă rectangulară. Unul din capete este rupt. Baza piesei are lg.= 4,5 cm, lț.= 1,4 cm, gr.= 0,4 cm. Capătul întreg formează o buclă la îndoire. Acesta are lț.= 0,5 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,20 m.
207. ***Fragment de amnar*** (fig. 99,6), confecționat din fier, are profil rectangular. Lățimea = 0,8 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E4, ad.= 1,20 m.
208. ***Verigă*** (fig. 99,7), a fost confecționată din fier. Piesa este aplatizată, are forma unui pătrat cu colțurile rotunjite, cu lț.= 5,9 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E4, ad.= 0,91 m.
209. ***Verigă*** (fig. 121,3), a fost confecționată dintr-o bandă de fier forjată, are profil rectangular. lg.= 0,5 cm, lț.= 0,5 cm. Veriga are forma circulară cu d. interior = 3,0 cm şi d. exterior = 4,0 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 2,90 m.
210. ***Bucşă*** (fig. 107,2), confecționată dintr-o bară din fier, este aplatizată în partea superioară, formând o extremitate de formă rectangulară. De laturile laterale sunt prinse câte un nit. În secțiune corpul are o formă circulară. lg.= 4,6 cm, d.= 1,2 cm, lț. extremității aplatizate = 2,8 cm. Loc. desc.: compl. 52, ad.= 2,24 m.
211. ***Mâner de cuțit*** (fig. 106,1), lucrat din os, are o formă rectangulară în secțiune. Piesa a avut trei nituri din fier, dintre care s-au păstrat două. Niturile au lg.= 1,0 cm, d. = 0,2 cm, distanța dintre ele este de 2,5 cm. Dimensiunile mânerului: lg.= 9,7 cm, lț. în partea superioară = 1,0 cm şi 1,6 cm în partea inferioară, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 2,44 m.
212. ***Mâner de cuțit*** (fig. 106,7), cioplit din os, are o forma semiovală în secțiune. Piesa păstrează o perforație circulară pentru nit cu d.= 0,2 cm. Una din suprafețe este canelată (două caneluri). lg.= 6,0 cm, lț.= 1,3 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 3,00 m.
213. ***Cuțit*** (fig. 118,4), a fost confecționat din fier. Piesa face parte din categoria cuțitelor prevăzute cu peduncul. Dimensiuni: lg. lamei = 19,5 cm, lț. max. = 2,8 cm, lț. în partea mediană = 2,4 cm, lț. vârfului = 0,6 cm. Spinarea piesei are gr.= 0,5 cm, gr. tăişului = 0,1 cm. lg. păstrată a pedunculului = 6,3 cm, lț.= 0,8-1,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,06 m.
214. ***Lamă de cuțit*** (fig.118,1), confecționat din fier, are formă triunghiulară în secțiune. Dimensiuni: lungimea păstrată a lamei este de 10,0 cm, lățimea de 2,0 cm. Grosimea spinării este de 0,4 cm, grosimea tăişului de 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,15 m.
215. ***Lamă de cuțit***, este triunghiulară în profil. Vârful este rupt. Dimensiuni: lg.= 7,5 cm, lț.= 1,1 cm, gr. spinării = 0,4 cm, gr. tăişului = 0,05 cm. Grad avansat de coroziune. Loc. desc.: compl. 52, caroul E2, ad.= 2,08 m.

216. ***Lamă de cuţit***, are lg.= 5,0 cm, lţ.= 1,0 cm, gr. spinării = 0,2 cm, gr. tăişului = 0,05 cm. Suprafaţa piesei este acoperită cu depuneri din mediul de zacere. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,70 m.
217. ***Cuţit*** (fig. 113,4). Piesa, confecţionată din fier, face parte din categoria cuţitelor prevăzute cu mâner în formă de lamă. Dimensiuni: lg. lamei = 12,0 cm, lţ.= 1,6 cm, gr. spinării = 0,3 cm, gr. tăişului = 0,05 cm. Mânerul are lg. = 4,1 cm, lţ.= 1,4 cm, gr.= 0,2-0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 2,88 m.
218. ***Cuţit*** (fig. 122,2). Piesa face parte din categoria cuţitelor cu mâner în formă de lamă. Mânerul are o formă ovală în profil. Plăselele din os sunt prinse cu trei nituri din fier care au o formă circulară. Suprafaţa piesei este acoperită cu un decor care prezintă trei grupuri de cercuri concentrice incizate. Dimensiuni: lg. lamei = 8,5 cm, lţ.= 1,2 cm, gr. spinării = 0,3 cm, gr. tăişului = 0,05 cm. lg. mânerului = 9,5 cm, lţ.= 1,2 cm, gr.= 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,73 m.
219. ***Cuţit*** (fig. 118,3), a fost confecţionat din fier. Mânerul este în formă de lamă, are profilul triunghiular şi păstrează o perforaţie pentru nit. Dimensiuni: lg. lamei = 11,5 cm, lţ.= 1,4-1,7 cm, gr. spinării = 0,4 cm, gr. tăişului = 0,05 cm. lg. păstrată a mânerului = 5,4 cm, lţ.= 1,3 cm, gr.= 0,2-0,4 cm. Piesa are un nivel avansat de coroziune. Loc. desc.: compl. 52, caroul D2, ad.= 1,90 m.
220. ***Cuţit*** din fier. Mâner este în formă de lamă, are o perforaţie pentru nit. Piesa este îndoită, lama este tocită. Dimensiuni: lţ. lamei -1,3 cm, gr. spinării = 0,4 cm, gr. tăişului = 0,1 cm. lg. mânerului = 1,4 cm, gr.= 0,2-0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul C2, ad.= 1,80 m.
221. ***Cuţit*** (fig. 122,4), a fost confecţionat din fier. Mânerul are două nituri din bronz care au d.= 0,15 cm şi lg.= 0,9 cm. lg. lamei = 9,5 cm, lţ. lamei = 0,3-1,1 cm, gr. spinării = 0,3 cm, gr. tăişului = 0,1 cm. Mânerul are lg.= 7,5 cm, lţ.= 1,0-1,5 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,10 m.
222. ***Cuţit*** (fig. 122,1), a fost confecţionat din fier. Profilul lamei are o formă triunghiulară, iar a mânerului este rectangulară. Plăselele care acoperă mânerul sunt lucrate din os. Acestea au fost prinse cu patru nituri circulare din aramă care au d.= 0,3 cm. Suprafaţa plăselelor a fost decorată cu linii incizate. Dimensiuni: lg. piesei = 21,0 cm. lg. lamei = 13,0 cm, lţ. lamei = 0,2-1,3 cm, gr. spinării = 0,4 cm, gr. tăişului = 0,05 cm. Mânerul are lg.=e 8,1 cm, lţ.= 1,2 cm, gr.= 0,3 cm, gr. plăselelor = 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 2,35 m.
223. ***Cuţit*** (fig. 122,3), a fost confecţionat din fier. Piesa face parte din categoria exemplarelor prevăzute cu mâner în formă de lamă. Lama cuţitului este uşor îndoită. Vârful ei este rupt. Mânerul are o perforaţie de nit de o formă circulară cu d.= 0,2 cm. Este dificil de stabilit numărul de nituri, din cauza depunerii de oxid de fier care acoperă suprafaţa piesei. Mânerul are lg.= 6,0 cm, lţ.= 1,4 cm, gr.= 0,2-0,3 cm. Dimensiuni: lg. obiectului = 19,0 cm, lg. lamei = 13,0 cm, lţ.= 0,9-1,6 cm, gr. spinării = 0,4 cm, gr. tăişului = 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 1,69 m.
224. ***Cuţit*** confecţionat din fier. Piesa face parte din categoria exemplarelor prevăzute cu mâner în formă de lamă. Secţiunea lamei are o forma triunghiulară în profil. Aceasta este îndoită, iar vârful ei este rupt. Dimensiuni: lg. cuţitului = circa 16,5 cm; lama are lg. = 6,5 cm, lţ.= 1,5 cm, gr. spinării = 0,3 cm, gr. tăişului = 0,1 cm. Mânerul are o perforaţie de nit. lg. mânerului = 10,0 cm, lţ.= 1,2 cm, gr.= 0,2-0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 2,29 m.

225. ***Mâner de cuţit*** confecţionat din fier. Profilul are o formă rectangulară. Pe suprafaţa obiectului s-a păstrat o perforaţie de nit circulară cu diametrul de 0,3 cm. lg. păstrată = 6,3 cm, lţ.= 1,9 cm şi gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 1,92 m.
226. ***Mâner de cuţit*** confecţionat din fier. Piesa este fragmentară (în trei), are două nituri de o formă circulară. lg. păstrată = 1,3 cm, lţ.= 1,4 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 1,30 m.
227. ***Cuţit*** (fig. 113,2), a fost confecţionat din fier. Piesa face parte din categoria exemplarelor cu mâner-peduncul. Lama cuţitului este ruptă. Alte dimensiuni: lţ. lamei = 1,5 cm, gr. spinării = 0,3 cm, gr. tăişului = 0,05 cm. Pedunculul are o formă rectangulară în profil. Capătul lui se îngustează. Mânerul are lg. = 5,7 cm, lţ.= 0,1-1,1 cm, gr.= 0,2-0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 0,62 m.
228. ***Cuţit*** (fig. 114,5), a fost confecţionat din fier. Obiectul face parte din categoria exemplarelor cu mâner în formă de lamă. Se păstrează lama cuţitului care are vârful rupt. Mânerul, care este fragmentar, are un nit de bronz de o formă circulară cu d.= 0,2 cm. Dimensiuni: lg. lamei = 13,0 cm, lţ.= 0,7-1,6 cm, gr. spinării = 0,2-0,4 cm, lţ. mânerului = 1,5 cm, gr.= 0,3-0,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 1,07 m.
229. ***Cuţit din fier*** (fig. 114,6). Piesa face parte din categoria exemplarelor cu mâner în formă de peduncul. Dimensiuni: lg. lamei = 14,0 cm, lţ.= 1,3 cm, lţ. vârfului = 0,5 cm, gr. spinării = 0,4 cm. Mânerul are lg. = 2,7 cm, lţ.= 0,8 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 3,08 m.
230. ***Cuţit*** din care se păstrează doar un fragment din lamă şi din mâner. Acesta are o perforaţie de nit de formă circulară. Dimensiuni păstrate: lţ. lamei = 1,7 cm, gr.= 0,3 cm. Mânerul are dimensiuni similare. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 1,22 m.
231. ***Lacăt*** (fig. 107,3). Piesa, meşterită din fier, face parte din categoria lacătelor paralelipipedice. Corpul are o formă rectangulară în secţiune. Toarta este semicirculară, are profil rectangular. Din cauza oxidării puternice a lacătului nu se observă orificiul şi manşonului pentru cheie. Dimensiunile corpului lacătului: lg.= 4,5 cm, lţ.= 1,9 cm, h.= 2,7 cm. Lăţimea torţii = 0,7 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 3,00 m.
232. ***Cheie*** (fig. 107,1), confecţionată din fier, are corpul canelat longitudinal. Partea canelată are dimensiunea de 4,6 cm. Mânerul de formă circulară este aplatizat şi străpuns de un orificiu. Dimensiuni: lg. piesei = 9,1 cm, d. mânerului = 1,7 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 3,00 m.
233. ***Cheie*** (fig. 121,2), a fost confecţionată dintr-o bară de fier. Profilul piesei este rectangular. Unul din capete este îndoit şi bifurcat. Mânerul prezintă o aplatizare circulară, străpunsă de o perforaţie în partea mediană. Dimensiuni: lg.= 13,0 cm, lţ.= 0,9 cm, gr.= 0,3 cm, d. mânerului = 1,6 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,80 m.
234. ***Scoabă*** (fig. 119,5). Piesa, confecţionată dintr-o bară de fier, este în formă de „U". Braţele au profilul rectangular. Dimensiuni: h.= 2,0 cm, lg. barei = 0,8 cm, gr.= 0,3 cm. Distanţa dintre braţele îndoite = 7,0 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D2, ad.= 1,80 m.

235. ***Scoabă*** (fig. 119,4). Piesa, confecționată dintr-o bară de fier, face parte din categoria scoabelor în formă de „U". Profilul barei are o formă rectangulară. Extremitățile sunt aplatizate şi îndoite, formând unghiuri de 90 grade. Distanța dintre extremități = 7,0 cm, h.= 3,0 cm, lț. barei = 0,5 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul C3, ad.= 1,60 m.
236. ***Piron*** (fig. 106,4), confecționat din fier, are o formă rectangulară în secțiune. Dimensiuni: lg.= 13,0 cm, lț.= 0,2-0,8 cm. Floarea are lg.= 1,2 cm, lț.= 1,7 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 2,78 m.
237. ***Piron*** (fig. 119,2), a fost confecționat din fier. Corpul are profilul rectangular. Floarea este circulară. Dimensiuni: lg.= 12,0 cm, lț.= 0,3-1,0 cm; floarea are d.= 2,3 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E2, ad.= 1,90 m.
238. ***Tijă de pinten***? (fig. 106,5). Piesa prezintă o placă aplatizată de fier, rectangulară în secțiune, care se bifurcă la una din extremități. Unul din brațele bifurcației este rupt în vechime. Dimensiuni: lg. până la punctul bifurcației = 4,9 cm, lț.= 1,5 cm, gr.= 0,1 cm. Brațele bifurcate au lg.= 3,5 cm, lț.= 0,15-0,5 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E5, ad.= 1,28 m.
239. ***Sabie***? (fig. 113,3). Piesa, confecționată din fier, reprezintă, probabil, un fragment de lamă de sabie. lg. păstrată = 9,3 cm, lț.= 4,0 cm, gr.= 0,1-0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul C3, ad.= 2,00 m.
240. ***Cataramă*** (fig. 116,2), a fost confecționată din bronz, are forma patrulateră. Axul face parte din corpul piesei. Limba are capătul ascuțit, aplatizat şi rulat în jurul axului. lg. axului = 3,0 cm, lț. cataramei = 2,0 cm. Bara axului are lț.= 0,4 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 2,84 m.
241. ***Cataramă*** (fig. 116,7). Piesa este din fier, are axul patrulater cu colțurile curbate care descriu un arc. Limba cataramei are capătul ascuțit, aplatizat şi rulat în jurul axului. Fâşia din care este executată catarama are lț.= 0,3-0,4 cm, gr.= 0,2 cm. Limba cataramei are profilul rectangular. lg.= 3,5 cm, lț.= 0,5 cm, gr.= 0,3 cm. Piesa a fost lucrată neglijent. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,72 m.
242. ***Cataramă*** (fig. 116,1). Piesa, lucrată din fier, face parte din categoria cataramelor patrulatere cu ax central implantat. Axul a fost fixat în orificii practicate în terminațiile aplatizate ale brațelor laterale. Părțile laterale, paralele cu axul au profilul trapezoidal. Se păstrează limba care este parte componentă a axului. Dimensiuni: lg.= 7,3 cm, lț.= 7,5 cm, gr. fâşiei forjate = 0,5-0,8 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,12 m.
243. ***Cataramă*** (fig.116,5), confecționată din fier, axul central face parte organică din corpul cataramei. Laturile sunt semicirculare. Limba cataramei lipseşte. Dimensiuni: lg. axului = 3,3 cm, lț. laturilor laterale = 3,0 cm, lț. benzilor = 0,5 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 1,50 m.
244. ***Limbă de cataramă*** confecționată din bronz. lg.= 3,5 cm, lț.= 0,2-0,6 cm. Suprafața piesei este acoperită cu patină de culoare verde. Loc. desc.: compl. 52, caroul C3, ad.= 1,94 m.
245. ***Limbă de cataramă****?* Piesa prezintă o foaie de aramă, ale cărei margini sunt unite prin îndoire, luând forma unui cui. lg.= 4,3 cm, lț.= 0,8-1,9 cm, gr. foii = 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 2,90 m.
246. ***Inel*** (fig. 121,4). Piesa este din fier, are profilul circular. Dimensiuni: d. inelului = 1,4 cm, iar d. barei = 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 2,35 m.

247. ***Fragment de inel***. Obiectul este din fier. Dimensiuni: lț.= 0,5 cm, gr.= 0,15 cm, d.= 2,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,50 m.
248. ***Potcoavă*** (fig. 125,8). Piesa se păstrează fragmentar. Pe unul din brațe se pot observa două orificii pentru caiele. Din cauza fragmentării piesei putem stabili următoarele dimensiuni: înălțimea brațelor este de 9,8 cm, lățimea de la 4,5 cm la bază până la 1,6 cm la vârf, grosimea este de 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,77 m.
249. ***Închizătoare de uşă*** (fig. 121,6). Piesa prezintă o bară din fier care la îndoire a format o buclă circulară. Dimensiuni: lg.= 4,5 cm, lț.= 0,7 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul B3, ad.= 1,72 m.
250. ***Închizătoare de uşă*** (fig. 124,1). Piesa reprezintă o verigă din fier, care se îngustează la mijloc până la unirea laturilor, formând la capete câte o buclă circulară cu d.= 1,3 şi 1,7 cm. Marginea capetelor au forma hexagonului. Dimensiuni: lg.= 9,5 cm, lț. bandei = 0,6 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G2, ad.= 2,50 m.
251. ***Fragment de zăbală*** (fig. 123,3). Piesa prezintă o placă de fier cu profil rectangular, care a fost îndoită la capete, formând câte o buclă. Dimensiuni: lg.= 6,3 cm, lț. în partea mediană = 2,0 cm, lț. capetelor = 0,9 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G2, ad.= 2,49 m.
252. ***Topor*** (fig. 123,1). Piesa este din fier, are lama tăişului în formă de călcâi. Manşonul pentru coadă are forma trapezoidală. Bază are 4,0 cm, latura superioară = 1,2 cm, laturile laterale = 3,0 cm. Corpul toporului are lț. = 2,0 cm, gr.= 1,0 cm. lg. tăişului = 15,6 cm, lț. lamei = 9,0 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 3,00 m.
253. ***Ac***, confecționat din fier, are profilul rectangular. lg.= 8,5 cm, lț.= 0,2-0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 1,73 m.
254. ***Ac***, confecționat din fier, are o formă circulară în profil. Dimensiuni: lg.= 4,0 cm, d.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul C3, ad.= 1,77 m.
255. ***Ac***, confecționat din fier, are o formă circulară în profil. Dimensiuni: lg. păstrată = 2,0 cm, d.= 0,15 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,90 m.
256. ***Ac***, confecționat din fier, are o formă circulară în profil. Dimensiuni: lg. păstrată = 2,8 cm, d.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,32 m.
257. ***Ac***, confecționat din fier, are o formă circulară în profil. Capetele sunt aplatizate Dimensiuni: lg. păstrată = 3,7 cm, d.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,94 m.
258. ***Ac***, confecționat din fier, are o formă circulară în profil. Dimensiuni: lg. păstrată = 2,2 cm, d.= 0,15 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,90 m.
259. ***Ac***, confecționat din fier, are un profil de formă circulară. Dimensiuni: lg. păstrată = 2,7 cm, d.= 0,15 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,49 m.
260. ***Fragment de ac***, confecționat din fier, are secțiunea de o formă rectangulară. lg. = 3,8 cm, lț.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul C3, ad.= 1,88 m.
261. ***Placă din fier***. Piesa se îngustează la una din extremități până la 1,5 cm, lț.= 2,8 cm. Placa este străpunsă de un fragment de cui. lg. plăcii = 8,4 cm, gr.= 0,1 cm. Floarea cuiului are d.= 0,9 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul C2, ad.= 1,78 m.
262. ***Placă din fier***. Piesa este aplatizată, are un profil rectangular. La unul din capete se îngustează. Dimensiuni: lg.= 10,5 cm, lț.= 1,2-1,7 cm, gr.= 0,4 cm. Poate fi un fragment de cuțit. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,77 m.

263. ***Placă din fier*** (fig. 123,3). Piesa are profil rectangular. Unul din capetele ei este în formă de buclă circulară care folosea, probabil, ca mâner. Dimensiuni: partea aplatizată a piesei are lg.= 6,6 cm, lț.= 1,5 cm, gr.= 0,2 cm. Suprafața piesei este acoperită cu depuneri din mediul de zacere. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,20 m.
264. ***Placă din fier***, are profilul rectangular. În partea mediană este aplatizată. Un capăt este rupt. Dimensiuni: lț.= 0,7 cm, gr.= 0,2 cm, lț. părții aplatizate = 1,1 cm şi gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,10 m.
265. ***Placă din fier*** (fig. 114,4). Piesa este aplatizată, ruptă la capete. Dimensiuni: lg. păstrată = 5,6 cm, lț.= 1,3-1,8 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,75 m.
266. ***Placă din fier*** (fig. 99,2), de formă rectangulară. Dimensiuni: lț.= 1,2 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E4, ad.= 1,46 m.
267. ***Placă din fier*** (fig. 106,6), are profilul triunghiular. Dimensiuni: lg. păstrată = 7,2 cm, lț.= 1,7 cm, gr. spinării = 0,2-0,4 cm, gr.= 0,1 cm. După partea păstrată piesa poate fi un fragment de cuțit. Loc. desc.: compl. 52, caroul D4, ad.= 1,69 m.
268. ***Bară din fier*** (fig. 106,2). Piesa este aplatizată, are o formă rectangulară în profil. Obiectul a fost rupt în vechime (2 fr.). lg. fragmentelor păstrate = 3,4 şi 3,0 cm, lț.= 0,7 cm, gr.= 0,2-0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D4, ad.= 1,73 m.
269. ***Bară din fier*** (fig. 115,2). Obiectul are o suprafață aplatizată. Profilul are o formă rectangulară. Unul din capete este îndoit şi rupt. Dimensiuni: lg.= 16,0 cm, lț.= 1,0 cm, în partea mediană = 1,7 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul C2, ad.= 1,92 m.
270. ***Bară din fier***, are profilul de o formă pătrată. lg. păstrată = 12,5 cm, lț.= 0,6 cm. Poate fi fragmentul unui piron sau perforator. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,24 m.
271. ***Bară din fier***. Piesa are profilul rectangular. Din cauza corodării şi fragmentării piesei este dificil de stabilit o eventuală funcționalitate. lg.= 4,5 cm, lț.= 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 1,85 m.
272. ***Bară din fier*** . Piesa este aplatizată, are profilul rectangular. Dimensiuni: lg.= 6,2 cm, lț.= 0,8 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,15 m.
273. ***Bară din fier***. Piesa este aplatizată, are o formă rectangulară în profil. Capetele sunt ascuțite. În partea mediană profilul capătă o formă circulară. Dimensiuni: lg.= 10,8 cm, lț.= 0,5 cm, d.= 1,0 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul I4, ad.= 1,09 m.
274. ***Bară din fier***. Piesa are profil rectangular. La capete se îngustează. Dimensiuni: lg. păstrată = 7,7 cm, lț.= 0,6 cm. Piesa prezintă un grad avansat de coroziune. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,85 m.
275. ***Bară din fier***, are o formă rectangulară în profil. Unul din capete este rupt. Dimensiuni: lg. = 7,4 cm, lț.= 0,7 cm, gr.= 0,4 cm. Suprafața este acoperit cu un strat gros de oxizi de fier. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,10 m.
276. ***Bară din fier***. Piesa are o formă circulară în profil. Unul din capete este aplatizat şi se îngustează. Dimensiuni: lg.= 8,1 cm, d. 0,6 cm, lț. laturii aplatizate = 0,8 cm – 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 3,20 m.
277. ***Obiect din fier***. Piesa este formată din două plăci prinse cu nituri. Dimensiuni: lț.= 1,3-1,5 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 1,50 m.

278. ***Obiect din fier*** (fig. 120,5). Piesa are o formă circulară. Partea mediană a ei se adânceşte luând forma unei pâlnii, în care se află o perforaţie. Dimensiuni: d.= 3,3 cm, gr.= 0,1 cm, d. perforaţiei = 1,1 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 0,76 m.
279. ***Obiect din fier***, format din două plăci prinse cu nit. Din cauza stării fragmentare este dificil de stabilit funcţionalitatea piesei. Dimensiuni: lg. păstrată = 8,00 cm, lţ. plăcilor = 1,3-1,4 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul I4, ad.= 0,50 m.
280. ***Obiect din fier*** (fig. 120,2). Piesa reprezintă o bară, care prin rulare formează la unul din capete o buclă, iar la celălalt o perforaţie de o formă incertă din cauza oxidării avansate. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 1,56 m.
281. ***Obiect din fier*** (fig. 117,8). Piesa este din fier, are profil rectangular. Unul din capete este ajurat şi are o perforaţie. Dimensiuni: gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,30 m.
282. ***Buză de ceaun*** confecţionat din fontă, are profilul vertical şi gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,30 m.
283. ***Tun*** din bronz (fig. 28), (vezi descrierea în paginile referitoare la Complexul nr. 52). Loc. desc.: compl. 52, caroul D4, ad.= 1,80 m.
284. ***Tun*** din bronz (fig. 28), (vezi descrierea în paginile referitoare la Complexul nr. 52). Loc. desc.: compl. 52, caroul D4, ad.= 1,80 m.
285. ***Fragment de archebuză*** (fig. 125,9). Piesa a fost confecţionată dintr-un aliaj de bronz şi plumb. Secţiunea este octogonală. S-au păstrat patru laturi cu lţ.= 2,0 cm. Gaura de foc are o formă circulară cu d.= 1,5 cm Dimensiuni: lg.= 9,5 cm, gr. = 1,7 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 1,97 m.
286. ***Aşchie de archebuză***? (fig. 125,7). Piesa a fost confecţionată din bronz, este faţetată. Suprafaţă este hexagonală, iar tubul circular. Dimensiuni: lg. păstrată = 4,0 cm, lţ. laturilor = 1,0 cm, d. tubului = 1,2 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 2,20 m.
287. ***Aplică din foiţă de aramă*** (fig. 117,7). Piesa are forma unui triunghi echilateral, cu colţurile uşor rotunjite. Acestea au câte o perforaţie circulară cu diametrul de 0,1 cm. lg. laturilor = 2,0 cm, gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,12 m.
288. ***Aplică*** (fig. 102,7), a fost confecţionată din foaie de aramă de formă rectangulară. Suprafaţa piesei a fost decorată cu un striu de formă circulară pe marginea cărui sunt reliefate proeminenţe. La 2,5 cm de la decor a fost executată o perforaţie cu d.= 0,2 cm. Piesa are gr. = 0,1 cm. S-a păstrat doar o pătrime din aplice. Suprafaţa ei este acoperită cu patină verde. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 1,68 m.
289. ***Aplică*** (fig. 117,1) a fost confecţionată din foiţă de aramă. Una din laturi este dreaptă. Piesa are un nit şi o perforaţie circulară de nit, amplasată paralel. Dimensiuni: lg.= 7,0 cm, lţ.= 4,4 cm, gr.= 0,1 cm, d. perforaţiei = 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G2, ad.= 3,00 m.
290. ***Aplică*** (fig. 117,6), a fost realizată din foiţă de aramă şi are o formă dreptunghiulară. Pe laturile piesei sunt amplasate niturile din acelaşi material, de o formă circulară. Pe suprafaţă acesteia pot fi desluşite nişte dreptunghiuri cu dimensiunile de 0,5×0,2 cm, amplasate pe o linie orizontală. Piesa este fragmentară. Dimensiuni: lţ.= 2,0 cm, gr.= 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul C3, ad.= 1,90 m.

291. ***Aplică*** (fig. 117,5). Piesa a fost confecționată din foiță de aramă, prezentând un pătrat rotunjit la colțuri. Pe laturi are două perforații de o formă circulară care au d.= 0,15 cm. Marginile piesei sunt rupte. Suprafața este acoperită cu patină verde. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,70 m.
292. ***Aplică***? (fig. 121,7). Piesa reprezintă o placă, lucrată din aramă, ramificată la una din extremități, formând trei capete cu nituri circulare. Capetele au d. 0,8 cm. lg. păstrată = 2,7 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,99 m.
293. ***Aplică*** (fig. 117,2). Piesa, păstrată fragmentar, a fost făcută din foiță de aramă şi avea, probabil, o formă circulară. Piesa are două perforații. Dimensiuni: d.= 8,8 cm, gr.= 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 2,25 m.
294. ***Piesă de vestimentație*** (fig. 117,3) confecționată din aramă, are profilul rectangular. Laturile piesei sunt străpunse de nituri de aramă cu d.= 0,4 cm. Alte dimensiuni: lț.= 4,3 cm, gr.= 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,70 m.
295. ***Fragment de oglindă*** (fig. 117,9). Piesa este din bronz, are o formă circulară. Este decorată prin brâie orizontale şi vălurite realizate în relief. Dimensiuni: gr.= 0,1 cm, marginea este înălțată cu 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 2,40 m.
296. ***Fragment de oglindă*** (fig. 117,10) din bronz, are o formă circulară. Interiorul este decorat cu motiv vegetal. Dimensiuni: gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 0,80 m.
297. ***Tub*** confecționat dintr-o placă de bronz, are o formă circulară. Dimensiuni: lg. păstrată = 1,2 cm, d.= 0,6 cm, gr.= 0,1 cm. Este acoperită cu patină de culoare verde. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 1,22 m.
298. ***Buză de vas***. Piesa este din bronz, are profilul vertical. S-a păstrat o urechiuşă care are o formă circulară. Aceasta este străpunsă de o perforație de o formă circulară. Dimensiuni: gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 2,40 m.
299. ***Placă din aramă*** aplatizată. Dimensiuni: lg.= 2,8 cm, lț.= 1,0 cm, gr.= 0,1 cm. Suprafața piesei este acoperită cu patină verde. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 1,22 m.
300. ***Placă din aramă***. Piesa este îndoită la unul din capete. În partea mediană obiectul are o adâncitură. Dimensiuni: lț.= 3,8 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 1,38 m.
301. ***Placă din aramă***. Unul din capete este îndoit. Poate fi un fragment de obiect de podoabă sau de vestimentație. Loc. desc.: compl. 52, caroul E2, ad.= 2,15 m.
302. ***Obiect din aramă***. Piesa este formată din două foi de aramă cu grosimea de 0,1 cm, unite cu un nit din acelaşi material. Din cauza fragmentării nu poate stabilită funcționalitatea piesei. Suprafața este acoperită cu patină verde şi alți oxizi din mediul de zacere a piesei. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 2,04 m.
303. ***Sigiliu*** (foto 74), confecționat din plumb, are o forma circulară. Este dificilă descifrarea imaginii cu excepția unei linii circulare care o încadrează. S-a păstrat urechiuşa de prindere. Dimensiuni: d.= 2,0 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52.
304. ***Obiect din plumb*** (foto 75, 1). Piesa este turnată din plumb, are o formă circulară cu o perforație în centru. Dimensiuni: 2,0×2,3 cm, gr. 0,15 cm. Loc. desc.: compl. 52, ad. 2,35 m.
305. ***Obiect din plumb*** (foto 75, 2). Piesa este turnată din plumb, are o formă circulară, în partea centrală are o adâncitură, în jurul căreia sunt trei semne, posibil litere sau cifre. Dimensiuni: d= 2,2 cm, gr. 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, ad. 2,70 m.

306. ***Placă din plumb*** (fig. 123, 2), are o formă rectangulară în profil, este îndoită. La unul din capete obiectul se îngustează. Dimensiuni: lț.= 0,7-1,8 cm, gr.= 0,2-0,4 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 1,36 m.
307. ***Fragment de sticlă*** (fig. 107,5), este străvezie, acoperită cu depuneri de bronz. Dimensiuni: gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 3,00 m.
308. ***Fragment de perete de vas***, din sticlă de culoare măslinie. Suprafața este acoperită cu un strat de depuneri de culoare violet sidefat. Dimensiuni: gr.= 0,4-0,6 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,60 m.
309. ***Fund de vas*** confecționat din sticlă de culoare verde. Acesta este plat şi are gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,67 m.
310. ***Fragment de sticlă*** străvezie cu nuanță de albastru, are gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,14 m.
311. ***Perete de vas***. Piesa a fost confecționată din pastă de sticlă de culoare măslinie cu incluziuni sidefate de culoare mov. Dimensiuni: gr.= 0,4-0,6 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,60 m.
312. ***Perete de vas***, confecționat din sticlă transparentă de culoare măslinie, are gr.= 0,8 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul H4, ad.= 1,77 m.
313. ***Perete de vas***, confecționat din sticlă transparentă. Suprafața este acoperită cu un strat de patină sidefată de culoare mov şi verde. Dimensiuni: gr. = 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,80 m.
314. ***Fund de vas***, confecționat din pastă de sticlă de culoare albastru-mov sidefat, are o formă circulară şi este concav în profil. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 2,50-2,60 m.
315. ***Pandantiv****?* (fig. 112,3), lucrat din şist de culoare gri-închis, are o formă dreptunghiulară. În partea superioară are o perforație de o formă ovală. Laturile piesei au urme de şlefuire. Dimensiuni: h.= 3,5 cm, lț.= 2,0 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F3, ad.= 1,60 m.
316. ***Cute***, lucrată din gresie de culoare gri, are profilul patrulateral. lg.= 2,2 cm, lț.= 2,3-2,6 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,70 m.
317. ***Cute***, confecționată din piatră de râu, are formă ovală în secțiune. Dimensiuni: lg.= 15,5 cm, lț.= 4,8 cm, gr.= 2,0 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E3, ad.= 2,35 m.
318. ***Cute*** (fig. 107,4), de formă rectangulară, este lucrată din şist de culoare brună. Dimensiuni: lț.= 7,1 cm, h.= 1,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F4, ad.= 2,55 m.
319. ***Cute***, lucrată din şist de culoare brună-roşiatică, are profilul rectangular. Dimensiuni: lț.= 6,7 cm, gr.= 1,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 2,34 m.
320. ***Fragment de piatră cu decor*** (fig. 121,1). Piesa a fost realizată dintr-o piatră moale fasonată de culoare cenuşie. Pe suprafața ei a fost incizat un motiv vegetal. Dimensiuni: lț.= 9,0 cm, gr.= 1,7 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,80 m.
321. ***Mineral***. Piesa reprezintă o rocă (granit?) de culoare neagră cu pigmenți verzi. Suprafața este fasonată, şlefuită, în partea întreagă formează un unghi drept. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 2,62 m.
322. ***Fusaiolă*** (fig. 107,6), confecționată din pastă de lut de calitate medie, are în compoziție nisip şi mică. Arderea a fost oxidantă, ceea ce a determinat culoarea roşiatică. Piesa are o formă circulară. Dimensiuni: d.= 4,0 cm, gr.= 1,0 cm, d. găurii, în jurul căreia a fost incizată o linie, este de 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul E4, ad.= 1,56 m.

323. ***Greutate de pescuit***? lucrată din pastă de lut. Arderea a fost oxidantă ceea ce a determinat culoarea cărămizie. Piesa are o perforație cu d.= 2,5 cm, h.= 4,0 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul D3, ad.= 1,74 m.
324. ***Os prelucrat*** (fig. 98,5) din corn de cerb, are profilul circular. Piesa are o tăietură oblică. lg.= 13 cm, lț. vârfului = 0,8 cm şi 1,8 cm la tăietură. Loc. desc.: compl. 52, caroul E4, ad.= 1,48 m.
325. ***Obiect din os***. Piesa este lucrată din ramificație de corn de cerb. Suprafața ei este lustruită. Ambele capete au urme de utilizare: sunt străpunse de orificii circulare cu diametrul de 0,6 cm. A fost folosit probabil ca mâner. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 2,33 m.
326. ***Obiect din os***. Piesa a fost realizată dintr-un os de animal care provine de la cutia toracică. Suprafața ei este lustruită. La capete este secționat. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 3,22 m.
327. ***Semifabricat***. Piesa a fost lucrată dintr-un os tubular de la cutia toracică, secționat la capete. lg.= 15,0 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 3,22 m.
328. ***Mâner*** (fig. 112,4) a fost confecționat dintr-o ramificație de corn de cerb. Obiectul are o formă tubulară. Suprafața este lustruită. Dimensiuni: h.= 8,7 cm, lț.= 3,0 cm, gr.= 3,5 cm. Diametrul şi forma perforației nu poate fi stabilită din cauza degradării. Loc. desc.: compl. 52, caroul G4, ad.= 2,04 m.
329. ***Semifabricat*** (fig. 112,1). Piesa a fost lucrată din ramificație de corn de cerb. Unul din capete este secționat, iar altul prezintă ciopliturі laterale oblice. Culoarea osului este gălbuie. La mijlocul osului este o crestătură. lg.= 24,0 cm. Loc. desc.: compl. 52, caroul F2, ad.= 3,10 m.
330. ***Vârf de săgeată*** (fig. 112,2), a fost cioplit din os, are suprafața lustruită. Piesa are o formă piramidală, iar profilul este romboidal. Trecerea de la vârf spre peduncul se face printr-un prag uşor sesizabil. Pedunculul este rupt. Pragul are forma ovală în profil cu următoarele dimensiuni: 0,7×0,3 cm. lg.= 2,7 cm, lț. bazei = 1,8 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 52, ad.= 3,23 m.
331. ***Vârf de săgeată*** (fig. 112,5). Piesa a fost realizată dintr-un corn de cerb, are o formă patrulateră. Baza are o formă ovală. lg.= 4,7 cm, lț. laturilor = 1,0 cm. La bază are 1,7×1,7 cm. Se remarcă fragilitatea piesei. Loc. desc.: compl. 52, caroul G3, ad.= 2,33 m.

IV.12. Complexul nr. 53

332. ***Fragment de oglindă*** (fig. 109,1), a fost confecționată din bronz, are o formă circulară, culoarea fiind cenuşiu-verzuie. Dimensiuni: gr.= 0,15 cm, gr. marginii = 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 53, caroul A9, ad.= 0,90 m.
333. ***Mărgică*** din aramă, confecționată prin turnare în tipar bivalv. Are o formă sferică. Pe suprafață se păstrează urme de pastă de culoare albastră. În partea mediană prezintă o perforație circulară cu d.= 0,2 cm. Alte dimensiuni: d.= 0,9 cm, h.= 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 53.
334. ***Vârf de săgeată*** (fig. 109,4), a fost confecționat din os, este fațetată şi are o formă rectangulară în profil. Baza piesei are o perforație cu d.= 0,3 cm. Dimensiuni: h.= 9,3 cm, lț.=1,3 cm, gr.= 1,5 cm. Loc. desc.: compl. 53, caroul C8, ad.= 0,50 m.
335. ***Vârf de săgeată*** (fig. 109,2), a fost confecționat din fier. Obiectul are o formă romboidală. Exemplarul face parte din categoria săgeților foliforme. lg.= 4,8 cm,

lț.= 2,5 cm, gr.= 0,3 cm. Piesa este fragmentară în partea inferioară, prezența pedunculului sau a tubului de înmănuşare fiind incertă. Loc. desc.: compl. 53, caroul C8, ad.= 0,56 m.

IV.13. Complexul nr. 55

336. ***Vârf de săgeată*** (fig. 99,3), confecționat din fier, are o formă romboidală în profil. Piesa face parte din categoria săgeților foliforme cu peduncul. Trecerea de la vârf la peduncul se face printr-un prag. Pedunculul are un profil rectangular. Dimensiuni: h.= 4,0 cm, lț. bazei = 1,4 cm, lț. vârfului – 0,1 cm, gr.= 0,3 cm. Pedunculul are lg.= 4,3 cm, lț.= 0,3 cm. Loc. desc.: compl. 55, caroul I4, ad.= 0,60 m.
337. ***Cuțit*** (fig. 99,1), confecționat din fier, are o formă triunghiulară în profil. Lama cuțitului are lg.= 10,5 cm, lț. = 1,8 cm la bază şi 0,3 cm la vârful ei; gr.= 0,2-0,4 cm. Mânerul are lg.= 6,7 cm, lț.= 0,7-1,3 cm, gr.= 0,2-0,6 cm. lg. piesei = 17,2 cm. Se păstrează într-o stare excelentă de conservare. Loc. desc.: compl. 55, caroul I4, ad.= 0,62 m.
338. ***Scoabă*** (fig. 99,4). Piesa face parte din categoria exemplarelor în formă de ac cu bucla realizată prin îndoirea unei bande de fier, de o formă rectangulară în profil. Capetele acesteia se unesc, subțiindu-se, formând în partea superioară o buclă în formă de migdală. Dimensiuni: lg.= 12,0 cm, lț. = 0,9 cm, gr. = 0,7 cm, d. buclei = 1,7 cm. Vârful scoabei are 0,4×0,4 cm. Loc. desc.: compl. 55, caroul I4, ad.= 0,38 m.
339. ***Lacăt*** (fig. 124,4), a fost confecționat din fier. Piesa face parte din categoria lacătelor cilindrice cu corpul canelat. Mânerul este circular în profil. Lacătul nu s-a păstrat integral. lg. cilindrului = 8,5 cm, lț.= 4,5 cm, h.= 3,4 cm. Canelura de pe corpul cilindrului are lț.= 1,2 cm.e. Diametrul mânerului la bază este de 1,0 cm, spre vârf este aplatizat. Piesa este afectată de un proces avansat de oxidare. Loc. desc.: compl. 55, caroul I1, ad.= 0,54 m.
340. ***Închizătoare de uşă*** (fig. 115,3). Piesa este formată dintr-o verigă de fier, subțiată la mijloc şi o scoabă în formă de ac. Veriga este realizată dintr-o bară, care are un profil pătrat. Vârful scoabei este îndoit. Dimensiuni ale verigii: L verigii = 11,5 cm, lț. benzii = 0,8 cm, gr.= 0,4 cm. Dimensiuni ale scoabei: lg. = 7,0 cm, lț. = 0,7 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: compl. 55, caroul I4, ad.= 0,50 m.
341. ***Obiect din fier*** (fig. 120,1). Piesa a fost realizată dintr-o bandă rulată, astfel încât formează o buclă. La unul din capete se poate observa o perforație. Aceasta este similară cu piesa cu nr. 280 din catalog. Dimensiuni: lț.= 1,5-2,0 cm, gr.= 0,5 cm. Loc. desc.: compl. 55, caroul I1, ad.= 0,47 m.
342. ***Buză de ceaun cu suport*** (fig. 114,1), din fontă, este înclinată în interior. Dimensiuni: gr.= 0,8 cm, lg. suportului = 6,5 cm, lț.= 2,4 cm, gr.= 0,7 cm. Loc. desc.: compl. 55, caroul I1, ad.= 0,50 m.
343. ***Suport-urechiuşă***. Piesa aparține unui ceaun din fontă, are forma unui triunghi. Dimensiuni: lg. bazei = 6,0 cm, lg. laturilor = 3,8 şi 3,0 cm, gr.= 0,6 cm. Loc. desc.: compl. 55, caroul I1, ad.= 0,50 m.
344. ***Os prelucrat*** (fig. 98,4). Piesa a fost lucrată dintr-un corn de cerb. Forma este circulară în profil. Dimensiuni: lg.= 12,0 cm, d. bazei = 0,9 cm, d. vârfului = 0,05 cm. Loc. desc.: compl. 55, caroul I4, ad.= 0,64 m.
345. ***Semifabricat***. Piesa a fost lucrată dintr-o ramificație a unui corn de cerb. La unul din capete se poate observa o perforație circulară cu d.= 1,3 cm şi adâncă de 2,3 cm. Loc. desc.: compl. 55, caroul I1, ad.= 0,58 m.

IV.14. Complexul nr. 56

346. ***Cataramă*** confecţionată din fier. Piesa face parte din categoria exemplarelor cu axul patrulateral. Este ruptă de la jumătate. Limba cataramei nu s-a păstrat. Laturile piesei au profil rectangular. Dimensiuni: lţ. laturilor = 0,4 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 56, caroul I2, ad.= 0,80 m.
347. ***Cuţit*** (fig. 113,5), a fost confecţionat din fier. Lama are vârful rupt. Mânerul are două perforaţii de nit. Dimensiuni: lg.= 8,0 cm, lţ.= 1,0 cm, gr. spinării = 0,2 cm, lg. mânerului = 9,0 cm, lţ. = 1,4 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: compl. 56, caroul I3, ad.= 2,30 m.

IV.15. Stratul de cultură

348. ***Vârf de suliţă*** (fig. 97,3), confecţionat din fier, are o formă romboidală în profil. Piesa poate fi inclusă în categoria exemplarelor de tip foliform. Tubul de înmănuşare are o formă circulară în profil cu d.= 1,4 cm, gr.= 0,3 cm. lg.= 8,5 cm, lţ.= 0,2-2,0 cm, gr.= 0,2-0,6 cm. Loc. desc.: caroul W9, ad.= 0,36 m.
349. ***Vârf de suliţă*** (fig.125,5), a fost confecţionat din fier. Piesa face parte din categoria exemplarelor cu tub de înmănuşare, are o formă romboidală în profil. lg.= 6,0 cm, lţ.= 2,0 cm, gr.= 1,3 cm, d. tubului = 1,0 cm. Loc. desc.: caroul B1, ad.= 0,80 m.
350. ***Vârf de săgeată*** (fig. 125,1), a fost confecţionat din fier. Obiectul face parte din categoria exemplarelor cu peduncul, este foliform şi are o formă romboidală în profil. Trecerea de la vârf spre peduncul se face printr-un prag foarte bine marcat. Pedunculul, rectangular în profil, are lg.= 4,7 cm şi gr.= 0,1-0,4 cm. Alte dimensiuni: lg.= 4,5 cm, lţ. bazei = 2,1 cm, gr.= 0,1-0,3 cm, lţ. pragului = 0,8 cm, gr. lui = 0,4 cm. Loc. desc.: caroul H2, ad.= 0,62 m.
351. ***Vârf de săgeată*** confecţionat din fier. Piesa, prevăzută cu peduncul, are o formă piramidală în profil. Trecerea se face printr-un prag. Dimensiuni: h.= 2,0 cm, lţ. bazei = 0,8 cm, lg. pedunculului = 1,2 cm. Loc. desc.: caroul F3, ad.= 1,29 m.
352. ***Vârf de săgeată*** (fig. 125,6), a fost confecţionat din fier. Obiectul face parte din categoria exemplarelor de tip foliform. Lama are o formã trapezoidalã în profil, iar pedunculul rectangularã. Capătul superior al piesei este rupt. Trecerea de la vârf spre peduncul este marcată de un prag de mici dimensiuni. Dimensiuni: h.= 3,0 cm, lţ.= 1,6 cm, gr.= 0,4 cm. lg. pedunculului = 2,0 cm, lţ.= 0,4. Suprafaţa piesei este acoperită cu depuneri de oxizi de fier. Loc. desc.: caroul F2, ad.= 1,10 m.
353. ***Vârf de săgeată*** (fig. 125,3), de formă piramidală, a fost confecţionat din fier. Pedunculul este rectangular în profil şi are capătul ascuţit. Trecerea spre peduncul se face printr-un prag. Piesa este aplatizată. Una din laturi este ruptă. Dimensiuni: lg.= 8,3 cm, lg. vârfului = 4,5 cm, lg. peduncului = 3,2 cm, lţ. bazei = 1,7 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul C2, ad.= 1,46 m.
354. ***Vârf de săgeată*** (fig. 125,2), a fost confecţionat din fier. Obiectul are o formă piramidală. Trecerea spre peduncul se face printr-un prag de o formă ovală în profil. Pedunculul are o formă circulară în profil şi ascuţit la capăt. Vârful săgeţii este aplatizat, profilul este romboidal. Dimensiuni: lg.= 8,7 cm, lg. vârfului = 5,4 cm, lţ. bazei = 1,6 cm. Pragul are dimensiunile: 0,8×0,6 cm, iar pedunculul 2,5×0,3 cm. Loc. desc.: caroul D3, ad.= 1,65 m.

355. ***Vârf de săgeată*** (fig. 125,4), a fost confecționat din fier. Piesa face parte din categoria săgeților piramidale cu peduncul. Trecerea de la vârf la peduncul este lină. Pedunculul, circular în profil, coboară lin de la baza piramidei, subțiindu-se spre capăt. lg.= 4,4 cm, h.= 2,5 cm, lț. laturii la bază = 0,8 cm. Loc. desc.: umplutura sectorului 76.
356. ***Lacăt*** (fig. 124,2), confecționat din fier, face parte din categoria exemplarelor cu corp cilindric. Piesa se păstrează fragmentar. Loc. desc.: caroul E1, ad.= 3,05 m.
357. ***Lacăt*** (fig. 124,3), confecționat din fier, face parte din categoria exemplarelor de tip cilindric. Piesa se păstrează fragmentar. S-a păstrat un tub de formă circulară cu d.= 2,7 cm. lg.= 8,5 cm. Loc. desc.: caroul E1, ad.= 3,05 m.
358. ***Cheie*** (fig. 96,2), confecționată din fier, are o formă rectangulară la bază. Unul din capete este bifurcat. Mânerul de formă circulară prezintă o perforație. lg.= 1,3 cm, lț.= 0,8 cm, gr.= 0,3-0,8 cm. Loc. desc.: caroul V7, ad.= 0,7 m.
359. ***Perforator***, confecționat din fier, are o formă rectangulară în profil. Extremitatea inferioară este îndoită sub unghi de 90 grade. Dimensiuni: lg.= 6,8 cm, lț.= 0,7 cm, gr.= 0,7 cm. Loc. desc.: caroul I6, ad.= 0,66 m.
360. ***Perforator*** (fig. 110,3), a fost confecționat din fier, are o formă rectangulară în profil. Vârful piesei este îndoit. Dimensiuni: lg.= 10,0 cm, lț.= 0,3-0,6 cm. Loc. desc.: caroul C6, ad.= 0,33 m.
361. ***Perforator*** (fig. 84,3), confecționat din fier, are o formă rectangulară în profil. Dimensiuni: lg.= 6,6 cm, lț.= 0,8 cm, gr.= 0,5 m, gr. vârfului = 0,2 cm. Loc. desc.: caroul W6, ad.= 0,25 m.
362. ***Topor*** (fig. 110,5), a fost confecționat din fier. Corpul are o formă triunghiulară în profil. Manşonul pentru coadă are o formă ovală. Muchia toporului are o formă patrulaterală cu dimensiunea de 4,0 cm. Laturile laterale ale muchiei au lț.= 5,8 cm şi h.= 4,0 cm. Lama toporului are lț.= 5,8 cm şi gr.= 0,3-0,6 cm. lg. max. = 19,5 cm. Loc. desc.: caroul A7, ad.= 1,02 m.
363. ***Foarfece*** (fig. 110,1), confecționat din fier, are părțile prinse prin nituire. Mânerul păstrat integral este rectangular în profil. Lamele au vârful ascuțit. Dimensiuni: lg. lamei = 8,0 cm, lț.= 1,2 cm, lț. vârfului = 0,1 cm, gr.= 0,2 cm. Una din lame este ruptă în vechime. Aceasta s-a păstrat în imediată apropiere. Loc. desc.: caroul A7, ad.= 0,54 m.
364. ***Mâner de cuțit*** (fig. 110,2), confecționat din fier, are o formă rectangulară în profil. Piesa are trei nituri, diferite ca mărime (0,5 cm, 0,4 cm, 0,25 cm). lg. mânerului = 9,0 cm, lț.= 0,7-1,4 cm, gr.= 0,2 cm. Pe suprafața piesei se păstrează resturi de lemn. Loc. desc.: caroul A7, ad.= 0,56 m.
365. ***Lamă de cuțit*** (fig. 109,3), confecționată din fier, are o forma triunghiulară în profil. Dimensiuni: lg. lamei = 7,8 cm, lț. lamei = 1,6 cm, gr. tăişului de 0,1 cm, gr. spinării de 0,3 cm. Starea de uzură a piesei este mare. Loc. desc.: caroul C8, ad.= 0,56 m.
366. ***Cuțit*** (fig. 113,1), confecționat din fier. Exemplarul este triunghiular în profil. Mânerul are două nituri de o formă circulară. Acestea au lg.= 1,0 cm, d.= 0,3 cm. Alte dimensiuni: lg. lamei = 6,5 cm, lț.= 1,5 cm, gr. spinării = 0,4 cm, gr. tăişului = 0,05 cm, lg. mânerului = 3,7 cm, lț.= 1,5 cm, gr.= 0,15-0,4 cm. Loc. desc.: caroul D3, ad.= 1,10 m.

367. ***Mâner de cuţit*** (fig. 122,6), a fost confecţionat din fier, are o formă rectangulară în profil. Piesa are trei nituri din bronz, care au o formă circulară. Dimensiuni: lţ.= 0,8 cm, gr.= 0,2 cm, lg. niturilor = 0,7 cm, d.= 0,1 cm. Loc. desc.: caroul G4, ad.= 0,88 m.
368. ***Cuţit*** (fig. 118,2), a fost confecţionat din fier. Exemplarul face parte din categoria cuţitelor prevăzute cu peduncul. Lama piesei este triunghiulară în profil, iar pedunculul rectangular. Dimensiuni: lg. lamei = 12,5 cm, lţ.= 1,7 cm, gr. spinării = 0,4 cm, gr. tăişului = 0,1 cm. lg. pedunculului = 4,1 cm, lţ.= 0,9 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: caroul F8, ad.= 0,39 m.
369. ***Mâner de cuţit*** (fig. 122,5), a fost confecţionat din fier. Exemplarul are o formă triunghiulară în profil. Pe suprafaţa piesei sunt trei nituri din bronz, de o formă circulară. Dimensiuni: lg.= 6,5 cm, lţ.= 1,0 cm, gr.= 0,05-0,3 cm; niturile au d.= 0,15 cm, lg.= 0,6 cm. Loc. desc.: caroul E2, ad.= 1,27 m.
370. ***Mâner de cuţit*** confecţionat din fier. Pe suprafaţa acestuia se observă un nit şi o perforaţie pentru alt nit, altele, din cauza stratului depus de oxizi de fier, nu pot fi stabilite. Dimensiuni: lg.= 4,0 cm, lţ. = 1,1 cm, gr.= 0,2-0,4 cm. Loc. desc.: caroul G2, ad.= 0,70 m.
371. ***Kern*** (fig. 96,5), confecţionat din fier, are o formă rectangulară în profil. Forma florii este aproape rectangulară, cu dimensiunile de 2,35×1,6×0,2 cm. Baza piesei are lţ. = 0,4 -1,2 cm. Piesa este conservată precar, fiind ruptă la mijloc. Loc. desc.: caroul U5, ad.= 0,57 m.
372. ***Kern*** (fig. 96,3), confecţionat din fier, are o formă pătrată în profil. lg.= 8,2 cm, lţ.= 0,7 cm. Floarea are o formă pătrată cu dimensiunile de 1,9×1,9×0,4 cm. Loc. desc.: caroul E8, ad.= 0,35 m.
373. ***Cui din fier*** (fig. 96,4), are o formă rectangulară în profil. Dimensiuni: lg.= 9,8 cm, gr.= 0,4-0,7 cm. Floarea are o formă neregulată cu dimensiunile de 1,6×1,2×0,3 cm. Loc. desc.: caroul T5, ad.= 0,43 m.
374. ***Cataramă*** (fig. 116,8), confecţionată din fier, are o formă trapezoidală. Colţurile sunt uşor rotunjite. Limba cataramei lipseşte. Dimensiuni: lţ. axului = 2,5 cm, h.= 1,8 cm, lţ. barei = 0,3 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: caroul C3, ad.= 1,48 m.
375. ***Cataramă*** (fig. 116,4), a fost confecţionată din bronz. Obiectul face parte din categoria exemplarelor cu axul patrulateral ca parte organică din corpul cataramei. Laturile sunt rectangulare în profil, uşor curbate în exterior. Limba este aplatizată şi are forma unui cui ascuţit, întors în buclă în jurul axului. lg. axului = 3,4 cm, lţ. laturii paralelă axului = 4,0 cm, lţ.= 0,3 cm, gr.= 0,3 cm. Lăţimea cataramei = 2,4 cm. Limba cataramei are lg.= 2,5 cm, lţ.= 0,2 cm. Loc. desc.: caroul G5, ad.= 0,80 m.
376. ***Cataramă*** (fig. 116,3), de formă patrulaterală, confecţionată din bronz. Axul este parte organicã a cataramei. Limba cataramei, rulatã în jurul axului, este din fier. Aceasta este ruptã şi oxidatã, astfel încât forma ei nu poate fi stabilitã. Lungimea axului şi a laturii paralele lui este de 5,0 cm. Laturile laterale ale cataramei au lg.= 3,0 cm, lţ.= 0,3 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: caroul H2, ad.= 0,67 m.
377. ***Inel*** (fig. 121,5), a fost confecţionat din fier, are o formă rectangulară în profil. Dimensiuni: d.= 1,6 cm, lţ.= 0,3 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul C2, ad.= 0,69 m.
378. ***Inel*** confecţionat din bronz, are lţ.= 0,35 cm, gr.= 0,03 cm. S-a păstrat jumătate din piesă. Loc. desc.: caroul D3, ad.= 1,64 m.

379. ***Verigă din fier***, are o formă rectangulară în profil. În partea mediană se îngustează în aşa fel, încât formează un oval cu dimensiunea de 1,0×3,0 cm. Dimensiuni: lț. bandei = 0,4 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: caroul H3, ad.= 0,68 m.
380. ***Piron*** (fig. 123,4), confecționat din fier, are o formă pătrată în profil. Floarea are o formă rectangulară în profil cu dimensiunile de 2,2×2,6×0,3 cm. Alte dimensiuni: lg.= 17,0 cm, lț. = 0,3 – 0,9 cm. Loc. desc.: caroul G5, ad.= 0,53 m.
381. ***Scoabă*** (fig. 120,3). Piesa este formată dintr-o bară din fier, care are o formă rectangulară în profil. În partea superioară are o buclă de o formă circulară cu d.= 0,6 cm. Dimensiuni: lț. barei = 1,0 cm, gr.= 0,3-0,5 cm. Loc. desc.: caroul H5, ad.= 0,57 m.
382. ***Şurubelniță***? (fig. 119,3). Piesa prezintă o bară din fier, la care unul din capete are o formă circulară în profil, iar altul este aplatizat. Dimensiuni: lg.= 12,0 cm, d.= 0,5 cm, lț. părții aplatizate = 0,7-1,0 cm, gr.= 0,2-0,4 cm. Loc. desc.: caroul A1, ad.= 0,64 m.
383. ***Fierăstrău*** (fig. 114,2), a fost confecționat din fier. Pe mânerul piesei se păstrează un nit cu dimensiunile de 2,0×0,2×0,3 cm. lg. părții zimțate = 4,5 cm, lț.= 2,2 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: caroul H5, ad.= 0,80 m.
384. ***Ac***, confecționat din fier, cu profil de formă circulară. Dimensiuni: lg.= 4,4 cm, d.= 0,15 cm. Loc. desc.: caroul B3, ad.= 1,98 m.
385. ***Placă din fier*** aplatizată. Dimensiuni: lg.= 9,5 cm, lț.= 3,0 cm, gr.= 0,2 cm. Loc. desc.: caroul H3, ad.= 0,94 m.
386. ***Placă din fier*** (fig. 84,5), are o formă rectangulară. Dimensiuni: lg.= 4,0 cm, lț.= 3,5 cm, gr.= 0,03 cm. Loc. desc.: caroul P6, ad.= 0,37 m.
387. ***Bară din fier***, are o formă circulară în profil. Unul din capete se îngustează. Vârful este îndoit. Dimensiuni: lg.= 11,4 cm, d.= 0,5 cm. Loc. desc.: caroul F2, ad.= 0,43 m.
388. ***Bară din fier***. Piesa este aplatizată şi evazată la unul din capete. Acest capăt este prins cu un nit de o altă placă egală ca mărime cu partea evazată a piesei. Nitul are o formă circulară cu d.= 0,8 cm. Dimensiuni: lg.= 10,0 cm, h. capătului evazat = 3,5 cm, lț.= 2,2 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul C5, ad.= 1,60 m.
389. ***Bară din fier*** aplatizată, are o formă rectangulară în profil. Dimensiuni: lg.= 9,7 cm, lț.= 0,9 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul F1, ad.= 2,40 m.
390. ***Bară din fier***. Piesa este pătrată în profil. În partea mediană este îndoită. lg.= 10,0 cm, lț.= 0,5 cm. Loc. desc.: caroul H5, ad.= 1,07 m.
391. ***Obiect din fier*** (fig. 84,2), are o formă neregulată. Dimensiuni: lg.= 7,4 cm, lț.= 1,0-2,6 cm, gr.= 0,6 cm. Suprafața piesei este acoperită cu depuneri de oxizi de fier. Loc. desc.: caroul U5, ad.= 0,46 m.
392. ***Obiect din fier*** (fig. 84,1), are o formă rectangulară. Dimensiuni: lg.= 16,4 cm, lț.= 1,5 cm, gr.= 0,3 cm. Piesa prezintă urmele a două nituri, care sunt amplasate la distanța de 1,2 cm unul de altul. Loc. desc.: caroul W7, ad.= 0,45 m.
393. ***Obiect din fier*** (fig. 119,6), de forma cifrei „1”, cu profilul circular în partea superioară. Unul din capete este aplatizat şi lățit. lg.= 10,0 cm, lț. părții aplatizate = 1,0-2,0 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul B3, ad.= 1,47 m.
394. ***Obiect din fier*** (fig. 84,4), are o formă neregulată. La unul din capete este o urechiuşă. lg.= 6,0 cm, lț.= 3,0 cm, gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: caroul R5, ad.= 0,65 m.

395. ***Obiect din fier*** (fig. 110,4), are o formă circulară în profil. Unul din capete este aplatizat, iar altul a fost rupt în vechime. Dimensiuni: lg. = 8,5 cm, gr.= 0,4 cm, lg. părţii aplatizate = 3,4 cm, lţ.= 2,6 cm, lţ. barei = 1,4 cm. Loc. desc.: caroul C6, ad.= 0,59 m.
396. ***Obiect din fier*** (fig. 99,8). Forma pedunculului este rectangulară în profil. Dimensiuni: lg.= 5,8 cm, lţ.= 0,5 cm După forma ei piesa poate servi ca suport pentru lumânări. Loc. desc.: caroul D5, ad.= 0,26 m.
397. ***Obiect din fier***, are o formă rectangulară în profil. Extremitatea inferioară este mai subţire şi este îndoită. Dimensiuni: lg.= 5,6 cm, lţ.= 0,4-0,9 cm, gr.= 0,2-0,5 cm. Loc. desc.: caroul W9, ad.= 0,35 m.
398. ***Obiect din fier*** (fig. 111,4), are o formă pătrată. În partea inferioară are un cârlig, iar în partea mediană are o perforaţie. Dimensiuni: lţ.= 1,6 cm, h.= 1,8 cm. Loc. desc.: caroul E7, ad.= 2,11 m.
399. ***Obiect din fier*** (fig. 111,9). Piesa prezintă o bară aplatizată, are o formă rectangulară în profil. La unul din capete se lăţeşte până la 1,0 cm. Vârful este îndoit cu 90 grade. Loc. desc.: caroul E5, ad.= 1,54 m.
400. ***Obiect din fier*** aplatizat. La unul din capete se îngustează. Dimensiuni: lg.= 5,5 cm, lţ.= 0,8 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul C3, ad.= 1,60 m.
401. ***Buză de ceaun*** din fontă, are profilul oblic. Dimensiuni: gr.= 0,7 cm, h.= 2,5 cm, gr. peretelui = 0,5 cm. Loc. desc.: caroul H4, ad.= 1,70 m.
402. ***Buză de ceaun*** din fontă, este înclinată în interior, gr.= 0,7 cm. Loc. desc.: caroul A3, ad.= 1,27 m.
403. ***Buză de ceaun*** din fontă, are un profil vertical. Dimensiuni: h.= 3,0 cm, gr.= 0,7 cm, gr. peretelui = 0,5 cm. Loc. desc.: caroul G3, ad.= 1,06 m.
404. ***Buză de ceaun***, cu profilul oblic, confecţionată din fontă. Dimensiuni: gr.= 0,7 cm, gr. peretelui = 0,5 cm. Loc. desc.: caroul B2, ad.= 0,16 m.
405. ***Buză de ceaun***, cu profilul oblic, confecţionată din fontă. Dimensiuni: gr.= 0,7 cm, gr. peretelui = 0,4 cm. Loc. desc.: caroul H3, ad.= 0,72 m.
406. ***Obiect din aramă*** format dintr-o foiţă de aramă îndoită în patru şi prinsă cu un nit din fier. Grosimea foiţei = 0,01 cm. Loc. desc.: caroul D3, ad.= 1,70 m.
407. ***Piesă de vestimentaţie*** (fig. 102,6), de formă neregulată, confecţionată din aramă. În partea mediană are o perforaţie ovală cu dimensiunile de 1,0×0,4 cm. Alte dimensiuni: lg.= 2,0 cm, lţ.=1,8 cm, gr. = 0,05 cm. Loc. desc.: caroul W8, ad.= 0,35 m.
408. ***Placă din aramă***, are o formă rectangulară. Dimensiuni: lg.= 2,3 cm, lţ.= 1,4 cm, gr.= 0,05-0,15 cm. Loc. desc.: caroul E6, ad.= 0,63 m.
409. ***Placă din aramă***. Suprafaţa piesei este acoperită cu patină verde. Dimensiuni: lg.= 1,0 cm, lţ.= 0,65 cm, gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: caroul F4, ad.= 0,30 m.
410. ***Cercel***, confecţionat din sârmă de aramă. Are o formă circulară. La unul din capete se termină cu o buclă de formă circulară. Dimensiuni: d. = 2,4 cm, d. sârmei = 0,2 cm, d. buclei = 0,4 cm. Loc. desc.: caroul A58, ad.= 1,41 m.
411. ***Cute***, confecţionată din gresie de culoare cenuşie, are o formă rectangulară în profil. Dimensiuni: lg.= 13,6 cm, lţ. = 9,5 cm, gr. = 3,7-4,0 cm. Loc. desc.: caroul V6, ad.= 1,45 m.
412. ***Cute*** (fig. 109,5) confecţionată din gresie de culoare cenuşie, are profil rectangular. lg.= 8,3 cm, lţ.= 3,6 cm, h.= 3,0 cm. Loc. desc.: carourile A5-C5 , ad.= 1,10 m.

413. ***Cute***, confecționată din gresie de culoare cenușie, are o formă rectangulară în profil. Dimensiuni: lg.= 19,4 cm, lț.= 6,2 cm, gr.= 4,4 cm. Loc. desc.: caroul V6, ad.= 0,6 m.
414. ***Cute*** (fig. 83,2), confecționată din gresie de culoare cenușie-brună, are o formă rectangulară în profil. Dimensiuni: lg.= 12,4 cm, lț.= 4,7 cm, gr.= 1,7 cm. Loc. desc.: caroul U6, ad.= 0,65 m.
415. ***Lamă de silex***. Piesa are o culoare cenușiu-brună. Dimensiuni: lg.= 3,5 cm, lț.= 0,2-1,3 cm, gr.= 0,1 cm. Loc. desc.: caroul S5, ad.= 0,73 m.
416. ***Mărgică***, confecționată din pastă sticloasă de culoare galben-maroniu, are o formă circulară. Dimensiuni: d.= 0,6 cm, d. perforației = 0,25 cm. Loc. desc.: caroul A58, ad.= 0,85 m.
417. ***Fragment de fund de vas*** (fig. 89,4) din sticlă, este străvezie. Dimensiuni: d.= 14,0 cm, gr.= 1,0 cm, gr. peretelui = 0,3- 0,7 cm. Loc. desc.: caroul U5, ad.= 0,36 m.
418. ***Fund de vas***, concav, confecționat din sticlă albă. Suprafața este acoperită cu depuneri de oxizi de bronz. Partea exterioară a fundului a fost decorat în relief. Dimensiuni: gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul C3, ad.= 0,50 m.
419. ***Fragment de sticlă*** transparentă. Suprafața piesei este acoperită cu depuneri de bronz. Dimensiuni: gr.= 0,4 cm. Loc. desc.: caroul H2, ad.= 0,64 m.
420. ***Greutate pentru pescuit***. Piesa a fost confecționată din pastă de lut de calitate inferioară, care are în compoziție nisip și vegetație. Arderea a fost oxidantă, ceea ce i-a determinat culoarea roșie. Forma piesei este circulară. Dimensiuni: gr.= 1,9 cm, d. perforației = 1,3 cm. Loc. desc.: caroul E8, ad.= 1,49 m.
421. ***Bilă*** (fig. 89,5), confecționată din pastă de lut de calitate medie. Arderea a fost uniformă, completă, oxidantă. Piesa are o formă sferică. Dimensiuni: d.= 2,2 cm. Loc. desc.: caroul U6, ad.= 0,25 m.
422. ***Fusaiolă*** (fig. 89,7), confecționată din pastă de lut de calitate medie, având în compoziție nisip. Piesa a fost arsă neuniform, incomplet în mediu reducător. Culoarea ei este cenușie la suprafață și gălbuie-roșietică în interior. Aceasta are o formă cilindrică. Dimensiuni: lg.= 3,8 cm, d. piesei = 2,6 cm, d. găurii = 1,2 cm. Loc. desc.: caroul S5, ad.= 0,47 m.
423. ***Fusaiolă*** (fig. 89,6), confecționată din pastă de lut de calitate medie, având ca degresant nisipul. Obiectul a fost ars neuniform, incomplet în mediu reducător. Culoarea este cenușie la suprafață și gălbuie-roșietică în interior. Forma ei este cilindrică. Dimensiuni: lg.= 6,5 cm, d.= 5,3 cm, d. găurii = 1,5 cm. Loc. desc.: caroul R5, ad.= 0,63 m.
424. ***Piesă de vestimentație*** (fig. 102,5), a fost confecționată din os, are o formă circulară și culoare gălbuie. Pe una din suprafețe piesa este decorată cu două linii orizontale incizate în jurul unei perforații cu d.= 0,5 cm. Dimensiuni: d.= 3,5 cm, gr.= 0,3 cm. Loc. desc.: caroul U5, ad.= 0,30 m.

14. ÎNCHEIERE

Cercetarea arheologică a Orheiului Vechi din anii 1996-2001 a oferit materiale foarte prețioase, care permit să rezolvăm un şir de probleme principiale legate de istoria acestei aşezări în perioada medievală.

Investigațiile au arătat că, în preajma citadelei de piatră, locuirea activă datează din evul mediu târziu, secolele XIII/XIV-XVII. În conformitate cu datele arheologice obținute, în regiunea citadelei Orheiul Vechi evidențiem opt etape cronologice.

Prima etapă, datată cu secolul XIII – începutul secolului XIV, ține de evoluția aşezării locale, care îşi avea vatra în partea inferioară a promontoriului, spre sud-vest. În partea superioară a terasei, acest orizont cultural este reprezentat prin material ceramic sporadic.

A doua etapă, datată în prima jumătate a secolului XIV şi până în anul 1369, ține de perioada oraşului Hoardei de Aur, *Şehr al-Cedid/ Yanghi-Şehr* (= *Oraşul Nou*), edificat pe suprafața promontoriului în preajma aşezării autohtone. De etapa finală a acestui orizont cultural ține edificarea *citadelei din piatră de la Orheiul Vechi* şi acoperirea cu pământ a şanțului aflat la vest de această construcție. Problema originii şanțului de vest şi respectiv a posibilei citadele de pământ în acest sector rămân discutabile, urmând a fi rezolvate în urma unor investigații de teren suplimentare. Din aceeaşi perioadă datează un mormânt din preajma zidului, două gropi de ars var şi două gropi gospodăreşti. Săpăturile arheologice au demonstrat că citadela din piatră a fost construită în perioada anilor 1366-1369, fapt ce ne permite să susținem că acest complex este mai vechi decât se credea anterior cu mai bine de 100 de ani. În conformitate cu materialul arheologic obținut, se poate afirma că, în etapa inițială, citadela reprezenta îngrăditura din jurul palatului din incintă, cunoscut în literatură drept „palatul pârcălabului", formând împreună un complex integru, definit drept *casă feudală (conac)* a conducătorului politic din ținut.

Prezența unei autorități politice de importanță regională în oraşul de pe Răut este demonstrată prin descoperirile monetare din localitate. În perioada anilor 1363-1365 *Oraşul Nou* de pe Răut reprezenta reşedința conducătorului Hoardei de Aur, a hanului *Abdallah,* în timpul căruia au şi fost inițiate emisiunile monetare de tip Yanghi-Şehr –

Şehr al-Cedid. Faptul că emisiunile monetare locale au continuat la Orheiul Vechi şi după plecarea hanului Abdallah, având drept emitent pe un oarecare *amir (emir)*, demonstrează că oraşul Şehr al-Cedid în perioada care a urmat şi-a păstrat rolul de centru politic regional. Având în vedere documentele istorice se poate susține că Orheiul Vechi, în anii 1366-1369, devine centru rezidențial al unui conducător local, care promova o politică separatistă față de Hoarda de Aur. Cercetările interdisciplinare din ultimul deceniu au întărit şi mai mult convingerea specialiştilor potrivit căreia Orheiul Vechi, în perioada anilor 1368-1369, ar fi reprezentat reşedința emirului Dimitrie, conducătorul stăpânirilor tătare din preajma Dunării de Jos şi a munților Carpați.

Identificarea principelui Dimitrie cu *emirul* de pe monedele de la Orheiul Vechi este foarte plauzibilă, dat fiind că activitatea acestui demnitar, desfăşurată în perioada anilor '60 ai sec. XIV, corespunde în totalitate cu cronologia arheologică a citadelei de piatră din cadrul oraşului de pe Răut. Or, în acest caz, suntem în fața unei coincidențe a datelor arheologice cu datele numismatice, documentele scrise şi de arhitectură, cele din urmă încadrând „citadela" şi „palatul" în şirul construcțiilor de tip oriental din perioada Hoardei de Aur.

Având în vedere cele menționate, citadela de piatră a Orheiului Vechi ar putea fi calificată drept reşedința emirului Dimitrie, edificată de către acesta în perioada anilor 1366/68-1369, care a funcționat şi pe parcursul următoarei etape a aşezării din ultimul sfert al secolului XIV.

A treia etapă, datată cu ultimul sfert al secolului al XIV-lea, ține de prima etapă a Orheiului Vechi propriu-zis, de transformarea oraşului oriental în oraş moldovenesc. Din această perioadă, în cadrul citadelei de la Orheiul Vechi a fost descoperită o locuință cu cuptor din cărămidă, păstrată în stare excelentă, care cuprindea materiale serioase, ce ilustrează în mod convingător procesul de tranziție de la etapa orientală a oraşului la cea moldovenească.

A patra etapă, datată în prima jumătate a secolului al XV-lea, ține de perioada domnitorilor Alexandru cel Bun (1400-1431), Iliaş (1432-1433, 1435-1442) şi Ştefan al II-lea (1433-1435, 1436-1447). Din această perioadă datează patru locuințe, descoperite în partea de sud-vest a citadelei, dintre care două erau adâncite, iar alte două – de suprafață. Un interes special îl prezintă locuința de zid, amenajată în colțul de sud-vest al citadelei, care reprezintă o construcție cu o arhitectură deosebită, care a existat în jurul la 100 de ani, pe parcursul cărora a suferit mai multe modificări.

A cincea etapă, datată în a doua jumătate a secolului al XV-lea – începutul secolului XVI, ține de perioada domnitorului Ştefan cel Mare. Din acest timp datează trei locuințe, inclusiv una refăcută în baza construcției de zid din colțul de sud-vest al citadelei. La această etapă, în contextul lucrărilor de fortificare a cetății Orheiului din ordinul domnitorului Ştefan cel Mare, au fost reparate zidurile citadelei, care era transformată în reşedință a pârcălabilor de Orhei. Citadela Orheiului în timpul lui Ştefan cel Mare a fost înzestrată cu artilerie de foc. Despre acest lucru ne vorbesc două tunuri din bronz din ultimul sfert al secolului XV, descoperite în umplutura complexului monumental de zid din colțul de sud-vest al citadelei. Aceste tunuri au fost ascunse în ruinele construcției datate la începutul secolului XVI, posibil, în timpul invaziei tătarilor din Crimeia din anul 1510. Din perioada secolului XV – începutul secolului al XVI-lea, la est de citadelă au fost descoperite câteva zeci de morminte, care țin de necropola amenajată la acea vreme în preajma bisericii de lemn.

A şasea etapă, datată în prima jumătate a secolului al XVI-lea, ține de perioada decăderii cetății şi a oraşului Orheiul Vechi şi formarea unei aşezări urbane noi care purta aceeaşi denumire, la 15 km spre nord-vest. Din această perioadă datează două construcții.

A şaptea etapă, datată cu mijlocul secolului al XVI-lea, ține de demolarea citadelei de piatră, lucru efectuat probabil în timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, care la cererea turcilor a desființat mai multe cetăți, printre care putea să se enumere şi cea a Orheiului. În sprijinul acestei afirmații vin datele arheologice, care plasează ruinele citadelei de piatră în intervalul de timp de la mijlocul secolului XVI.

A opta etapă, datată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea – prima jumătate a secolului al XVII-lea, ține de încercarea domnitorului Ieremia Movilă din jurul anului 1600 de a reface cetatea Orheiului Vechi şi de etapa târgului/satului Peştere/Movilău. Din perioada respectivă datează valul de pământ aflat la est de citadelă şi o locuință de suprafață cu cuptor din cărămidă, identificată în partea de sud-vest a incintei fortificate.

În concluzie, se poate susține că săpăturile arheologice din anii 1996-2001 de la Orheiul Vechi au oferit date ştiințifice care contestă afirmațiile neîntemeiate ale unor autori referitor la lipsa în cadrul acestui sit a nivelului cultural autohton din perioada premongolă, lipsa continuității de locuire în cadrul sitului Orheiul Vechi după abandonarea ținutului de către mongoli şi atribuirea citadelei de piatră exclusiv perioadei secolului XV.

Datele arheologice obținute arată că în perioada premongolă în cadrul aşezării Orheiul Vechi exista o localitate autohtonă, care îşi avea vatra în partea inferioară a promontoriului.

În perioada dominației Hoardei de Aur, în spațiul de la Orheiul Vechi mongolii au edificat un oraş de tip oriental, denumit *Oraşul Nou – Yanghi-Şehr sau Şehr al-Cedid*, cu monedă proprie din aramă şi argint. În cadrul acestui oraş, în perioada anilor 1366-1369 a fost amenajată o citadelă din piatră care îngrădea palatul unui conducător politic, identificat cu emirul Dimitrie.

După abandonarea de către Hoarda de Aur a oraşului de pe Răut, în ultimul sfert al secolului XIV aşezarea îşi continuă viața într-o formă mai restrânsă în baza populației autohtone, pentru a se transforma curând într-un oraş veritabil moldovenesc, cunoscut sub numele de Orhei.

În perioada secolului XV, începând cu Alexandru cel Bun şi terminând cu domnia lui Ştefan cel Mare, oraşul Orhei cunoaşte o dezvoltare ascendentă, creşte brusc numărul populației, se dezvoltă comerțul, înfloreşte circulația bănească, apar multe construcții noi, sunt întărite fortificațiile aşezării, iar citadela de piatră cu complex palatin edificate în secolul XIV devine reşedință administrativ-militară a pârcălabilor de Orhei.

BIBLIOGRAFIE

1. [Abâzova, Bârnea, Nudelman – 1981] = Абызова Е.Н., Бырня П.П., Нудельман А.А., *Древности Старого Орхея. Золотоордынский период*. Кишинев: Штиинца, 1981. 99 с.
2. [Abâzova, Bârnea, Nudelman – 1982] = Абызова Е.Н., Бырня П.П., Нудельман А.А., *Древности Старого Орхея. Молдавский период*. Кишинев: Штиинца, 1982. 99 с.
3. [AISO – 1991] = *Археологические исследования в Старом Орхее* / под. ред. П.П. Бырни. Кишинев, 1991.
4. [Arhiva MA – 1954, nr. 100] = Arhiva MA, nr. inv. 100, Jurnal arheologic, Săpăturile din anul 1954.
5. [Bacumenco – 2003] = Bacumenco L., „Structuri geospațiale în zona Codrii Orheiului şi raporturile lor cu elementul antropic" // Arheologia Moldovei, XXVI, Bucureşti, 2003, p 179-194.
6. [Bătrâna – 1983] = Bătrâna L., Bătrâna A., „O mărturie arheologică despre relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Bogdan I" // SCIVA, t.34, nr. 4, 1983.
7. [Bârnea – 1984] = Бырня П.П., *Молдавский средневековый город в Днестровско-Прутском междуречье (XV – начало XVI в.)*. Кишинев, 1984.
8. [Bârnea – 1991] = Бырня П.П., „Из истории исследования Старого Орхея (1946-1958)" // Археологические исследования в Старом Орхее. Кишинев, 1991. с.5-43.
9. [Bârnea – 1996] = Bârnea P., „Despre soarta istorică a Orheiului Vechi" // Tiragetia. Anuar, III, Chişinău, 1996, p. 145-150.
10. [Bârna – 1997] = Bârnea P., *Oraşul medieval în Moldova (secolul XV – primul sfert al secolului XVI)*. Chişinău: 1997, 83 p.
11. [Bârnea, Reaboi – 1995] = Bârnea P., Reaboi T., „Arhitectura monumentală a Oraşului Nou (Şehr al-Cedid)" // Memoria Antiquitatis, 1995, t. 20, p. 249-269.
12. [Bârnea, Reaboi – 1998] = Бырня П.П., Рябой Т.Ф., „Культовые памятники золотоордынского времени в Старом Орхее" // Revista arheologică, 2, 1998, p. 87-100.
13. [Bejenaru, Bacumenco, Stanc – 2003] = Bejenaru L., Bacumenco L., Stanc S., „Date arhezoologice privind complexul arheologic Orheiul Vechi" // Tyragetia, Anuar, XII, 2003, p. 85-86.
14. [BL – 1976] = „Бистрицкая летопись 1359-1507 гг." // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. Москва: Наука, 1976.
15. [DRH – 1977] = *Documenta Romaniæ Historica*. Seria D. Relațiile între țările române. Vol. I (1222-1456). Bucureşti, 1977, p. 90.
16. [Draciuk – 1977] = Драчук В.С., *Рассказывает геральдика*. Москва, 1977.

17. [Eşanu-Eşanu – 2001] = Eşanu A., Eşanu V., *Moldova medievală. Structuri executive, militare şi ecleziastice. Studii*. Chişinău, ed. ARC, 2001, p. 22-75, 316-317.
18. [Eşanu – 2002] = Eşanu V., „Pârcălabii de Orhei în epoca lui Ştefan cel Mare" // Destin românesc. An. IX, 2002, nr. 1, p. 9-15
19. [Eşanu – 2001] = Eşanu A., *Vlaicu pârcălab – unchiul lui Ştefan cel Mare*. Chişinău, 2001.
20. [Grekov, Jakubovskii – 1950] = Греков Б.Д., Якубовский А.Ю., *Золотая Орда и ее падение*. М.-Л. 1950, с. 282.
21. [Hâncu – 1995] = Hâncu I., *Orheiul Vechi*. Chişinău, 1995.
22. [Hâncu – 1999] = Hâncu I., „Construcţiile monumentale de la Orheiul Vechi" // Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998. Chişinău: Ruxanda, 1999, p. 14-19.
23. [Gorodenco – 2000] = Gorodenco A., *Ceramica locală de la Orheiul Vechi în secolele XIV-XVI*. Brăila, 2000.
24. [Gorodenco – 2000-b] = Gorodenco A., *Istoria, de la enigme la real* // Enigmele Basarabiei, Editura Clio: Chişinău, 2000, p. 30-33.
25. [Iorga – 1899] = Iorga N., *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*. Bucureşti, 1899, p. 79.
26. [Iliescu – 1997] = Iliescu O., „Génois et Tatars en Dobroudja au XIVe siècle: l'apport de la numismatique" // Études byzantines et post-byzantines. III. Bucureşti, 1997. p. 161-178.
27. [IMR-II – 1968] = *Istoria militară a României*. Vol. II, Bucureşti, 1968.
28. [IMPR-II – 1986] = *Istoria militară a poporului român*. Vol. II, Bucureşit, 1986.
29. [IR-III – 2001] = *Istoria Românilor*. Vol. III, Bucureşti, 2001, p. 585.
30. [Janina – 1977] = Янина С., „Новый город (Янги-шехр=Шехр ал-Джедид) – монетный двор Золотой Орды и его местрнахождение" // Нумизматический сборник ГИМ, ч. V, вып 1 / ТрГИМ, Москва, вып. 49, 1977, с. 193-213.
31. [Neamţu, Neamţu, Cheptea – 1980] = Neamţu E., Neamţu V., Cheptea S., *Oraşul medieval Baia în secolele XIV-XVII*. Vol. I. Editura Junimea: Iaşi, 1980.
32. [Neamţu, Neamţu, Cheptea – 1984] = Neamţu E., Neamţu V., Cheptea S., *Oraşul medieval Baia în secolele XIV-XVII*. Vol. II. Editura Junimea: Iaşi, 1984.
33. [Nesterov – 1998-a] = Nesterov T., „Orheiul Vechi" // Natura. Chişinău, 1998, nr. 2, p. 10.
34. [Nesterov – 2000] = Nesterov T., *Palatul pârcălabului de la Orheiul Vechi* // Enigmele Basarabiei, Editura Clio: Chişinău, 2000, p. 26-29.
35. [Nesterov – 2002-a] = Nesterov T., *Monumentele de arhitectură musulmană de la Orheiul Vechi* // Sud-Est, Chişinău, 2002, nr. 2, p. 118-122.
36. [Nesterov – 2002-b] = Nesterov T., *Biserica de piatră de la Orheiul Vechi* // Sub zodia Vătăşanu, Cluj-Napoca, 2002.
37. [Nesterov – 2003] = Nesterov T., Situl Orheiul Vechi. Monument de arhitectură. Chişinău, 2003.

38. [Nicolae – 1995] = Nicolae E., „Quelques considérations sur les monnaies tatares de «La Ville Neuve» (Yanghi şehr/Şehr al-Gedid)" // Studii şi cercetări de numismatică, 1995, t. IX, p. 197-200.

39. [Nicolae – 1999] = Николае Е., „Две монеты финальной стадии золотоордынского господства к западу от Днестра" // Stratum-plus, Chişinău, 1999, nr. 6.

40. [Nicolae – 2003] = Nicolae E., „Monedele de cupru bătute în Oraşul Nou (Şehr al-Gedid)" // Simpozion de numismatică. Dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea independenței României. Chişinău, 24-26 septembrie 2002. Comunicări, studii şi note. Bucureşti: 2003, p. 167-168.

41. [Nicolae – 2005] = Nicolae E., „Inscripția funerară din secolul al XIV-lea descoperită la Orheiul Vechi în 1986" // Simpozion de Numismatică. 26-28 noiembrie 2003. Comunicări, studii, note. Chişinău, 2005, p. 81- 88.

42. [Nicolae, Bârnea – 2001] = Nicolae E., Bârnea P., „Un ornament pseudo-cufic" // Simpozion de Numismatică 2001, Chişinău, p. 151-157.

43. [Nicolae, Postică – 2001] = Nicolae E., Postică Gh., „Câteva monede descoperite la Orheiul Vechi" // Simpozion de Numismatică. Dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul. Chişinău, 28-30 mai 2000. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2001, p. 135-140.

44. [OVBIA – 1999] = *Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998*. Chişinău: Ruxanda, 1999.

45. [Parasca – 1980] = Параска П.Ф., „Территориальное становление Молдавского феодального государства во второй половине XIV в." // Социально-экономическая и политическая история юго-восточной Европы до середины XIX в. Chişinău, 1980.

46. [Parasca – 2000] = Parasca P., „Formarea granițelor istorice ale țării Moldovei" // Analele ULIM, Istorie, Vol. I, Chişinău, 2000.

47. [Papacostea – 1999] = Papacostea Ş., *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice*. Bucureşti, 1999.

48. [Polevoi – 1969] = Полевой Л.Л., *Городское гончарство Прутo-Днестровья в XIV веке*. Кишинев, 1969.

49. [Postică, Hâncu, Musteață – 1996] = Postică Gh., Hâncu I., Musteață S., *Rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1996 de la Orheiul Vechi: (rap. şt.)*, Chişinău, 1997, 44 p.; 25 planşe foto – Arhiva MC al RM.

50. [Postică, Hâncu, Munteanu – 1997] = Postică Gh., Hâncu I., Munteanu O., *Raport ştiințific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1997 de la Orheiul Vechi*. – Chişinău, 1998. – 57 p. text; 68 fig.; 66 pl. – Arhiva MC al RM.

51. [Postică, Hâncu, Munteanu – 1998] = Postică Gh., Hâncu I., Munteanu O., *Raport ştiințific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1998 de la Orheiul Vechi*. – Chişinău, 1999.- 51 p. – Arhiva MC al RM.

52. [Postică – 1998-a] = Postică Gh., *Investigațiile arheologice de la Orheiul Vechi în anii 1996-1997* // Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1997. A XXXIII sesiune națională de rapoarte arheologice, mai 1998. Bucureşti, 1998.

53. [Postică – 1998-b] = Postică Gh., „Cu privire la cronologia cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi" // Conferința științifico-didactică anuală. Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Rezultatele comunicărilor, mai 1998. Chișinău, 1998.

54. [Postică – 1999] = Postică Gh., *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 1999 de la Orheiul Vechi*. Chișinău, 2000. 88 p.; 16 tab.; 106 fig., foto – Arhiva MC al RM.

55. [Postică – 1999-a] = Postică Gh., „Cercetările arheologice de la Orheiul Vechi în anii 1996-1998" // Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998. Chișinău: Ruxanda, 1999, p. 31-33.

56. [Postică – 1999-b] = Postică Gh., „Precizări pe marginea cronologiei cetății medievale de piatră de la Orheiul Vechi" // Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998. Chișinău: Ruxanda, 1999, p. 38-39.

57. [Postică – 1999-c] = Postică Gh., „Complexul arheologic Orheiul Vechi" // Symposia Professorum ULIM, 1999, Chișinău: ULIM, 1999.

58. [Postică – 1999-d] = Postică Gh., „Complexul arheologic Orheiul Vechi" // Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998. Chișinău: Ruxanda, 1999, p. 9-13.

59. [Postică – 1999-e] = Postică Gh., „Mănăstirile rupestre de la Orheiul Vechi" // Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998. Chișinău: Ruxanda, 1999, p. 20-25.

60. [Postică – 1999-f] = Postică Gh., „Prefață" // Orheiul Vechi. Buletin istorico-arheologic 1998. Chișinău: Ruxanda, 1999, p. 5-8.

61. [Postică, Munteanu – 1999] = Postică Gh., Munteanu O., „Așezarea culturii Poienești-Lucașeuca de la Orheiul Vechi" // Cercetări arheologice aria nord-tracică. Tom. III, București, 1999.

62. [Postică – 2000] = Postică Gh., *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 2000 de la Orheiul Vechi*. Chișinău, 2001, 84 p. – Arhiva MC al RM.

63. [Postică – 2000-a] = Postică Gh., „Observații stratigrafice privind cetatea medievală de pământ de la Orheiul Vechi (în baza investigațiilor arheologice din anii 1996-1999)" // Symposia Professorum ULIM, 2000. Chișinău: ULIM, 2000.

64. [Postică – 2000-b] = Postică Gh., „Problema cronologiei cetăților medievale de la Orheiul Vechi în lumina ultimelor cercetări arheologice" // Restitutio in integrum. Materialele conferinței științifice, 17 iunie 2000. Chișinău: ULIM, 2000, p. 5-6.

65. [Postică – 2001] = Postrică Gh., *Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice din anul 2001 de la Orheiul Vechi*. Chișinău, 2002. – Arhiva MC al RM.

66. [Postică – 2002] = „Postică Gh., Șehr al-Jedid – oraș oriental din sec. XIV în valea Răutului" // Știința universitară la începutul mileniului trei. Materialele simpozionului internațional. Chișinău: Pontos, 2002.

67. [Postică – 2003] = Postică Gh., „Citadela Orheiului Vechi în lumina cercetărilor arheologice din anii 1996-2000" // Arheologia Moldovei, XXVI, București, 2003, p. 91-143.

68. [Postică – 2004-a] = Postică Gh., „Orheiul Vechi: vatră de istorie şi civilizaţie" // Moldova şi Lumea, 2004, nr. 1, p. 14-18.

69. [Postică – 2004-b] = Postică Gh., „Două tunuri din bronz din perioada lui Ştefan cel Mare" // Arheologia Moldovei, XVII, Bucureşti, 2004.

70. [Postică – 2004-c] = Postică Gh., *Orheiul Vechi. Ghid turistic*, Chişinău, PNUD, 2004. 24 p.

71. [Postică – 2004-d] = Postică Gh., *Orheiul Vechi. Tourist guide*. Chişinău, PNUD, 2004. 24 pag.

72. [Postică – 2005-a] = Postică Gh., „Vestigii arheologice din perioada lui Ştefan cel Mare la Orheiul Vechi" // *Ştefan cel Mare – personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate). Referate şi comunicări*. Chişinău, Civitas, 2005, p. 11-15.

73. [Postică – 2005-b] = Постикэ Г.И., „Цитадель золотоордынского города Шехр аль-Джедид (Старый Орхей, Молдова)" // Российская Археология, № 2, Москва, 2005, p. 151-155.

74. [Postică – 2005-c] = Postică Gh., „Consideraţii privind «citadela de pământ» de la Orheiul Vechi în lumina săpăturilor arheologice din anii 1996-2001" // Revista arheologică, Chişinău, nr.1, 2005, p.133-151.

75. [Reabţevici – 1978] = Рябцевич В.Н., *О чем рассказывают монеты*. Минск, 1978.

76. [Russev – 1999] = Руссев Н.Д., „Молдавия в «тёмные века»: материалы к осмыслению культурно-исторических процессов" // Stratum-plus / Неславянское в славянском мире. Chişinău, 1999, № 5, с. 379-407.

77. [Russev – 2000] = Руссев Н.Д., *На грани миров и эпох. Города низовий Дуная и Днестра в конце XIII-XIV вв.* Кишинев, 2000. 240 с.

78. [Sava – 1944] = Sava A., *Documente privitoare la târgul şi ţinutul Orheiului*. Bucureşti, 1944, 561 p.

79. [Spinei – 1982] = Spinei V., *Moldova în secolele XI-XIV*. Bucureşti, 1982.

80. [Spinei – 1992] = Spinei V., *Moldova în secolele XI-XIV*. Chişinău: Universitas, 1992.

81. [Şlapac – 2004] = Şlapac M., *Cetăţi medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea)*. Chişinău: Editura ARC, 2004. 372 p.

82. [Smirnov – 1954-a] = Смирнов Г.Д., „Археологические исследования Старого Орхея (МССР)" // Краткие сообщения о докл. и полевых исслед. Ин-та истории материальной культуры. М., 1954, t. 56, с. 24-39.

83. [Smirnov – 1954-b] = Смирнов Г.Д., *Отчет об археологических исследованиях Молдавского средневекового города Старого Орхея за 1954 г.* / Arhiva MA al AŞM, Nr. de inv. 3.

84. [Smirnov – 1955] = Смирнов Г.Д., *Отчет о работе отряда молдавской археологической экспедиции в 1955 году* / Arhiva MA AŞM, Nr. inv. 5.

85. [Smirnov – 1956] = Смирнов Г.Д., *Отчет об археологических исследованиях молдавского средневековья за 1956 год* / Arhiva MA AŞM, Nr. inv. 6.

86. [Smirnov – 1957] = Смирнов Г.Д., *Прутo-Днестровская археолого-этнографическая экспедиция. Старый Орхей 1957 г.* / Arhiva MA al AŞM, Nr. inv. 385.

87. [Smirnov – 1960] = Смирнов Г. Д., „Из истории Старого Орхея” // Известия Молд. Филиала АН МССР, 1960, nr. 4 (70).

88. [Smirnov, Polevoi, Rafalovici – 1962] = Смирнов Г.П., Полевой Л.Л., „Рафалович И.А. Надгробие XV века из Старого Орхея со славяно-молдавской надписью” // Limba şi literatura moldovenească. Chişinău, 1962, nr.4, p. 45-50.

89. [Toramanean – 1967] = Тораманян А.Х., *Зодчество Молдавии XIV – начала XX вв. и его связи с архитектурой Закавказья*. Автореферат дисс. на соиск. степ. докт. Наук. Л., 1967.

90. [Toramanean – 1974] = Тораманян А.Х., *Об архитектуре крепостных сооружений Молдавии* // Историко-филологический журнал Академии Наук Армянской ССР. Ереван. 1974, № 3, с. 181-190.

91. [Travchin – 1998] = Travchin S., „Descoperiri numismatice din Orheiul Vechi (anul 1987)” // Revista arheologică, Chişinău, nr. 2, 1998, p.163-165.

92. [Travchin – 1999] = Травкин С.Н., „Некоторые вопросы нумизматики и истории Старого Орхея (золотоордынский период)” // Stratum-plus / Время денег. Кишинев, 1999, № 6.

93. [Ureche – 1988] = Ureche Gr., *Letopiseţul Ţării Moldovei.* Chişinău, 1988.

RÉSUMÉ

Orheiul Vechi:

recherches archéologiques 1996-2001

1. INTRODUCTION

Le site archéologique Orheiul Vechi (= L'Ancien Orhei) représente un système de monuments historiques et de paysages naturels situés sur les promontoires de la rivière Răut entre les villages Trebujeni et Butuceni, district Orhei, République de Moldova.

Dans le cadre du site Orheiul Vechi on a identifié des couches culturelles qui commencent par l'âge de pierre et durent jusqu'à l'époque moderne. On y trouve: des stations du paléolithique tardif (XXe-XIIe millénaires av. J.-C.), un site du énéolithique de type Precucuteni-Tripolje (IVe millénaire av. J.-C.), un site traque précoce de type Chişinău – Corlăteni (XIIIe-Xe siècles av. J.-C.), des vestiges sporadiques d'un site de type Saharna-Solonceni (IXe-VIIIe av. J.-C.), un site géto-dace (VIe-IIIe av. J.-C.), un site et une nécropole de type Poieneşti-Lucaşeuca (IIe-Ier av. J.-C.), des vestiges sporadiques d'un site antique tardif de type Sântana de Mureş-Cernjahov (IIIe-IVe av. J.-C.), un site médiéval précoce: les horizons culturels des Ve-VIIe ,VIIIe-IXe, X^{e}-XIe et XIIIe-XIVe siècles, une ville médiévale de type oriental de la Horde d'Or: Sehr al-Cedid (= La Nouvelle Ville) datant des annnées 30-60 du XIVe siècle, la ville médiévale moldave Orhei du dernier quart du XIVe siècle – milieu du XVIe siècle et un site rural dérivé de la ville disparue: le bourg Peştera/Movilău, la deuxième moitié du XVIe siècle – XVIIe siècle.

2. SECTEURS ARCHÉOLOGIQUES

Les fouilles archéologiques de Orheiul Vechi ont commencé en 1947 et ont continué faute d'interruptions jusqu'à présent. On a organisé 50 campagnes de recherches archéologiques à Orheiul Vechi, dont 17 – dirigées par Gh.D. Smirnov (1947-1963); 24 campagnes – P.P. Bârnea (1968-1991), I. Hâncu – 3 campagnes (1993-1995) et Gh. Postică – 6 campagnes (1996-2001).

Les fouilles archéologiques des années 1996-2001 ont été réalisées sur plusieurs secteurs. Le présent ouvrage contient les matériaux archéologiques obtenus lors des fouilles archéologiques de la citadelle médiévale de Orheiul Vechi (Les secteurs Nr. 71, 72, 75, 76, 79, 80).

Sur les secteurs mentionnés on a découvert les suivants complexes archéologiques: un datant du XIVe siècle; La citadelle de pierre, datant des XIVe-XVIe siècles; Le vallum de terre nr. 3, datant du début du XVIIe siècle; 2 fours à brûler la chaux du milieu du XIVe siècle; 12 habitations des XIVe-XVIe siècles; 2 fosses du XIVe siècle; 4 complexes (fosses, habitations) conservés; une tombe humaine isolée, datant de 1366-1369; la nécropole des XVe-XVIe siècles.

3. LA STRATIGRAPHIE

On a étudié la stratigraphie de la citadelle médievale de Orheiul Vechi à la base de 52 profils y compris 22 profils auprès de la citadelle de pierre et 30 profils de son intérieur. La corrélation des données statigraphiques nous a permis de distinguer les étapes de base du complexe archéologique de Orheiul Vechi.

4. LA CITADELLE DE PIERRE

La citadelle médiévale de pierre représente une construction trapézoïdale avec l'ouverture de la porte au milieu de la partie du sud (fig. 48, 49; photo 6). La citadelle a 4 tours pleines aux coins (photo 7-9), 3 contreforts semiovales sur les parties d'ouest, de sud et de l'est (photo 10) et 2 contreforts trapézoïdaux sur la partie du nord. Les dimensions de la citadelle sont: la partie du nord -127, 08 m, la partie du sud – 121,86 m, la partie de l'ouest – 106, 97 m, la partie de l'est – 92,26 m, la largeur de la muraille – 170-1,86 m, le diamètre des tours 3,0-3,20 m. Les dimensions de la citadelle: au nord -124,30 m, au sud – 118, 19 m, à l 'ouest – 103,34 m, à l'est – 88,66 m. On a établi que l'édification de la citadelle de pierre de Orheiul Vechi a eu lieu dans la dernière période de la Horde d'Or, la région pruto-dniestrienne, dans les années 1366-1369 et a été utilisée ensuite en période moldave de XV-XVI s.

5. LA FOSSÉ D'OUEST

La fossé se trouvait à la distance de 10-12,5 m ouest de la clôture de la citadelle en pierre (Fig. 3, 5-8, 10-13). La longueur du fossé d'ouest, mesurée sur l'axe du mur d'ouest de la citadelle en pierre était de 98-99 m. La largeur du fossé dans la partie supérieure du niveau ancien

du sol variait entre 4,70-5,80 m dans la profondeur entre 0,95-3,0 m. La profondeur du fossé de l'ancien niveau variait de 0,60 m à la partie de sud dans la partie de l'intersection avec la partie d'ouest de la citadelle en pierre, à 1,0 m dans la région auprès de la tour semiovale de la clôture, jusqu'à 2,35 m dans la partie nord. La chronologie du fossé est établie durant la première moitié de XIV s. La date limite de la fossé de Orheiul Vechi est établie pendant les années 1366-1369.

6. LE VALLUM DE TERRE NR.3

Le vallum de terre nr. 3 représente un système de délimitation du promontoire en deux parties (Fig. 1,16). Cette construction se trouve à la distance de 22 m dans la direction de la muraille de la citadelle en pierre. Une petite partie de la fortification est gardée jusqu'à l'année 1996, à la limite de l'abîme en face du village Tribujeni, sous forme d'un amas de terre. Le vallum avait la hauteur de 2,0 m par rapport au niveau actuel du sol, mais en largeur à la base il en avait 12,0 m. La fortification a été construite au niveau de la couche culturelle médiévale, en couvrant la nécropole de la deuxième moitié des siècles XV-XVI, observations qui confirment l'hypothèse de Gh.D. Smirnov sur la construction de cette fortification au début du XVII s.

7. HABITATIONS

Lors des fouilles archéologiques des années 1996-2001 on a découvert 12 habitations, y compris 9 habitations de surface et 3 creusées en terre. Toutes les habitations appartiennent à la période moldave, y compris 11 de la période de la ville Orhei, une habitation de la période du bourg Peştera/Movilău, datant du dernier quart du XIVe – le milieu du XVIIe siècles. Une habitation (nr. 53) datant du dernier quart du XIVe siècle; 4 habitations (nr. 24-a, 25, 51, 56) de la première moitié du XVe siècle; 3 habitations (nr. 24-b, 52, 55) de la deuxième moitié du XVe siècle; une habitation (nr. 49-b)- XV-e siècle; une habitation (nr. 34) de la première moitié du XVIe siècle; une habitation (nr.49) du XVIe siècle; une habitation (nr. 35) – la deuxième moitié du XVIe siècle – le milieu du XVIIe siècle.

8. FOURS À BRÛLER LA CHAUX

Auprès de la citadelle on a découvert deux fours à brûler la chaux de la période de la construction de la citadelle de pierre (1366-1369). Ces complexes ont été construits afin de produire la chaux nécessaire pour

le mortier utilisé dans la construction de la citadelle (fig. 3, 6-9, 16, 18-22).

9. FOSSES MÉNAGÈRES

On a decouvert trois fosses ménagères, une fosse (nr. 12) était superposée à la couche de construction de la citadelle de pierre datant du XIVe siècle, une autre (nr.13) croisait cette couche (fig. 4, 7) et la troisième date de la deuxième moitié du XVe siècle.

10. COMPLEXES FUNÉRAIRES

Auprès de la muraille d'ouest de la citadelle de pierre on a découvert une tombe datant des années 1366-1369, qui représente probablement un sacrifice humain de la période de la construction de la citadelle (fig. 3, 23).

Au nord-est de la citadelle de pierre on a découvert 45 tombes chrétiennes du XVe- début du XVIe siècles (fig. 24).

11. CÉRAMIQUE

Dans le cadre des secteurs étudiés près de la citadelle et à l'intérieur (nr. 71, 72, 75, 76, 79, 80) sur une superficie de 1075 m^2 on a trouvé 29 972 fragments de céramique, dont 28 306 fragments (94,44%) découverts à l'intérieur de la citadelle sur une superficie de 437 m^2 (40,7%), et 1666 (5,56%) découverts auprès de la citadelle sur une superficie de 638 m (59,3%).

La céramique de la région de la citadelle vise 7 horizons archéologiques, en trois cas il s'agit d'une représentation par fragments uniques (la culture Saharna-Solonceni, les siècles IXe -VIIe av . J.-C., la culture Antique tardive, les siècles IIIe-IVe av. J.-C., la culture médiévale précoce, X^{e}-XIe siècles), en deux cas la céramique ne dépasse 1% du nombre total (le paléolithique tardif et la culture médiévale autochtone du XIIIe-XIVe siècles, la majorité absolue revenant aux villes médiévales Sehr al-Cedid de la période de la Horde d'Or, le XIVe siècle (6,34%) et Orhei de la période moldave, des XIVe-XVIIe siècles (92,88%).

L'analyse statistique de la céramique prouve que près de la citadelle à l'est et à l'ouest prédomine le matériel du XIVe siècle, de la période de la Horde d'Or en proportion de 78,0%. La céramique moldave de la deuxième moitié du XIVe-XVIe siècles représente en moyenne 20,0%, alors que les autres groupes seulement – 2,0% (tab. nr. 12).

A l'intérieur de la citadelle prédomine absolument la céramique moldave – 27 508 fragments, ce qui représente 97,2% du nombre total de la céramique. La céramique de la Horde d'Or – 600 fragments constitue seulement 2,1%. Ces données démontrent un souspeuplement dans la partie de sud-ouest de la citadelle dans la période de la Horde d'Or et un peuplement actif dans la période moldave.

12. MONNAIES

Lors des fouilles archéologiques de 1996-2001 on a découvert 52 monnaies, y compris 43 provenant des complexes clos et 9 de la couche culturelle. Les monnaies datent du XIVe (37%) et du XVe siècles (63%). Les pièces de monnaie proviennent de 4 pays: la Horde d'Or – 19 pièces (37%), Kaffa – 1 pièce (2%), Moldova -29 pièces (56%), la Pologne – 1 monnaie (2%), non déterminées – 2 pièces (2%).

L'analyse des données numismatiques prouve que dans la partie de sud-ouest de la citadelle prédomine les monnaies de la première moitié du XVe siècle, au total 27 pièces (56%), les monnaies de la période de la Horde d'Or, du milieu jusqu'à la deuxième moitié du XIVe siècle – 19 pièces (40%), les monnaies de la deuxième moitié du XVe siècle – 2 monnaies (4%).

13. LE CATALOGE DES OBJETS

Les recherches archéologiques des années 1996-2001 ont offert un riche inventaire archéologique. On a découvert 744 pièces d'inventaire, y compris 424 pièces/fragments oeuvrés à la base des différents matériaux (fer, fonte, airain, plomb, verre, pierre, terre glaise, os), 250 clous de fer et 104 fragments de chaudières de fonte. On a découvert également 6 052 os d'animaux et 27 fragments de scorie de fer.

14. CONCLUSION

Les fouilles de Orheiul Vechi des années 1996-2001 nous ont offert des matériaux précieux qui permettent de résoudre une série de problèmes liés à l'histoire de ce site dans la période médievale.

Les investigations archéologiques ont prouvé que, près de la citadelle de pierre, le peuplement actif date du Moyen Age tardif, plus exactement du XIIIe/XIVe-XVIIe siècles. Conformément aux données archéologiques obtenues, dans la région de la citadelle de Orheiul Vechi on distingue huit horizons chronologiques.

Le premier horizon chronologique, datant du XIIIe siècle – la première moitié du XIVe siècle, relève de l'évolution du site local, qui avait le centre dans la partie inférieure du promontoire, vers sud-ouest. Dans la partie supérieure de la terrasse, cet horizon culturel est représenté par le matériel céramique sporadique.

Le deuxième horizon chronologique, datant de la première moitié du XIVe siècle – 1369, vise la période de la Ville Sehr al-Cedid/ Yanghi-Sehr (la Nouvelle Ville) de la Horde d'Or, construite sur le promontoire auprès de l'habitation autochtone. De la même période datent une tombe découverte auprès de la muraille, deux fosses à brûler la chaux et deux fosses ménagères. Les fouilles archéologiques ont prouvé que la citadelle de pierre a été construite dans les années 1366-1369. Ainsi, on abouti à la conclusion que cette construction est cent ans encore plus ancienne qu'on le croyait. A l'appui du matériel archéologique obtenu, on peut affirmer qu'à l'étape initiale la citadelle représentait la clôture autour du palais de l'enceinte connu dans la littérature comme „le palais du chef de la citadelle" qui formait ensemble un complexe intègre, nomé par les chercheurs la *maison féodale (manoir)* du chef politique de la région.

Les découvertes monétaires de Orheiul Vechi prouvent la présence d'une authorité politique d'importance régionale dans la ville située sur le Răut. Dans les années 1363-1365 la Nouvelle Ville située sur le Răut était la résidence de khan Abdallah, qui a initié la mise en circulation des monnaies de type Yanghi-Sehr/ Seh al-Cedid. Le fait que les émissions monétaires locales ont continué à Orheiul Vechi même après le départ du khan Abdallah prouvent que la ville Sehr al-Cedid dans la période suivante a gardé le rôle de centre régional. Compte tenu des documents historiques on peut affirmer que, dans les années 1366-1369 Orheiul Vechi devient un centre résidentiel de certains chefs locaux qui promovaient une politique séparatiste vis-à-vis de la Horde d'Or. Les recherches interdisciplinaires de la dernière décennie ont consolidé la conviction selon laquelle dans les années 1368-1369 Orheiul Vechi était la résidence de l'émir Dimitrie.

L'identification de Dimitrie avec l'émir des monnaies de Orheiul Vechi est très plausible, vu l'activité de ce prince, déployée dans les années '60 du XIVe siècle qui correspond en totalité avec la chronologie archéologique de la citadelle de pierre de ce site. Or, dans ce cas il s'agit d'une étrange coïncidence des données archéologiques avec celles numismatiques et des documents, écrits de même que les données

d'architecture selon lesquelles „la citadelle" et „le palais" font partie des constructions de type oriental de la période de la Horde d'Or.

Donc, on peut considérer la construction de pierre autour du palais, connue en littérature comme „la citadelle de pierre de Orheiul Vechi avec le palais du chef politique", la résidence de l'émir Dimitrie, qui l'a édifiée dans les années 1366/68-1369, et qui a probablement fonctionné à l'étape suivante du site dans le dernier quart du XIVe siècle.

Le troisième horizon chronologique, datant du dernier quart du XIVe siècle, vise la première étape du habitat Orheiul Vechi, de la transformation de la ville orientale en ville moldave. Dans le cadre de la construction du palais de Orheiul Vechi on a découvert une habitation avec un four de brique, préservé en bon état qui comprenait en prépondérance des matériaux de céramique moldave en alternance avec des matériaux de type oriental.

Le quatrième horizon chronologique, datant de la première moitié du XVe siècle, couvre la période des princes Alexandru cel Bun (1400-1432) Iliaş (1432-1433, 1435-1442), Ştefan II (1433-1435, 1436-1447). De cette époque datent 4 habitations, découvertes dans la partie de sud-ouest de la citadelle, dont deux étaient creusées et deux situées à la surface. Un intérêt à part présente l'habitation de muraille, située dans la partie de sud-ouest de la citadelle, qui représentait une construction ayant une architecture particulière, peut-être d'origine orientale et qui a souffert plusieurs modifications au cours de quelques étapes.

Le cinquième horizon chronologique, datant de la deuxième moitié du XVe siècle- début du XVIe siècle, relève de la période du prince Ştefan cel Mare. Cette époque est représenteé par trois habitations, y compris une habitation reconstruite à la base de l'habitation de muraille de la partie de sud-ouest de la citadelle. A cette étape, dans le contexte des travaux de fortification de la citadelle de Orhei sur l'ordre du prince Ştefan cel Mare, on a remis a neuf les murs de la citadelle qui était transformée en résidence des chefs de la citadelle de Orhei. Dans la période du Ştefan cel Mare la citadelle de Orheiul Vechi a disposé d'artillerie de feu, fait prouvé par la découverte des deux canons de bronze, fabriqués dans le dernier quart du XVe siècle dans le remblai de l'habitation de muraille située dans la partie de sud-ouest de la citadelle. Ces canons étaient cachés dans les décombres d'une habitation du XVIe siècle peut-être au cours de l'invasion des Tatars de Crimée de 1510. L'église en bois et la nécropole située auprès de la

muraille d'est de la citadelle où on a découvert quelques dizaines de tombes datent du XVe siècle – début du XVIe siècle.

Le sixième horizon chronologique, datant de la première moitié du XVIe siècle, vise la période de déclin de la citadelle, de la ville Orheiul Vechi et le déplacement de la ville Orhei dans un autre lieu, à 15 km vers nord-ouest. De cette période datent deux constructions à caractère locatif.

Le septième horizon chronologique, datant du milieu du XVIe siècle, relève de la démolition de la citadelle de pierre, opération effectuée probablement lors du règne de Alexandru Lăpuşneanu qui a supprimé, à la demande des Turques, plusieurs citadelles parmi lesquelles pourrait figurer celle de Orhei. Cette affirmation s'appuie sur des données archéologiques, qui placent les décombres de la citadelle de pierre dans la période du XVIe siècle.

Le huitième horizon chronologique, datant de la deuxième moitié du XVIe siècle – première moitié du XVIIe siècle, vise la tentative du prince Ieremia Movilă de refaire en 1600 la citadelle Orheiul Vechi et l'étape du bourg (village) Peştere – Movilău. À la période respective se rapporte le repli de terre situé à l'est de la citadelle et une habitation de surface avec un four de brique, identifiée dans la partie de sud-ouest de l'enceinte fortifiée.

Ainsi, les fouilles archéologiques des années 1996-2001 de Orheiul Vechi ont offert des données qui contestent les affirmations préconçues de certains auteurs anciens concernant l'absence dans le cadre de ce site de l'horizon culturel autochtone dans la période prémongole; le manque d'une liaison entre la ville de la période de la Horde d'Or et la ville moldave; l'attribution de ces deux citadelles médiévales au XVe siècle.

Les données archéologiques obtenues prouvent l'existence d'un habitat autochtone rural dans la période prémongole dans le site Orheiul Vechi avec le centre dans la partie inférieure du promontoire.

Dans la période de la domination de la Horde d'Or, dans l'espace de Orheiul Vechi, les Mongols ont bâti une ville de type oriental, nommée la Nouvelle Ville – Yanghi-Sehr – Sehr al-Cedid, ayant une monnaie propre de cuivre et d'argent. Dans les années 1366-1369 sur l'emplacement de la citadelle on a aménagé une construction quadrilatère de pierre, qui clôturait le palais du chef politique, identifié avec l'émir Dimitrie.

Dans le dernier quart du XIV-e siècle, après le départ de la Horde d'Or, le site continue sa vie d'une manière plus restreinte à base de population autochtone, afin de dévenir vers le début du XVe siècle une véritable ville moldave, connue sous le nom de Orhei.

Durant le XVe siècle, au cours du règne de Alexandru cel Bun et de Ştefan cel Mare la ville Orhei connaît une progression ascendente, le nombre de la population augmente, le commerce se développe, la circulation monétaire prospère, de nouvelles constructions apparaissent, les fortifications du site sont consolidées, la citadelle de pierre avec le complexe palatin construits au XIVe siècle deviennent la résidence administrative et militaire des chefs politiques de Orhei.

LISTA FIGURILOR GRAFICE

Fig. 1. Orheiul Vechi, plan general.

Fig. 2. Planul citadelei medievale cu amplasarea sectoarelor arheologice.

Fig. 3. Sectorul nr. 71, plan general.

Fig. 4. Planuri generale de săpături. 1 – Sectorul nr. 72, 2 – Sectorul nr. 75.

Fig. 5. Planuri generale de săpături. 1 – Sectorul nr. 76, 2 – Sectorul nr. 79, 3 – Sectorul nr. 80.

Fig. 6. Sectorul nr. 71. Plan: şanţul de vest, cuptorul de ars var nr. 15, mormântul nr. 18.

Fig. 7. Citadela medievală. Sectorul nr. 71. Profil nord-sud. 1 – Zidul citadelei privit dinspre vest în carourile A5-A14, 2 – Peretele de vest al carourilor A5-A14 (optică inversată).

Fig. 8. Sectorul nr. 71, 1 – plan, 2 – Profilul fundaţiei zidului citadelei, văzut dinspre vest, carourile A15-A22, 3 – profilul peretelui de vest al carourilor A15-A22 (optică inversată).

Fig. 9. Sectorul nr. 71. Profile vest-est. 1 – Peretele de nord al carourilor A5-J5, 2 – Peretele de sud al carourilor A5-J5 (optică inversată).

Fig. 10. Sectorul nr. 71. Profile vest-est: 1 – carourile I2'-F2', peretele de nord, 2 – carourile G1'-F1', 3 – carourile I1-C1, peretele de nord, 4 – carourile J4-A4, peretele de nord.

Fig. 11. Sectorul nr. 71. Profile nord-sud: 1 – carourile F2'-F1', peretele de est, 2 – carourile C1-C3, peretele de est.

Fig. 12. Sectorul nr. 72. Profilul peretelui de nord.

Fig. 13. Sectorul nr. 72. Profilul zidului de est al citadelei medievale.

Fig. 14. Sectorul nr. 75. Planul şanţului de vest, secolul XIV.

Fig. 15. Sectorul nr. 75. Profile vest-est. 1 – Peretele de nord al carourilor D8-D1, 2 – Peretele de sud al carourilor D8-D1 (optică inversată).

Fig. 16. Sectorul nr. 75. Profil vest-est. 1 – Peretele de nord al carourilor E8-E5, 2 – Peretele de sud al carourilor F8-F5 (optică inversată).

Fig. 17. Sectorul nr. 75. Şanţul de vest, secolul XIV. Profile vest-est. 1 – carourile G8-G1, peretele de nord, 2 – carourilor G8-G1 (optică inversată).

Fig. 18. Sectorul nr. 76. Profil transversal, sud-nord, carourile A6-X6, peretele de est, optică inversată.

Fig. 19. Sectorul nr. 76. Profil transversal, sud-nord, carourile A6-X6, peretele de vest.

Fig. 20. Sectorul nr. 76. Profile pe axa sud-nord, carourile A9-F9, peretele (optică inversată).

Fig. 21. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A8-F8, martor, partea de vest.

Fig. 22. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A8-F8, martor, partea de est.

Fig. 23. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A7-F7, peretele de vest.

Fig. 24. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A6-F6, peretele de est, optică inversată.

Fig. 25. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A6-F6, peretele de vest.

Fig. 26. Sectorul nr. 76. Profil sud-nord, carourile A5-F5, peretele de est (optică inversată).

Fig. 27. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile G3-I3, peretele de est (optică inversată).

Fig. 28. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile G5-H5, peretele de est (optică inversată).

Fig. 29. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A4-I4, peretele de vest.

Fig. 30. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A3-I3, peretele de vest.

Fig. 31. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A2-I2, peretele de est (optică inversată).

Fig. 32. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A2-I2, peretele de vest.

Fig. 33. Sectorul nr. 76. Profil sud-nord, carourile A1-I1, peretele de est (optică inversată).

Fig. 34. Sectorul nr. 76. Profil sud-nord, carourile F1-I1, peretele de vest.

Fig. 35. Sectorul nr. 76. Panorama din 3 profile: 1 – peretele de sud al carourilor I5-I4, 2 – peretele de vest al carourilor I4-J4, 3 – peretele de nord al carourilor J4-J5

Fig. 36. Sectorul nr. 76. Profile pe axa est-vest, 0,50 m de la latura de sud: 1 – carourile A9-A8, 2 – caroul A6.

Fig. 37. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, mijlocul carourilor D8-D9 (optică inversată).

Fig. 38. Sectorul nr. 76. Profil pe axa est-vest, peretele de sud al carourilor A5-A4.

Fig. 39. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile F7-F9, peretele de nord.

Fig. 40. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile A1-A3, peretele de sud (optică inversată).

Fig. 41. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile C1-C3, peretele de nord.

Fig. 42. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile D1-D3, peretele de sud (optică inversată).

Fig. 43. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile FI-F3, peretele de nord.

Fig. 44. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile GI-G3, peretele de sud.

Fig. 45. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile II-I3, peretele de nord.

Fig. 46. Sectorul nr. 79. Profile sud-nord. 1 – Peretele de vest al carourilor A1-C1, 2 – Peretele de est al carourilor A1-C1.

Fig. 47. Sectorul nr. 79. Profile sud-nord. 1 – Peretele de vest al carourilor A4-J4, 2 – Peretele de est al carourilor A4-J4.

Fig. 48. Plan general al citadelei de piatră. Măsurări 1998.

Fig. 49. Planul turnurilor şi contraforturilor citadelei de piatră. Măsurări 1998.

Fig. 50. Sectorul nr. 76. Carourile A9-A1. Fundaţia citadelei medievale, latura de sud, Profil Est-vest.

Fig. 51. Sectorul nr. 80. Profilul fundaţiei citadelei de piatră, caroul A58, vedere dinspre nord.

Fig. 52. Sectorul nr. 76. Plan general.

Fig. 53. Sectorul nr. 76. Plan general, complexele nr. 24-a, nr. 24-b şi nr. 38.

Fig. 54. Sectorul nr. 76. Locuinţa nr. 24-a, plan general.

Fig. 55. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-b. profil sud-nord, carourile R6-U6, peretele de vest.

Fig. 56. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a, profile pe axa sud-nord.

Fig. 57. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25, plan.

Fig. 58. Sectorul nr. 76. Planul complexelor nr. 26, nr. 34, nr. 35.

Fig. 59. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 35. 1 – Plan general al dărâmăturii, 2 – Profil pe axa vest-est, 3 – Plan şi secţiune sud-nord a cuptorului din cărămidă

Fig. 60. Sectorul nr. 76. Plan general, Complexul din piatră nr. 51 (partea de est), Complexul nr. 49a, locuinţa nr. 53, cuptorul locuinţei nr. 35, complexul nr. 19 (şanţ).

Fig. 61. Sectorul nr. 76. Locuinţa nr. 35. 1 – planul dărâmăturilor din lut ars ale pereţilor, 2 – planul gropilor de pari.

Fig. 62. Sectorul nr. 76. Locuinţa nr. 53. Cuptor din cărămida. a – profilul peretelui de vest, b – planul cuptorului, partea superioară, c – profilul peretelui de est, d – vatra cuptorului, e – secţiunea cuptorului pe axa vest-est.

Fig. 63. Sectorul nr. 76. Complexele nr. 51/52, nr. 49-b, nr. 56. Plan general.

Fig. 64. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52. Zidul de est, profil, interior.

Fig. 65. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52. Zidul de vest, profil, interior.

Fig. 66. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52. Zidul de sud, profil, interior.

Fig. 67. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52. Zidul de nord, profil, interior.

Fig. 68. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1, 2 – tunuri din bronz, 3 – ghiulea din piatră, 4 – semne heraldice de pe suprafaţa tunurilor

Fig. 69. Sectorul nr. 72. Cuptorul de ars var nr. 11. Plan

Fig. 70. Sectorul nr. 72. Profil transversal al Cuptorului de ars var nr. 11

Fig. 71. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15. Plan.

Fig. 72. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15 cu gropile de acces nr. 15a şi 15 b. Profil transversal, nord-sud.

Fig. 73. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15. 1 – Profil sud-nord, carourile F3-F1, peretele de vest, 2 – Profil vest-est, carourile F2-C2, peretele de nord.

Fig. 74. Sectorul nr. 71. Mormânt (complexul nr. 18).

Fig. 75. Sectorul nr. 72. Necropolă medievală. Plan general al mormintelor din secolele XV-XVI.

Fig. 76. Sectorul nr. 72. Cuptor de ars var (complexul nr. 11). Ceramică moldovenească din a II-a jumătate a secolului XIV. 1 – ceramică lucrată cu mâna, 2, 5 – ceramică lucrată la roată înceată; 3, 4, 6, 7, 8 – ceramică cenuşie lucrată la roată rapidă.

Fig. 77. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52 (1, 9), complexul nr. 53 (10). Ceramică medievală: 1-6 – lucrată la roată înceată, secolul XV, 7-9 – lucrată cu mâna, secolul XV, 10 – ceramică de factură orientală tipică secolului XIV .

Fig. 78. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Ceramică medievală, secolul XV: 1-4 – lucrată cu mâna, 5-7 – lucrată la roată înceată

Fig. 79. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Ceramică medievală lucrată la roată rapidă.

Fig. 80. Sectorul nr. 76. Strat cultural. Ceramică medievală lucrată la roată rapidă: 1 – borcan de culoare cenuşie, 2 – strachină cenuşie lustruită.

Fig. 81. Sectorul nr. 71. Piese din piatră de şist (1), aramă (2, 3, 7), fier (4, 5, 6, 8, 9, 10, 12), sticlă (11). Complexul nr. 15-a (7), nr. 15-b (3), nr. 15-c (8), strat cultural (1, 2, 4, 6, 9, 10, 11); sectorul nr. 72. Complexul nr. 11 (5, 12).

Fig. 82. Sectorul nr. 71. Piese din ceramică (2, 4, 7), piatră (1), fier (3, 5), fontă (6). Complexul nr. 15 (1); Groapa nr. 12 (7), Mormântul nr. 18 (5), Strat cultural (2, 3, 4, 6).

Fig. 83. Sectorul nr. 76. Piese din piatră (1-4, 6-9) şi ceramică (5). Complexul nr. 24-a (1, 7, 8), strat cultural (2-6, 9).

Fig. 84. Sectorul nr. 76. Strat cultural. 1, 2, 3, 4, 5 – obiecte din fier.

Fig. 85. Sectorul nr. 76. Obiecte din fier (1-3, 5), aramă (4). Complexul nr. 34 (1-3), strat cultural (4, 5).

Fig. 86. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 37. Piese din fier (3), fontă (1), sticlă (2), piatră (4).

Fig. 87. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Piese din fier (1, 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12), bronz (4), aramă (8), sticlă (7).

Fig. 88. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Piese din fier (1-11).

Fig. 89. Sectorul nr. 76. Piese din os (1, 2, 3), sticlă (4), lut ars (5, 6, 7). Complexul nr. 25 (1), complexul nr. 24-a (2, 3), strat cultural (4, 5, 6, 7).

Fig. 90. Sectorul nr. 76. Cărămizi cu semne. Complexul nr. 24-b (1, 2), complexul nr. 25 (3, 4).

Fig. 91. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25. Obiecte din fier (1-10).

Fig. 92. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25 Piese din fier (1-6), fontă (7).

Fig. 93. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25. Piese din fier (7, 10), aramă (1, 2, 3, 4), bronz (8), sticlă (5), marmură (9).

Fig. 94. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 34. Piese din fier (1, 2, 4, 5, 6, 7), aramă (3).

Fig. 95. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 34. Piese din fontă (1, 2), fier (3-5).

Fig. 96. Sectorul nr. 76. Strat cultural. Piese din fier.

Fig. 97. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 36-b (1), complexul nr. 51 (4, 5, 6), strat cultural (7). Piese din fier (1-6), aramă (7).

Fig. 98. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51 (1, 2), complexul nr. 52 (4, 5), complexul nr. 54 (3). Piese din corn şi os.

Fig. 99. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-7).

Fig. 100. Sectorul nr. 75, complexul nr. 19 (3, 5). Sectorul nr. 76, complexul nr. 24-a (1, 2, 4, 6, 7, 8). Piese din fier (1-6, 8), aramă (7).

Fig. 101. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 34 (1, 2), complexul nr. 35 (3, 4, 5). Piese din ceramică (1), fier (2), os (3), piatră (4, 5).

Fig. 102. Sectorul nr. 76. Piese din lut ars (1, 2), aramă (3, 4, 5, 7, 8, 9), os (6).

Fig. 103. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 54. Piese din fier (1-8).

Fig. 104. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 54. Piese din fier (1-4).

Fig. 105. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 35. Piese din fier (1-8).

Fig. 106. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-7).

Fig. 107. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1, 2, 3), piatră (4), sticlă (5), lut ars (6).

Fig. 108. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51. Piese din fier (1-4), aramă (5).

Fig. 109. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53 (1-4), strat cultural (5). Piese din bronz (1), fier (2-3), os (4), piatră (5).

Fig. 110. Sectorul nr. 76. Piese din fier (1-5). Strat cultural.

Fig. 111. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 49-a (7,10); Complexul nr. 51 (1-3, 5-6, 8); Sectorul nr. 75. Complexul nr. 19. (4, 9). Piese din scoică (1), os (2), plumb (3), fier (4, 7, 9, 10), lut ars (5, 6), piatră (8).

Fig. 112. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din os.

Fig. 113. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-5).

Fig. 114. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fontă (1) şi fier (2-6).

Fig. 115. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-3).

Fig. 116. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Catarame din aramă (1-8).

Fig. 117. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din aramă (1-3, 5-8, 11), bronz (9, 10), piatră (4).

Fig. 118. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Cuțite din fier.

Fig. 119. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-6).

Fig. 120. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier.

Fig. 121. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (2-8) şi piatră (1).

Fig. 122. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Cuțite din fier.

Fig. 123. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-4).

Fig. 124. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-4).

Fig. 125. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-5, 7), os (6, 7).

LISTA FOTOGRAFIILOR

Foto 1. Promontoriul Peştere – locul oraşului medieval, panoramă generală. Vedere dinspre est.

Foto 2. Promontoriul Butuceni – locul cetății geto-dace, panoramă generală. Vedere dinspre vest.

Foto 3. Partea de nord a valului de apărare nr. 2, secolele XV-XVI. Vedere dinspre vest.

Foto 4. Valul de apărare nr. 2, secolele XV-XVI. Vedere generală dinspre vest.

Foto 5. Râul Răut, la nord de citadelă. Vedere generală dinspre est.

Foto 6. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Vedere generală dinspre vest.

Foto 7. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Turnul de sud-est. Vedere dinspre sud-est.

Foto 8. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Turnul de nord-est. Vedere dinspre est.

Foto 9. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Turnul de sud-vest dezvelit de Gh.D. Smirnov. Vedere dinspre sud-vest. Anul 1952.

Foto 10. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Turnul de nord-vest dezvelit de Gh.D. Smirnov. Vedere dinspre nord-est.

Foto 11. Sectorul nr. 71. Şanțul de vest şi cuptorul de ars var nr. 15, secolul XIV. Vedere generală dinspre sud.

Foto 12. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15, secolul XIV. Vedere generală dinspre sud.

Foto 13. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15, secolul XIV. Gura de acces din partea de nord. Vedere dinspre sud.

Foto 14. Sectorul nr. 72. Cuptorul de ars var nr. 11, secolul XIV. Groapă de acces. Vedere dinspre nord.

Foto 15. Sectorul nr. 75. Şanțul de vest. Secolul XIV. Vedere generală dinspre vest.

Foto 16. Sectorul nr. 75. Şanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Aglomerație de pietre şi mortar din şanț. Vedere dinspre sud.

Foto 17. Sectorul nr. 75. Şanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Vedere dinspre sud.

Foto 18. Sectorul nr. 75. Şanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Vedere dinspre sud.

Foto 19. Sectorul nr. 75. Şanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Vedere dinspre sud.

Foto 20. Sectorul nr. 75. Şanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Vedere dinspre sud.

Foto 21. Sectorul nr. 76. Situație stratigrafică generală. Vedere dinspre vest.

Foto 22. Sectorul nr. 76. Situație stratigrafică generală. Vedere dinspre sud-vest.

Foto 23. Sectorul nr. 76. Situație stratigrafică generală. Vedere dinspre nord-vest.

Foto 24. Sectorul nr. 76. Situație stratigrafică generală. Vedere dinspre sud-est.

Foto 25. Sectorul nr. 76, carourile A9. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud cu suprafața tencuită. Vedere dinspre nord după descoperire.

Foto 26. Sectorul nr. 76. carourile A9. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud după dezlipirea tencuielii. Vedere dinspre nord după un an de la descoperire.

Foto 27. Sectorul nr. 76, carourile A8. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud cu suprafața tencuită. Vedere dinspre nord după descoperire.

Foto 28. Sectorul nr. 76. carourile A8. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud după dezlipirea tencuielii. Vedere dinspre nord după un an de la descoperire.

Foto 29. Sectorul nr. 79, caroul A1-A2. Citadela de piatră, secolul XIV. Turnul de sud-vest cu urmele săpăturii lui Gh.D. Smirnov. Vedere dinspre sud.

Foto 30. Sectorul nr. 79. carourile A1. Citadela de piatră, secolul XIV. Turnul de sud-vest la intersecție cu zidul de sud. Vedere dinspre sud.

Foto 31. Sectorul nr. 79, caroul A4. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud cu suprafața tencuită. Vedere dinspre sud.

Foto 32. Sectorul nr. 80. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud. Vedere dinspre nord.

Foto 33. Sectorul nr. 75, caroul D1. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de vest. Vedere dinspre vest.

Foto 34. Sectorul nr. 75. caroul D1. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de vest. Vedere dinspre est.

Foto 35. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53 (locuință), cca 1370-1400, aglomerație de lut ars şi complexul nr. 35 (cuptor din cărămidă), secolele XVI-XVII. Vedere generală dinspre sud.

Foto 36. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 54 (intrarea în locuința nr. 51) în prim plan şi latura de vest a complexul nr. 53. Vedere generală dinspre sud.

Foto 37. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53 (locuință), cca 1370-1400, aglomerație de lut ars. Vedere generală dinspre sud.

Foto 38. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53 (locuință), cca 1370-1400, aglomerare de lut ars, cuptor din cărămidă în prim plan şi cuptorul locuinței nr. 35, secolele XVI-XVII, în plan secund. Vedere generală dinspre sud.

Foto 39. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53, cca 1370-1400, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre sud.

Foto 40. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53, cca 1370-1400, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre vest.

Foto 41. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53, cca 1370-1400, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre est.

Foto 42. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53, cca 1370-1400, cuptor din cărămidă. Vedere pe verticală.

Foto 43. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 35, secolele XVI-XVII, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre est.

Foto 44. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 35, secolele XVI-XVII, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre vest.

Foto 45. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre nord.

Foto 46. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre nord.

Foto 47. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre nord.

Foto 48. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre est.

Foto 49. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre sud.

Foto 50. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre sud-est.

Foto 51. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Zidul de sud. Vedere generală dinspre nord.

Foto 52. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Zidul de vest. Vedere generală dinspre est.

Foto 53. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Zidul de nord. Vedere generală dinspre sud.

Foto 54. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Zidul de est. Vedere generală dinspre vest.

Foto 55. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Panoramă stratigrafică. Vedere generală dinspre sud-est

Foto 56. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Situație stratigrafică. Vedere dinspre sud-est

Foto 57. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 49-a. Situație stratigrafică. Vedere dinspre nord

Foto 58. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 49-a. Situație stratigrafică. Vedere dinspre est

Foto 59. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Intrarea de est, gârlici cu piloni laterali. Situație in situ. Vedere dinspre vest

Foto 60. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Intrarea de est, gârlici cu piloni laterali. Zid consolidat. Vedere dinspre vest

Foto 61. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Placă de piatră.

Foto 62. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Placă de piatră.

Foto 63. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Placă de piatră.

Foto 64. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Ancadrament de piatră.

Foto 65. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Pilon din piatră.

Foto 66. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Locul descoperirii tunurilor de bronz. Vedere dinspre sud.

Foto 67. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Imagine din timpul descoperirii tunurilor de bronz. Vedere dinspre sud

Foto 68. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Situația stratigrafică în locul descoperirii tunurilor de bronz. Vedere dinspre est.

Foto 69. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz după conservare.

Foto 70. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz *in situ*. Vedere dinspre nord-vest.

Foto 71. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz *in situ*. Vedere dinspre sud-est.

Foto 72. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz *in situ*. Vedere dinspre nord-est.

Foto 73. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz şi ghiulea din piatră.

Foto 74. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Sigiliu din plumb.

Foto 75. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din plumb.

Foto 76. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 56 (locuință), cca 1400-1450, aglomerare de lut ars. Vedere dinspre sud.

Foto 77. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 56 (locuință), cca 1400-1450, aglomerare de lut ars, latura de vest. Vedere dinspre sud.

Foto 78. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 56 (locuință), cca 1400-1450, Urma şanțului de fundație a laturii de vest umplut cu lut ars. Vedere dinspre sud.

Foto 79. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 55 (locuință), cca 1450-1510, Cuptor. Aglomerare de pietre, cenuşă şi cărbune. Vedere dinspre vest.

Foto 80. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-b. Dărâmătură din cărămidă. Vedere dinspre sud.

Foto 81. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-b. Perete din cărămidă demolat. Vedere dinspre est

Foto 82. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Aglomerare din piatră în partea superioară a umpluturii. Vedere dinspre sud

Foto 83. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Groapa locuinței. Vedere dinspre sud-est

Foto 84. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Groapa locuinței. Vedere dinspre vest

Foto 85. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Profil. Vedere dinspre sud-est.

Foto 86. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Profil. Vedere dinspre sud-vest

Foto 87. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25. Vatra cuptorului din cărămidă. Vedere dinspre nord.

Foto 88. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25. Vatra cuptorului din cărămidă. Vedere dinspre est.

Foto 89. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-4 – ceramică smălțuită de tradiție orientală.

Foto 90. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-8 – ceramică moldovenească lucrată cu mâna.

Foto 91. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-7 – ceramică moldovenească lucrată cu mâna.

Foto 92. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-8 – ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată înceată (1, 2, 5) şi rapidă (3, 4, 6-8).

Foto 93. Sectorul nr. 76. Ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată rapidă: 1-5, 7-8 – complexul nr. 52; 6 complexul nr. 49-b.

Foto 94. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-2 – ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată rapidă.

Foto 95. Sectorul nr. 76. Ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată rapidă: 1, 3 – complexul nr. 52; 2 – strat; ceramică moldovenească lucrată cu mâna: 4 – complexul nr. 49-b.

Foto 96. Sectorul nr. 76. Ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată rapidă: 1, 3, 5-8 – complexul nr. 52; 2, 4 – complexul nr. 49-b.

Foto 97. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-7 – ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată rapidă; 8 – ceramică de tradiție orientală, gălbuie-roşietică.

Foto 98. Sectorul nr. 76. Ceramică moldovenească cenuşie cu suprafața fină, lucrată la roată rapidă: 1-3 – complexul nr. 52; 4-12 – complexul nr. 49-b.

LA LISTE DES FIGURES GRAPHIQUES

Figure nr. 1. Orheiul Vechi. Plan général.

Figure nr. 2. Plan de la citadelle médiévale avec l'emplacement des secteurs archéologiques.

Figure nr. 3. Secteur nr. 71, plan général.

Figure nr. 4. Plans généraux des fouilles. 1 – Secteur nr. 72, 2 – Secteur nr. 75.

Figure nr. 5. Plans généraux des fouilles. 1 – Secteur nr. 76, 2 – Secteur nr. 79, 3 – Secteur nr. 80.

Figure nr. 6. Secteur nr. 71. Plan: Fossé d'ouest, Four à brûler la chaux nr. 15, La tombe nr. 18.

Figure nr. 7. La citadelle médievale. Secteur nr. 71. Profil nord-sud. 1 – La muraille de la citadelle vue de l'ouest dans les carreaux A5-A14, 2 – Le mur d'ouest des carreaux A5-A14 (optique inverse).

Figure nr. 8. Secteur nr. 71. 1 – plan, 2 – Profil du fondement de la citadelle, vue d'ouest, les carreaux A15-A22, 3- Profil du mur d'ouest des carreaux A15-A22 (optique inverse).

Figure nr. 9. Secteur nr. 71. Profils ouest-est. 1 – Le mur du nord des carreaux A5-J5, 2- Le mur du sud des carreaux A5-J5 (optique inverse).

Figure nr. 10. Secteur nr. 71. Profils ouest-est: les carreaux I2'-F2', le mur du nord, 2 – les carreaux G1'- F1', 3 – les carreaux I1-C1, le mur du nord, 4 – les carreaux J4-A4, le mur du nord.

Figure nr. 11. Secteur nr. 71. Profil nord-sud: 1 – les carreaux F2'-F1', le mur de l'est, 2 – les carreaux C1-C3, le mur de l'est.

Figure nr. 12. Secteur nr. 72. Profil du mur du nord.

Figure nr. 13. Secteur nr. 72. Profil de la muraille de l'est de la citadelle médiévale.

Figure nr. 14. Orheiul Vechi, 1998. Secteur nr. 75. Plan de la fossé de ouest, le XIVe siècle.

Figure nr. 15. Secteur nr. 75. Profils d'ouest-est. 1 – Le mur du nord des carreaux D8-D1, 2 – Le mur du sud des carreaux D8-D1(optique inverse).

Figure nr. 16. Secteur nr. 75. Profils d'ouest-est. 1 – Le mur du nord des carreaux E8-E5, 2 – Le mur du sud des carreaux F8-F5 (optique inverse).

Figure nr. 17. Secteur nr. 75. Le fossé d'ouest du XIVe siècle. Profils d'ouest-est. 1 – Les carreaux G8-G1, le mur du nord, 2 – des carreaux G8-G1(optique inverse).

Figure nr. 18. Secteur nr. 76. Profil transversal, sud-nord, les carreaux A6-X6, le mur d'est (optique inverse).

Figure nr. 19. Secteur nr. 76. Profil transversal, sud-nord, les carreaux A6-X6, le mur d'ouest.

Figure nr. 20. Secteur nr. 76. Profils sur l'axe sud-nord, les carreaux A9-F9, le mur (optique inverse).

Figure nr. 21. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux A8-F8, mur stratigraphique, partie d'ouest.

Figure nr. 22. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux, A8-F8, mur stratigraphique, partie d'est.

Figure nr. 23. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux, A7-F7, le mur d'ouest.

Figure nr. 24. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux A6-F6, le mur de l'est (optique inverse).

Figure nr. 25. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux A6-F6, le mur d'ouest.

Figure nr. 26. Secteur nr. 76. Profil sud-nord, les carreaux A5-F5, le mur d'est (optique inverse).

Figure nr. 27. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux G3-I3, le mur d'est (optique inverse).

Figure nr. 28. Secteur nr. 76. Profils sur l'axe sud-nord, les carreaux G5-H5, le mur d'est (optique inverse).

Figure nr. 29. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux A4-I4, le mur d'ouest (optique inverse).

Figure nr. 30. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux A3-I3, le mur d'ouest (optique inverse).

Figure nr. 31. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux A2-I2, le mur d'est (optique inverse).

Figure nr. 32. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux A2-I2, le mur d'ouest.

Figure nr. 33. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux A1-I1, le mur d'est (optique inverse).

Figure nr. 34. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe sud-nord, les carreaux F1-I1, le mur d'ouest.

Figure nr. 35. Secteur nr. 76. 1 – Panorama de 3 profils: le mur du sud des carreaux I5-I4, 2 – le mur d'ouest des carreaux I4-J4, 3 – le mur du nord des carreaux J4-J5.

Figure nr. 36. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe est-ouest, 0,50 m de la partie du sud: 1 – les carreaux A9-A8, 2 – le carreau A6 .

Figure nr. 37. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe ouest-est, le milieu des carreaux D8-D9 (optique inverse).

Figure nr. 38. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe est-ouest, le mur de sud des carreaux A5-A4.

Figure nr. 39. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe ouest-est, les carreaux F7-F9, le mur du nord.

Figure nr. 40. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe ouest-est, les carreaux A1-A3, le mur du sud (optique inverse).

Figure nr. 41. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe ouest-est, les carreaux C1-C3, le mur du nord.

Figure nr. 42. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe ouest-est, les carreaux D1-D3, le mur du sud (optique inverse).

Figure nr. 43. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe ouest-est, les carreaux F1-F3, le mur du nord.

Figure nr. 44. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe ouest-est, les carreaux G1-G3, le mur du sud.

Figure nr. 45. Secteur nr. 76. Profil sur l'axe ouest-est, les carreaux I1-I3, le mur du nord.

Figure nr. 46. Secteur nr. 79. Profils sud-nord, 1 – Mur d'ouest des carreaux A1-C1, 2 – Mur d'est des carreaux A1-C1.

Figure nr. 47. Secteur nr. 79. Profils sud-nord, 1 – Mur d'ouest des carreaux A4-J4, 2- Mur d'est des carreaux A4-J4.

Figure nr. 48. Plan général de la citadelle de pierre. Mesures 1998.

Figure nr. 49. Plan des tours et des contreforts de la citadelle de pierre. Mesures 1998.

Figure nr. 50. Secteur nr. 76. Carreaux A9-A1. Le fondement de la citadelle médiévale, partie du sud, profil est-ouest.

Figure nr. 51. Secteur nr. 80. Profil du fondement de la citadelle de pierre, le carreau A58, vue du nord.

Figure nr. 52. Secteur nr. 76. Plan général.

Figure nr. 53. Secteur nr. 76. Plan général, les complexes nr. 24-a, nr. 24-b, nr. 38.

Figure nr. 54. Secteur nr. 76. Habitation nr. 24-a, plan général.

Figure nr. 55. Secteur nr. 76. Le complexe nr. 24-b. Profil sud-nord, les carreaux R6-U6, le mur d'ouest.

Figure nr. 56. Secteur nr. 76. Le complexe nr. 24-a, profils sur l'axe sud-nord.

Figure nr. 57. Secteur nr. 76. Le complexe nr. 25, plan.

Figure nr. 58. Secteur nr. 76. Le plan des complexes nr. 26, nr. 34, nr. 35.

Figure nr. 59. Secteur nr. 76. Le complexe nr. 35. 1 – Plan général des décombres, 2 – Profil sur l'axe d'ouest-est, 3 – Plan et section sud-nord du four de brique.

Figure nr. 60. Secteur nr. 76. Plan général, Le complexe de pierre nr. 51 (partie de l'est), Le complexe nr. 49a, l'habitation nr. 53, le four de l'habitation nr. 35, le complexe nr. 19 (le fossé).

Figure nr. 61. Secteur nr. 76. L'habitation nr. 35. 1 – Plan des décombres de terre glaisse brûlée des murs, 2 – plan des fosses des piliers.

Figure nr. 62. Secteur nr. 76. L'habitation nr. 53. Four de brique. a – le profil du mur d'ouest, b- le plan du four, la partie supérieure, c- le profil du mur de l'est, d – la cheminée du four, e – section du four sur l'axe d'ouest-est.

Figure nr. 63. Secteur nr. 76. Les complexes nr. 51/52, nr.49-b, nr. 56. Plan général. Figure nr. 64. Orheiul Vechi, 2000-2001. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52. La muraille d'ouest, profil intérieur.

Figure nr. 65. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52. La muraille de l'ouest, profil intérieur.

Figure nr. 66. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52. La muraille du sud, profil intérieur.

Figure nr. 67. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52. La muraille du nord, profil intérieur.

Figure nr. 68. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51. 1, 2 – canons de bronze, 3 – boulet de pierre, 4 – signes héraldiques sur la superficie des canons .

Figure nr. 69. Secteur nr. 72. Le four à brûler la chaux nr. 11. Plan.

Figure nr. 70. Secteur nr. 72. Profil transversal du four à brûler la chaux nr. 11.

Figure nr. 71. Secteur nr. 71. Le four à brûler la chaux nr. 15. Plan.

Figure nr. 72. Secteur nr. 71. Le four à brûler la chaux nr. 15. et les fosses d'accès nr. 15a et 15b. Profil transversal, nord-sud.

Figure nr. 73. Secteur nr. 71. Le four à brûler la chaux nr. 15. 1 – Profil sud-nord, les carreaux F3-F1, le mur d'ouest, 2 – profil ouest-est, les carreaux F2-C2, le mur du nord.

Figure nr. 74. Secteur nr. 71. La tombe nr. 18.

Figure nr. 75. Secteur nr. 72. La nécropole médiévale. Plan général des tombes du XVe-XVIe siècles.

Figure nr. 76. Secteur nr. 72. Le four à brûler la chaux nr. 11. Céramique moldave datant de la IIe moitié du XIVe siècle. 1 – céramique faite à la main, 2, 5 – céramique modelée au tour lent; 3, 4, 6, 7, 8 – céramique grise faite au tour rapide.

Figure nr. 77. Secteur nr. 76. Le complexe nr. 52 (1, 9), le complexe nr. 53 (10). Céramique médiévale: 1-6 – faite au tour lent datant du XVe siècle. 7-9 – céramique faite à la main, datant du XVe siècle. 10 – céramique de facture orientale typique pour le XIVe siècle.

Figure nr. 78. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Céramique médiévale datant du XVe siècle: 1-4 – faite à la main, 5-7 – faite au tour lent.

Figure nr. 79. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Céramique médiévale faite au tour rapide.

Figure nr. 80. Secteur nr. 76. Couche culturelle. Céramique médiévale faite au tour rapide: 1 – pot gris, 2 – terrine grise polie.

Figure nr. 81. Pièces de pierre de schiste (1), airain (2, 3, 7), fer (4, 5, 6, 8, 9, 10, 12), verre (11). Secteur nr. 71, complexe nr. 15-a (7), nr. 15-b (3), nr. 15-c (8), couche culturelle (1, 2, 4, 6, 9, 10, 11). Secteur nr. 72, complexe nr. 11 (5, 12).

Figure nr. 82. Secteur nr. 71. Pièces de céramique (2, 4, 7), pierre (1), fer (3, 5), fonte (6). Complexe nr. 15 (1); la fosse nr. 12(7), la tombe nr. 18 (5), couche culturelle (2, 3, 4, 6).

Figure nr. 83. Secteur nr. 76. Pièces de pierre (1-4, 6-9) et céramique (5). Complexe nr. 24-a (1, 7, 8), couche culturelle (2-6, 9).

Figure nr. 84. Secteur nr. 76. Couche culturelle. Objets de fer (1-5).

Figure nr. 85. Secteur nr. 76. Objets de fer (1-3, 5), d'airain (4). Complexe nr. 34 (1-3), couche culturelle (4, 5).

Figure nr. 86. Secteur nr. 76. Complexe nr. 37. Pièces de fer (3), fonte (1), verre (2), pierre (4).

Figure nr. 87. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-a: Pièces de fer (1, 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12), de bronze (4), d'airain (8); verre (7).

Figure nr. 88. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-a. Pièces de fer (1-11).

Figure nr. 89. Secteur nr. 76. Pièces en os (1-3), verre (4), céramique (5-7). Complexe nr. 25 (1), complexe nr. 24-a (2, 3), couche culturelle (4, 5, 6, 7).

Figure nr. 90. Secteur nr. 76. Briques avec des signes: 1, 2 – complexe nr. 24-b; 3, 4 – complexe nr. 25

Figure nr. 91. Secteur nr. 76. Complexe nr. 25. Objets de fer (1-10).

Figure nr. 92. Secteur nr. 76. Complexe nr. 25. Pièces de fer (1-6), fonte (7).

Figure nr. 93. Secteur nr. 76. Complexe nr. 25. Objets de fer (7, 10), d'airain (1, 2, 3, 4), de bronze (8), verre (5), marbre (9).

Figure nr. 94. Secteur nr. 76. Complexe nr. 34. Objets de fer (1, 2, 4, 5, 6, 7), airain (3).

Figure nr. 95. Secteur nr. 76. Complexe nr. 34. Pièces de fonte (1, 2), de fer (3, 5).

Figure nr. 96. Secteur nr. 76. Couche culturelle. Pièces de fer (1-5).

Figure nr. 97. Secteur nr. 76. Complexe nr. 36-b (1), complexe nr. 51 (4, 5, 6), couche culturelle (7). Pièces de fer (1-6), d'airain (7).

Figure nr. 98. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51 (1, 2), complexe nr. 52 (4, 5), complexe nr. 54 (3). Pièces en cornes et os.

Figure nr. 99. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer (1-7).

Figure nr. 100. Secteur nr. 75. Complexe nr. 19 (3, 5). Secteur nr. 76, Complexe nr. 24-a (1, 2, 4, 7, 8). Pièces de fer (1-6, 8), d'airain (7).

Figure nr. 101. Secteur nr. 76. Complexe nr. 34 (1, 2), Complexe nr. 35 (3, 4, 5). Pièces de céramique (1), de fer (2), os (3), pierre (4, 5).

Figure nr. 102. Secteur nr. 76. Pièces en terre glaise cuite (1, 2), airain (3, 4, 5, 7, 8, 9), os (6).

Figure nr. 103. Secteur nr. 76. Complexe nr. 54. Pièces de fer (1-8).

Figure nr. 104. Secteur nr. 76. Complexe nr. 54. Pièces de fer (1-4).

Figure nr. 105. Secteur nr. 76. Pièces de fer (1-8). Complexe nr.35.

Figure nr. 106. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer (1-7).

Figure nr. 107. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer (1, 2, 3), pierre (4), verre (5), terre glaise cuite (6).

Figure nr. 108. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51. Pièces de fer (1-4), d'airain (5).

Figure nr. 109. Secteur nr. 76. Complexe nr. 53 (1-4), couche culturelle (5). Pièces de bronze (1), de fer (2, 3), d'os (4), pierre (5).

Figure nr. 110. Secteur nr. 76. Pièces de fer (1-5). Couche culturelle.

Figure nr. 111. Secteur nr. 76 Complexe nr. 49-a (7, 10); Complexe nr. 51 (1-3, 5-6, 8); Secteur nr. 75. Complexe nr. 19. (4, 9). Pièces de coquillage (1), en os (2), de plomb (3), de fer (4, 7, 9, 10), de terre glaise cuite (5, 6), de pierre (8).

Figure nr. 112. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces en os.

Figure nr. 113. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Couteaux de fer (1-5).

Figure nr. 114. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fonte (1) de fer (2-6).

Figure nr. 115. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer (1–3).

Figure nr. 116. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Boucles de ceinture d'airain (1-8).

Figure nr. 117. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces d'airain (1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 11), bronze (9, 10), pierre (4).

Figure nr. 118. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Couteaux de fer.

Figure nr. 119. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer (1-6).

Figure nr. 120. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer.

Figure nr. 121. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer (2-8) et de pierre (1).

Figure nr. 122. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Couteaux de fer.

Figure nr. 123. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer (1-4).

Figure nr. 125. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Pièces de fer (1-5, 7), en os (6, 7).

LA LISTE DES PHOTOS

Photo 1. Le promontoire Peştere – le territoire de la ville médiévale, le panorama général. Vue de l'est.

Photo 2. Le promontoire Butuceni – le territoire de la citadelle geto-dace. Vue de l'ouest.

Photo 3. Partie du nord du repli de terre fortifié nr. 2, les XVe-XVIe siècles. Vue de l'ouest.

Photo 4. Repli de terre fortifié nr. 2, les siècles XVe-XVIe. Vue générale de l'ouest.

Photo 5. La rivière Răut, au nord de la Citadelle. Vue générale de l'est.

Photo 6. Citadelle médiévale, le XIVe-XVIe siècles. Vue générale de l'ouest (l'hiver).

Photo 7. Citadelle médiévale, le XIVe-XVIe siècles. La tour de sud-est. Vue de sud-est (l'hiver).

Photo 8. Citadelle médiévale, le XIVe-XVIe siècles. La tour de nord-est. Vue de l'est (l'hiver).

Photo 9. Citadelle médiévale, le XIVe-XVIe siècles. La tour de sud-ouest découverte par Gh. Smirnov. Vue de sud-ouest.

Photo 10. Citadelle médiévale, les XIVe-XVIe siècles. La tour de nord-ouest découverte par Gh. Smirnov. Vue de nord-est.

Photo 11. Secteur nr. 71. Le fossé de l'ouest et le four à brûler la chaux nr. 15, le XIVe siècle. Vue générale du sud.

Photo 12. Secteur nr. 71. Le four à brûler la chaux nr. 15, le XIVe siècle. Vue générale du sud.

Photo 13. Secteur nr. 71. Le four à brûler la chaux nr. 15, le XIVe siècle. Ouverture d'accès de la partie du nord.Vue du sud.

Photo 14. Secteur nr. 72. Le four à brûler la chaux nr. 11, le XIVe siècle. Vue de sud-ouest.

Photo 15. Secteur nr. 75. La fossé de l'ouest de XIVe siècle. Portion de fossé. Vue générale de l'ouest.

Photo 16. Secteur nr. 75. La fossé de l'ouest de XIVe siècle. Amas de pierres et de mortier du fossé. Vue du sud.

Photo 17. Secteur nr. 75. La fossé de l'ouest de XIVe siècle. Profil du fossé. Vue du sud.

Photo 18. Secteur nr. 75. La fossé de l'ouest de XIVe siècle. Profil du fossé. Vue du sud.

Photo 19. Secteur nr. 75. La fossé de l'ouest de XIVe siècle. Profil du fossé. Vue du sud.

Photo 20. Secteur nr. 75. La fossé de l'ouest de XIVe siècle. Amas de pierres et de mortier de la fosse. Vue de sud.

Photo 21. Secteur nr. 76. Situation stratigraphique générale. Vue de l'ouest.

Photo 22. Secteur nr. 76. Situation stratigraphique générale.Vue de sud-ouest.

Photo 23. Secteur nr. 76. Situation stratigraphique générale.Vue de nord-ouest.

Photo 24. Secteur nr. 76. Situation stratigraphique générale.Vue de sud-est.

Photo 25. Secteur nr. 76. les carreaux A9. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La muraille de sud ayant la superficie crépie. Vue du nord après la découverte.

Photo 26. Secteur nr. 76. les carreaux A9. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La muraille du sud après l'écroulement de la superficie crépie. Vue du nord, une année après la découverte.

Photo 27. Secteur nr. 76. les carreaux A8. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La muraille du sud ayant la superficie crépie. Vue du nord après la découverte.

Photo 28. Secteur nr. 76. les carreaux A8. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La muraille du sud après la chute de la superficie crépie. Vue du nord une année après la découverte.

Photo 29. Secteur nr. 79. le carreau A1-A2. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La tour de sud-ouest ayant les traces des fouilles de Gh. Smirnov. Vue de sud.

Photo 30. Secteur nr. 79. les carreaux A1. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La tour de sud-ouest intersectant la muraille du sud. Vue de sud.

Photo 31. Secteur nr. 79. le carreau A4. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La muraille du sud ayant la superficie crépie. Vue du sud.

Photo 32. Secteur nr. 80. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La muraille du sud .Vue du nord.

Photo 33. Secteur nr. 75. le carreau D1. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La muraille de l'ouest. Vue de l'ouest.

Photo 34. Secteur nr. 75. le carreau D1. Citadelle de pierre, le XIVe siècle. La muraille de l'ouest. Vue de l'est.

Photo 35. Secteur nr. 76. Complexe nr. 53 (habitation), datant de 1370-1400, amas de terre glaise cuite et le complexe nr. 35 (four de brique), le XIVe-XVIIe siècle. Vue générale du sud.

Photo 36. Secteur nr. 76. complexe nr. 54 (entrée de l'habitation nr. 51) en premier plan et la partie d'ouest du complexe nr. 53. Vue générale du sud.

Photo 37. Secteur nr. 76. complexe nr. 53 (habitation) datant de 1370-1400, amas de terre glaise cuite. Vue générale du sud.

Photo 38. Secteur nr. 76. complexe nr. 53 (habitation) datant de 1370-1400, amas de terre glaise cuite, four de brique en premier plan et le four de l'habitation nr. 35, le XIVe – XVIIe siècle, en second plan. Vue générale du sud.

Photo 39. Secteur nr. 76. Complexe nr. 53, datant de 1370-1400, four de brique. Vue du sud.

Photo 40. Secteur nr. 76. Complexe nr. 53, datant de 1370-1400, four de brique. Vue de l'ouest.

Photo 41. Secteur nr. 76. Complexe nr. 53, datant de 1370-1400, four de brique. Vue de l'est.

Photo 42. Secteur nr. 76. Complexe nr. 53, datant de 1370-1400, four de brique. Vue sur verticale.

Photo 43. Secteur nr. 76. Complexe nr. 35, le XVIe – XVIIe siècles, four de brique. Vue de l'est.

Photo 44. Secteur nr. 76. Complexe nr. 35, le XVIe – XVIIe siècles, four de brique. Vue de l'ouest.

Photo 45. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Vue générale du nord.

Photo 46. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Vue générale du nord.

Photo 47. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Vue générale du nord.

Photo 48. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Vue générale de l'est.

Photo 49. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Vue générale du sud.

Photo 50. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Vue générale du sud-est.

Photo 51. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. La muraille du sud. Vue générale du nord.

Photo 52. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. La muraille de l'ouest. Vue générale de l'est.

Photo 53. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. La muraille du nord. Vue générale du sud.

Photo 54. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. La muraille de l'est. Vue générale d'ouest.

Photo 55. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Panorama stratigraphique. Vue générale de sud-est.

Photo 56. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Situation stratigraphique. Vue générale du sud-est.

Photo 57. Secteur nr. 76. Complexe nr. 49-a. Situation stratigraphique. Vue du nord.

Photo 58. Secteur nr. 76. Complexe nr. 49-a. Situation stratigraphique. Vue de l'est.

Photo 59. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Entrée de l'est, entrée en cave avec des pylônes latéraux. Situation archéologique. Vue de l'ouest.

Photo 60. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Entrée de l'est, entrée en cave avec des pylônes latéraux. Muraille consolidée. Vue de l'ouest.

Photo 61. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Elément d'architecture, plaque de pierre.

Photo 62. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Elément d'architecture, plaque de pierre.

Photo 63. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Elément d'architecture, plaque de pierre.

Photo 64. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Elément d'architecture, encadrement de pierre.

Photo 65. Secteur nr. 76. Complexe nr. 51/52, le XVe siècle. Elément d'architecture, pylône de pierre.

Photo 66. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Le lieu de la découverte des canons de bronze. Vue du sud.

Photo 67. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Image visant la découverte des canons de bronze. Vue du sud.

Photo 68. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Situation stratigraphique du lieu de la découverte des canons de bronze. Vue de l'est.

Photo 69. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Canons de bronze après la conservation.

Photo 70. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Canons de bronze *in situ*. Vue du nord-ouest.

Photo 71. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Canons de bronze *in situ*. Vue du sud-est.

Photo 72. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Canons de bronze *in situ*. Vue du nord-est.

Photo 73. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Canons de bronze et boulet de pierre.

Photo 74. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Cachet de plomb.

Photo 75. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. Les pièces de plomb.

Photo 76. Secteur nr. 76. Complexe nr. 56 (habitation), datant de 1400-1450, Amas de terre glaise cuite. Vue du sud.

Photo 77. Secteur nr. 76. Complexe nr. 56 (habitation), datant de 1400-1450, Amas de terre glaise cuite, partie de l'ouest. Vue du sud.

Photo 78. Secteur nr. 76. Complexe nr. 56 (habitation), datant de 1400-1450, Fossé de la fondation de la partie de l'ouest, rempli de terre glaise cuite. Vue du sud.

Photo 79. Secteur nr. 76. Complexe nr.55 (habitation), datant de 1450-1510, Four. Amas de pierre, cendre et charbon. Vue de l'ouest.

Photo 80. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-b. Décombres de brique. Vue du sud.

Photo 81. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-b. Mur de brique démoli. Vue de l'est.

Photo 82. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-a. Amas de pierres dans la partie supérieure du remblai. Vue du sud.

Photo 83. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-a. Fosse de l'habitation. Vue du sud-est.

Photo 84. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-a. Fosse de l'habitation. Vue du ouest.

Photo 85. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-a. Profil. Vue du sud-est.

Photo 86. Secteur nr. 76. Complexe nr. 24-a. Vue du sud-ouest.

Photo 87. Secteur nr. 76. Complexe nr. 25. Cheminée du four de brique. Vue de nord.

Photo 88. Secteur nr. 76. Complexe nr. 25. Cheminée du four de brique. Vue de l'est.

Photo 89. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. 1-4 – céramique de facture orientale.

Photo 90. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. 1-8 – céramique moldave faite à la main.

Photo 91. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. 1-7 – céramique moldave faite à la main.

Photo 92. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. 1-8 – céramique moldave faite au tour lent (1, 2, 5) et rapide (3, 4, 6-8).

Photo 93. Secteur nr. 76. Céramique moldave faite au tour rapide: 1-5, 7-8 – complexe nr. 52; 6 complexe nr. 49-b.

Photo 94. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. 1-2 – céramique moldave faite au tour rapide.

Photo 95. Secteur nr. 76. Céramique moldave faite à la roue rapide: 1, 3 – complexe nr. 52; 2 – strat; céramique moldave faite à la main: 4 – complexe nr. 49-b.

Photo 96. Secteur nr. 76. Céramique moldave faite au tour rapide: 1, 3, 5-8 – complexe nr. 52; 2, 4 – complexe nr. 49-b.

Photo 97. Secteur nr. 76. Complexe nr. 52. 1-7 – céramique moldave faite au tour rapide; 8 – céramique de facture orientale.

Photo 98. Secteur nr. 76. Céramique moldave gris polie, faite au tour rapide: 1-3 – complexe nr. 52; 4-12 – complexe nr. 49-b.

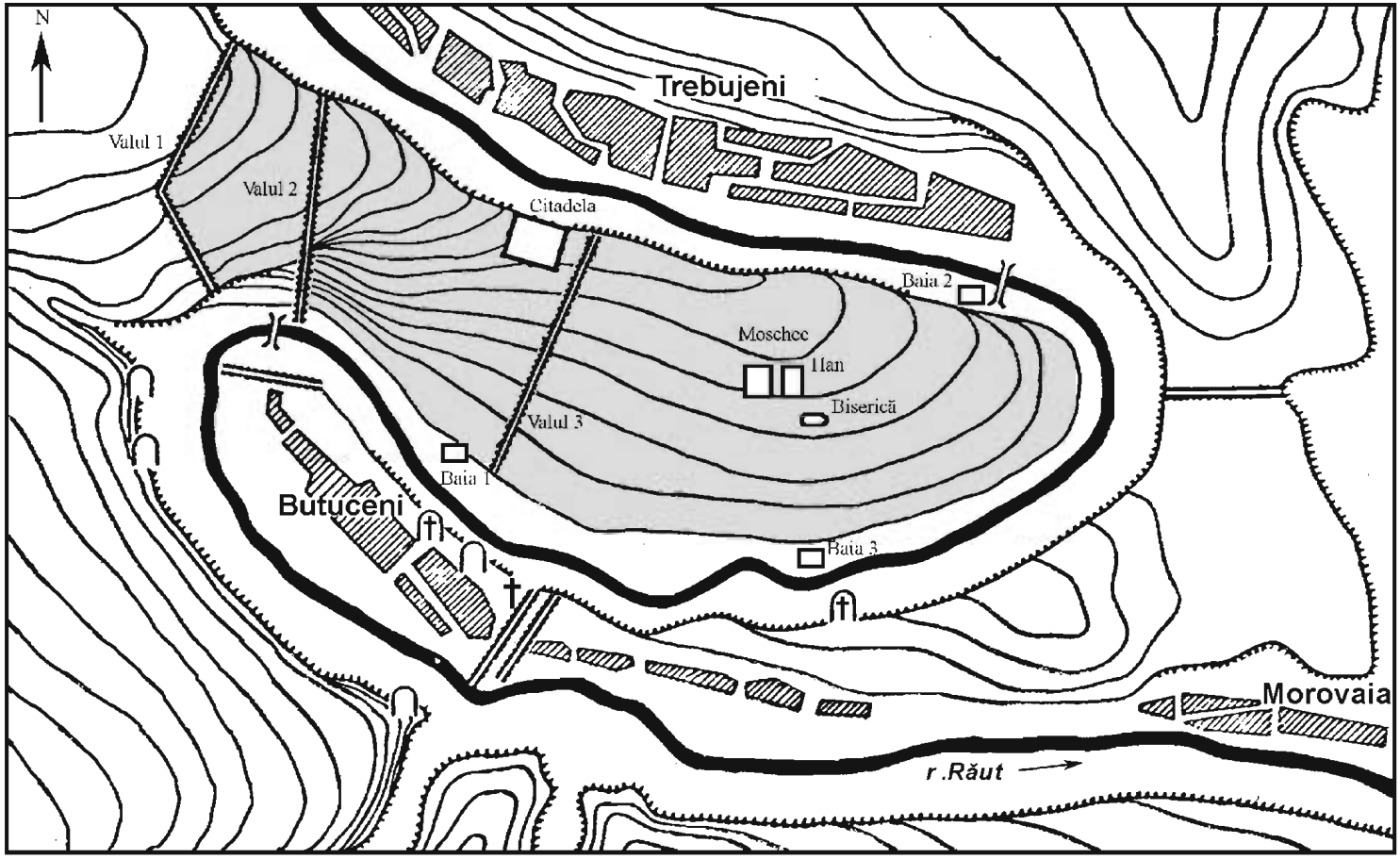

Figura nr. 1. Orheiul Vechi, plan general (Valul nr. 1, nr. 2 - sec. XV-XVI; Valul 3 - sec. XVII; Citadela - sec. XIV-XVI; Băile nr. 1, 2, 3, Moschee, Han - sec. XIV, Biserică - sec. XV - XVI).

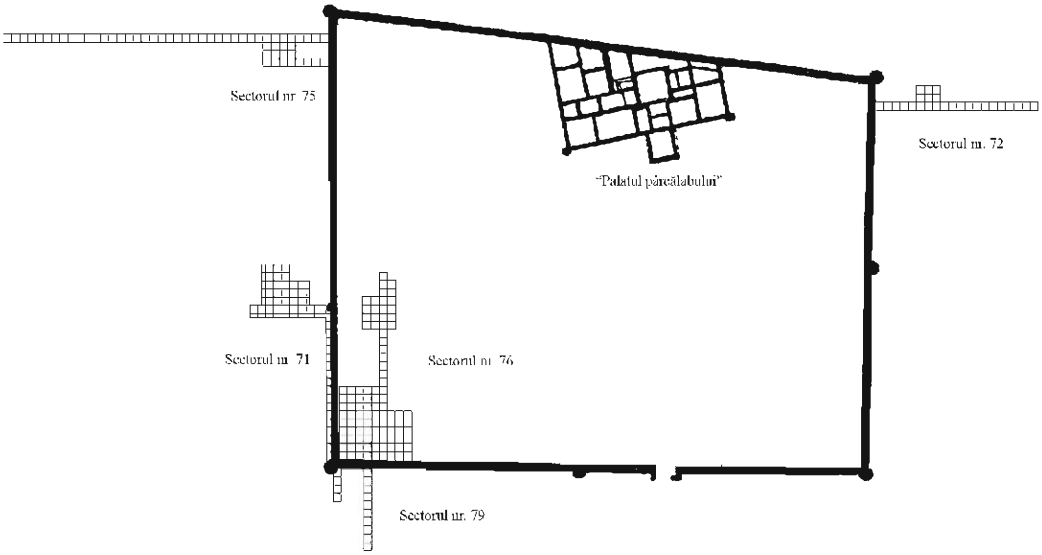

Fig. 2 Orheiul Vechi 1996-2001. Planul cetății medievale cu amplasamentul Sectoarelor arheologice

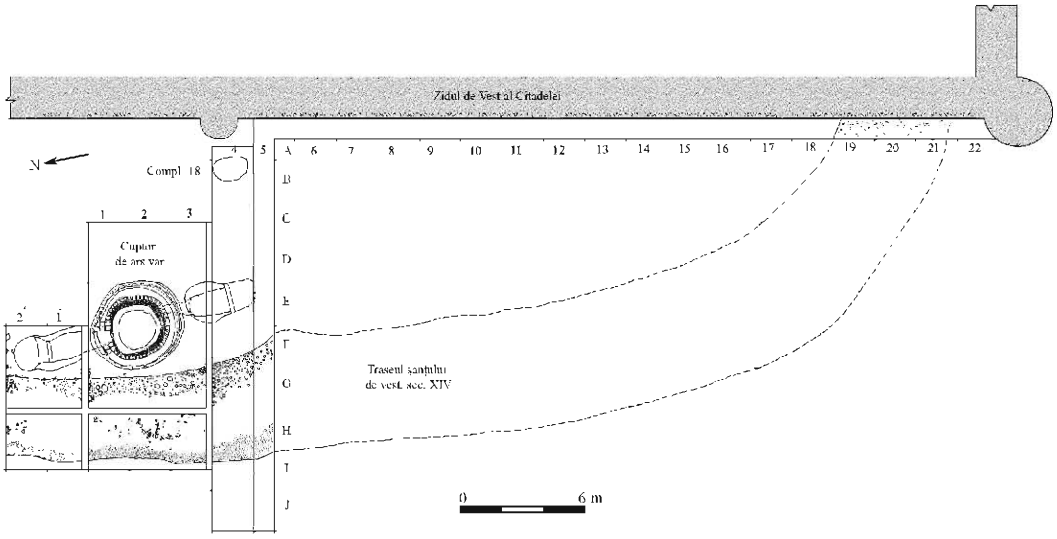

Fig. 3. Orheiul Vechi, 1996-1997. Sectorul nr. 71. Plan general

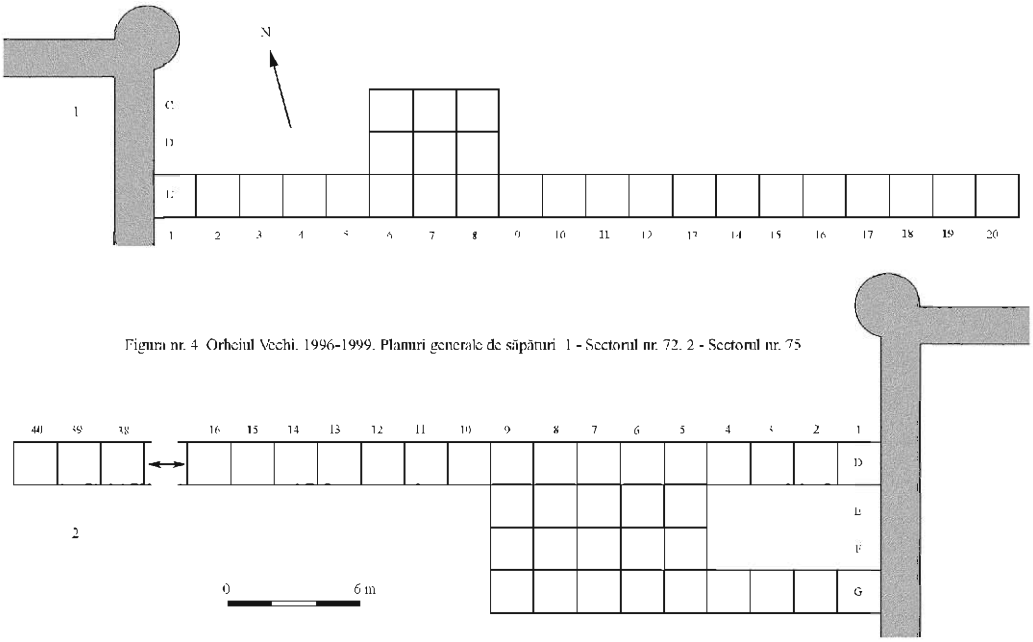

Figura nr. 4 Orheiul Vechi. 1996-1999. Planuri generale de săpături 1 - Sectorul nr. 72. 2 - Sectorul nr. 75

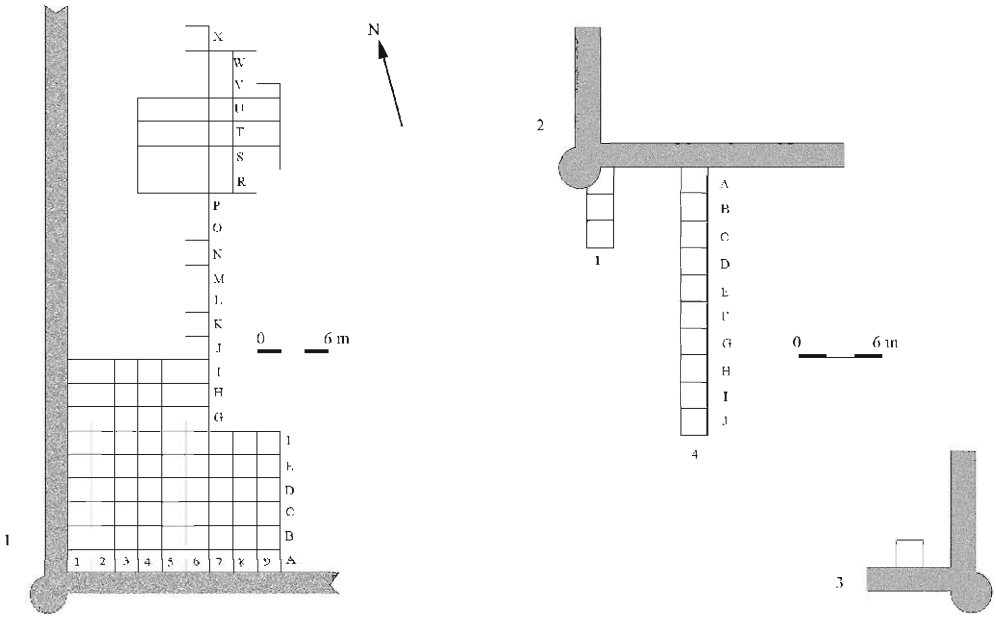

Figura nr. 5. Orheiul Vechi. 1996-2001. Planuri generale de săpături. 1 - Sectorul nr. 76. 2 - Sectorul nr. 79. 3 - Sectorul nr. 80

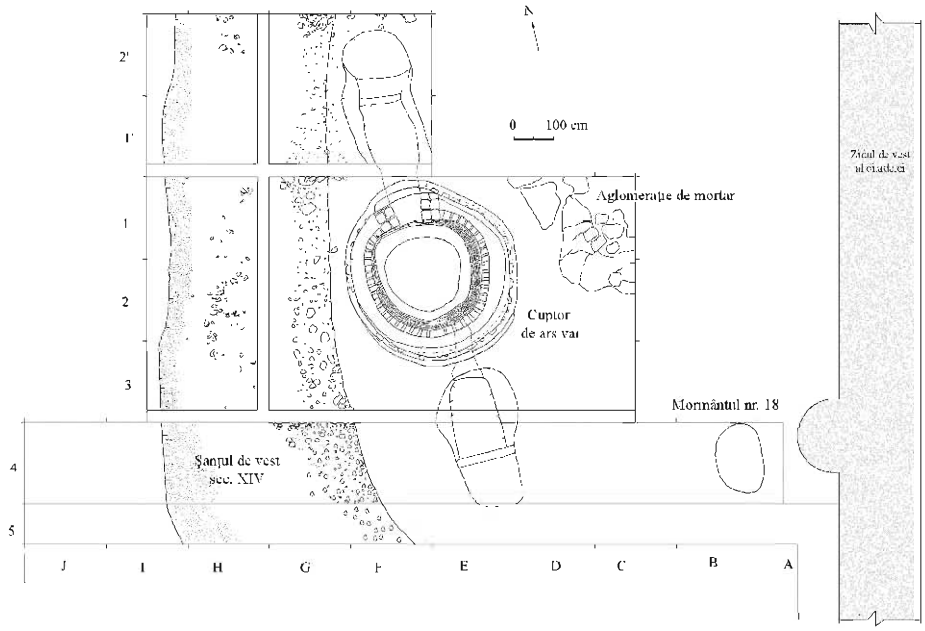

Fig. nr. 6. Orheiul Vechi. Sectorul nr. 71. Șanțul de vest.
Cuptorul de ars var nr. 15. Mormântul nr. 18

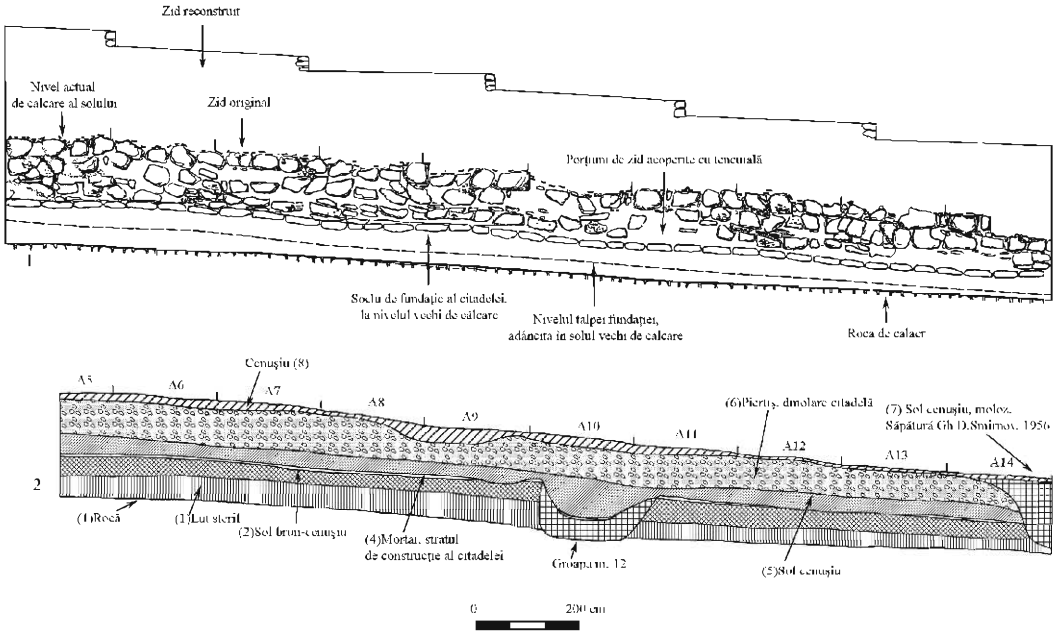

Fig. 7. Orheiul Vechi. 1996. Cetățeaua medievală. Sectorul nr. 71. Profil Nord-Sud. 1 - Zidul cetățeii privit dinspre vest în carourile A5-A14, 2 - Peretele de vest al carourilor A5-A14 (optică inversată).

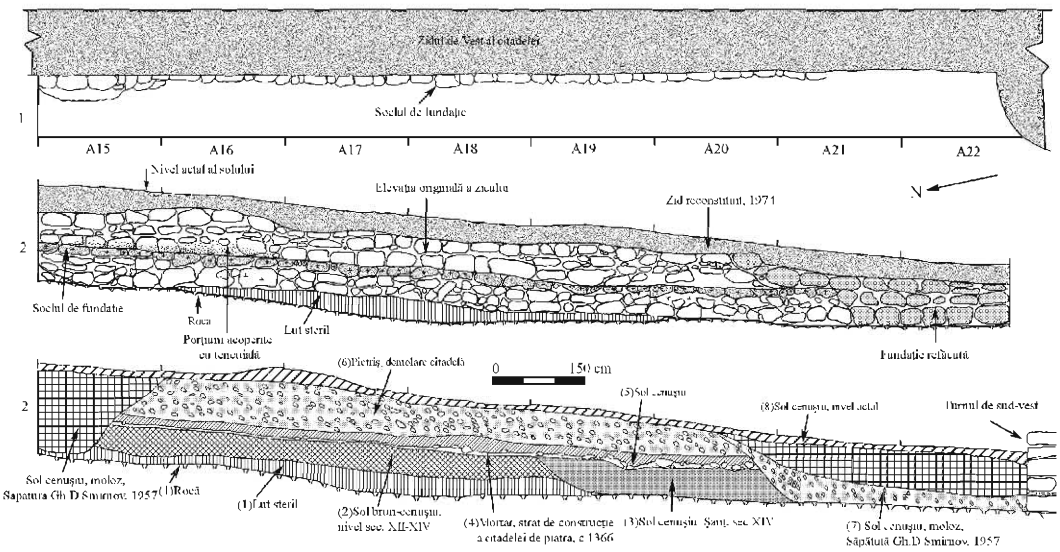

Fig. 8. Orheiul Vechi, 1996-1997. 1 - Sectorul nr. 71, plan, 2 - Profilul fundației cetății, văzut dinspre vest, carourile A15-A22, 3 - profilul peretelui de vest al carourilor A15-A22 (optică inversată).

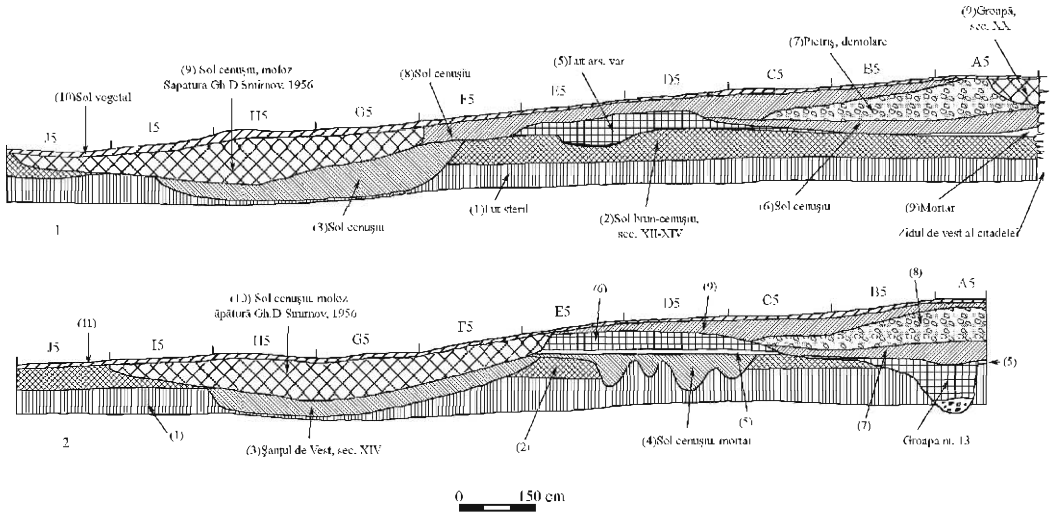

Fig. 9. Orheiul Vechi. 1996. Sectorul nr. 71. Profile vest-est. 1 - Peretele de nord al carourilor J5-A5, 2 - Peretele de sud al carourilor J5-A5 (optică inversată).

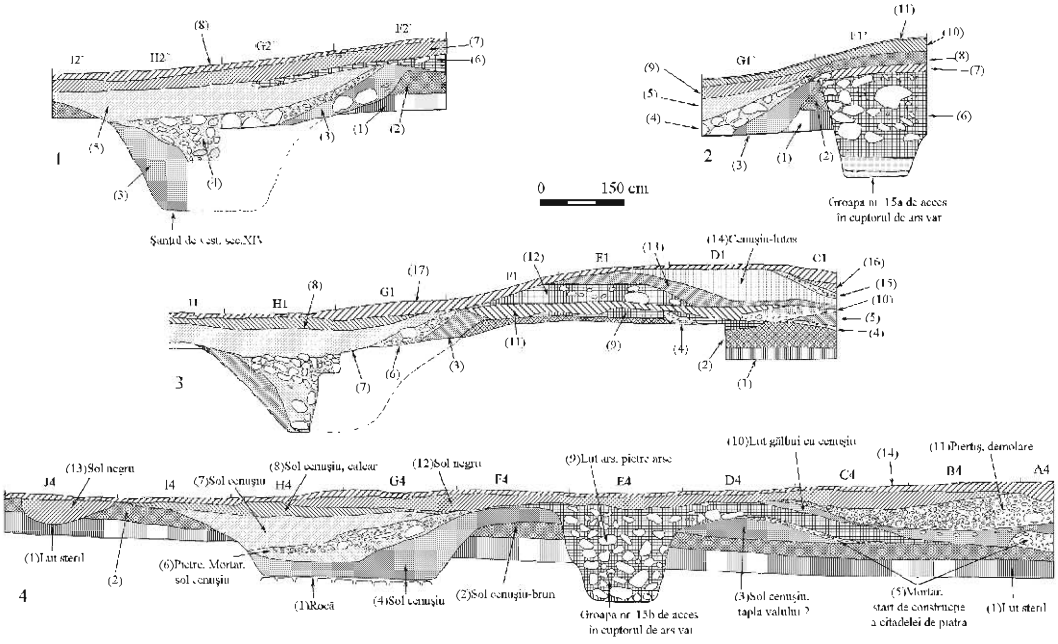

Fig. 10. Orheiul Vechi. 1996-1997. Sectorul nr. 71. Profile vest-est: 1 - carourile 12'-F2', peretele de nord, 2 - carourile G1'-F1', 3 - carourile I1-C1, peretele de nord. 4 - carourile J4-A4, peretele de nord.

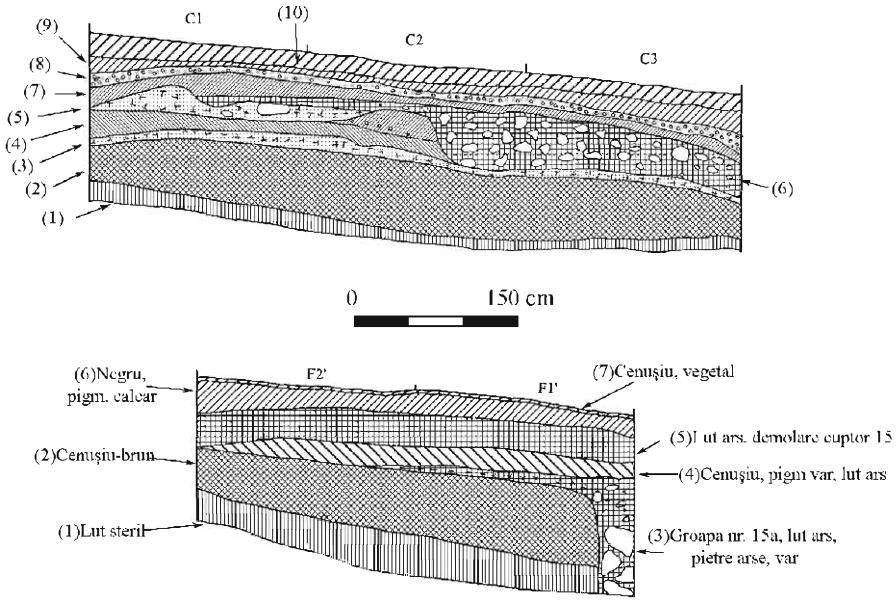

Fig. 11. Orheiul Vechi, 1997. Sectorul nr. 71. Profile Nord-Sud:
1 - carourile F2'-F1', peretele de est. 2- carourile C1-C3, peretele de est.

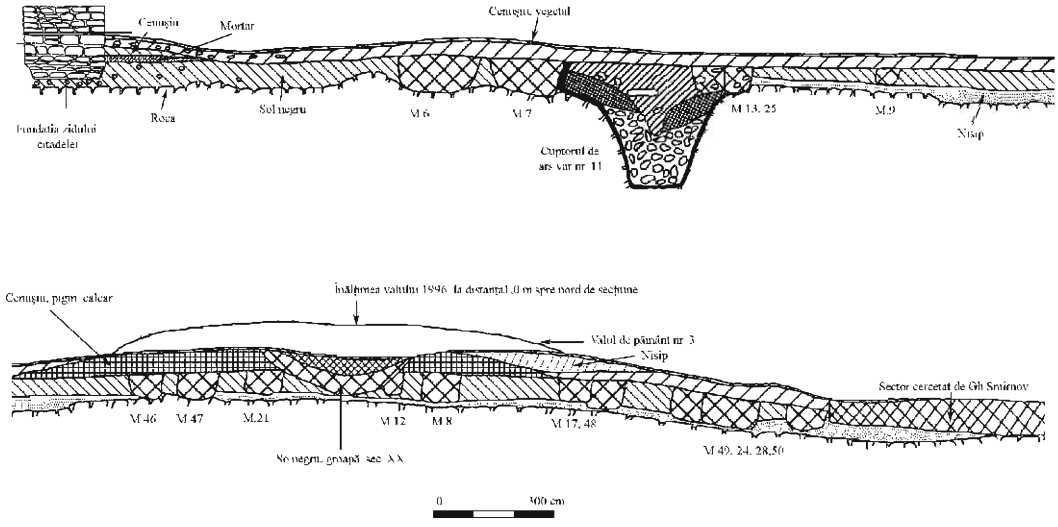

Fig. 12. Orheiul Vechi. 1996. Sectorul nr. 72. Profilul peretelui de nord.

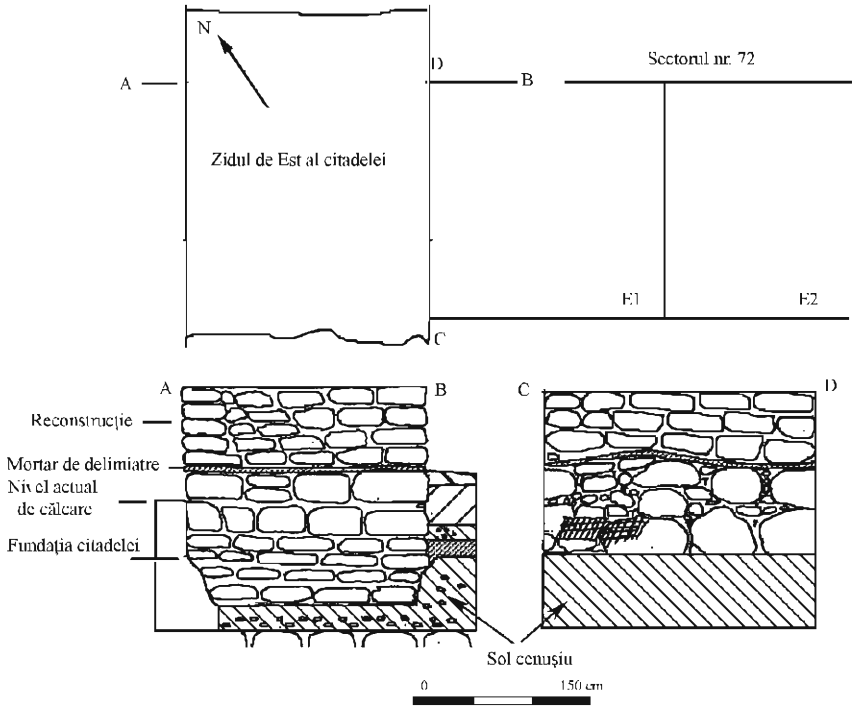

Fig. 13. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Profilul zidului de Est al cetăţii medievale.

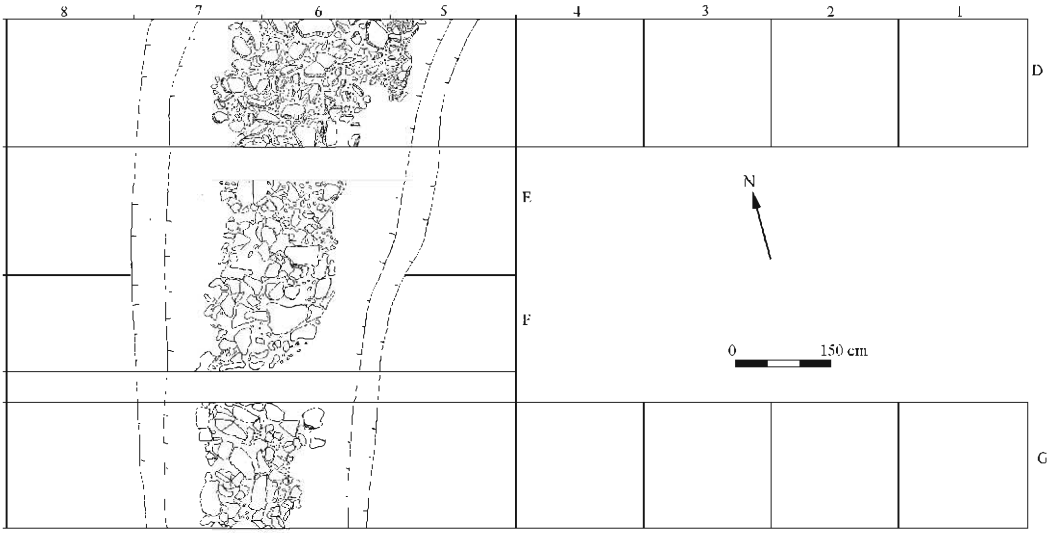

Fig. 14. Orheiul Vechi, 1998. Sectorul nr. 75. Planul şanţului de vest, sec. XIV.

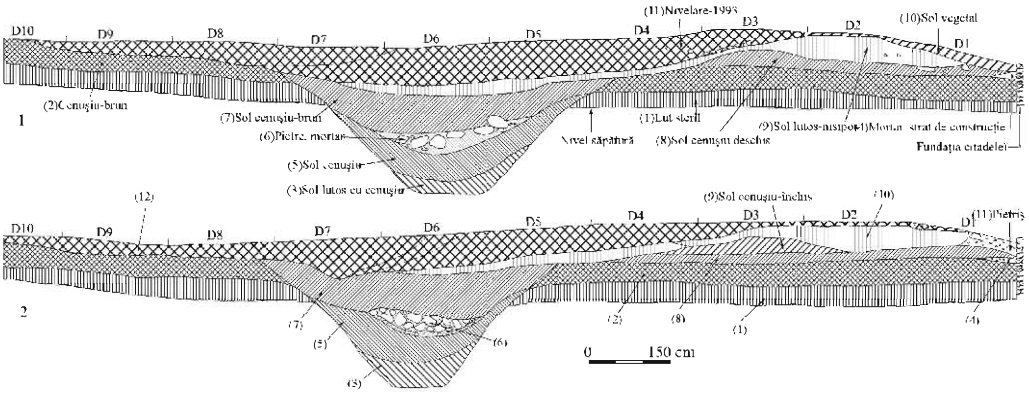

Fig. 15. Orheiul Vechi, 1998. Sectorul nr. 75. Profile vest-est. 1 - Peretele de nord al carourilor D8-D1, 2 - Peretele de sud al carourilor D8-D1 (optică inversată)

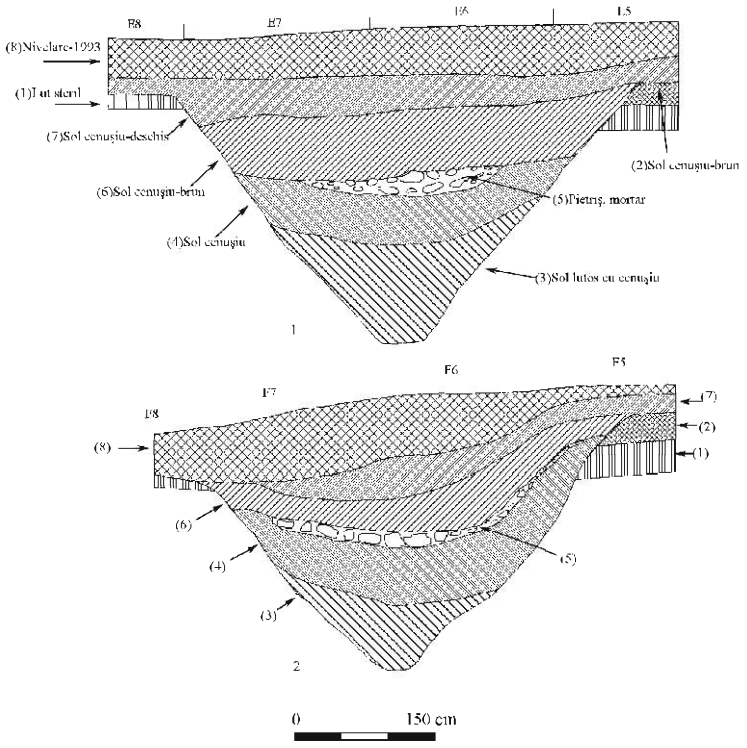

Fig. 16. Orheiul Vechi, 1998-1999. Sectorul nr. 75. Profile vest-est. 1 - Peretele de nord al carourilor E8-E5, 2 - Peretele de sud al carourilor F8-F5 (optică inversată)

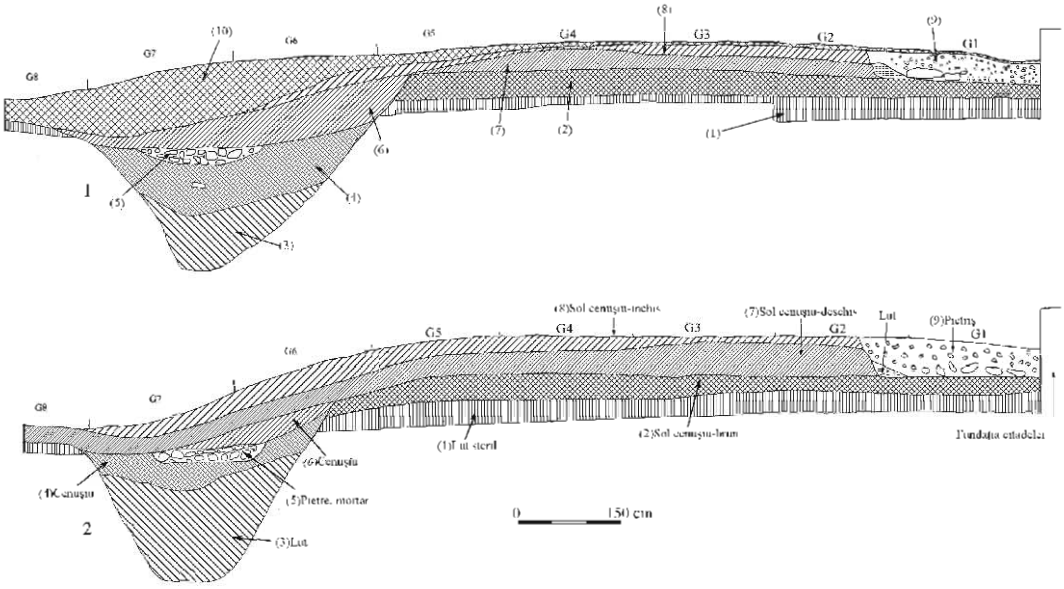

Fig. 17. Orheiul Vechi, 1998-1999. Sectorul nr. 75. Şanţul de vest, sec. XIV
Profile Vest-Est. 1 - carourile G8-G1, peretele de nord, 2 - carourile G8-G1 (optică inversată).

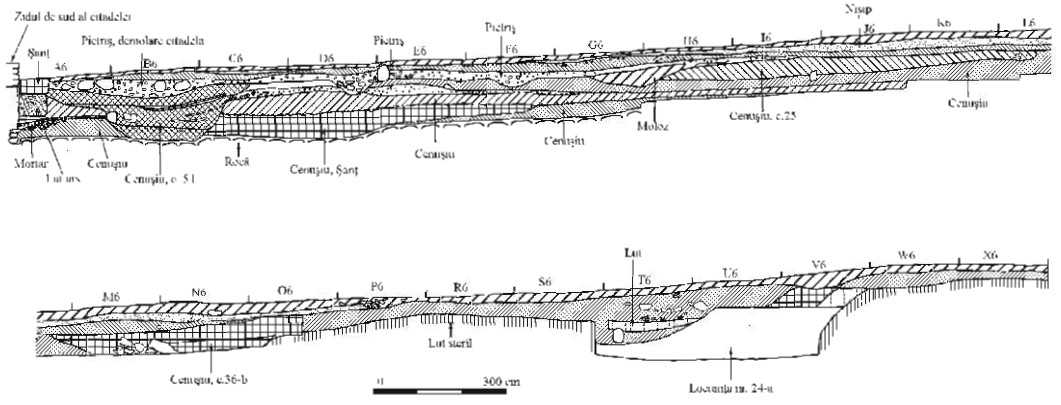

Figura nr. 18. Orheiul Vechi, 1998-2000. Sectorul nr. 76. Profil transversal, sud-nord, carourile A6-X6, peretele de est, optică inversată.

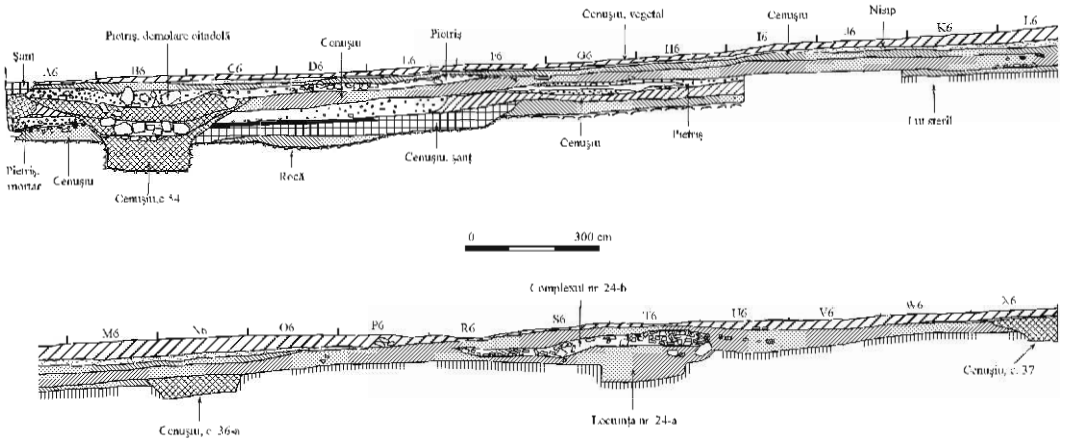

Figura nr. 19. Orheiul Vechi, 1998-2000. Sectorul nr. 76. Profil transversal, sud-nord. carourile A6-X6. peretele de vest.

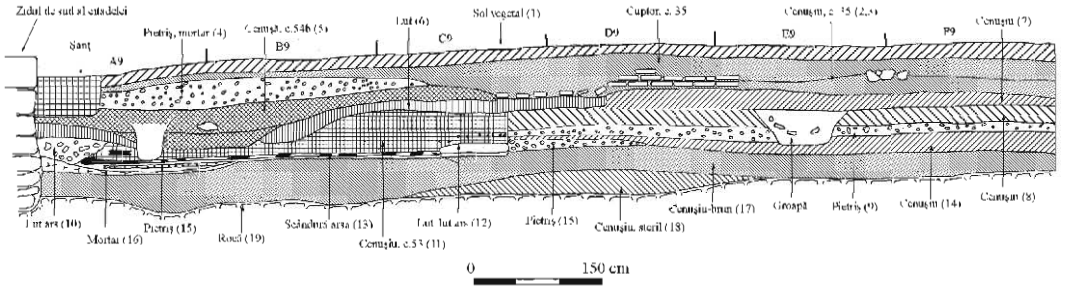

Figura nr. 20. Orheiul Vechi, 1999-2000. Sectorul nr. 76. Profile pe axa Sud-Nord. carourile A9-F9, peretele de est (optică inversată).

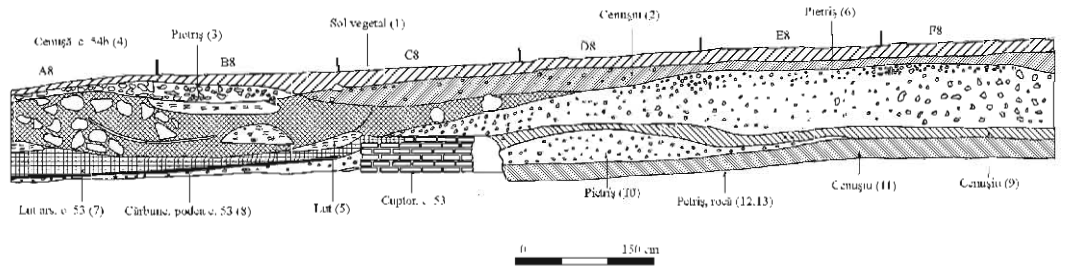

Figura nr. 21. Orheiul Vechi, 1999-2000. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord. carourile A8-F8. martor, partea de vest.

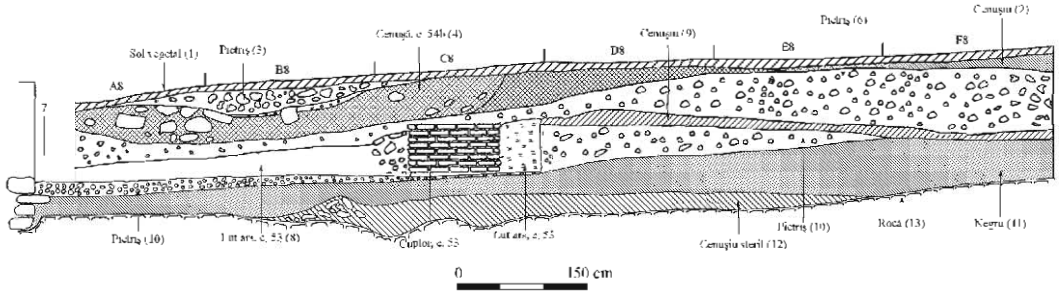

Figura nr. 22. Orheiul Vechi, 1999-2000. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, camerile A8-F8, martor, partea de est.

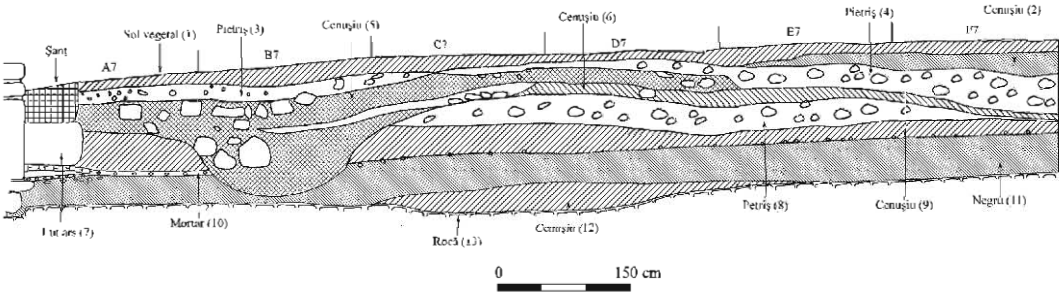

Figura nr. 23. Orheiul Vechi. 1999-2000. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, camerile A7-F7. peretele de vest.

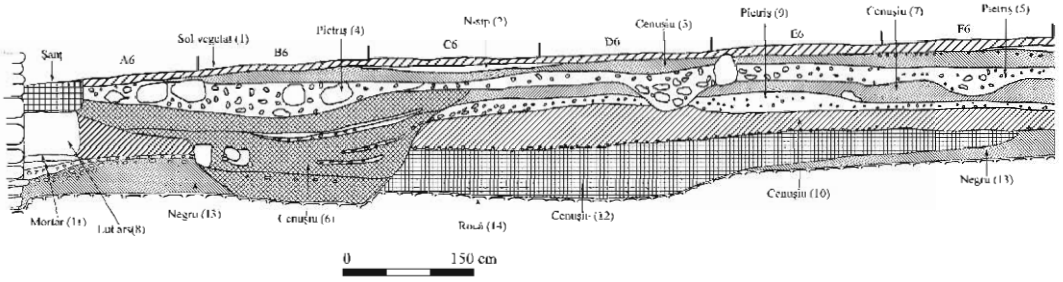

Figura nr. 24. Orheiul Vechi, 1999-2000. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, camerile A6-F6, peretele de est, optică inversată.

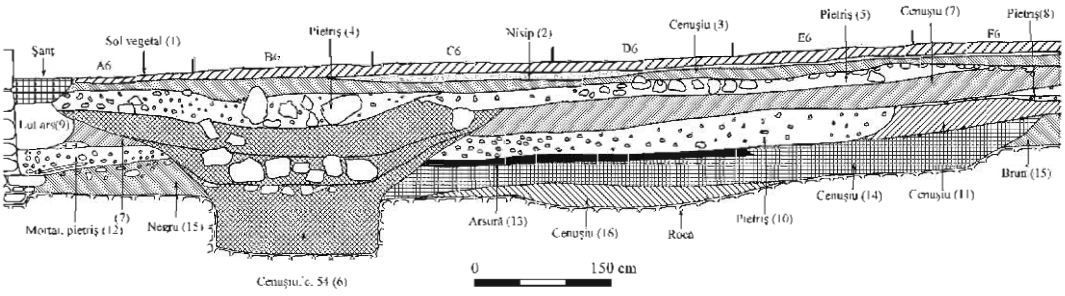

Figura nr. 25. Orheiul Vechi, 1999-2000. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, camerile A6-F6, peretele de vest.

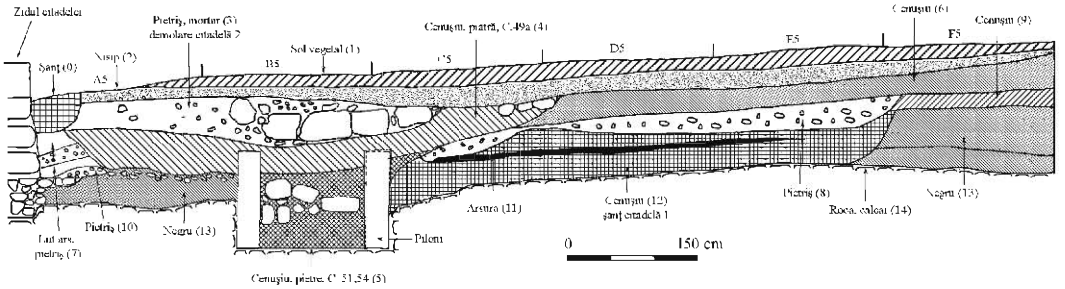

Figura nr. 26. Orheiul Vechi, 1999-2000. Sectorul nr. 76. Profil sud-nord, carourile A5-F5, peretele de est (optică inversată)

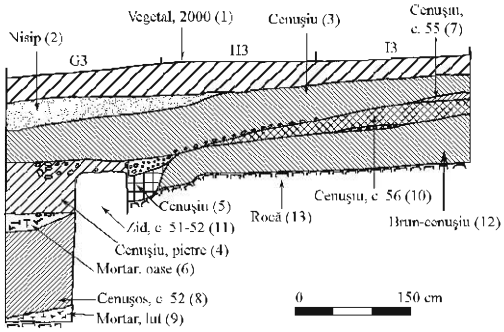

Figura nr. 27. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile G3-I3, peretele de est, optică inversată.

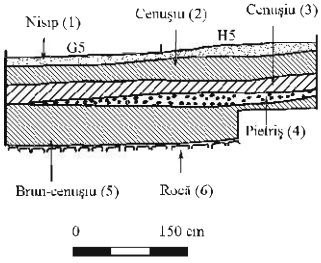

Figura nr. 28. Orheiul Vechi. 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord. carourile G5-H5, peretele de est, optică inversată.

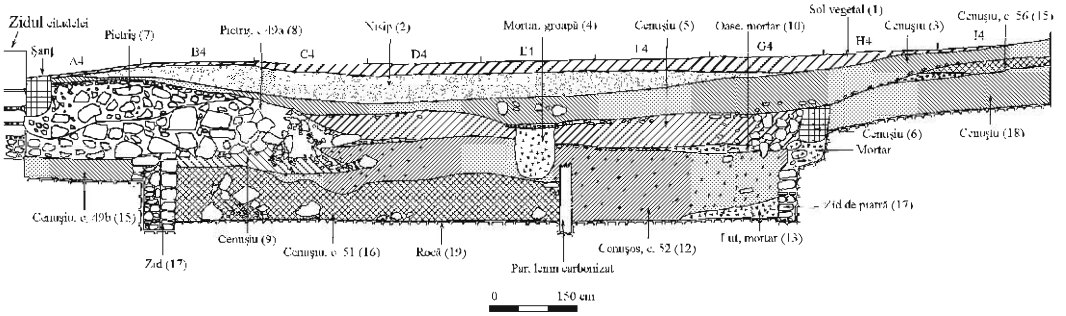

Figura nr. 29. Orheiul Vechi, 2000-2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A4-I4, peretele de vest.

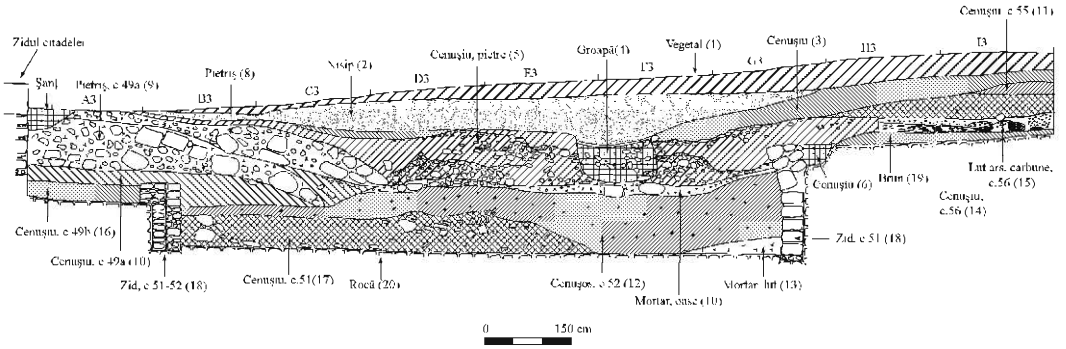

Figura nr. 30. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A3-I3, peretele de vest.

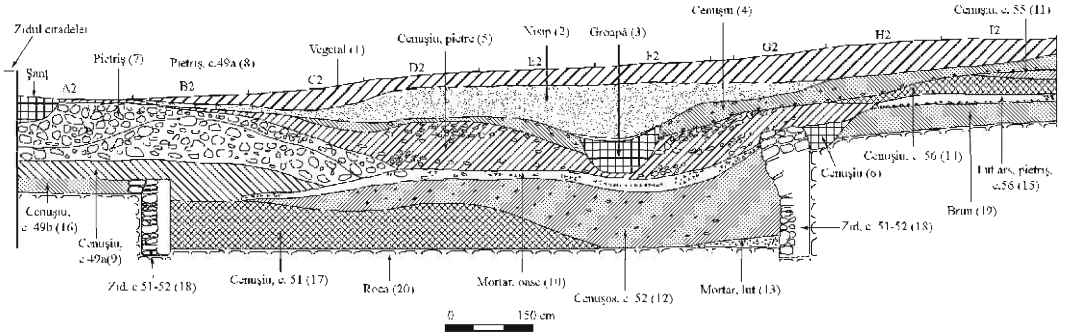

Figura nr. 31. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A2-I2, peretele de est (optică inversată.)

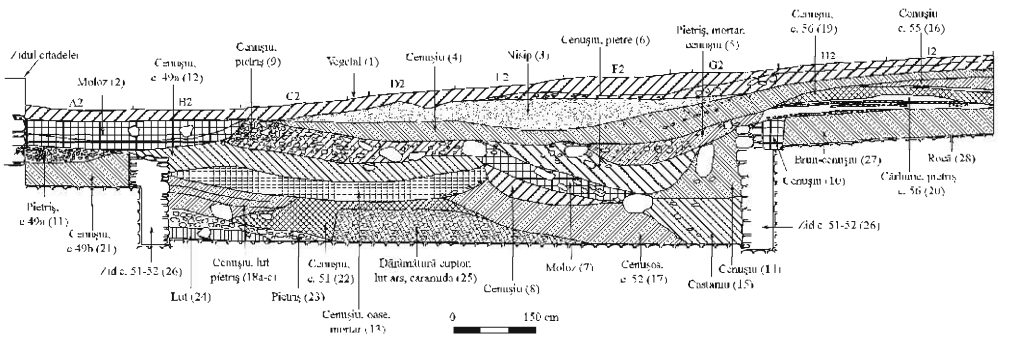

Figura nr. 32. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa sud-nord, carourile A2-I2, peretele de vest

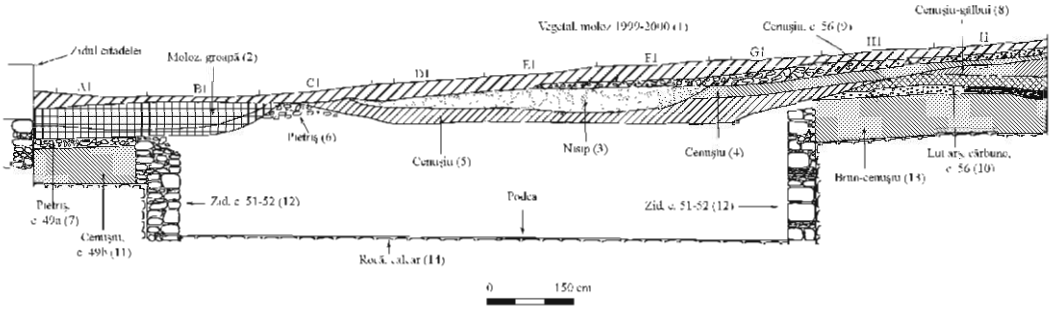

Figura nr. 33. Orheiul Vechi. 2001. Sectorul nr. 76. Profil sud-nord. carourile A1-I1, peretele de est (optică inversată)

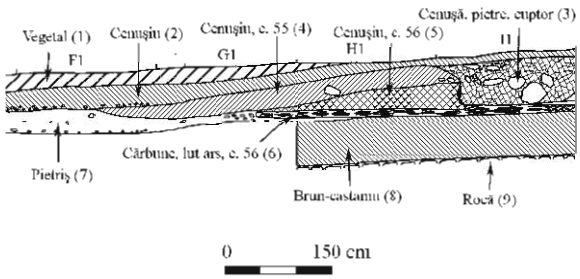

Figura nr. 34. Orheiul Vechi. 2001. Sectorul nr. 76.
Profil sud-nord, carourile F1-I1, peretele de vest.

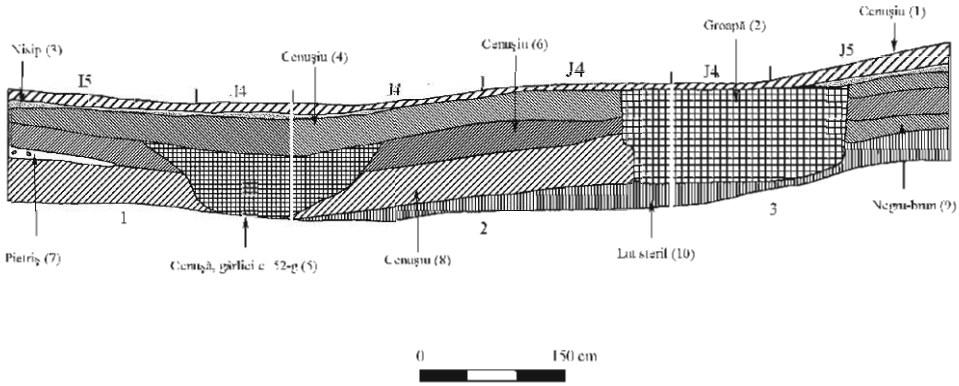

Figura nr. 35. Orheiul Vechi, 1999. Sectorul nr. 76. Panorama din 3 profile:
1 - peretele de sud al carourilor I5-I4. 2 - peretele de vest al carourilor I4-J4.
3 - peretele de nord al carourilor J4-J5

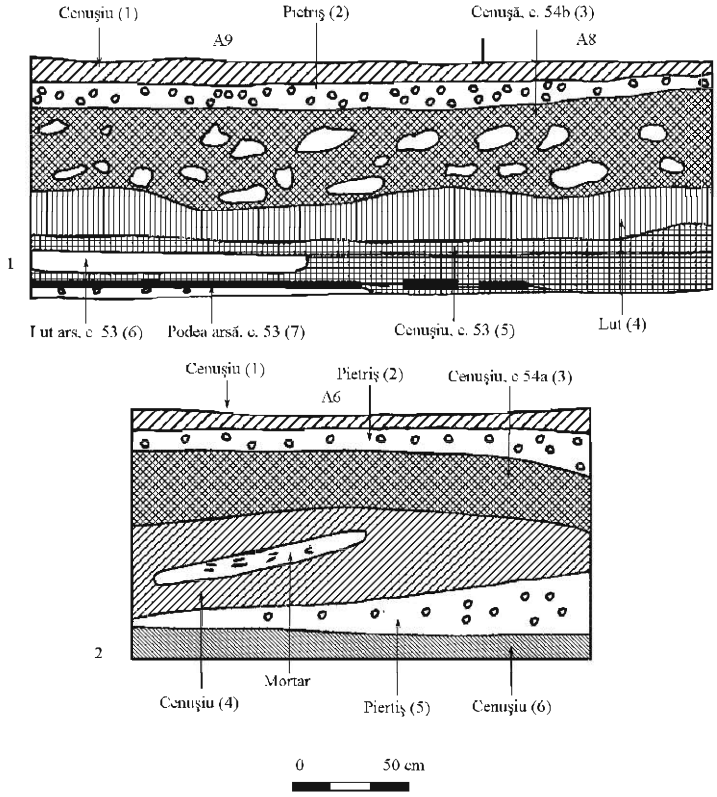

Figura nr. 36. Orheiul Vechi, 1999. Sectorul nr. 76. Profile pe axa est-vest, 0,50 m de la latura de sud: 1 - carourile A9-A8. 2 - caroul A6.

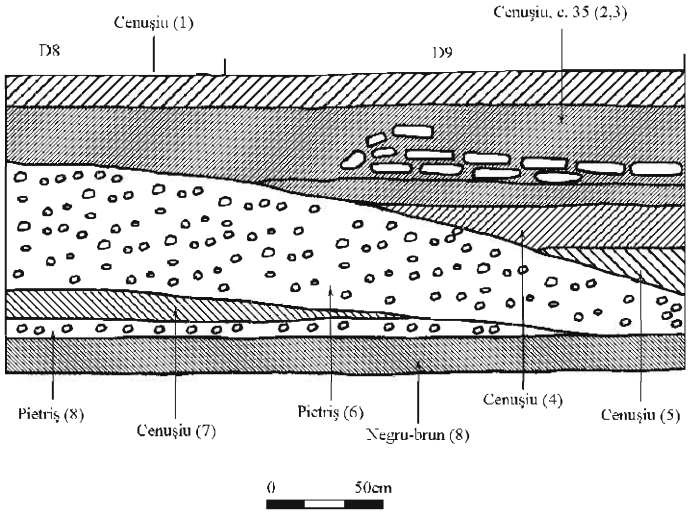

Figura nr. 37. Orheiul Vechi, 1999. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, mijlocul carourilor D8-D9. optică inversată.

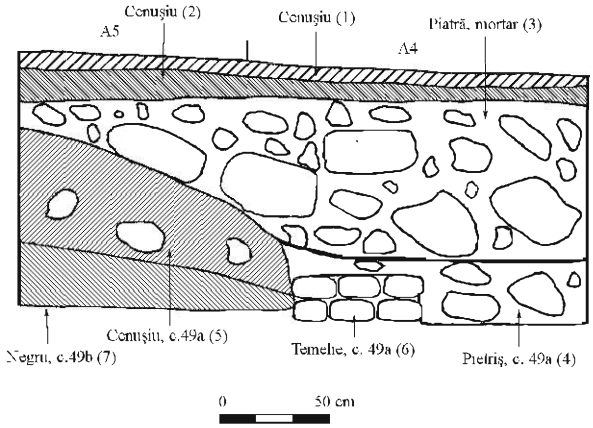

Figura nr. 38. Orheiul Vechi. 1999. Sectorul nr. 76. Profil pe axa est-vest. peretele de sud al carourilor A5-A4.

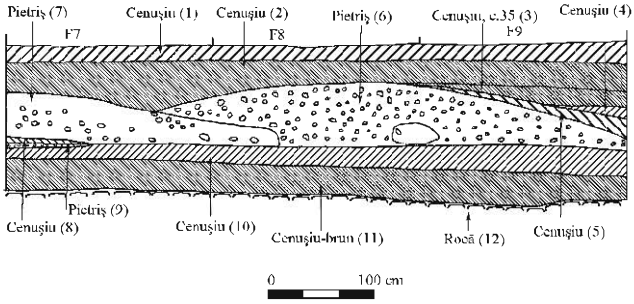

Figura nr. 39. Orheiul Vechi, 2000. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile F7-F9, peretele de nord.

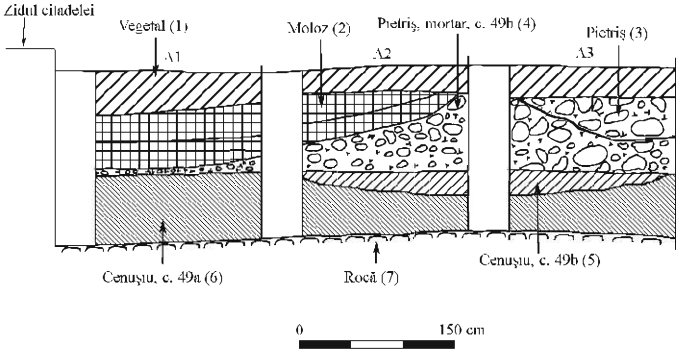

Figura nr. 40. Orheiul Vechi. 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile A1-A3, peretele de sud (optică inversată).

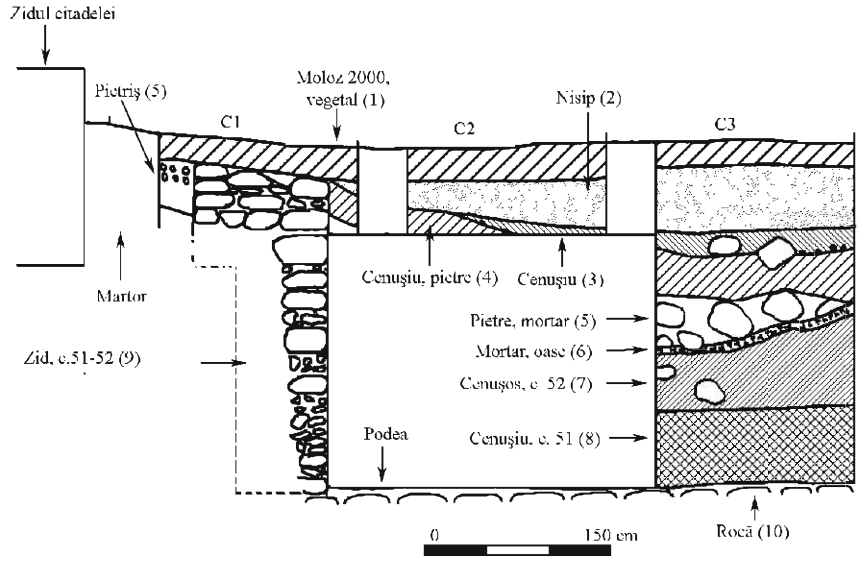

Figura nr. 41. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile C1-C3, peretele de nord.

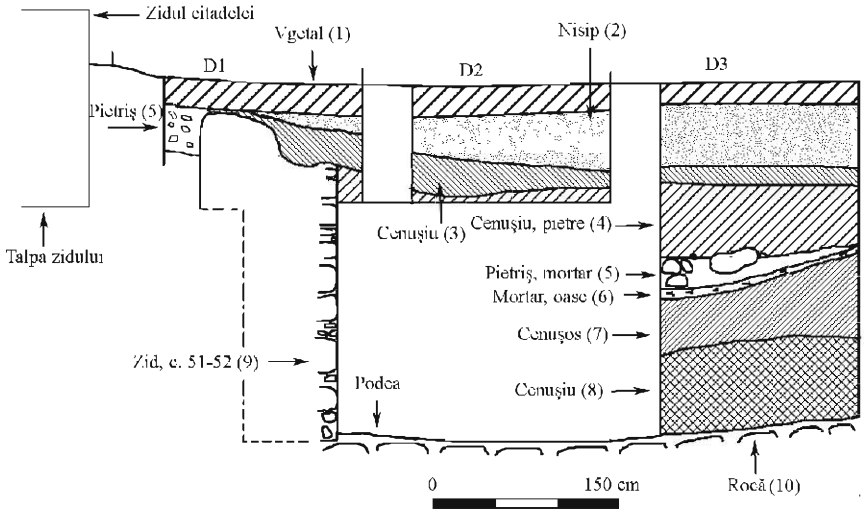

Figura nr. 42. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile D1-D3, peretele de sud, optică inversată.

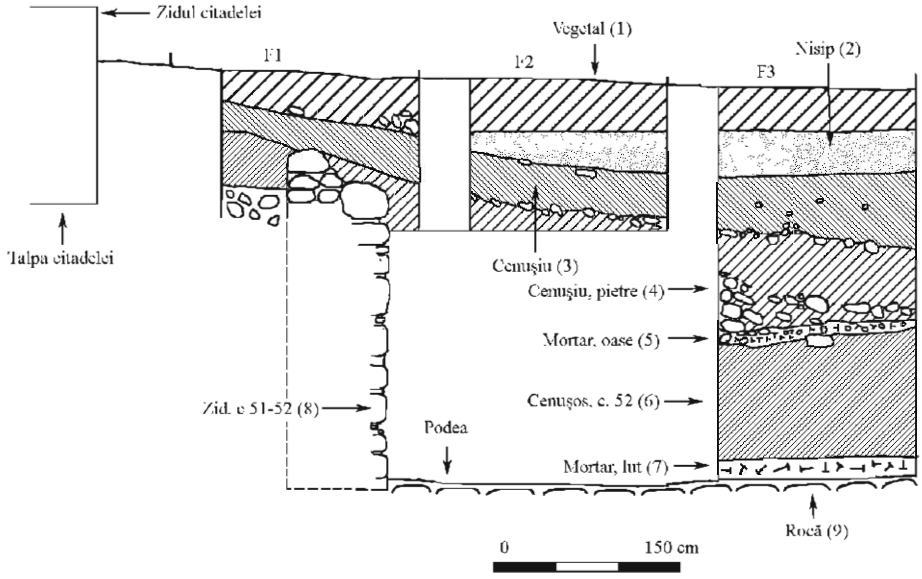

Figura nr. 43. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile FI-F3, peretele de nord.

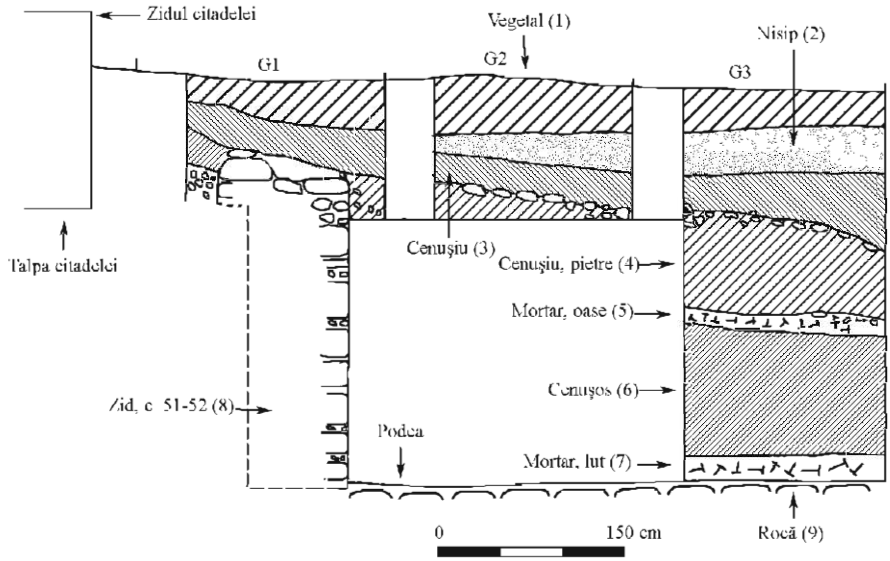

Figura nr. 44. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile GI-G3, peretele de sud.

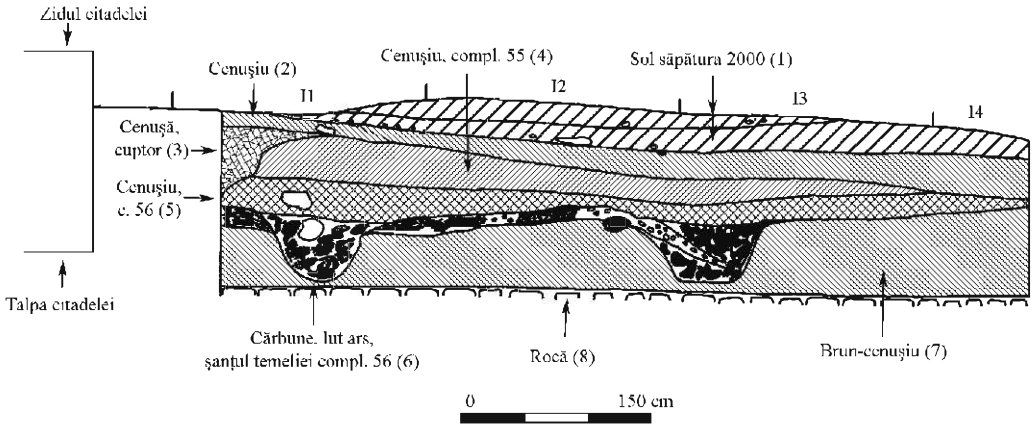

Figura nr. 45. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Profil pe axa vest-est, carourile II-I3, peretele de nord.

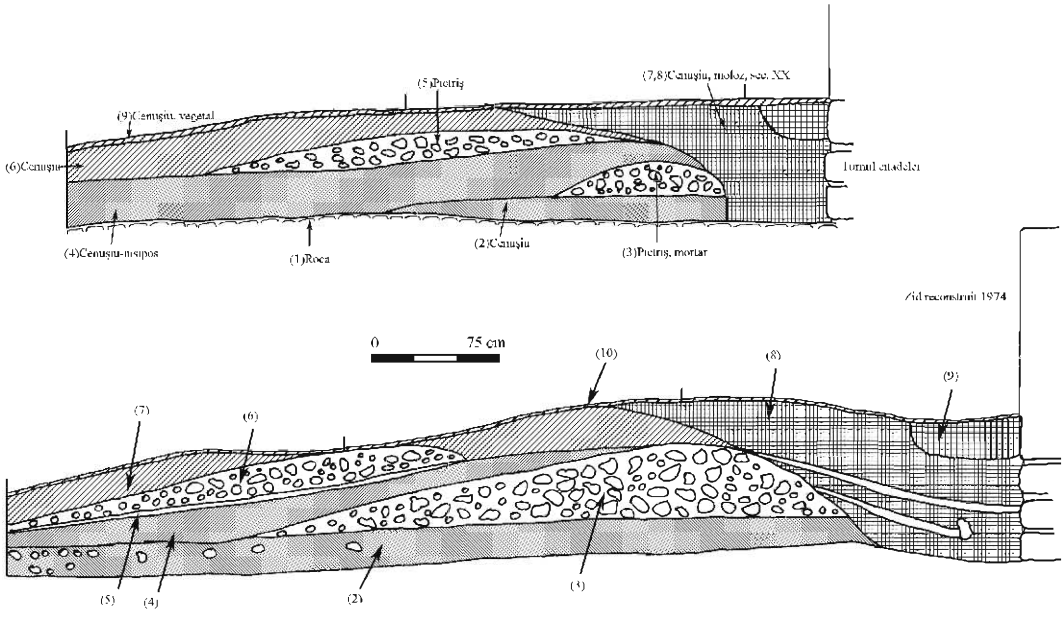

Fig. 46. Orheiul Vechi, 2000. Sectorul nr. 79. Profile Sud-Nord. 1 - Peretele de vest al carourilor A1-C1.
2 - Peretele de est al carourilor A1-C1.

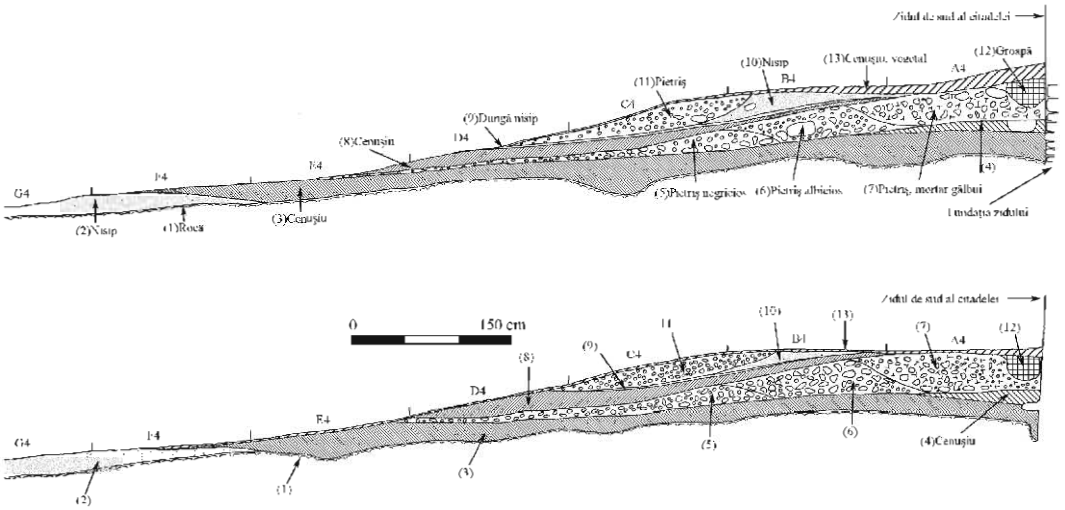

Figura nr. 47. Orheiul Vechi. 2000. Sectorul nr. 79. Profile Sud-Nord. 1 - Peretele de vest al carourilor A4-J4, 2 - Peretele de est al carourilor A4-J4

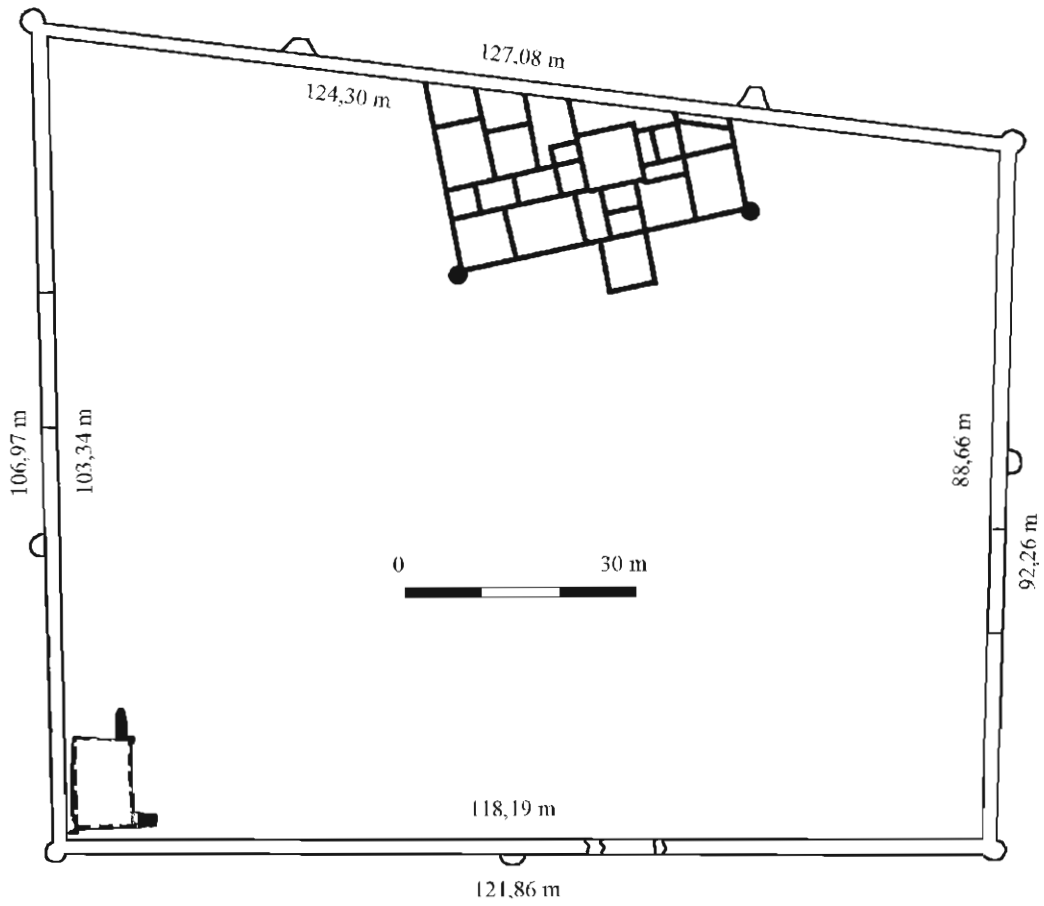

Figura nr. 48. Orheiul Vechi, 2000. Plan general al citadelei de piatră. Măsurări 1998.

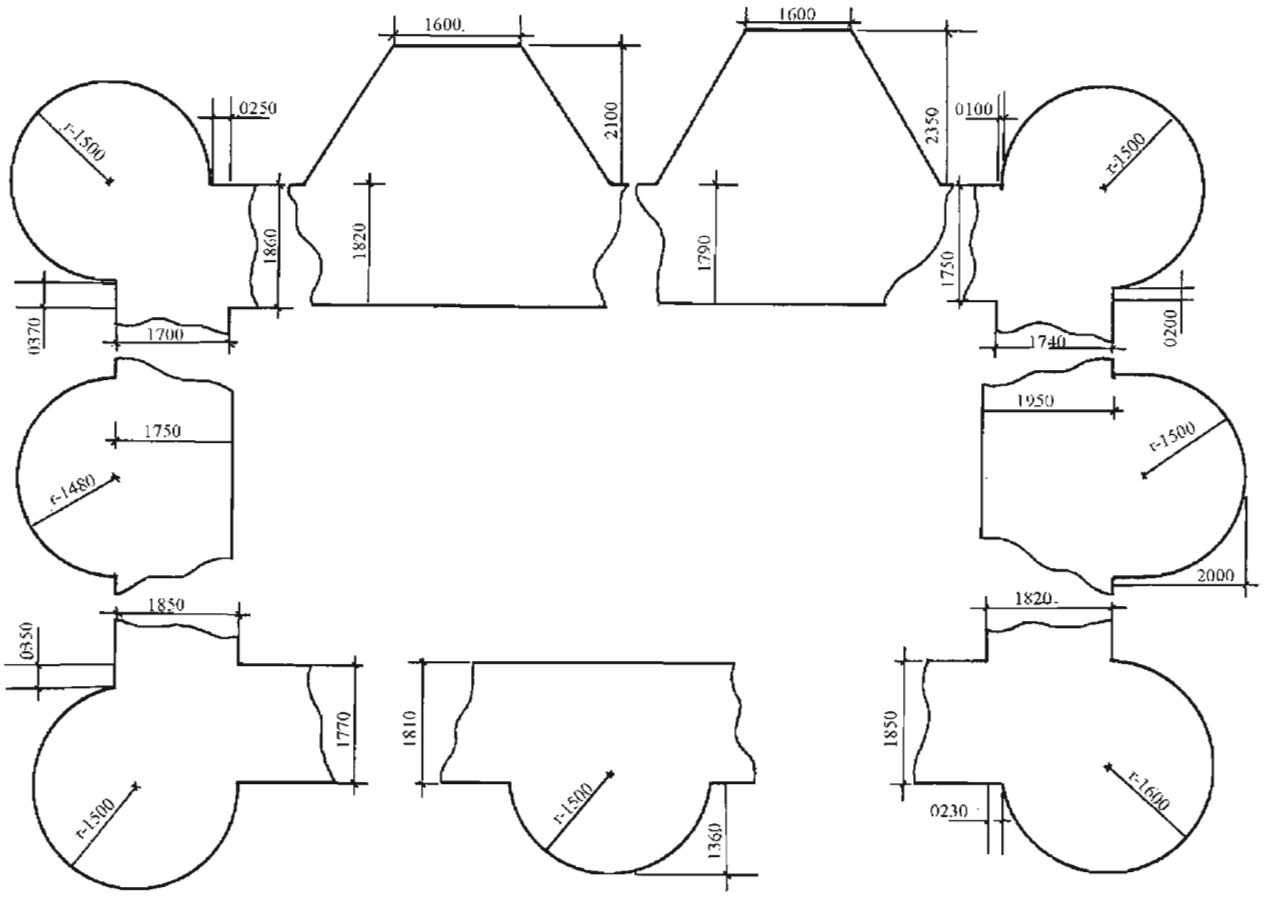

Figura 49. Orheiul Vechi, 2000. Planul turnurilor şi contraforturilor citadelei de piatră Măsurări 1998.

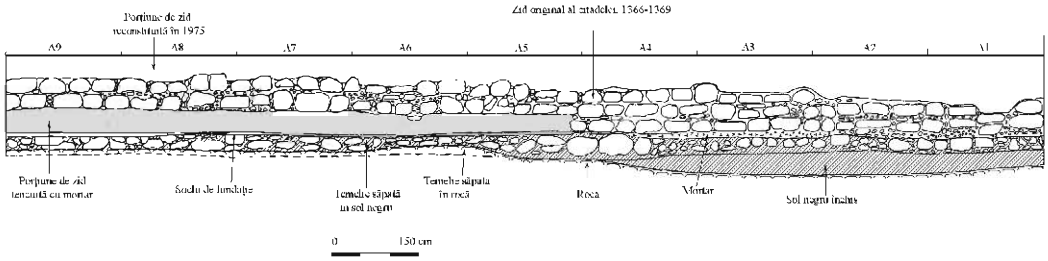

Figura nr. 50. Orheiul Vechi. 2000-2001. Sectorul nr. 76. Carourile A9-A1. Fundația cetății medievale. latura de sud. Profil Est-Vest.

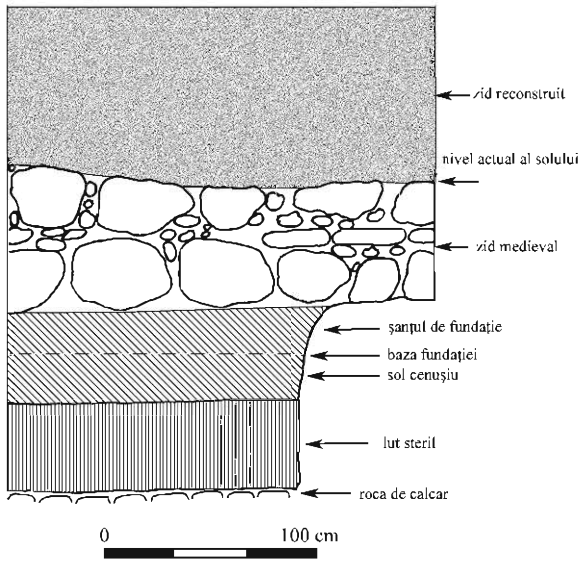

Figura nr. 51. Orheiul Vechi, 2000. Sectorul nr. 80.
Profilul fundației cetății de piatră, caroul A58, vedere dinspre nord.

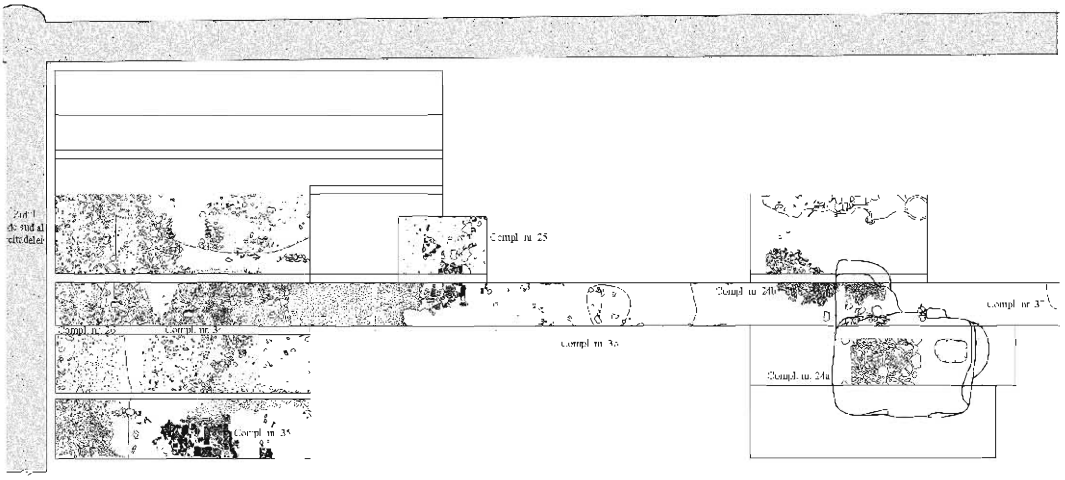

Figura nr. 52. Orheiul Vechi, 1998-2001, Sectorul nr. 76, Plan general.

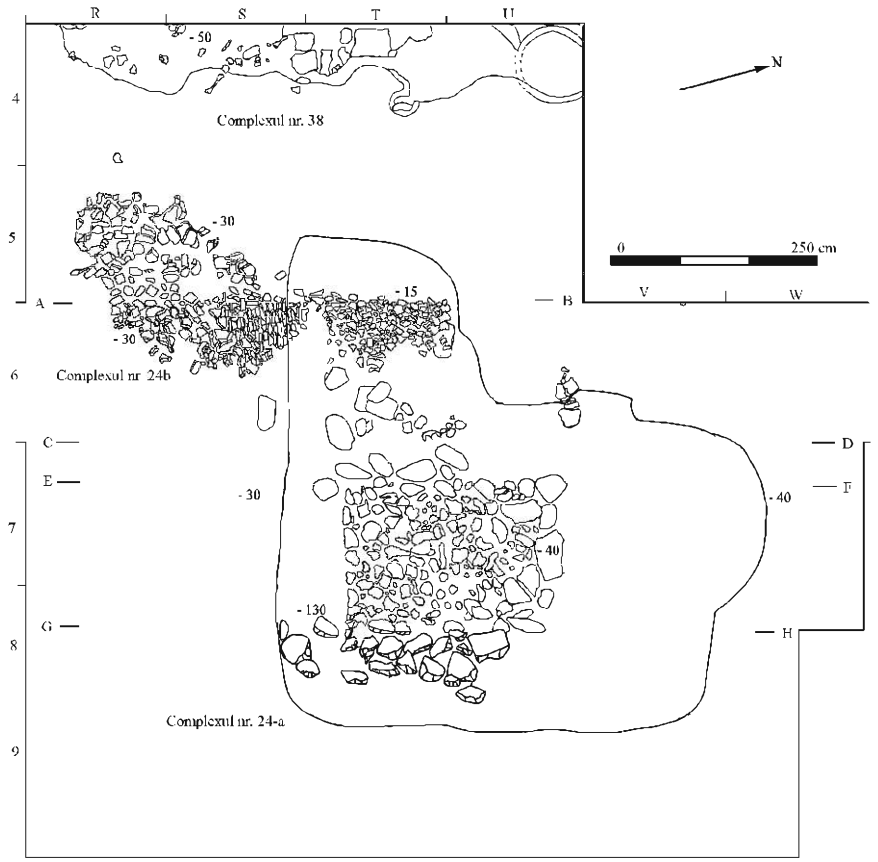

Figura nr. 53. Orheiul Vechi, 1998. Sectorul nr. 76. Plan general, complexele nr. 24-a, nr. 24-b şi nr. 38.

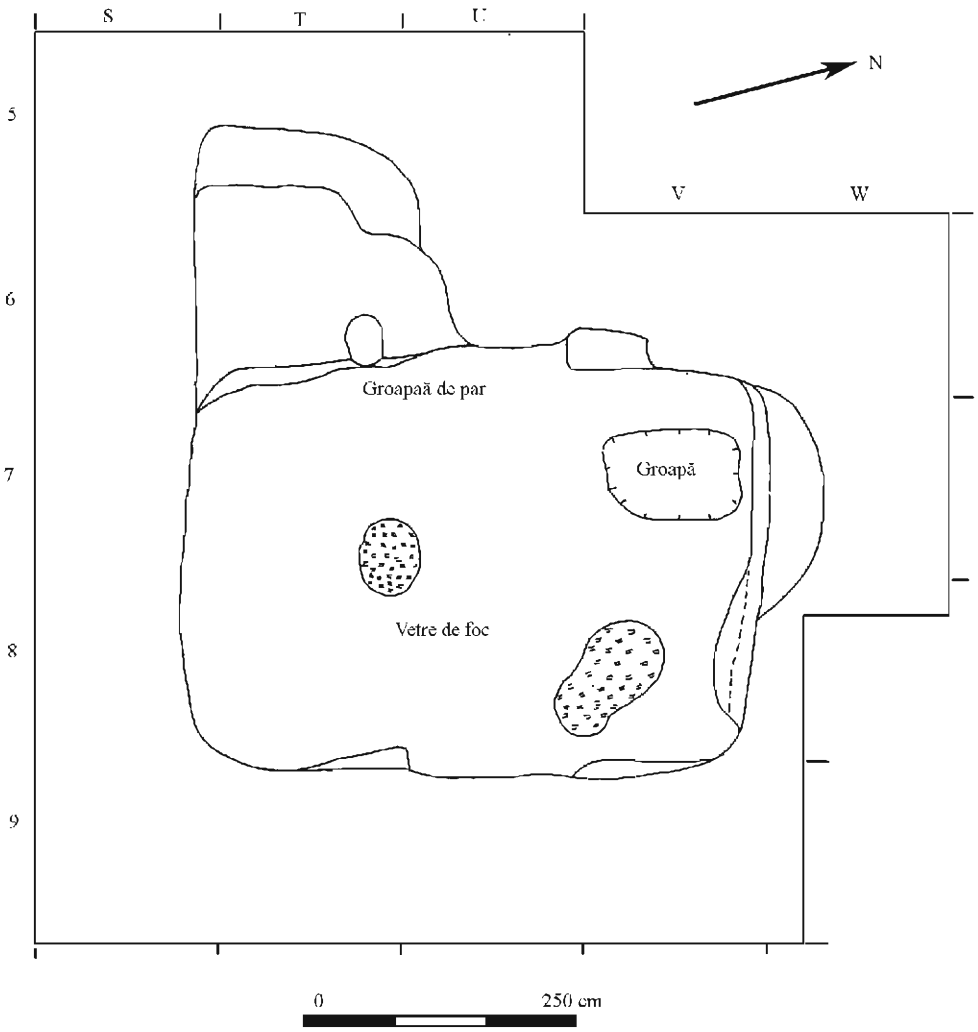

Figura nr. 54. Orheiul Vechi. 1998-1999. Sectorul nr. 76. Locuința nr. 24-a, plan general.

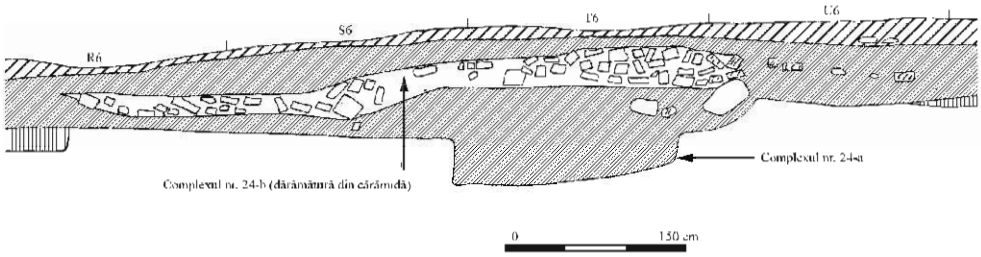

Figura nr. 55. Orheiul Vechi, 1998. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-b, profil sud-nord, carourile R6-U6, peretele de vest.

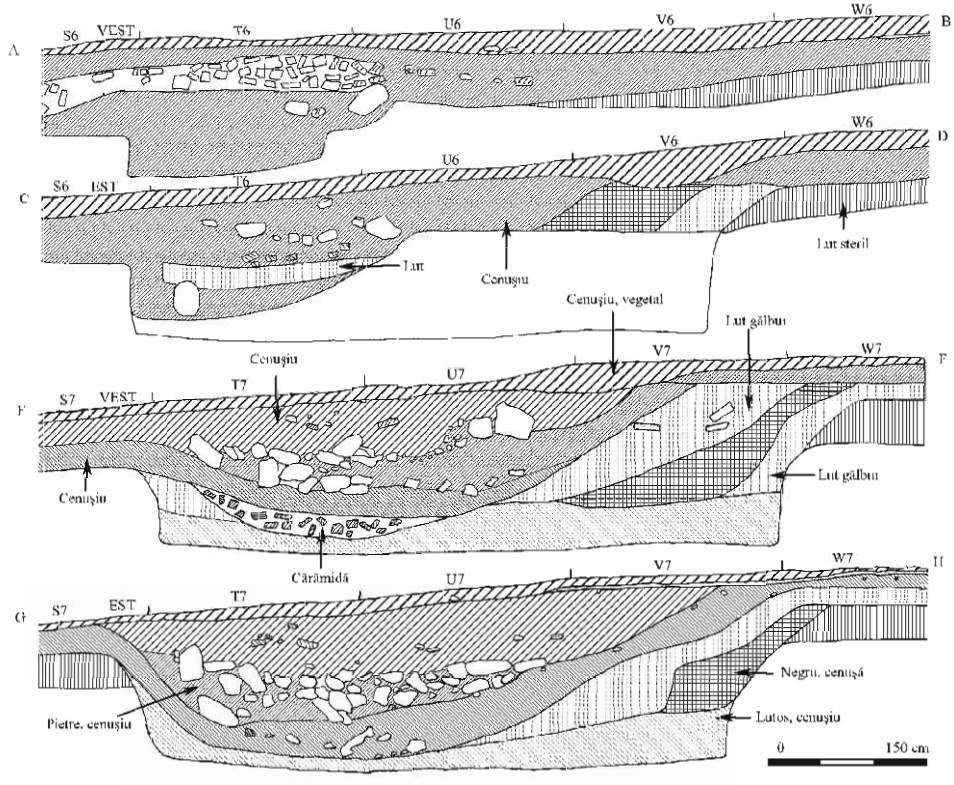

Figura nr. 56. Orheiul Vechi, 1998-1999. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a, profile pe axa sud-nord.

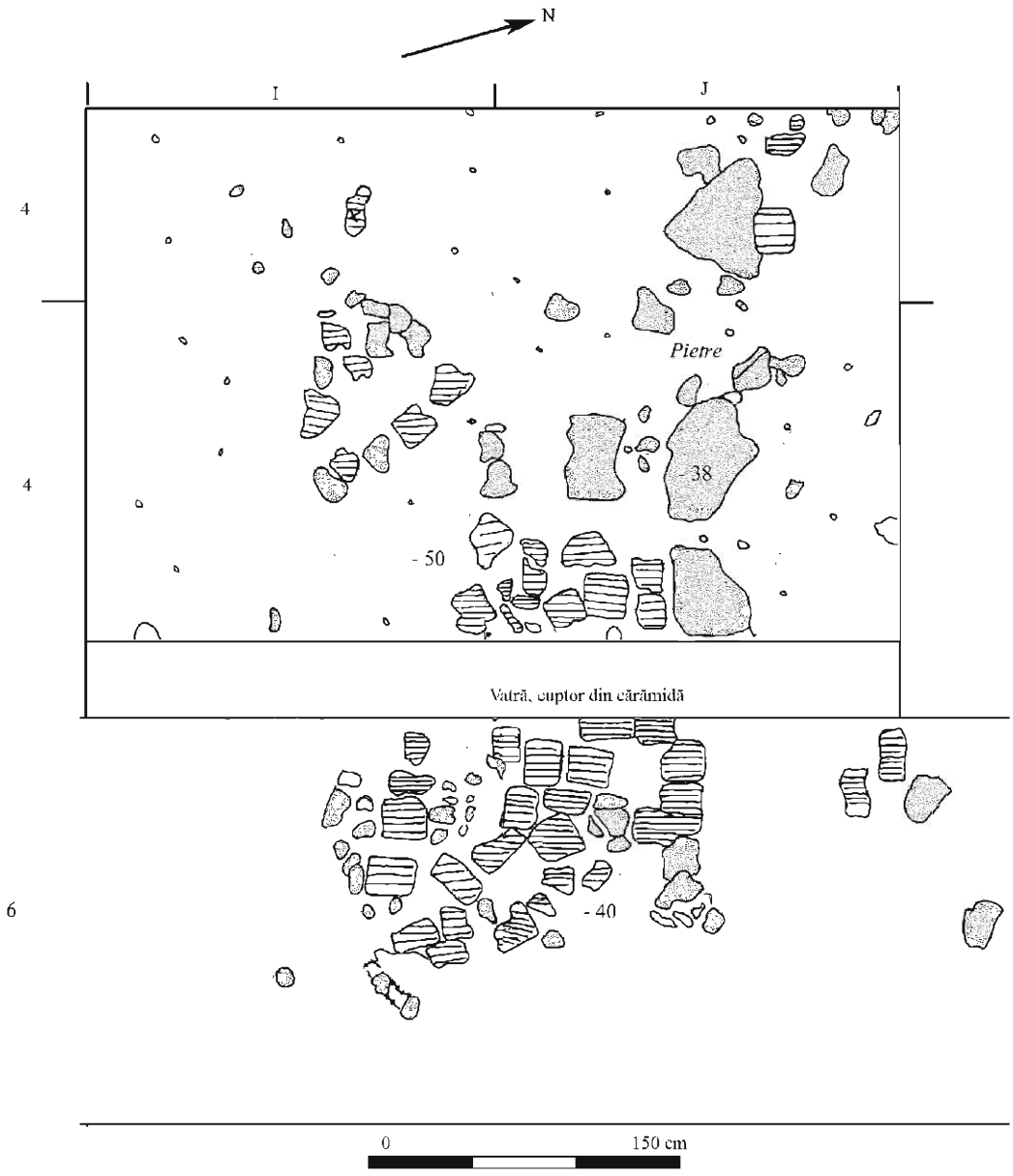

Figura nr. 57. Orheiul Vechi, 1998. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25, plan.

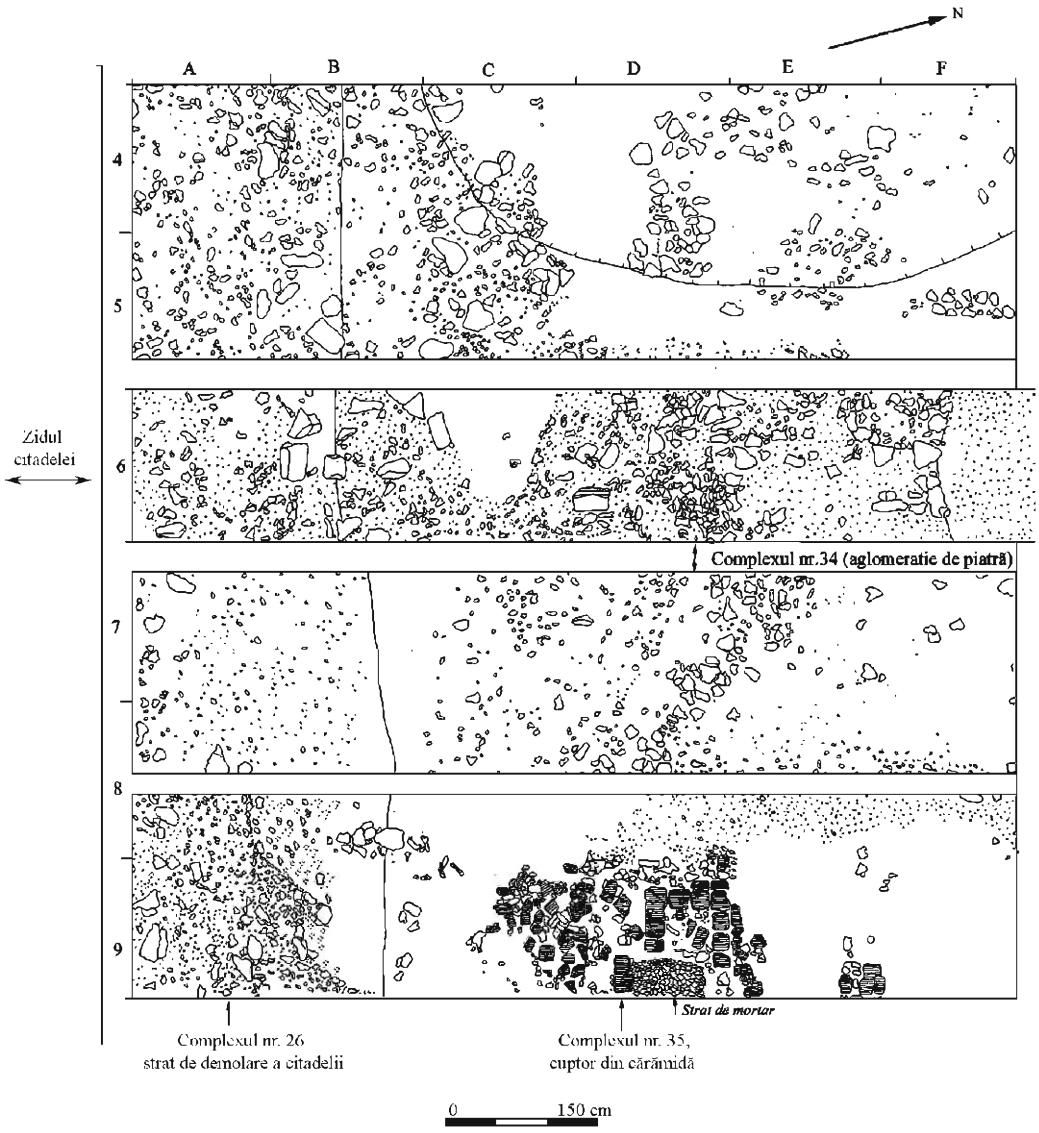

Figura nr. 58. Orheiul Vechi, 1998-1999.Sectorul nr. 76. Planul complexelor nr. 26, nr. 34, nr. 35.

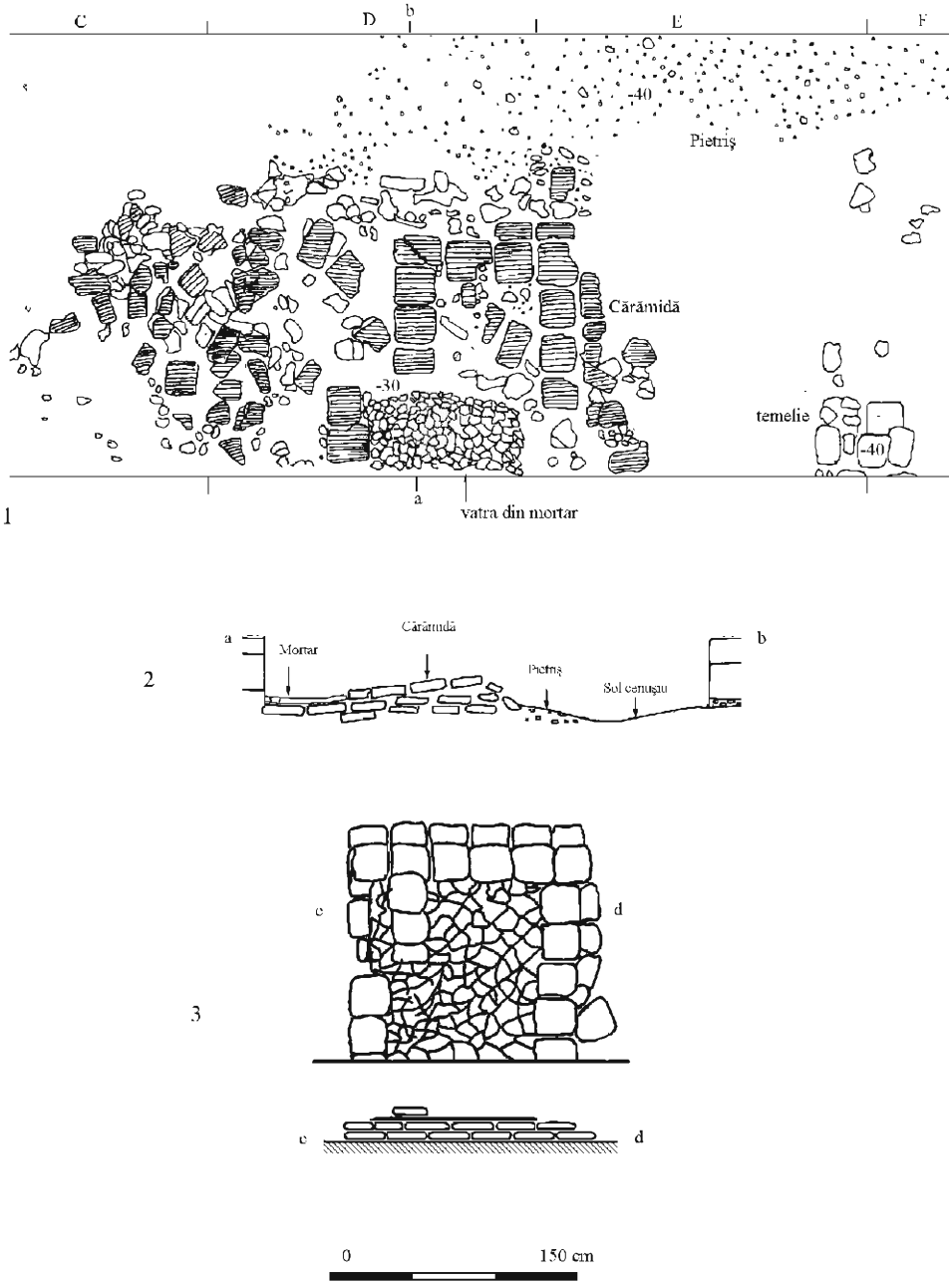

Figura nr. 59. Orheiul Vechi, 1998-1999. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 35. 1 -Plan general al dărâmăturii, 2 - Profil pe axa vest-est, 3 - Plan şi secţiune sud-nord a cuptorului din cărămidă.

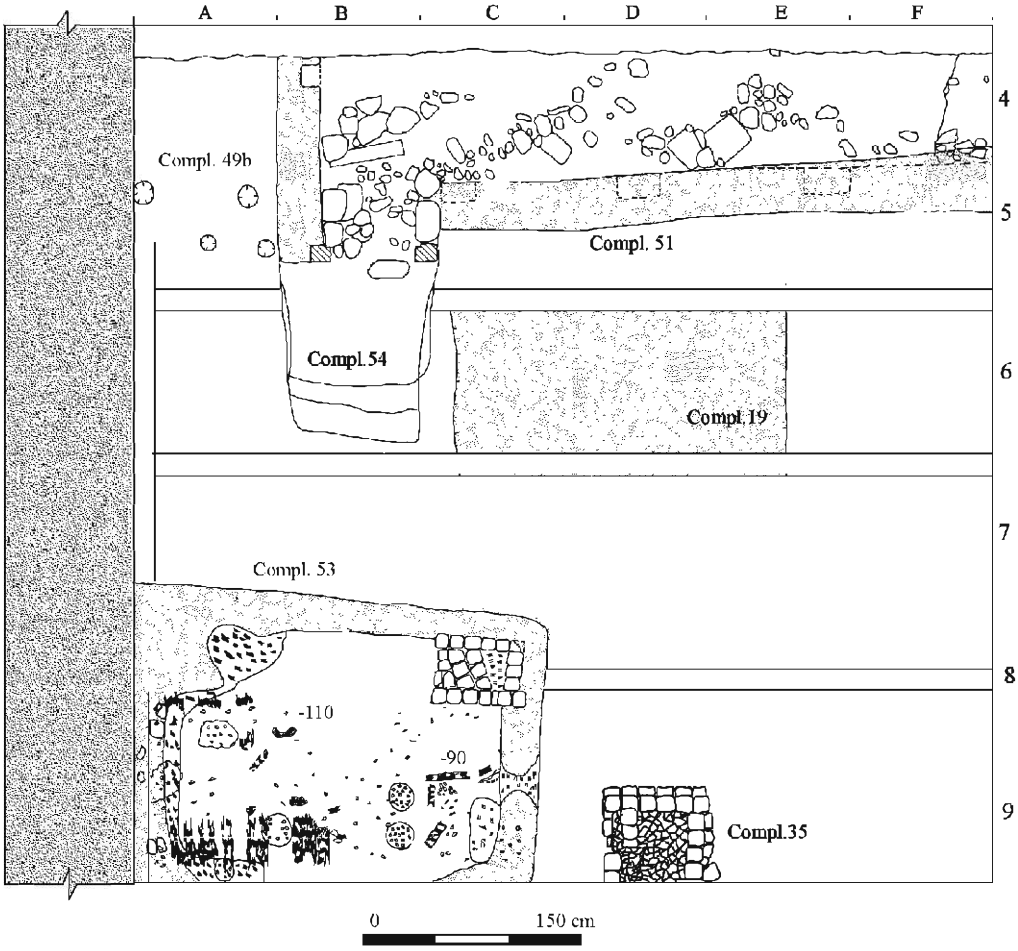

Figura nr. 60. Orheiul Vechi, 1999-2000. Sectorul nr. 76. Plan general. Complexul din piatră nr. 51(partea de est), complexul nr. 49b, locuința nr. 53, cuptorul locuinței nr. 35, complexul nr. 19 (șanț).

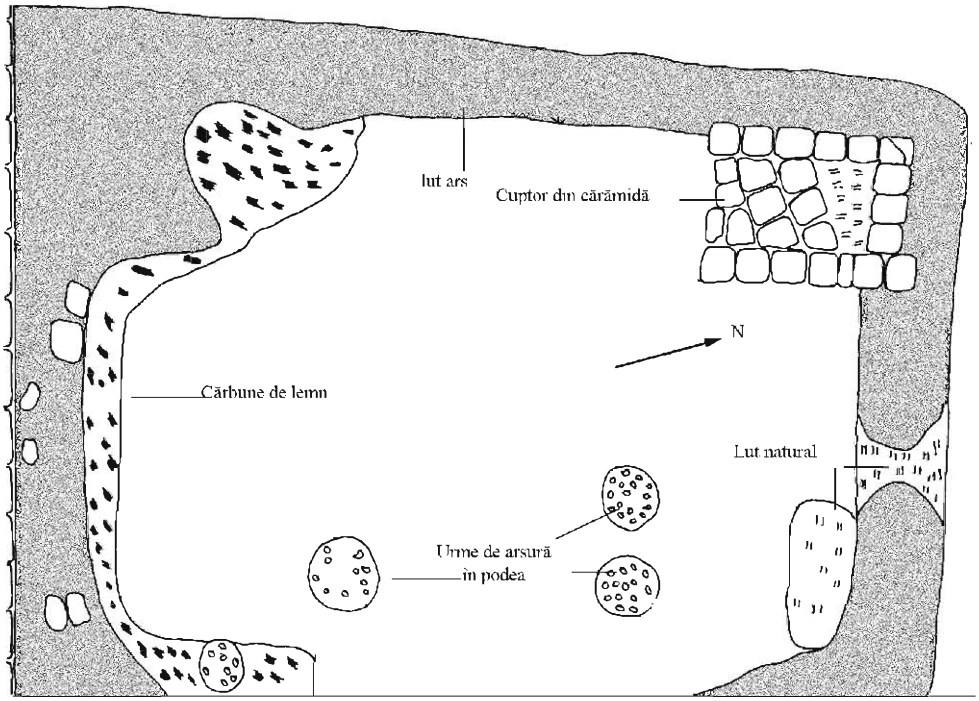

1

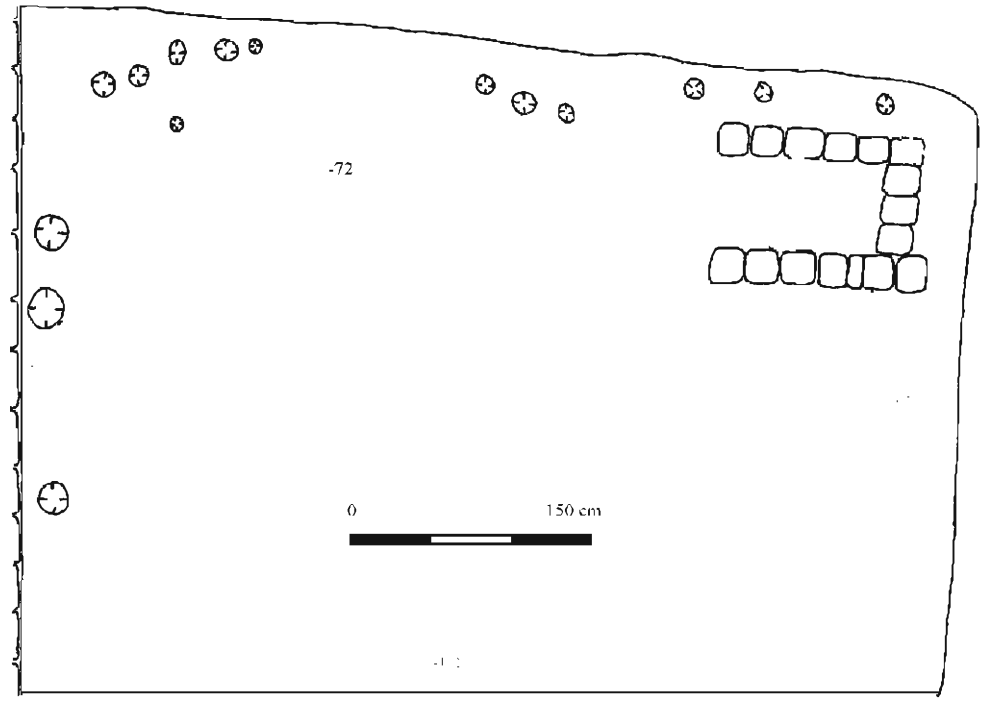

2

Figura nr. 61. Orheiul Vechi, 1998-1999. Sectorul nr. 76. Locuința nr. 35.
1 - planul dărâmăturilor din lut ars a pereților.
2 - planul gropilor de pari

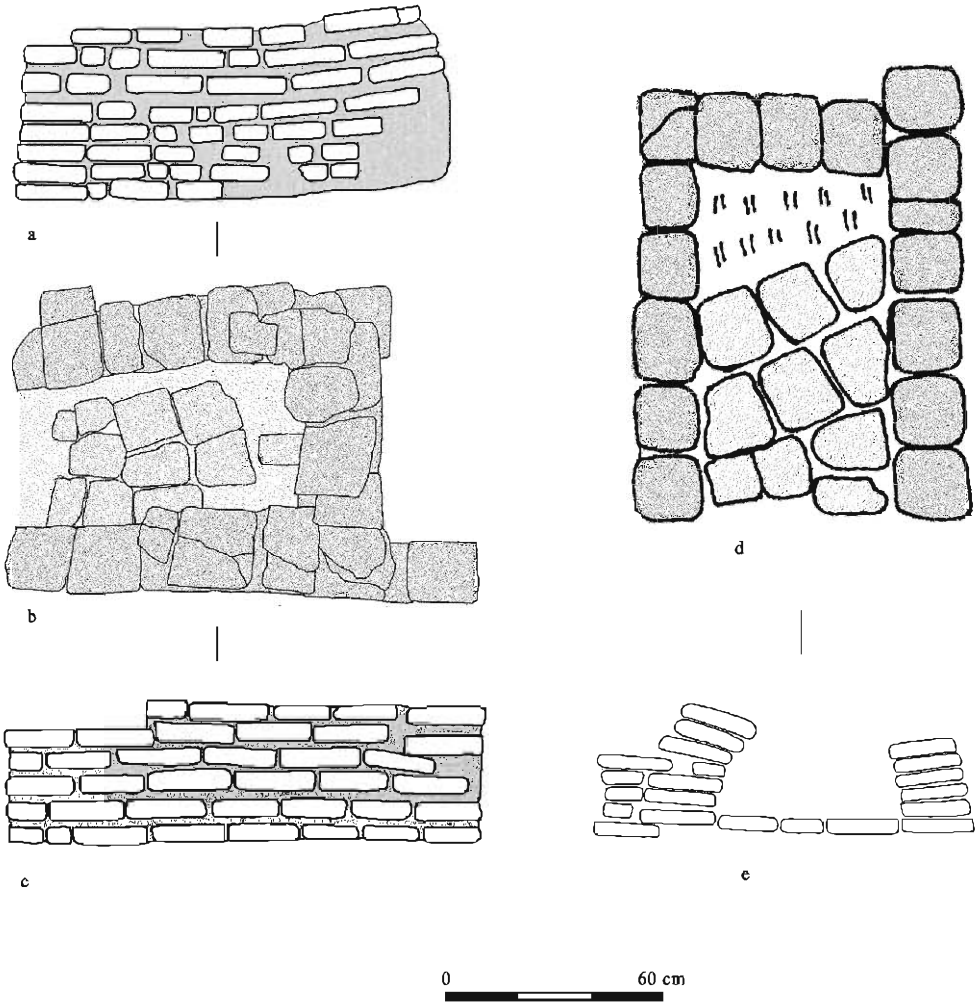

Figura nr. 62. Orheiul Vechi, 2000. Sectorul nr. 76. Locuinta nr. 53. Cuptor din caramida.
a - profilul peretelui de vest, b - planul cuptorului, partea superioară, c - profilul peretelui de est, d - vatra cuptorului, e - secțiunea cuptorului pe axa vest-est.

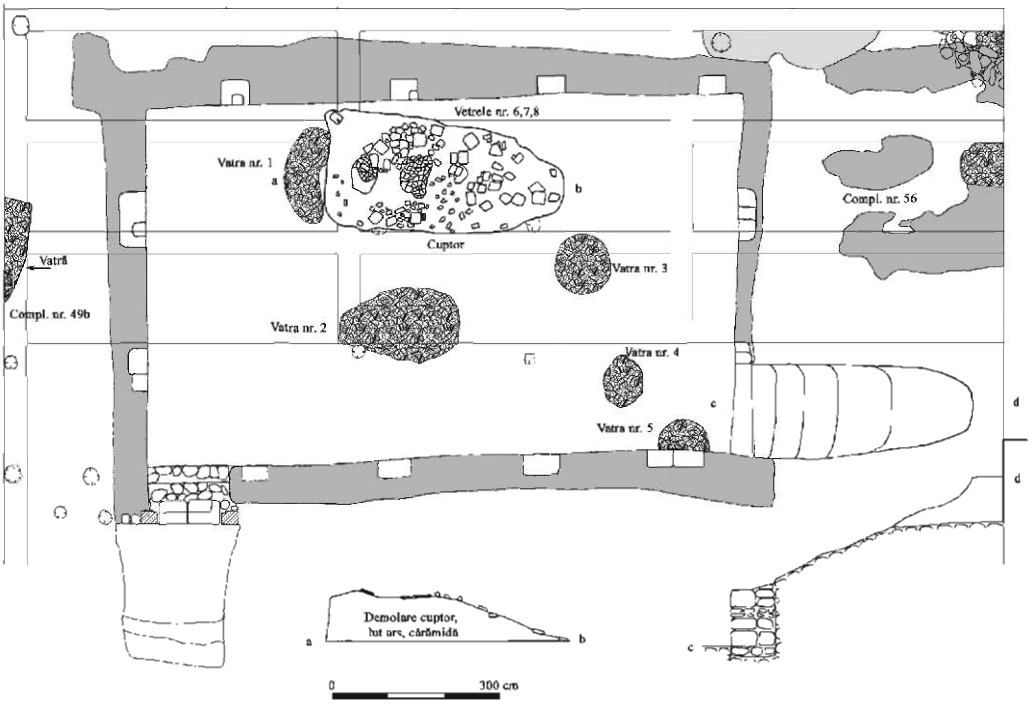

Figura nr. 63. Orheiul Vechi, 2000-2001. Sectorul nr. 76. Complexele nr. 51-52, nr. 49-b, nr. 56. Plan general.

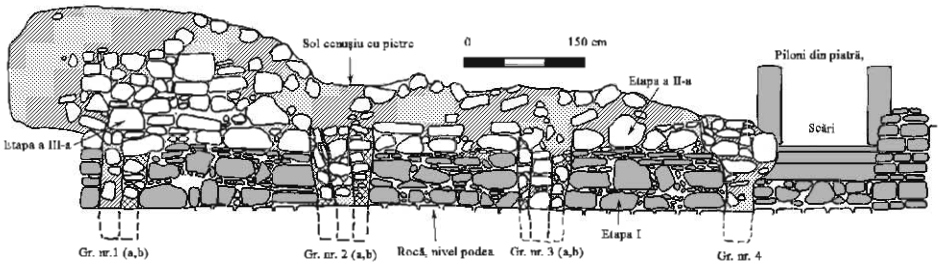

Figura nr. 64. Orheiul Vechi, 2000-2001, Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51-52. Zidul de est, profil, interior.

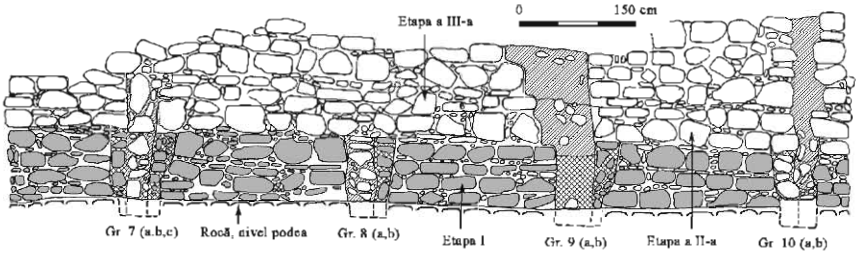

Figura nr. 65. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51-52. Zidul de vest, profil, interior.

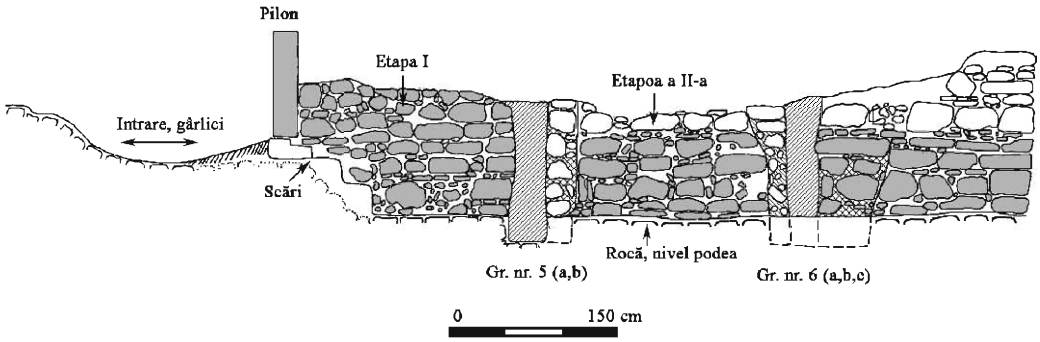

Figura nr. 66. Orheiul Vechi, 2000-2001. Sectorul nr. 76.
Complexul nr. 51-52. Zidul de sud, profil, interior.

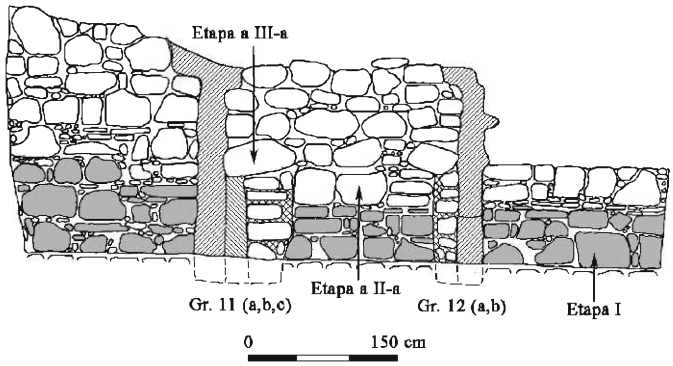

Figura nr. 67. Orheiul Vechi, 2001. Sectorul nr. 76.
Complexul nr. 51-52. Zidul de nord, profil, interior.

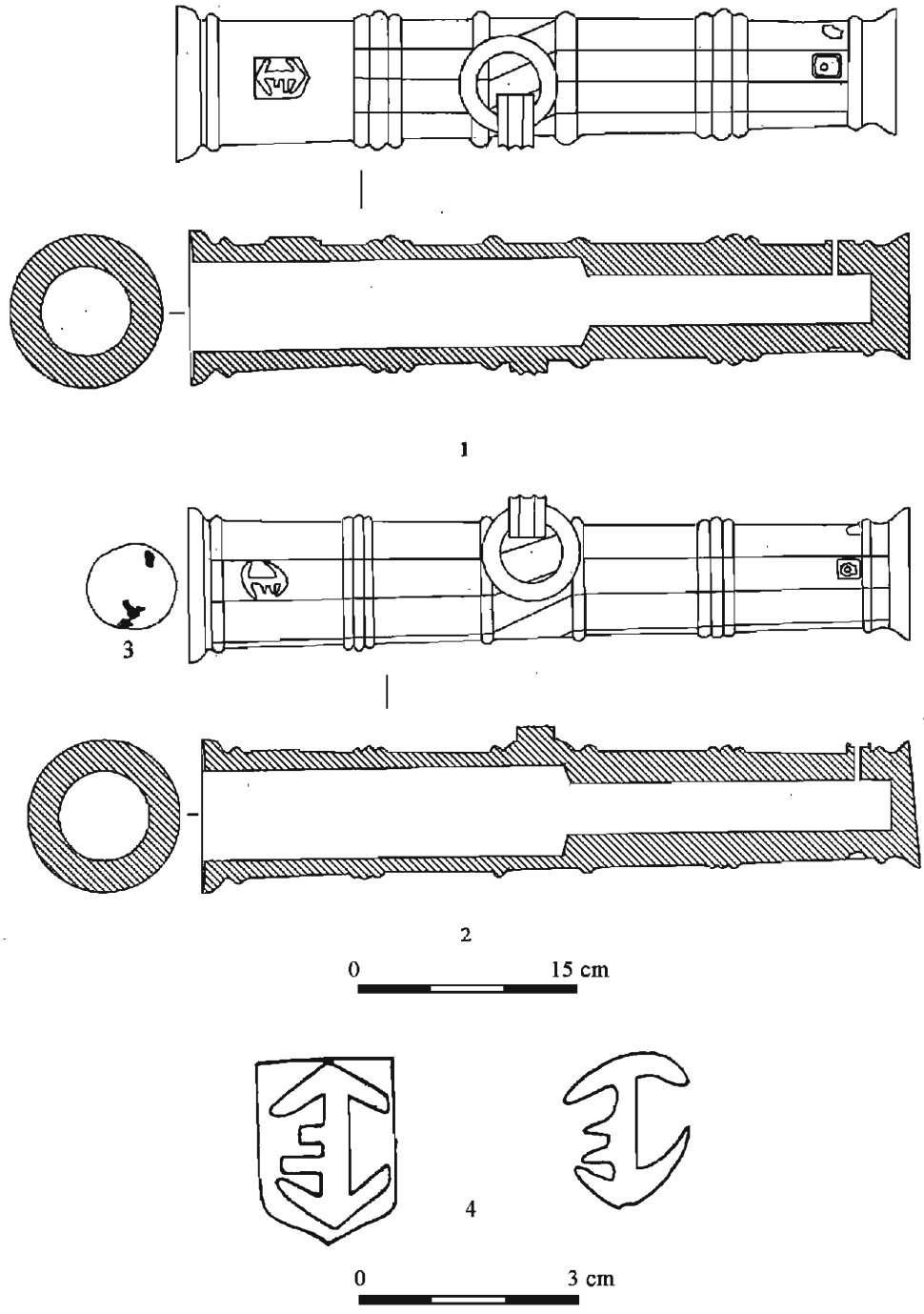

Figura nr. 68. Orheiul Vechi, 1999. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52.
1, 2 - tunuri din bronz, 3 - ghiulea din piatră, 4 - semne de pe suprafaţa tunurilor.

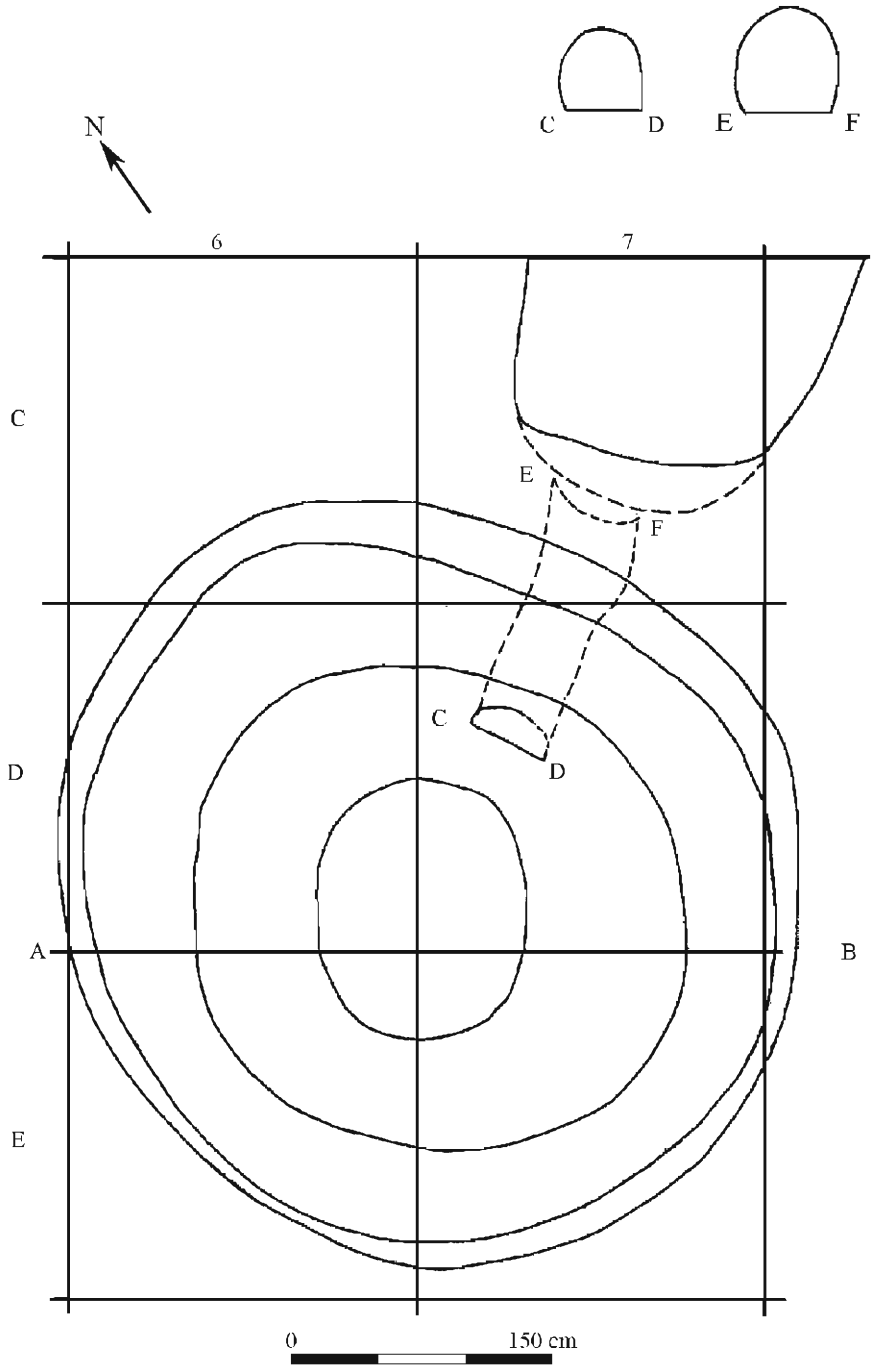

Figura nr. 69. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Cuptorul de ars var nr. 11. Plan.

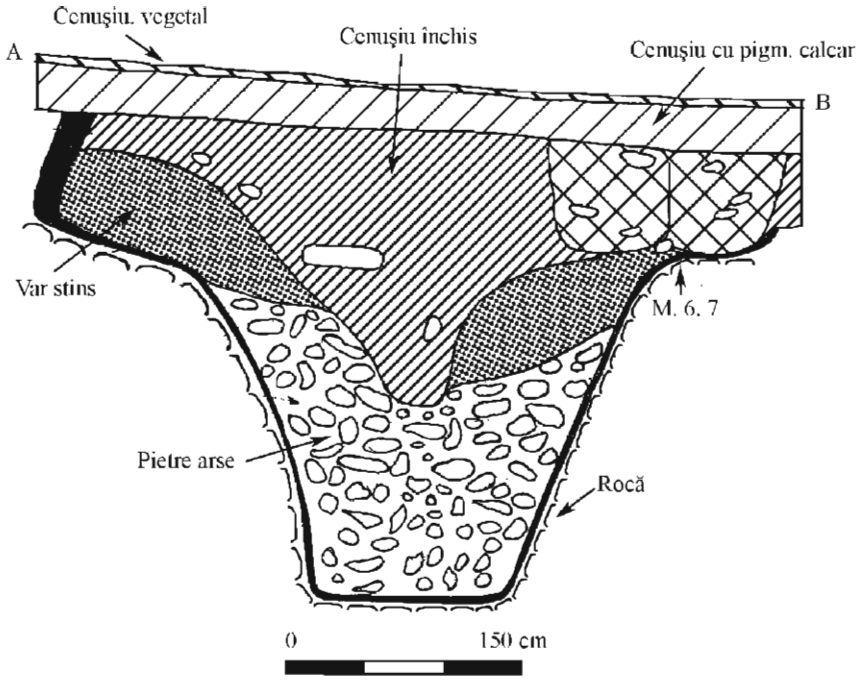

Figura nr. 70. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72.
Profil transversal al complexului nr. 11 - cuptor de ars var.

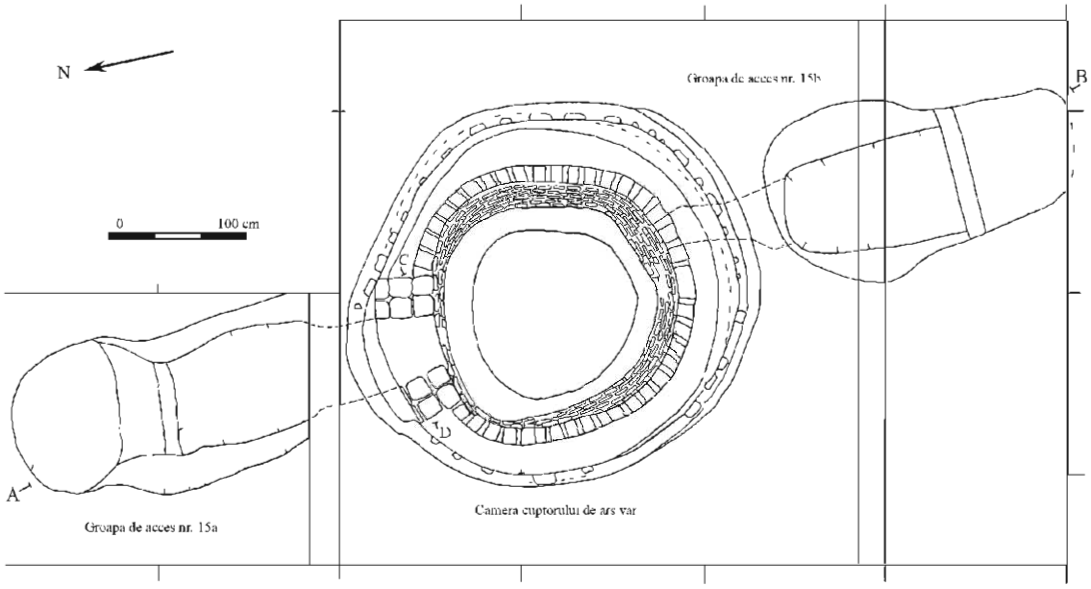

Figura nr. 71. Orheiul Vechi, 1997. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15. Plan

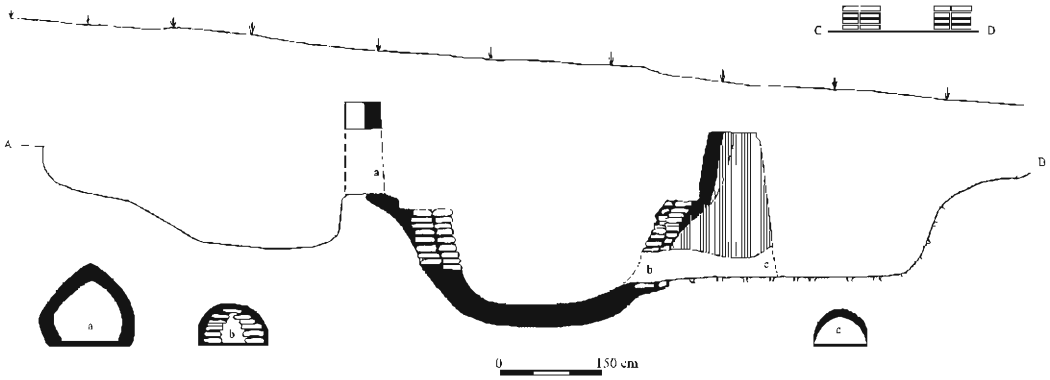

Figura nr. 72. Orheiul Vechi, 1997. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15 cu gropile de acces nr. 15a şi 15 b. Profil transversal. Nord-Sud.

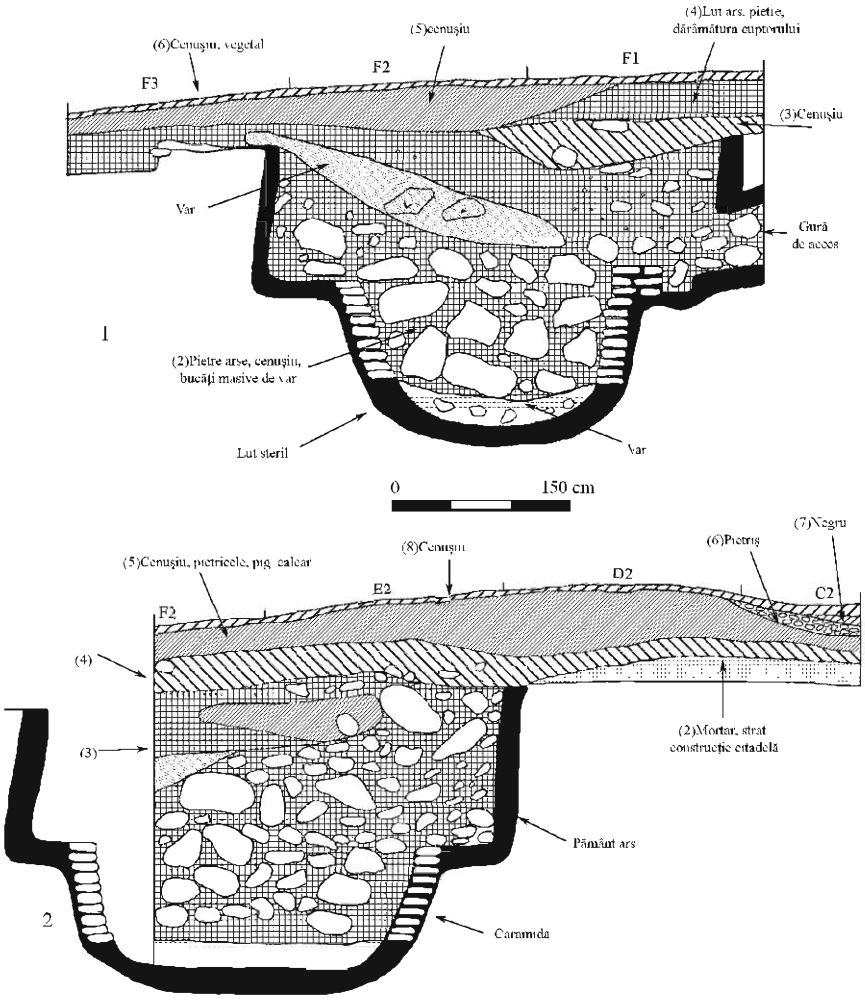

Figura nr. 73. Orheiul Vechi, 1997. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15.
1 - Profil Sud-Nord, carourile F3-F1, peretele de vest.
2 - Profil Vest-Est, carourile F2-C2, peretele de nord.

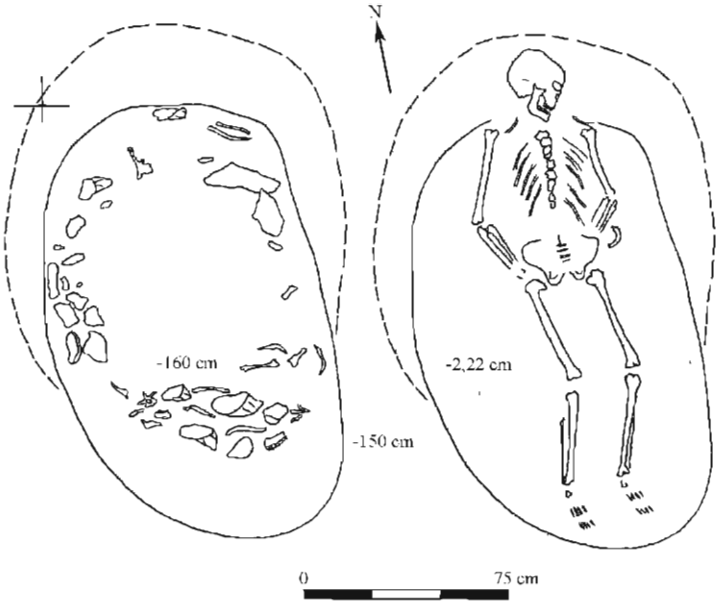

Figura nr. 74. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 71. Mormântul nr. 18.

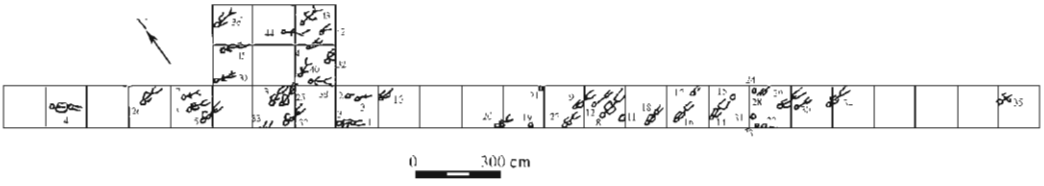

Figura nr. 75. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Necropola medievală.
Plan general al mormintelor din sec. XV-XVI.

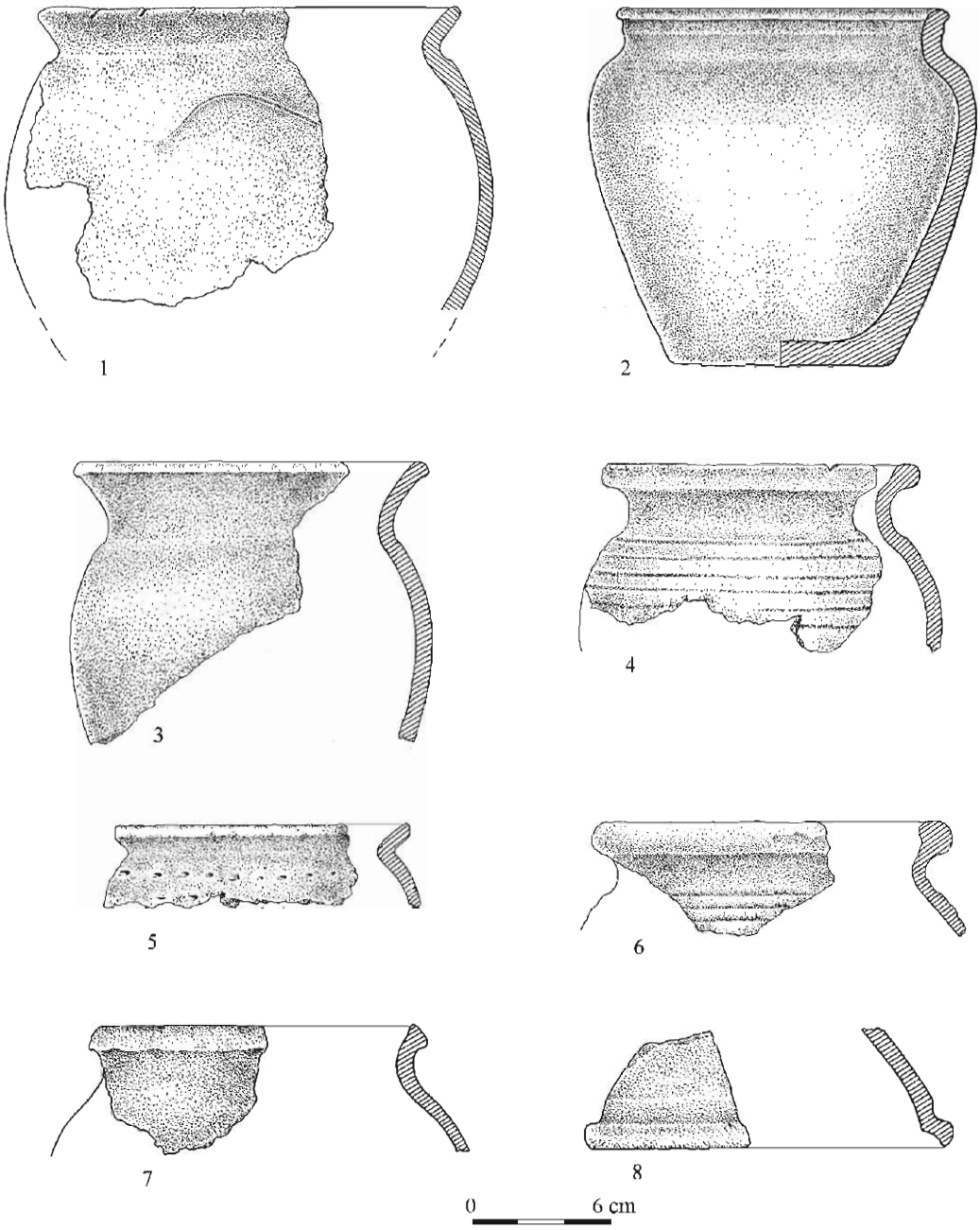

Figura nr. 76. Orheiul Vechi, 1996. Sectorul nr. 72. Cuptorul de ars var nr. 11.
Ceramică moldovenească din a II-a jumătate a sec. XIV. 1 - Ceramică lucrată cu mâna. 2, 5 - Ceramică lucrată la roată încetă; 3, 4, 6, 7, 8 - ceramică cenuşie lucrată la roată rapidă.

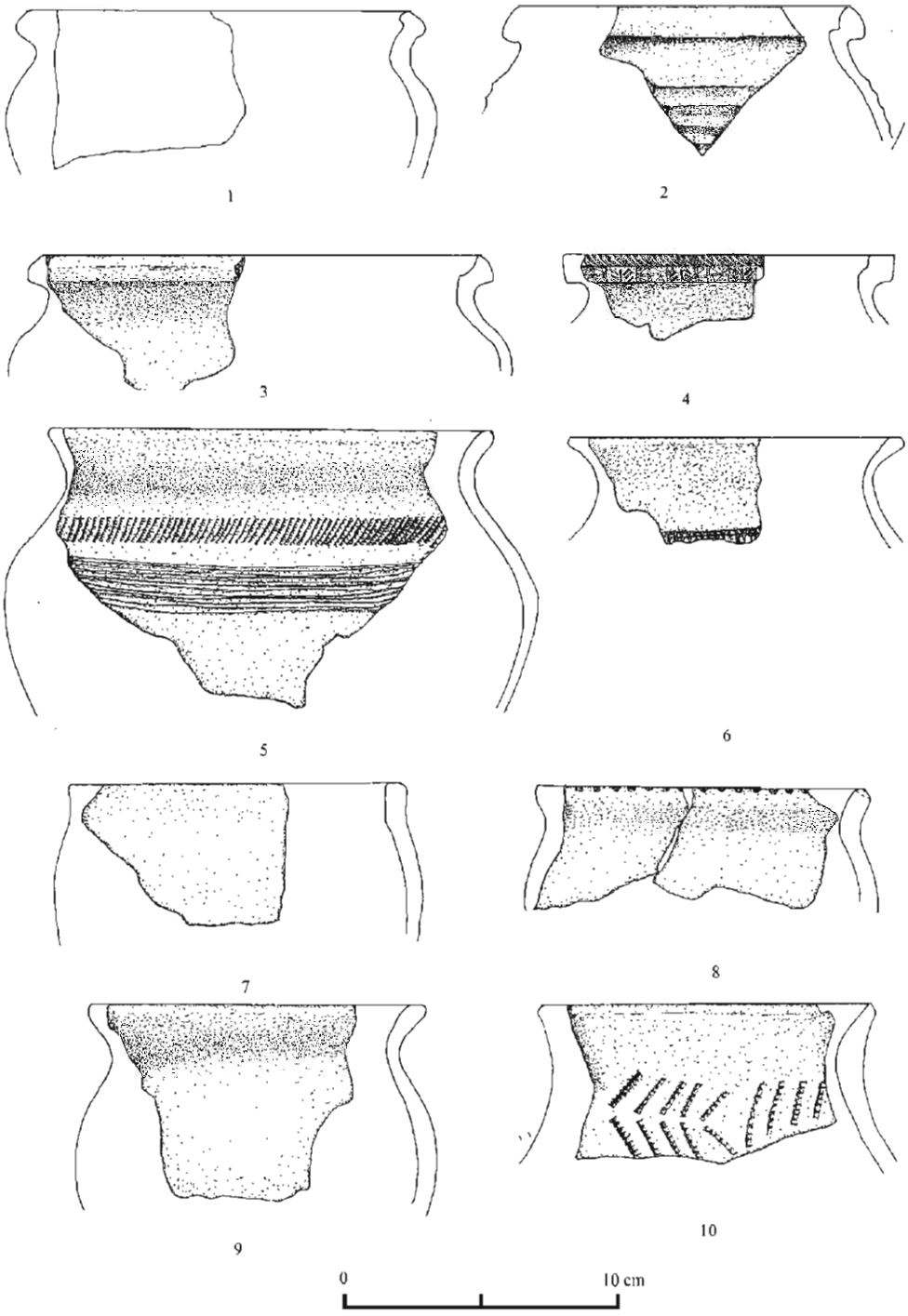

Figura nr. 77. Orheiul Vechi, 2000. Complexul nr. 52 (1, 9), complexul nr. 53 (10). Ceramică medievală: 1-6 - lucrată la roată încetă, sec. XV, 7-9 - lucrată cu mâna, sec. XV, 10 - gălbuie roşietică de tipul Hoardei de Aur.

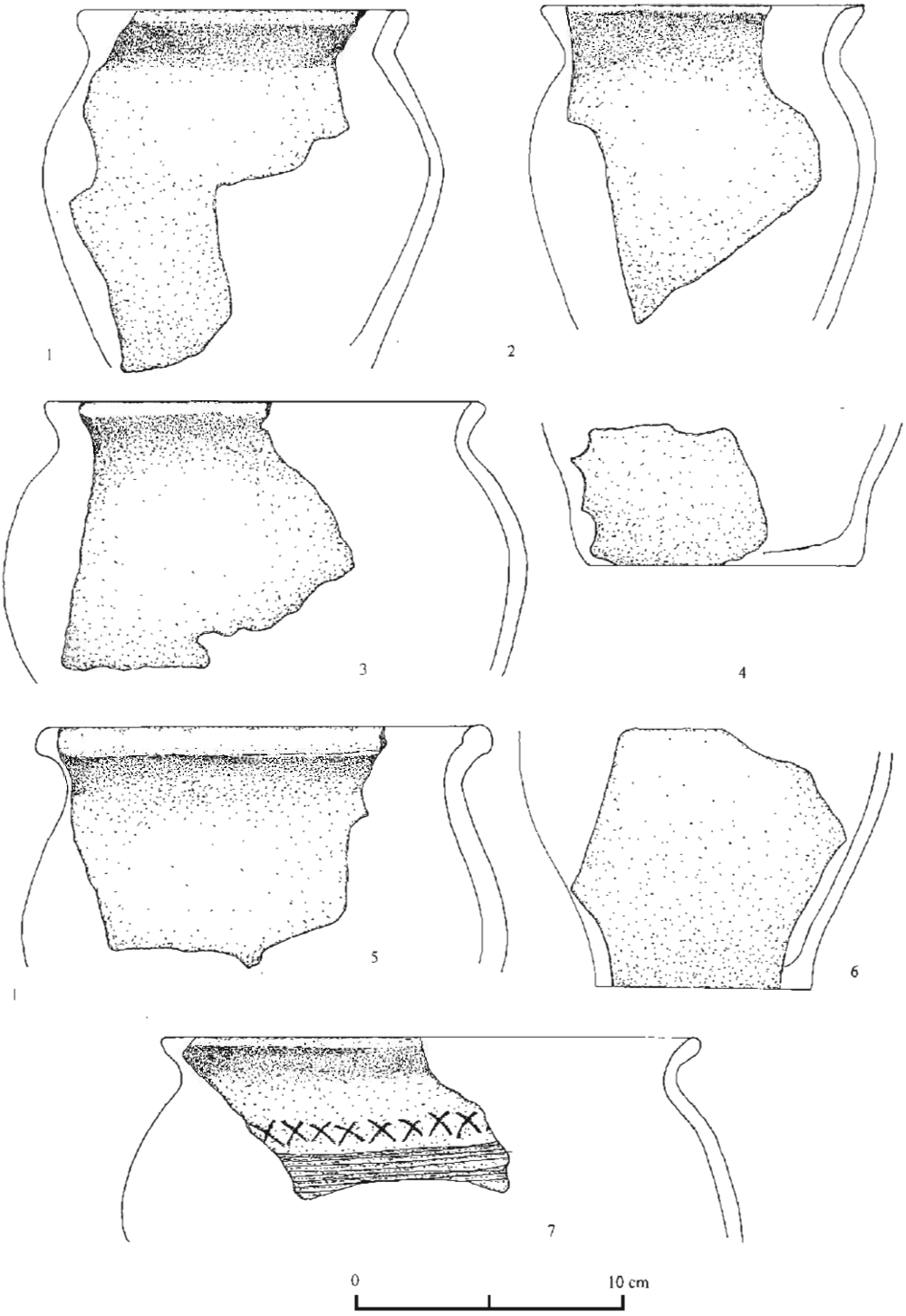

Figura nr. 78. Orheiul vechi. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52.
Ceramică medievală, sc. XV: 1-4 - lucrată cu mâna, 5-7 - lucrată la roată încetată

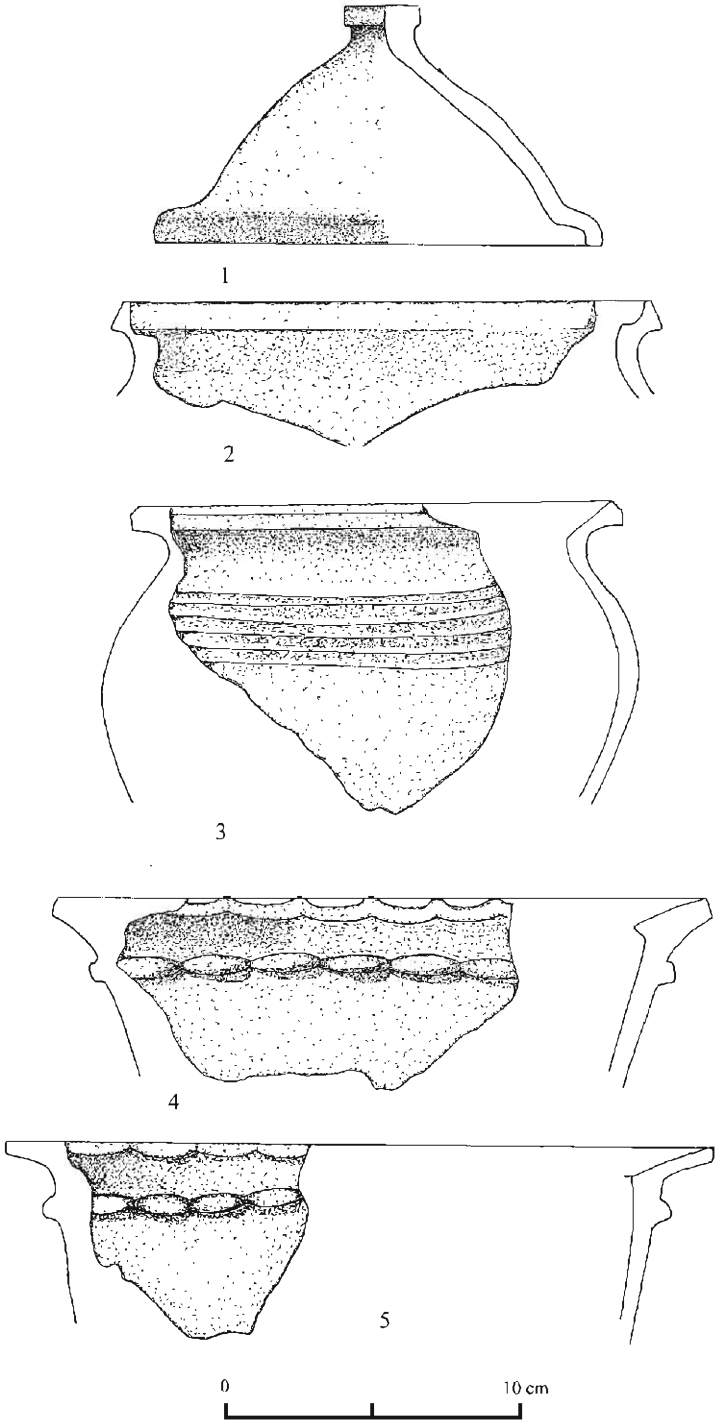

Figura nr. 79. Orheiul Vechi. 2000. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52.
Ceramică medievală lucrată la roată rapidă

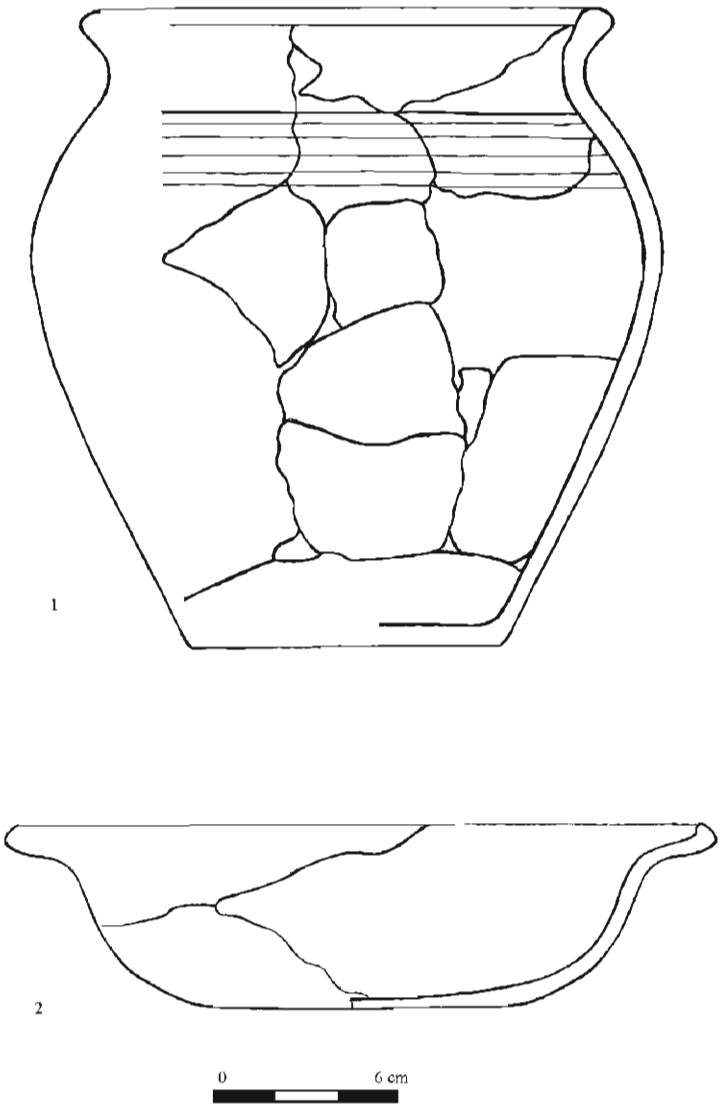

Figura nr. 80. Orheiul Vechi, 1998. Sectorul nr. 76. Strat cultural.
Ceramică medievală lucrată la roată rapidă: 1 - borcan de culoare cenuşie,
2 - strachină cenuşie lustruită.

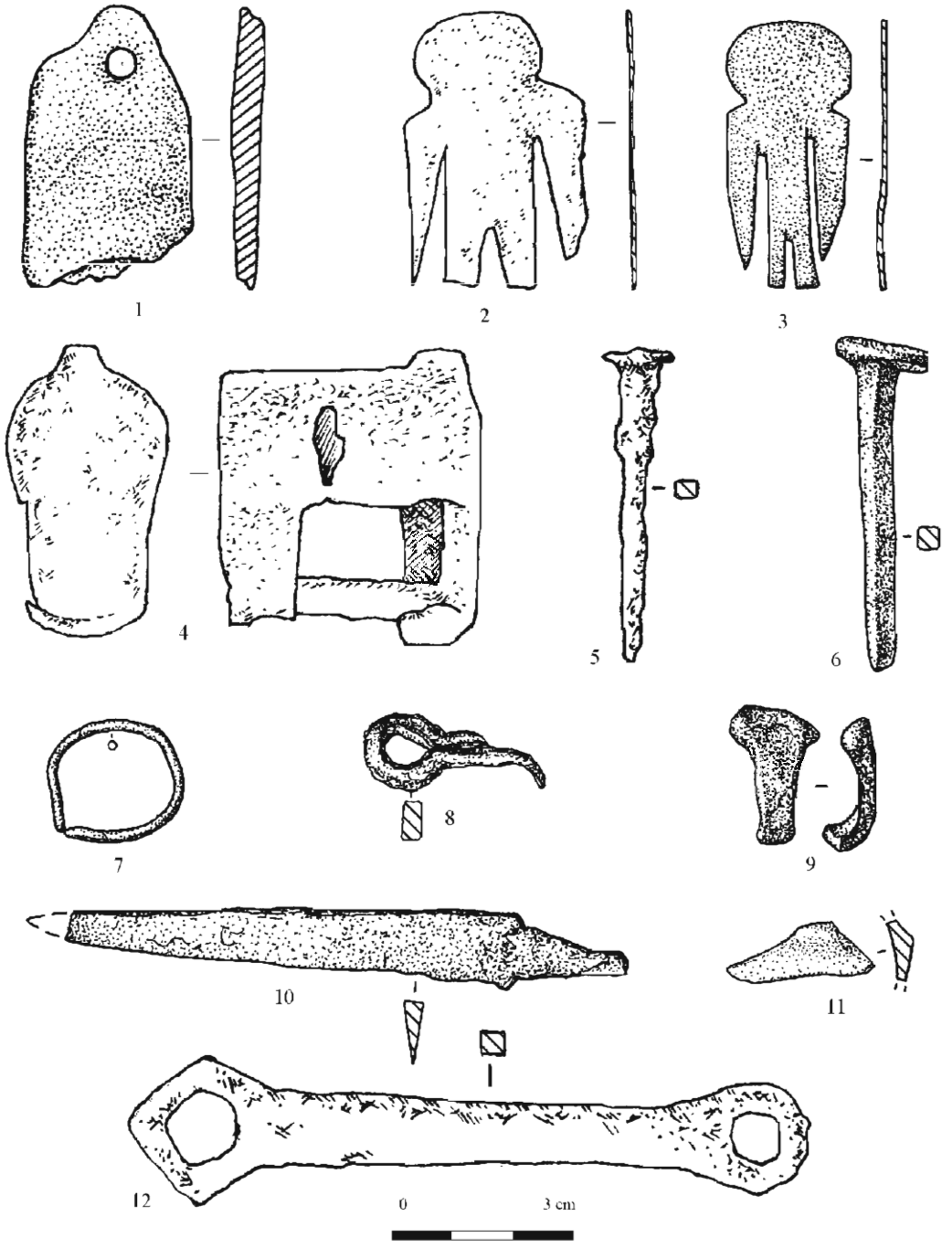

Figura nr. 81. Sectorul nr. 71. Piese din piatră de şist (1), aramă (2, 3, 7), fier (4, 5, 6, 8, 9, 10, 12), sticlă (11). Complexul nr. 15-a (7), nr. 15-b (3), nr. 15-c (8), strat cultural (1, 2, 4, 6, 9, 10, 11); sectorul nr. 72. Complexul nr. 11 (5, 12).

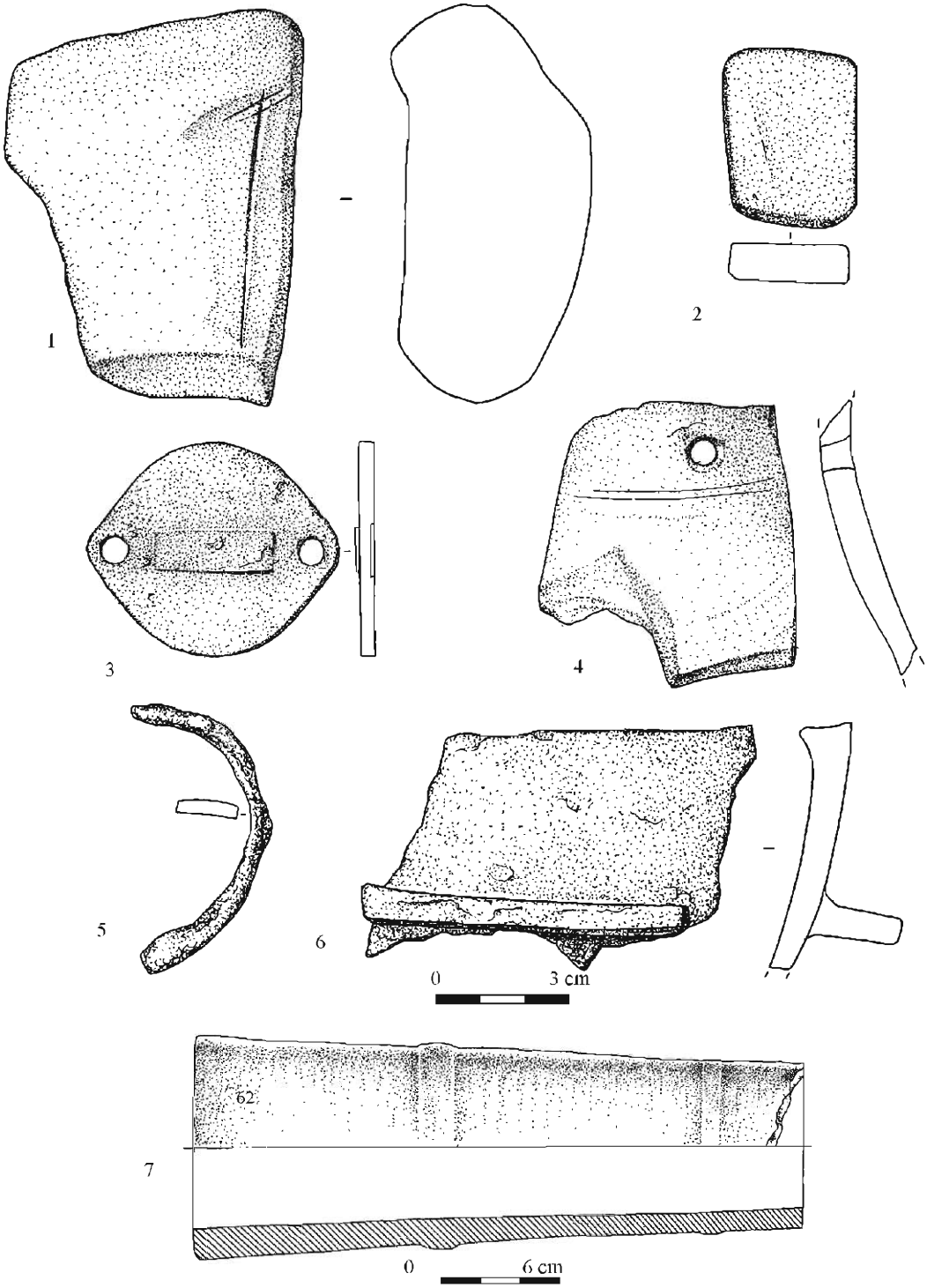

Figura nr. 82. Sectorul nr. 71. Piese din ceramică (2, 4, 7), piatră (1), fier (3, 5), fontă (6). Complexul nr. 15 (1); Groapa nr. 12 (7). Mormântul nr. 18 (5), Strat cultural (2, 3, 4, 6).

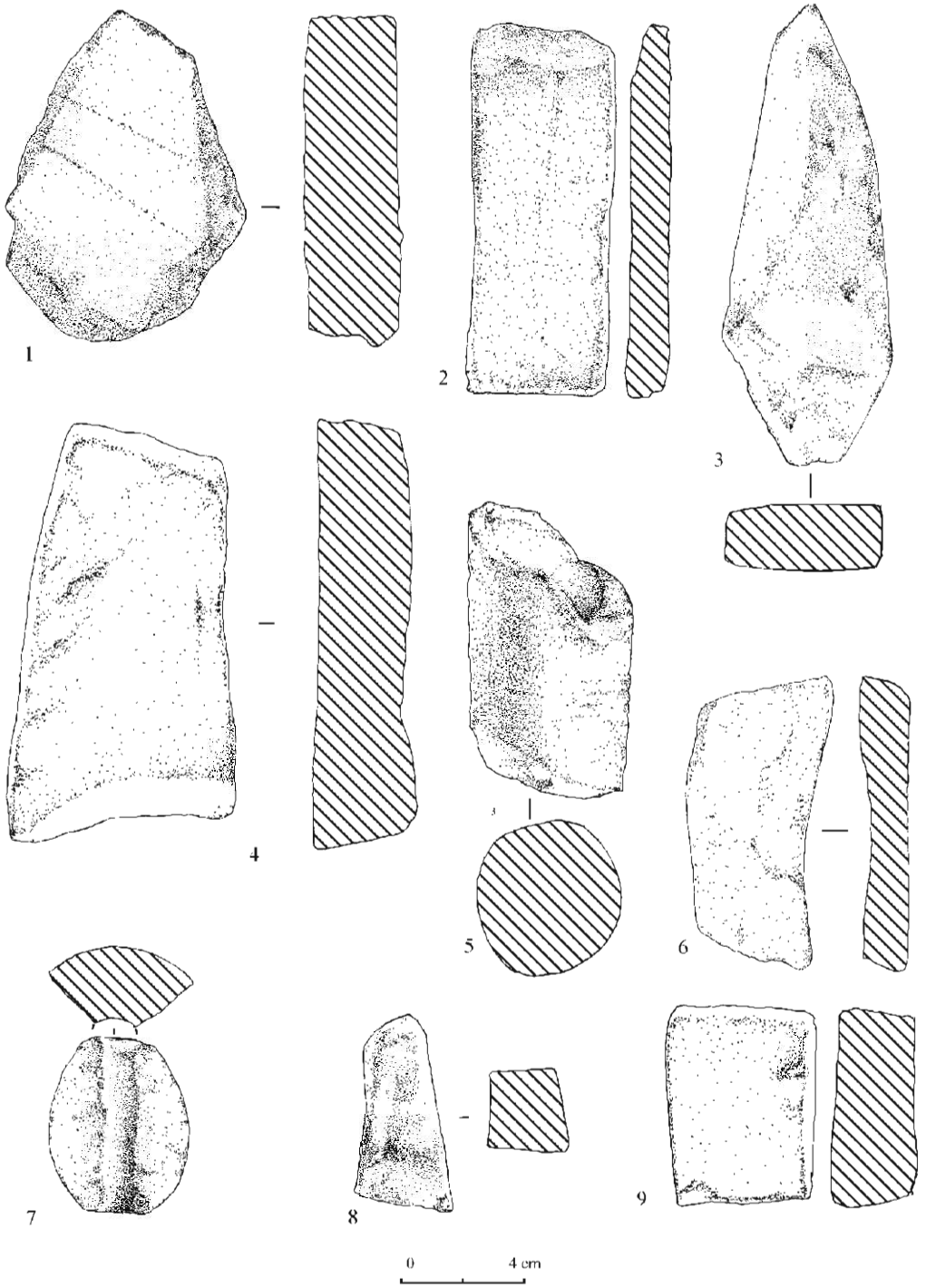

Figura nr. 83. Sectorul nr. 76. Piese din piatră (1-4. 6-9) și ceramică (5).
Complexul nr. 24-a (1, 7, 8), strat cultural (2-6. 9).

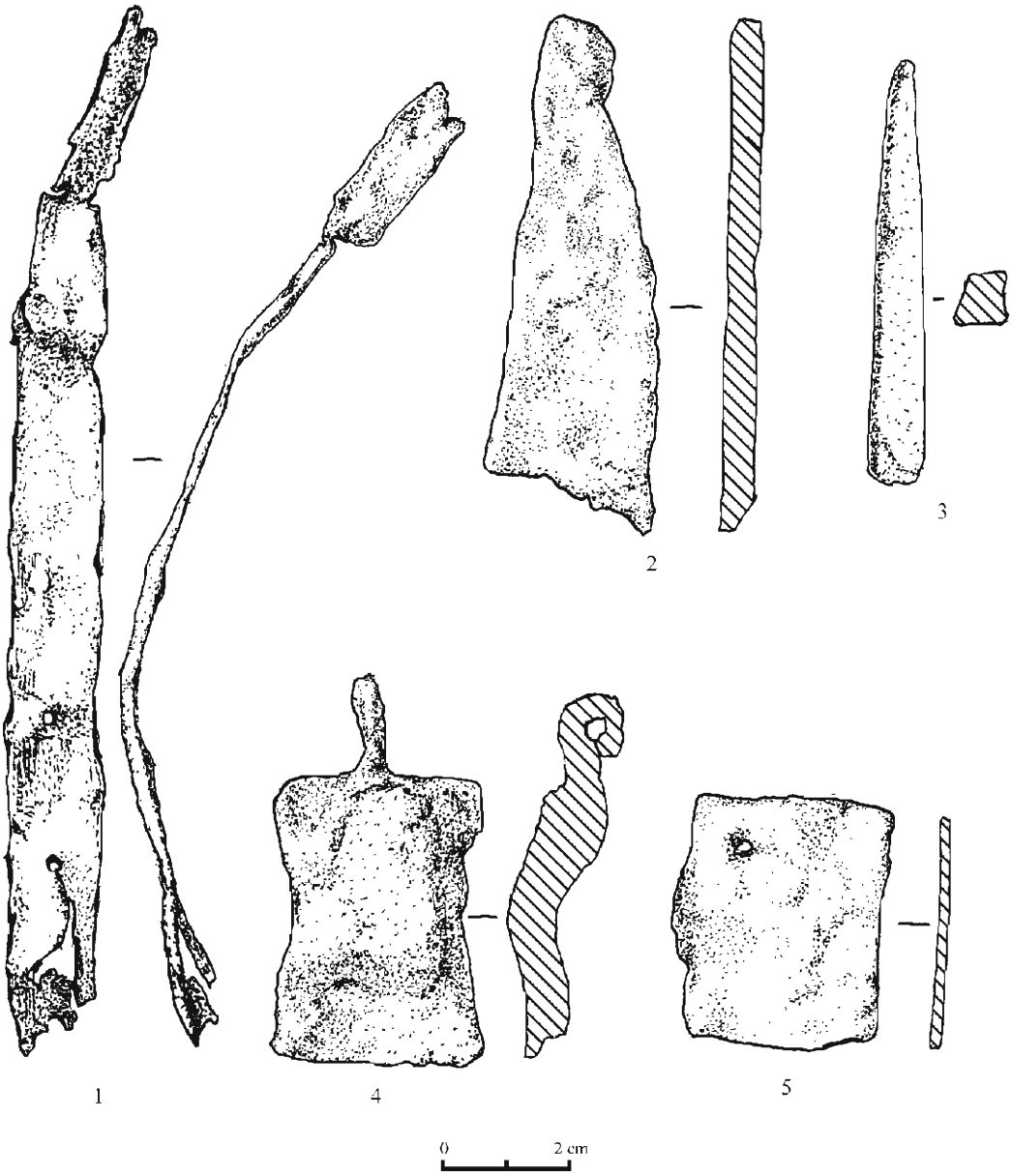

Figura nr. 84. Sectorul nr. 76. Strat cultural. 1, 2, 3, 4, 5 - obiecte din fier.

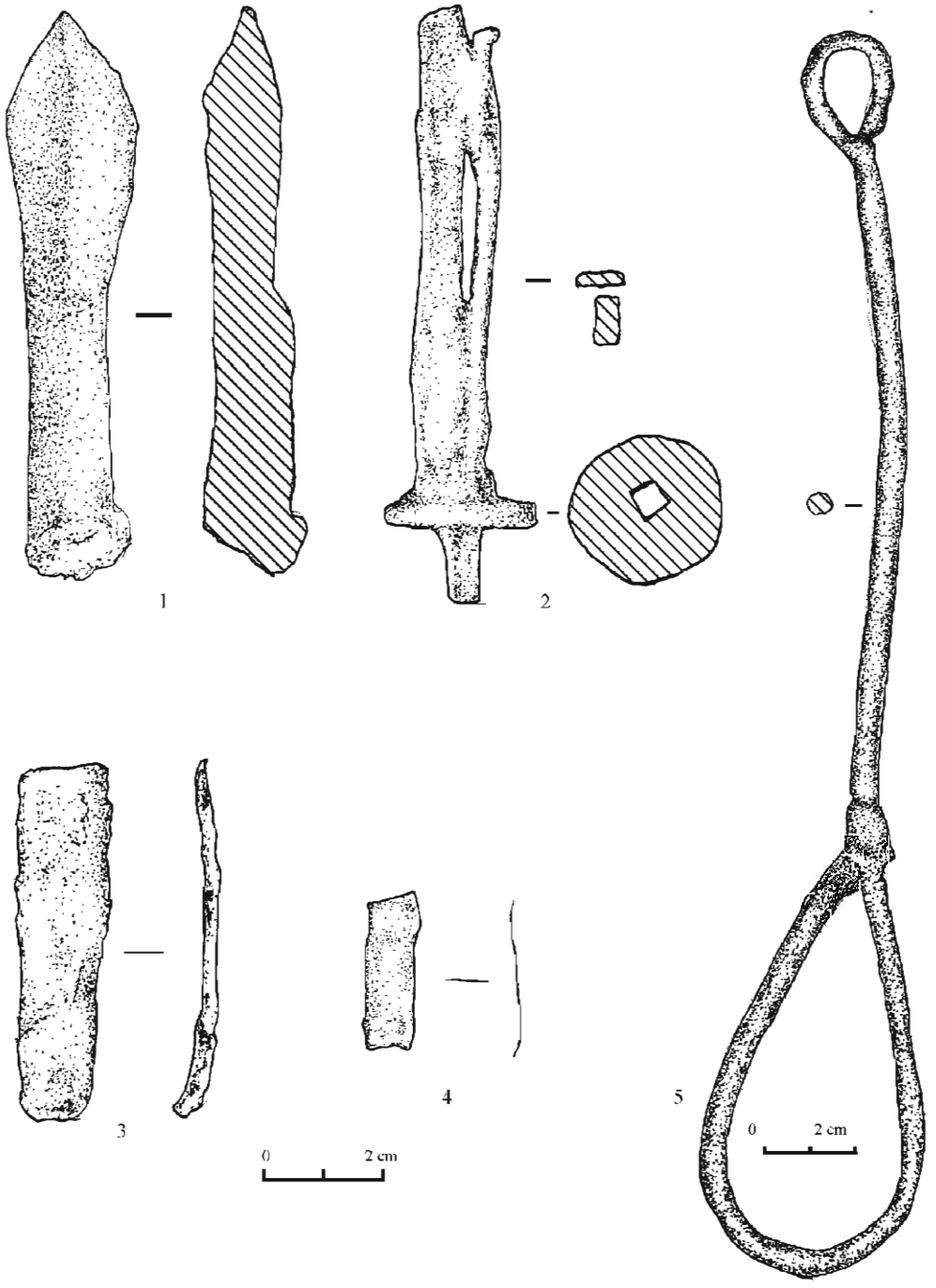

Figura nr. 85. Sectorul nr. 76. Obiecte din fier (1-3, 5), aramă (4). Complexul nr. 34 (1-3), strat cultural (4, 5).

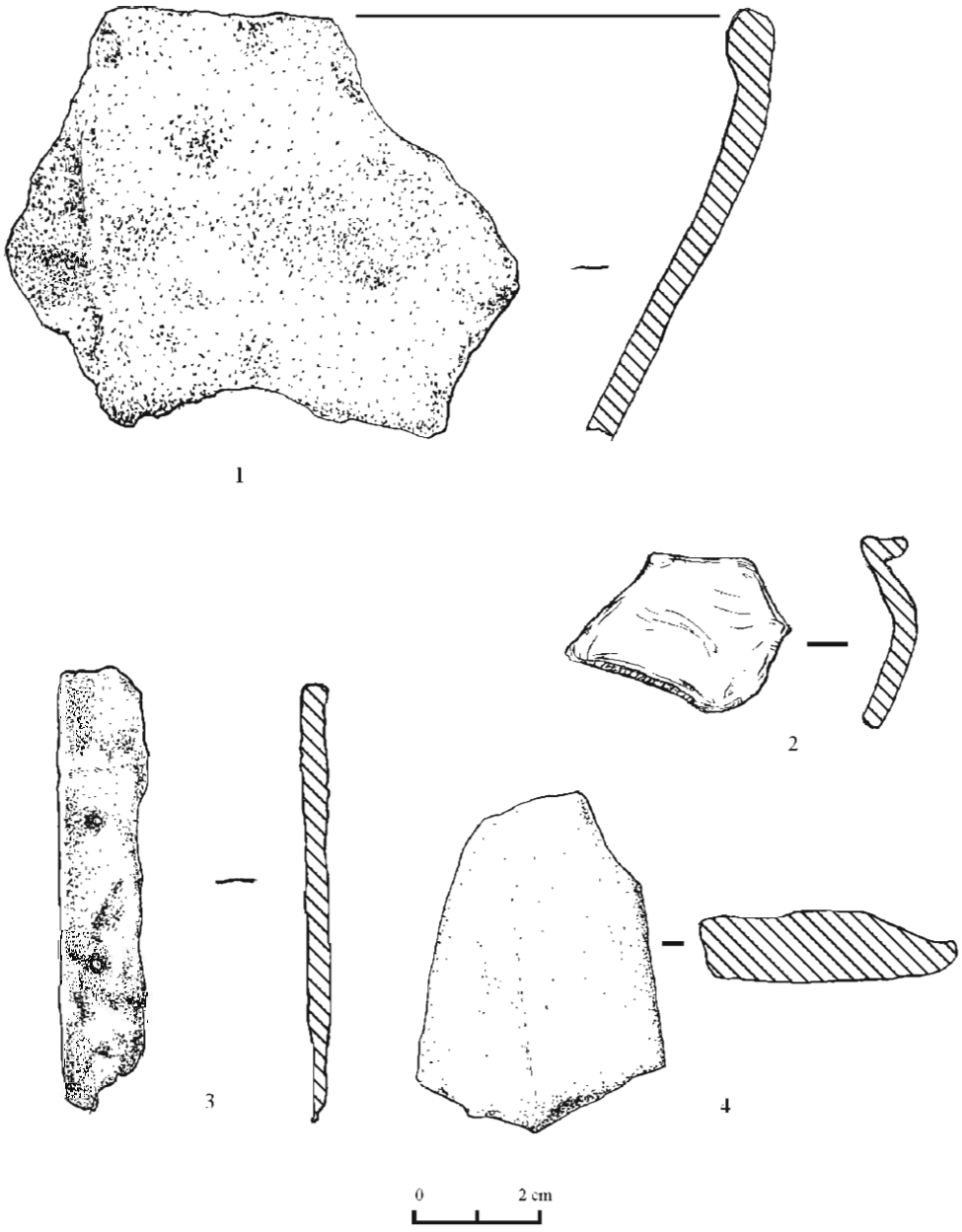

Figura nr. 86. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 37. Piese din fier (3), fontă (1), sticlă (2), piatră (4).

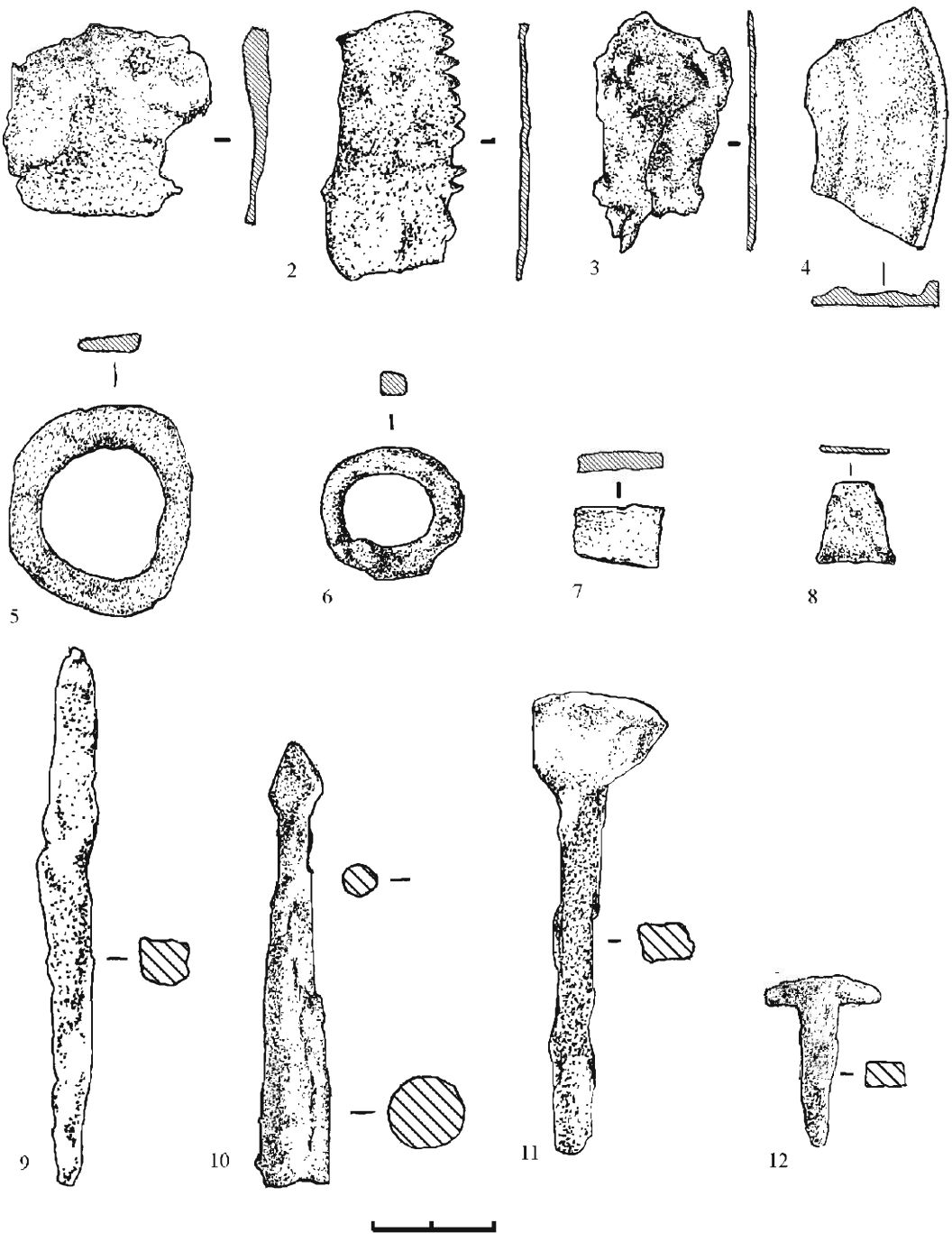

Figura nr. 87. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a.
Piese din fier (1, 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12), bronz (4), aramă (8), sticlă (7).

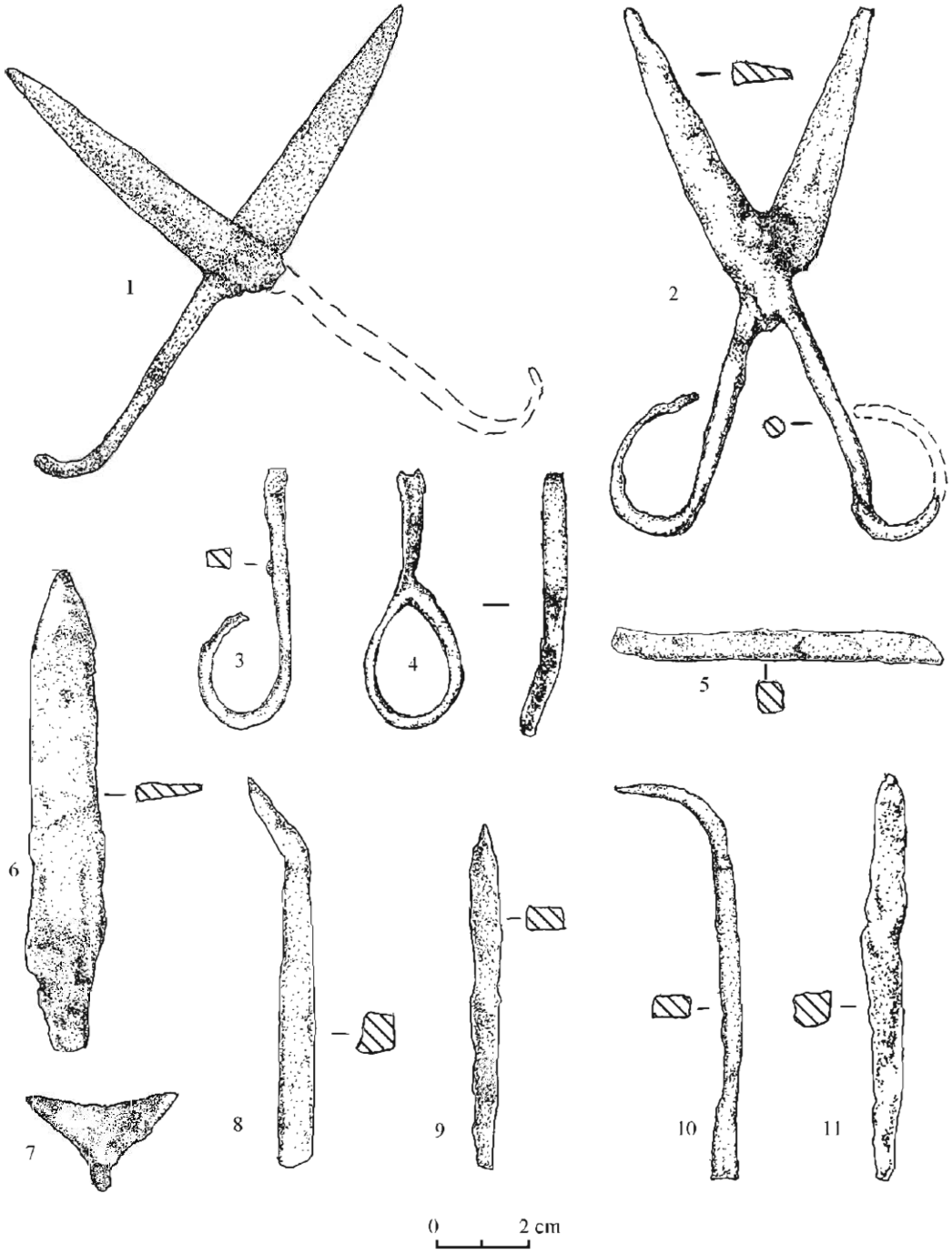

Figura nr. 88. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Piese din fier (1-11).

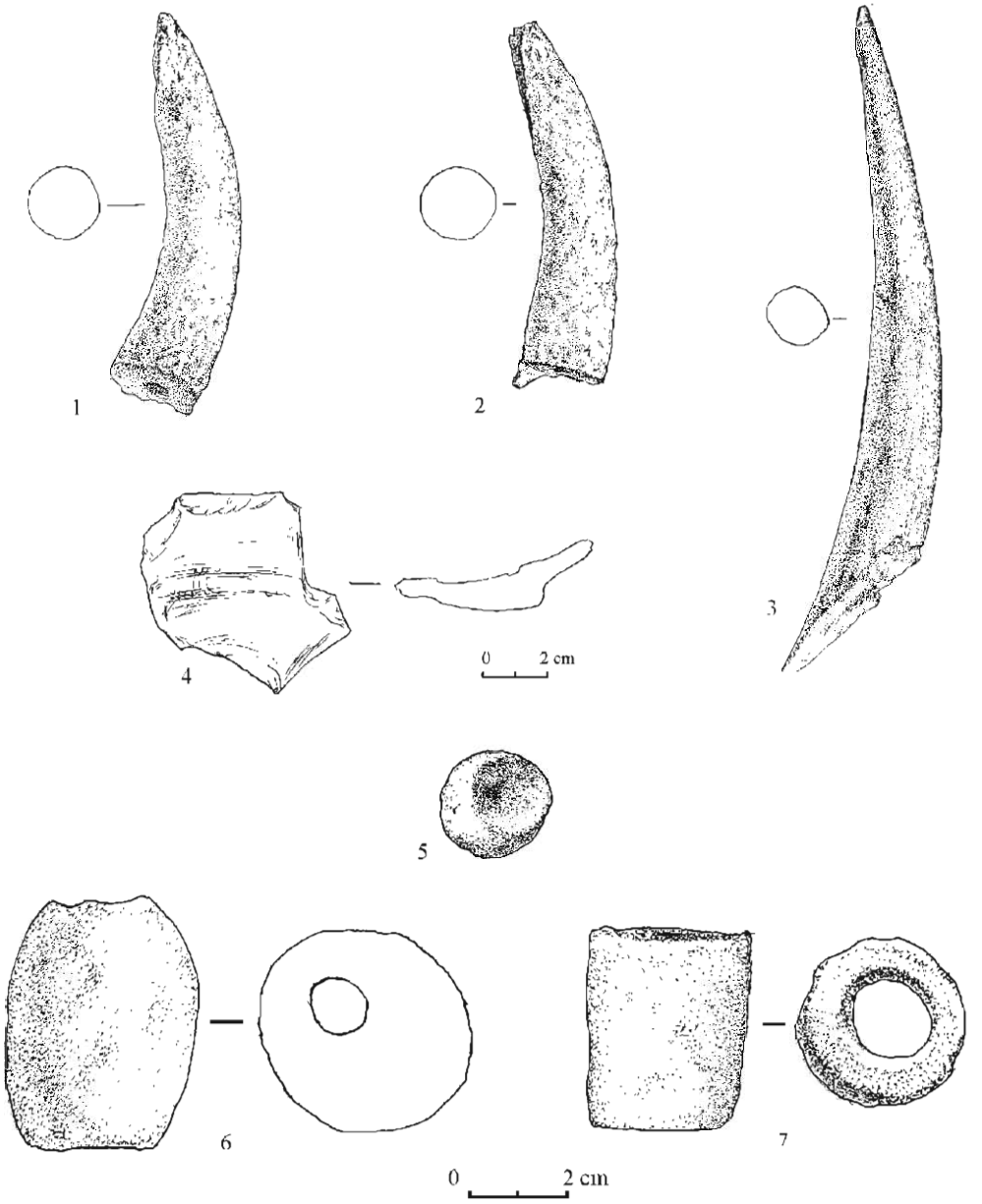

Figura nr. 89. Sectorul nr. 76. Piese din os (1. 2, 3), sticlă (4), lut ars (5, 6. 7).
Complexul nr. 25 (1), complexul nr. 24-a (2, 3), strat cultural (4, 5. 6. 7).

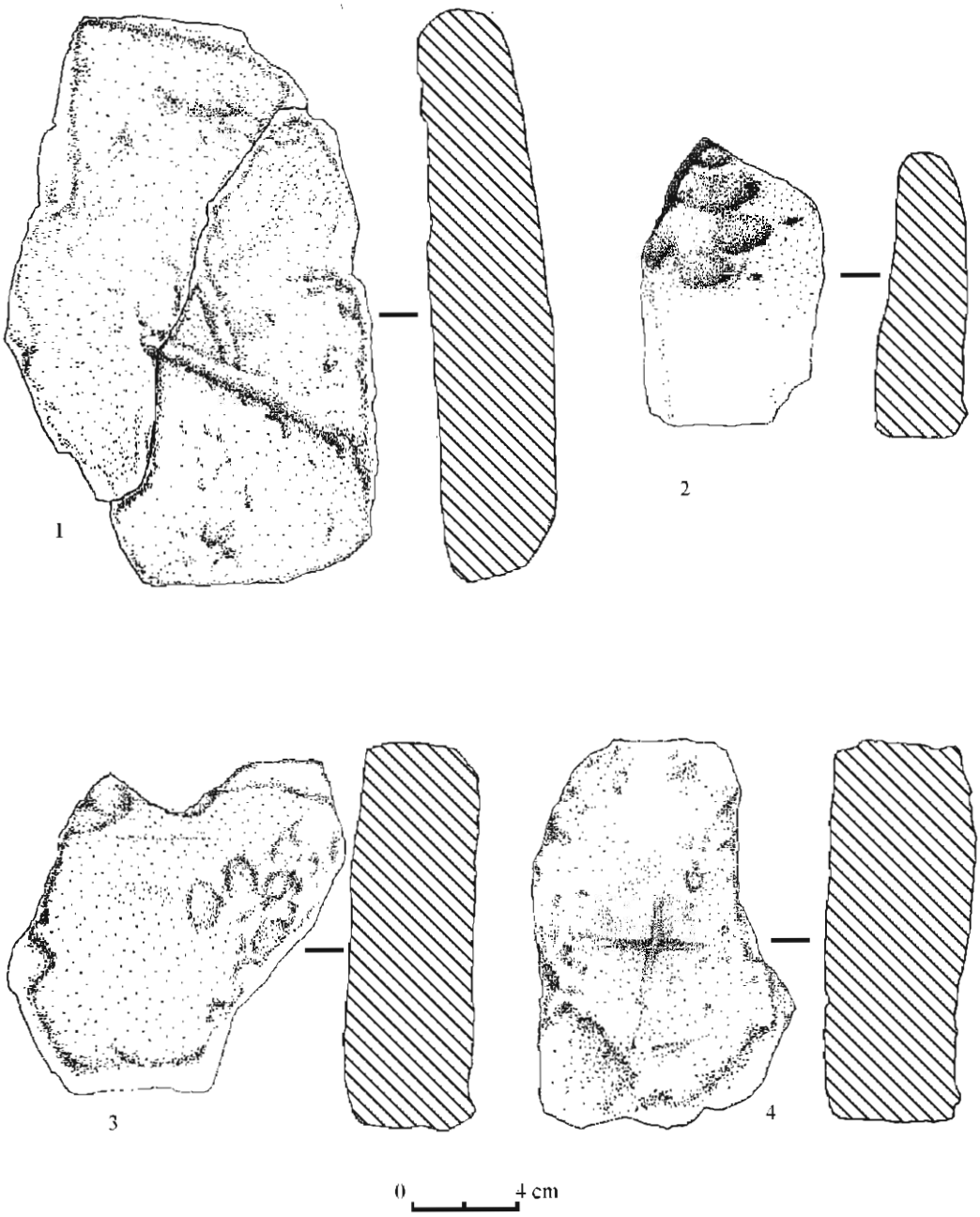

Figura nr. 90. Sectorul nr. 76. Cărămizi cu semne. Complexul nr. 24-b (1, 2), complexul nr. 25 (3, 4).

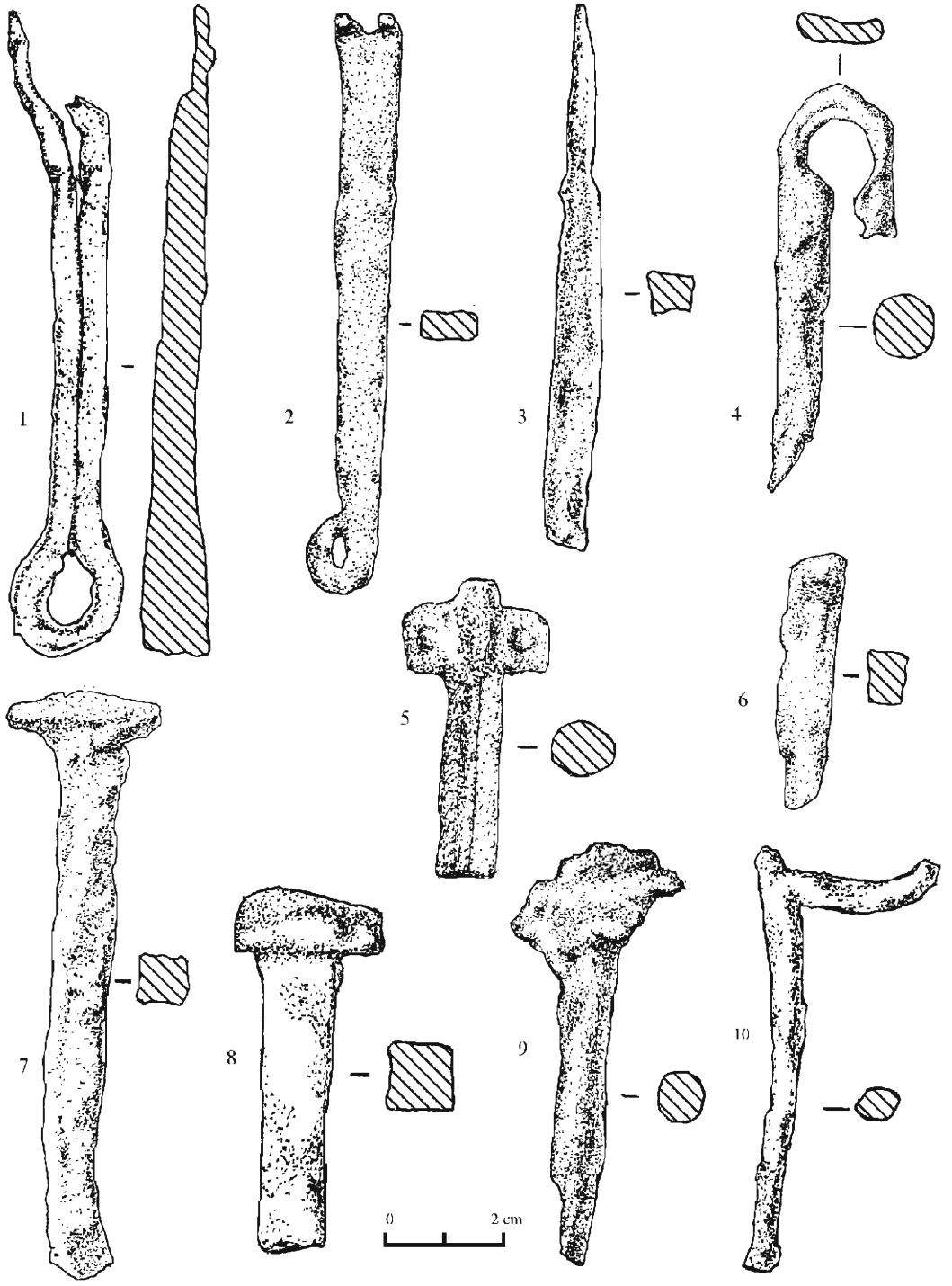

Figura nr. 91. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25. Obiecte din fier (1-10).

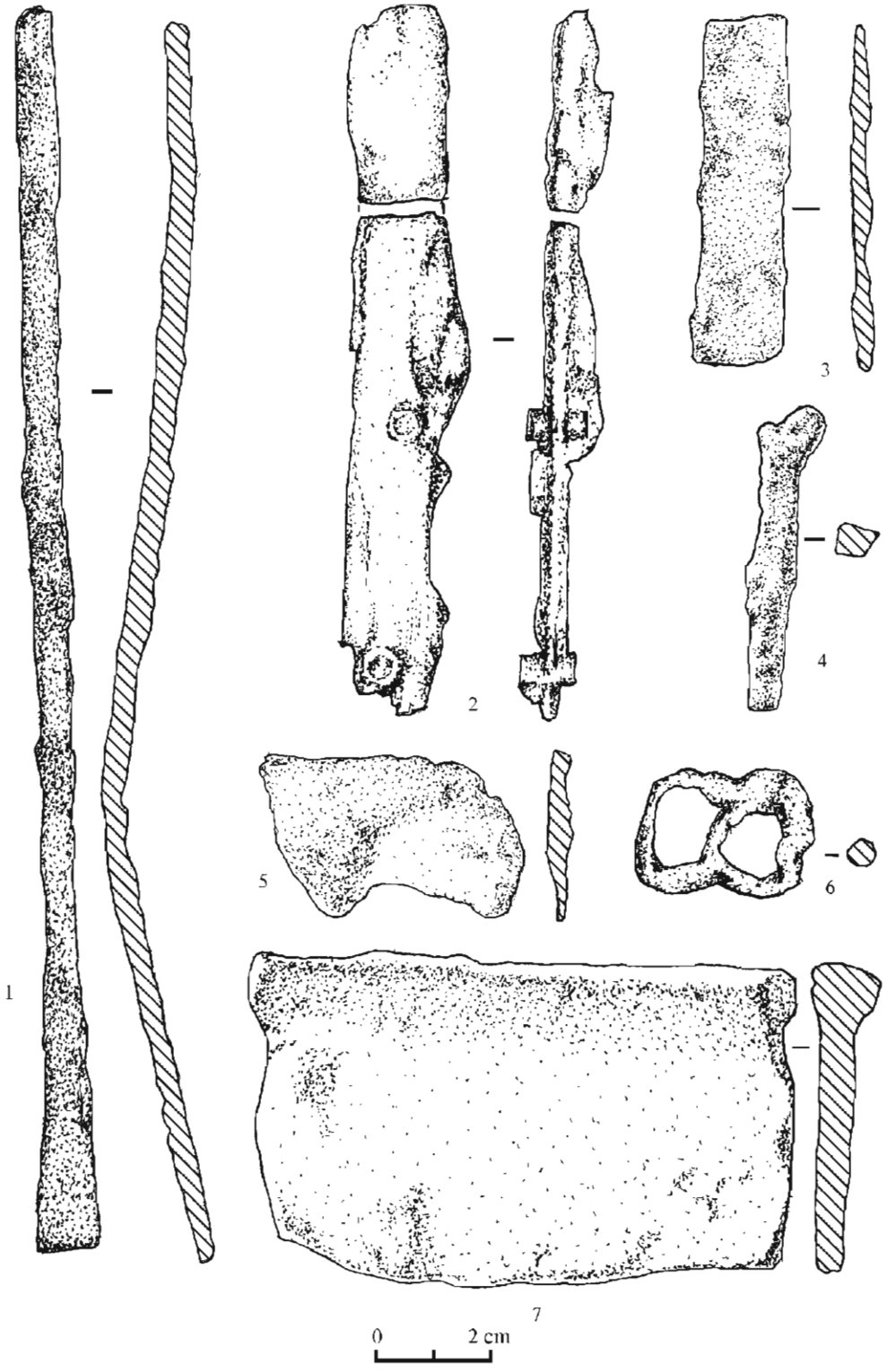

Figura nr. 92. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25 Piese din fier (1-6), fontă (7).

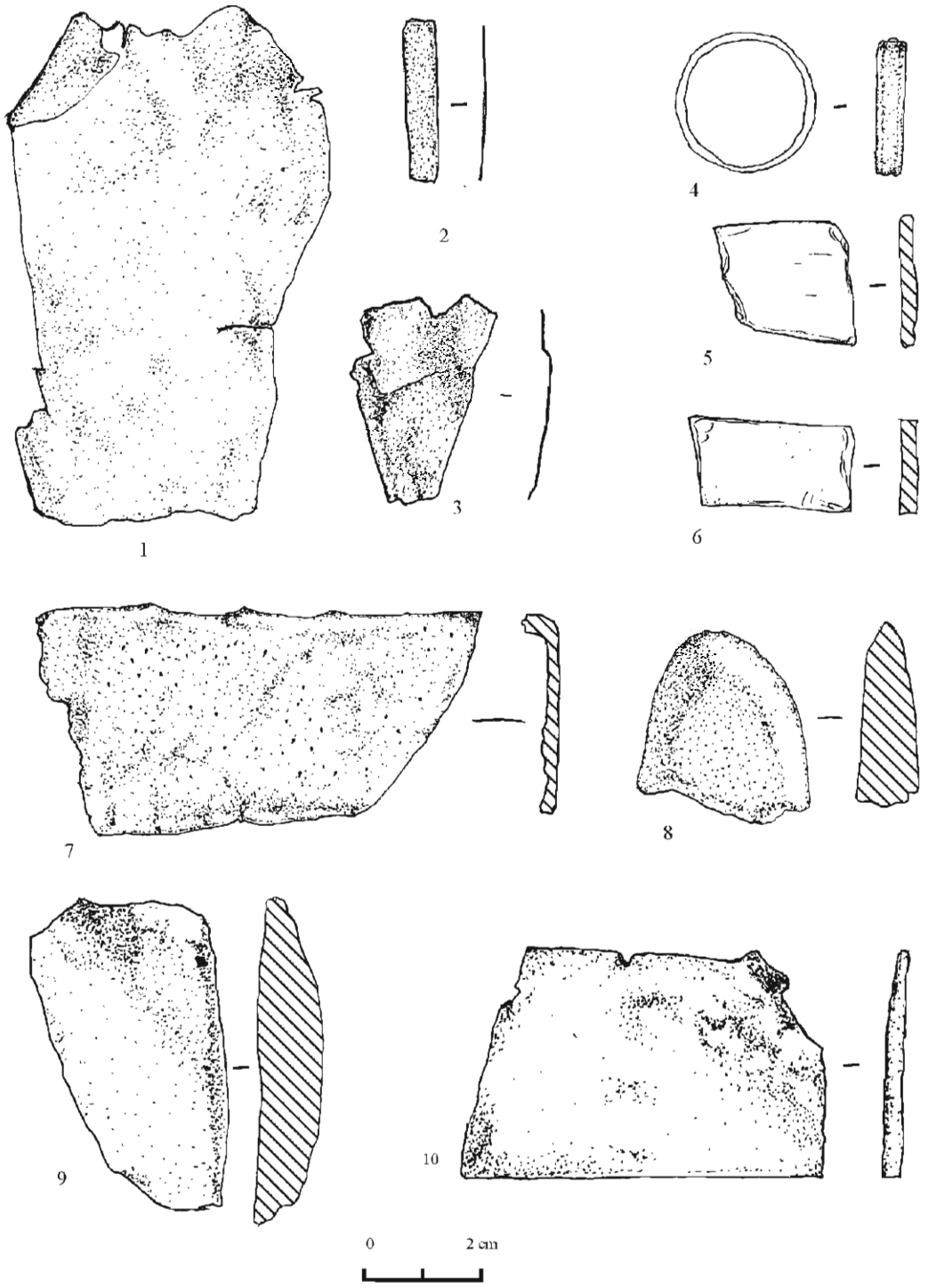

Figura nr. 93. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25.
Piese din fier (7, 10), aramă (1, 2, 3, 4), bronz (8), sticlă (5), marmură (9).

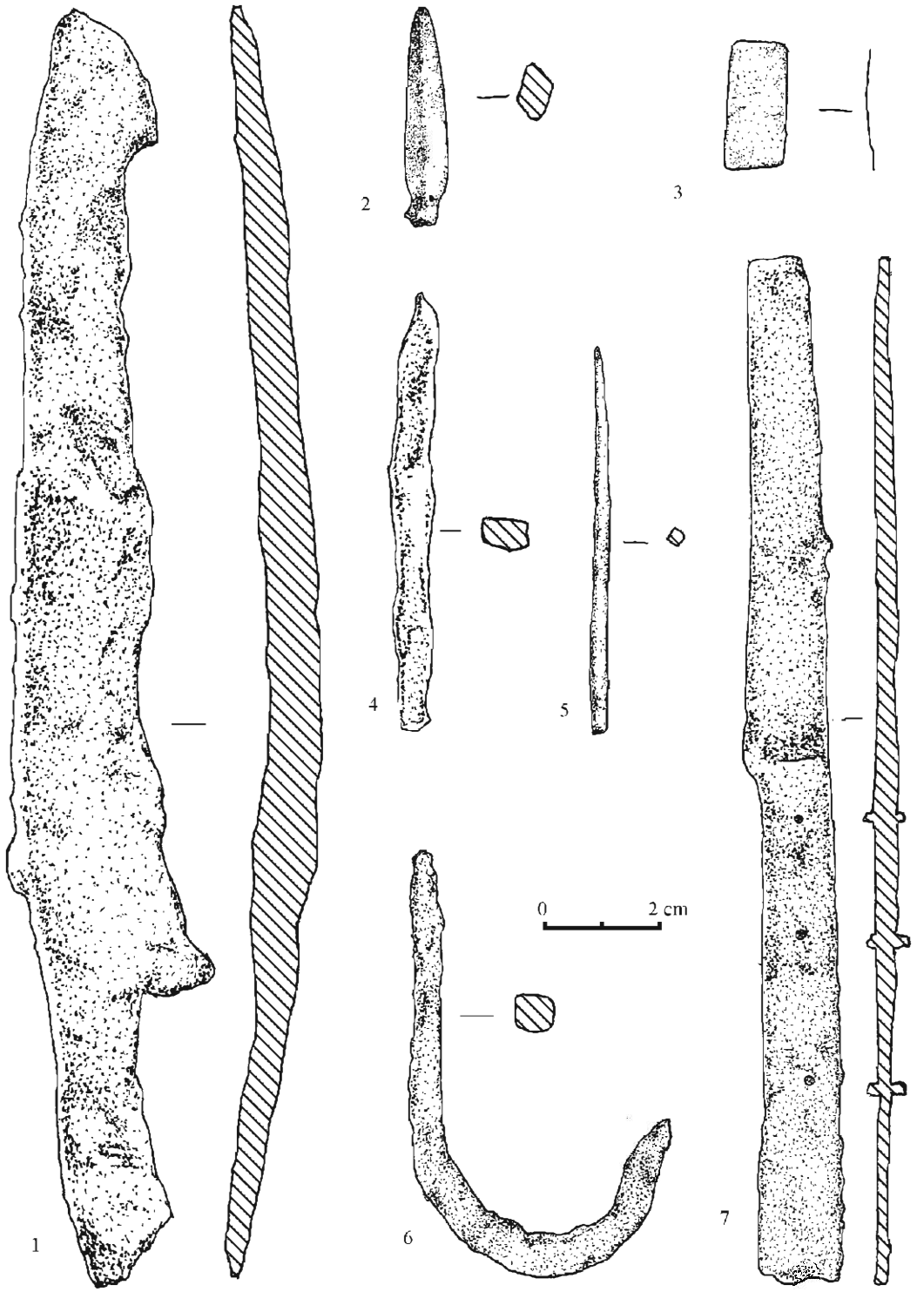

Figura nr. 94. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 34. Piese din fier (1, 2, 4, 5, 6, 7), aramă (3).

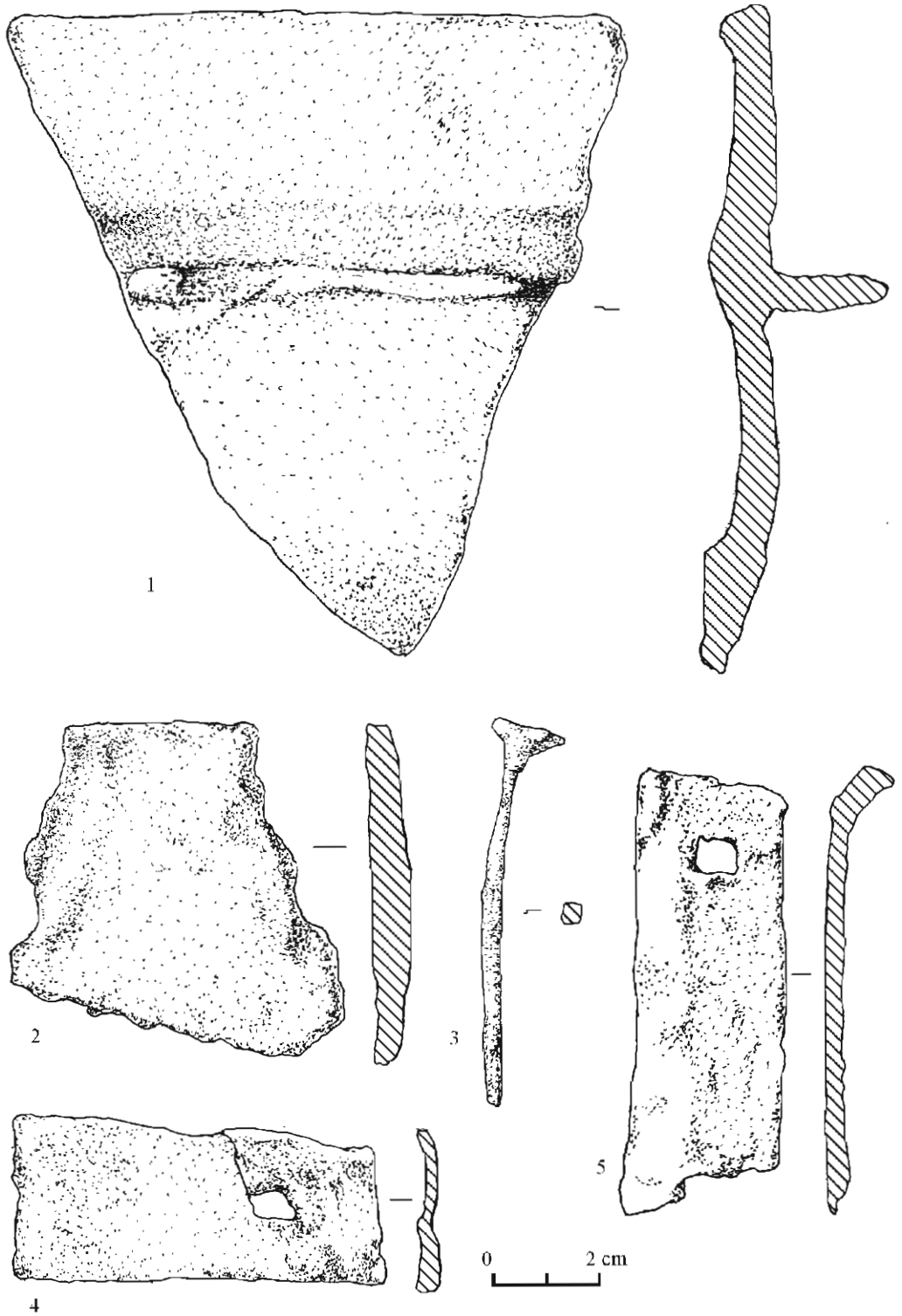

Figura nr. 95. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 34. Piese din fontă (1, 2), fier (3-5).

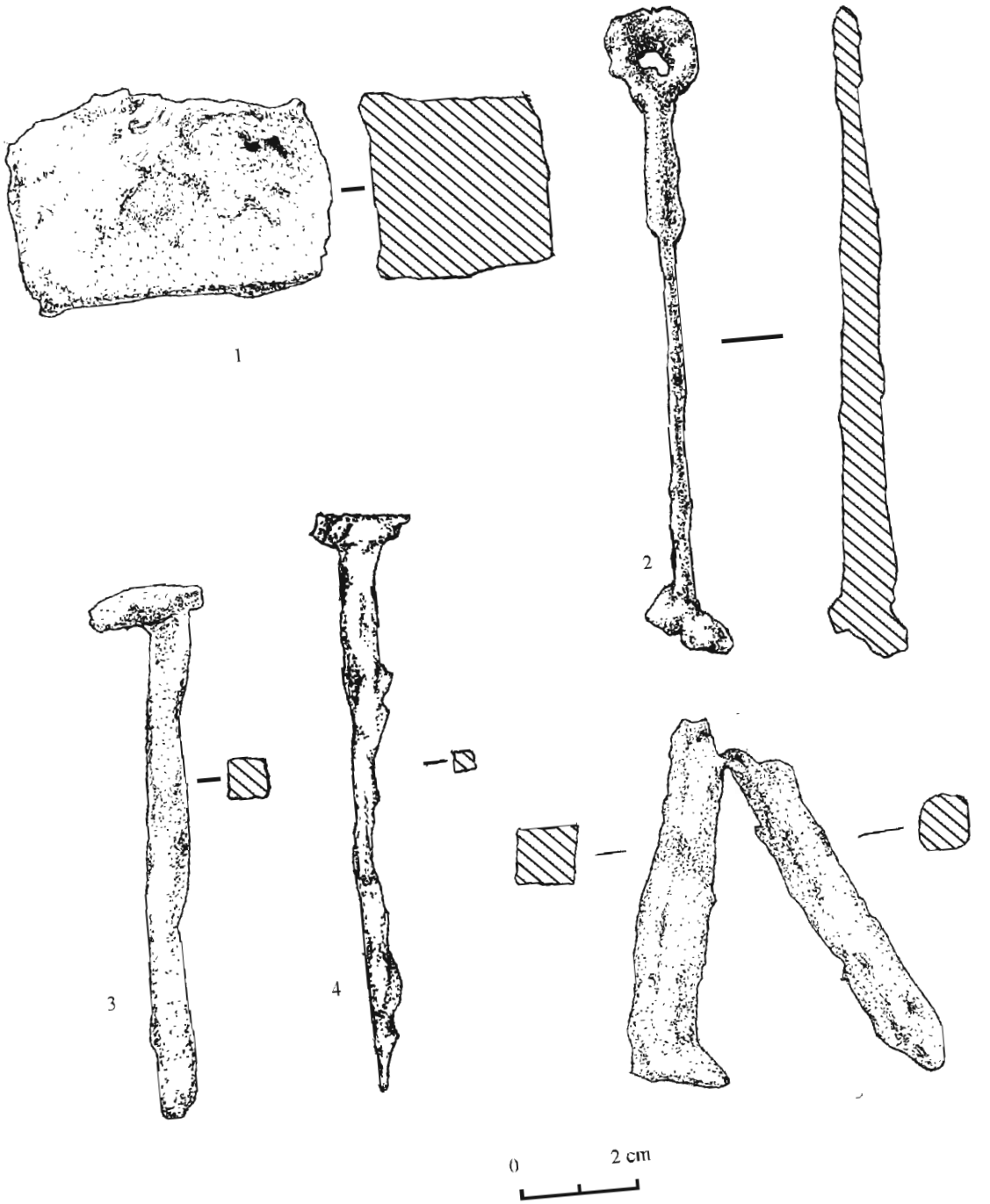

Figura nr. 96. Sectorul nr. 76. Strat cultural. Piese din fier.

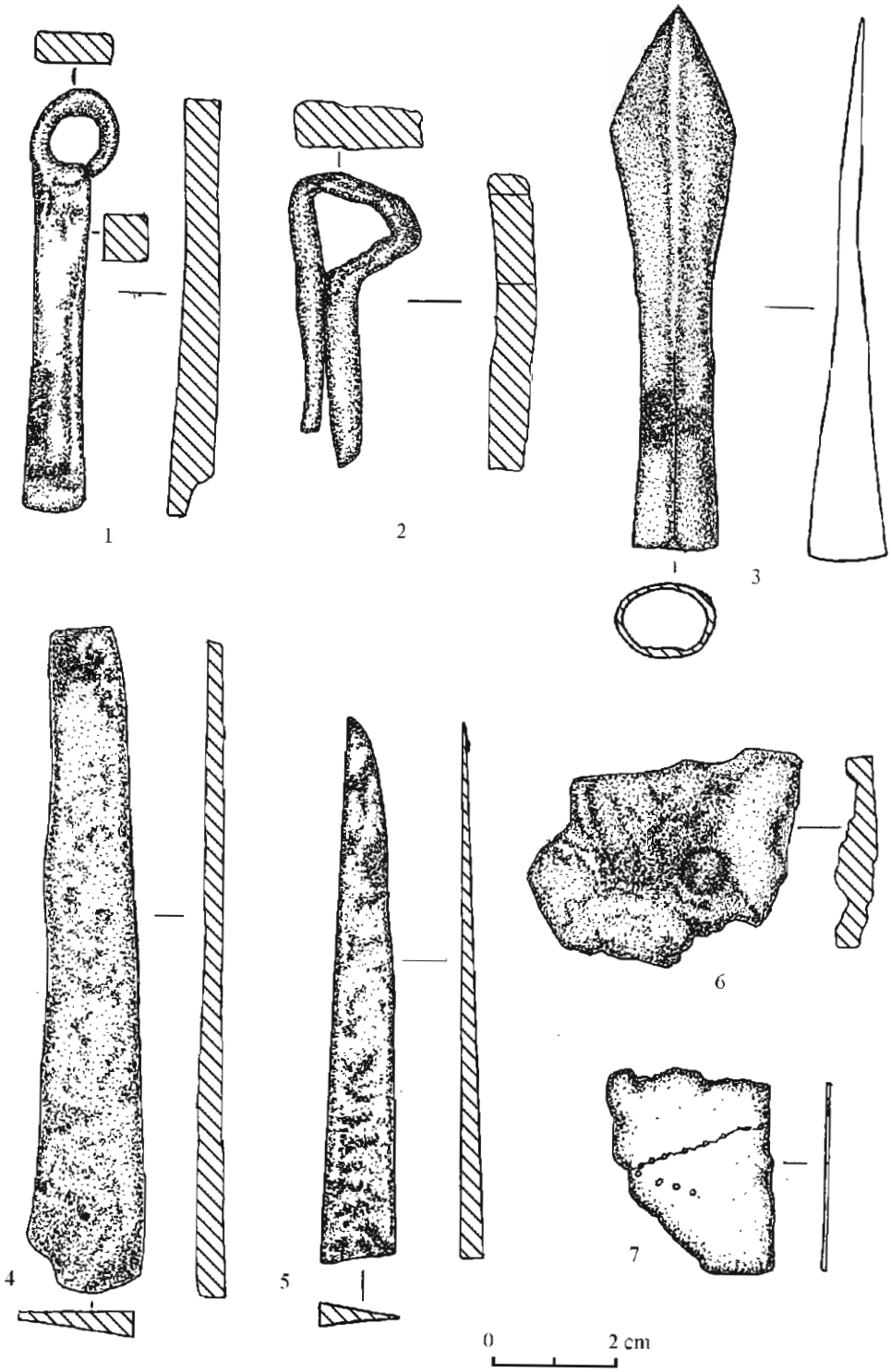

Figura nr. 97. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 36-b (1, 2, 6), complexul nr. 51 (4, 5), strat cultural (7). Piese din fier (1-6), aramă (7).

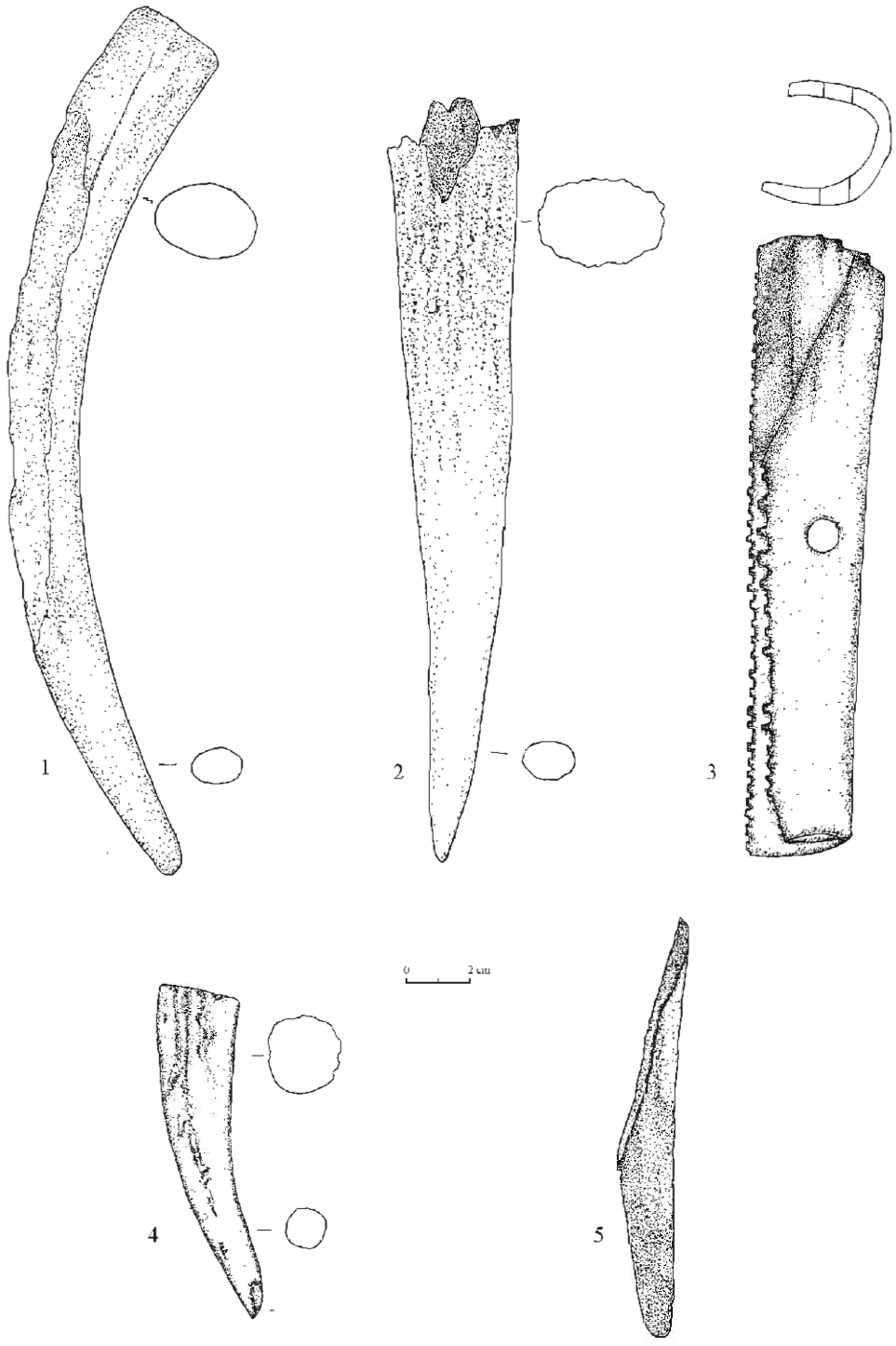

Figura nr. 98. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51 (1, 2). complexul nr. 52 (4, 5). complexul nr. 54 (3). Piese din corn şi os.

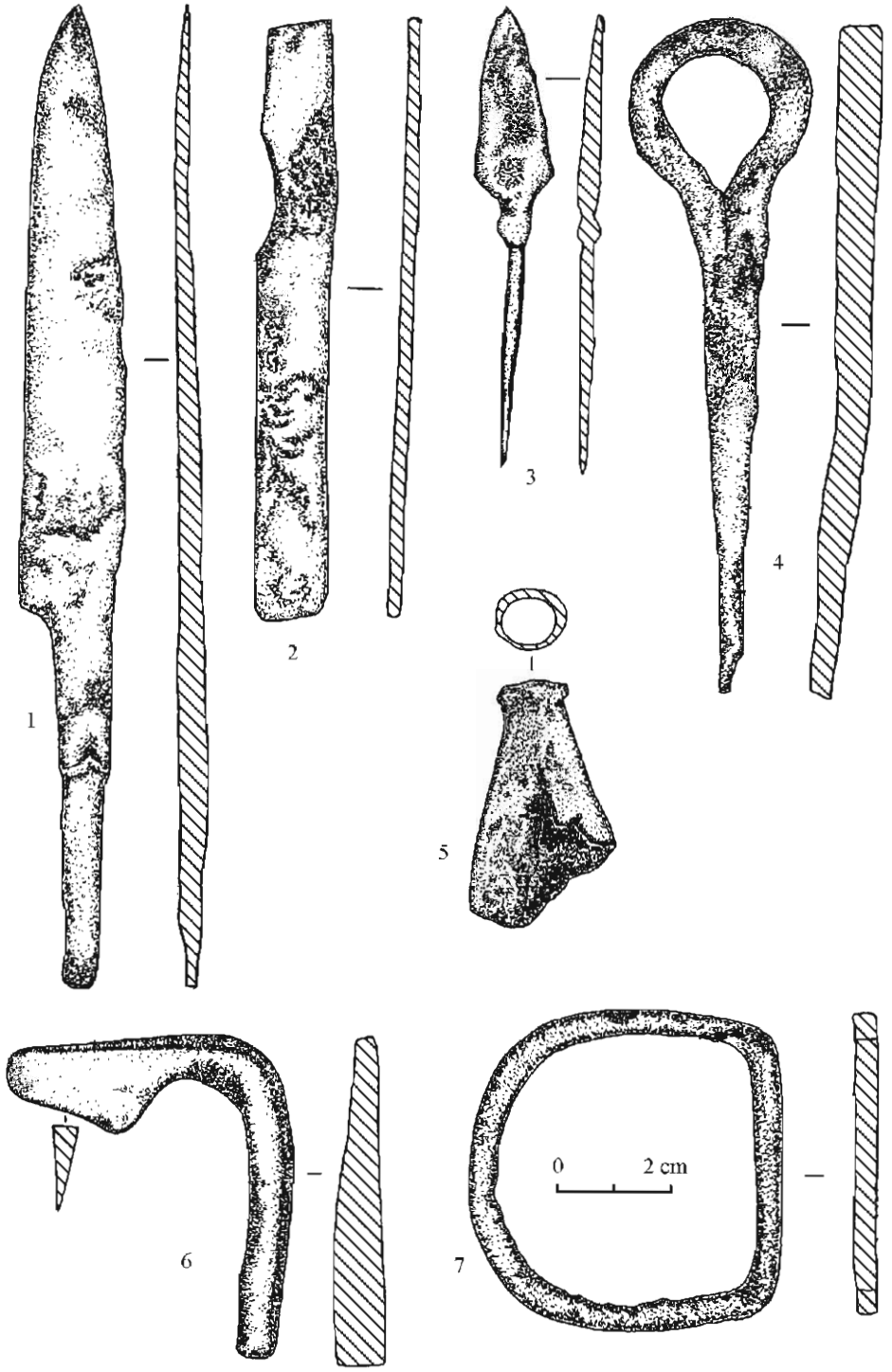

Figura nr. 99. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-7).

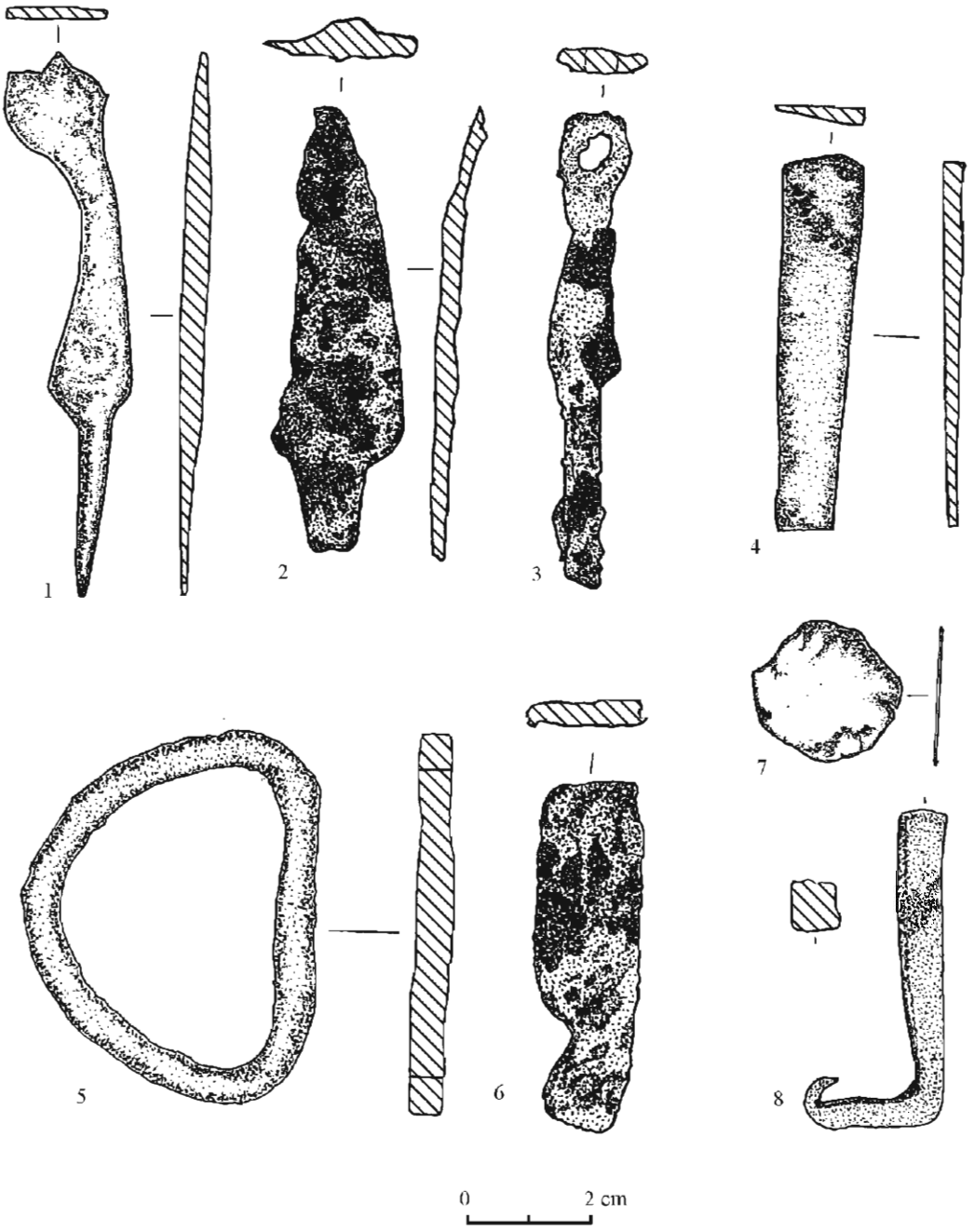

Figura nr. 100. Sectorul nr. 75, complexul nr. 19 (3, 5).
Sectorul nr. 76, complexul nr. 24-a (1, 2, 4, 6, 7, 8). Piese din fier (1-6, 8), aramă (7).

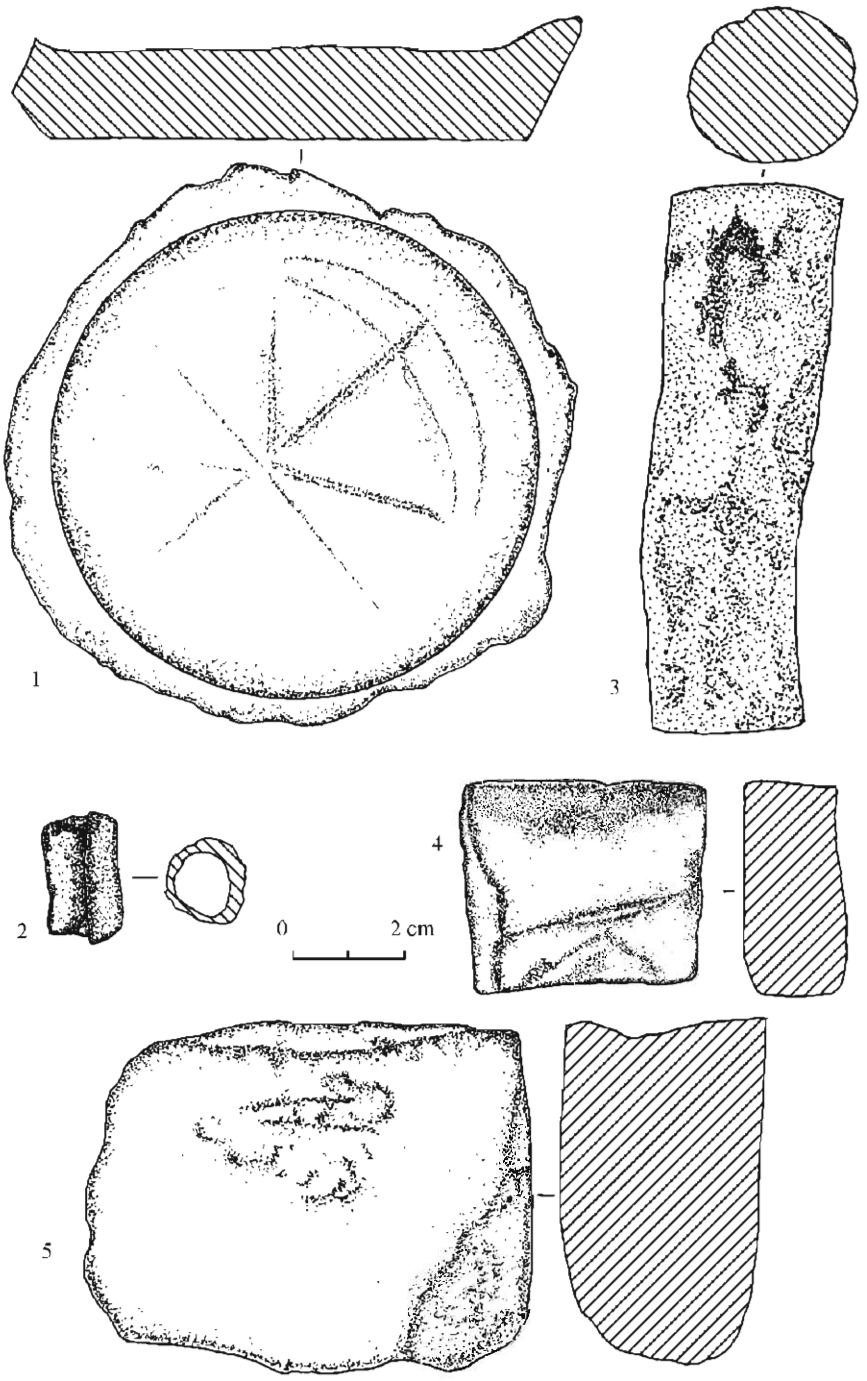

Figura nr. 101. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 34 (1, 2),
complexul nr. 35 (3, 4, 5). Piese din ceramică (1), fier (2), os (3), piatră (4, 5).

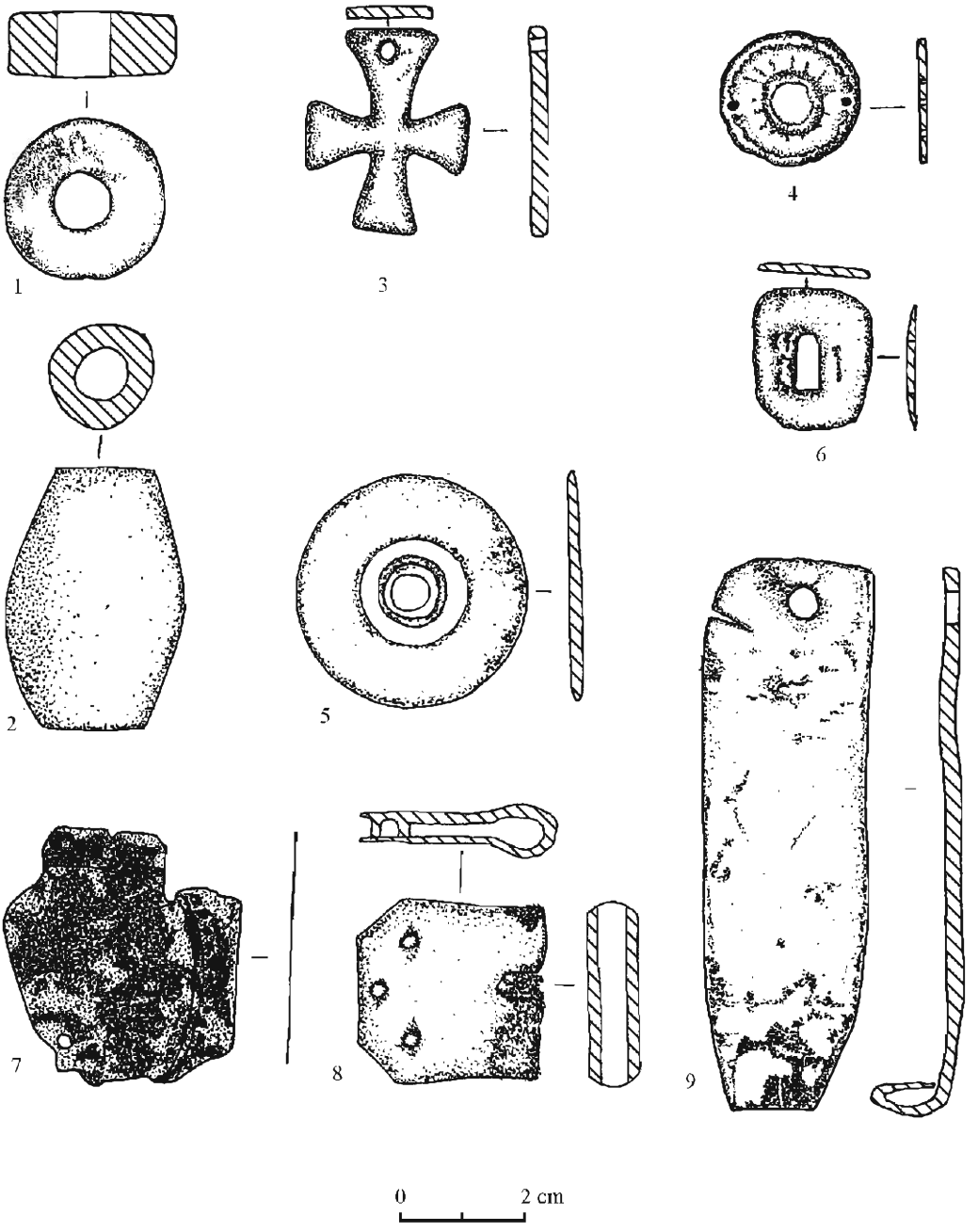

Figura nr. 102. Sectorul nr. 76. Piese din lut ars (1, 2), aramă (3, 4. 5, 7. 8, 9), os (6).

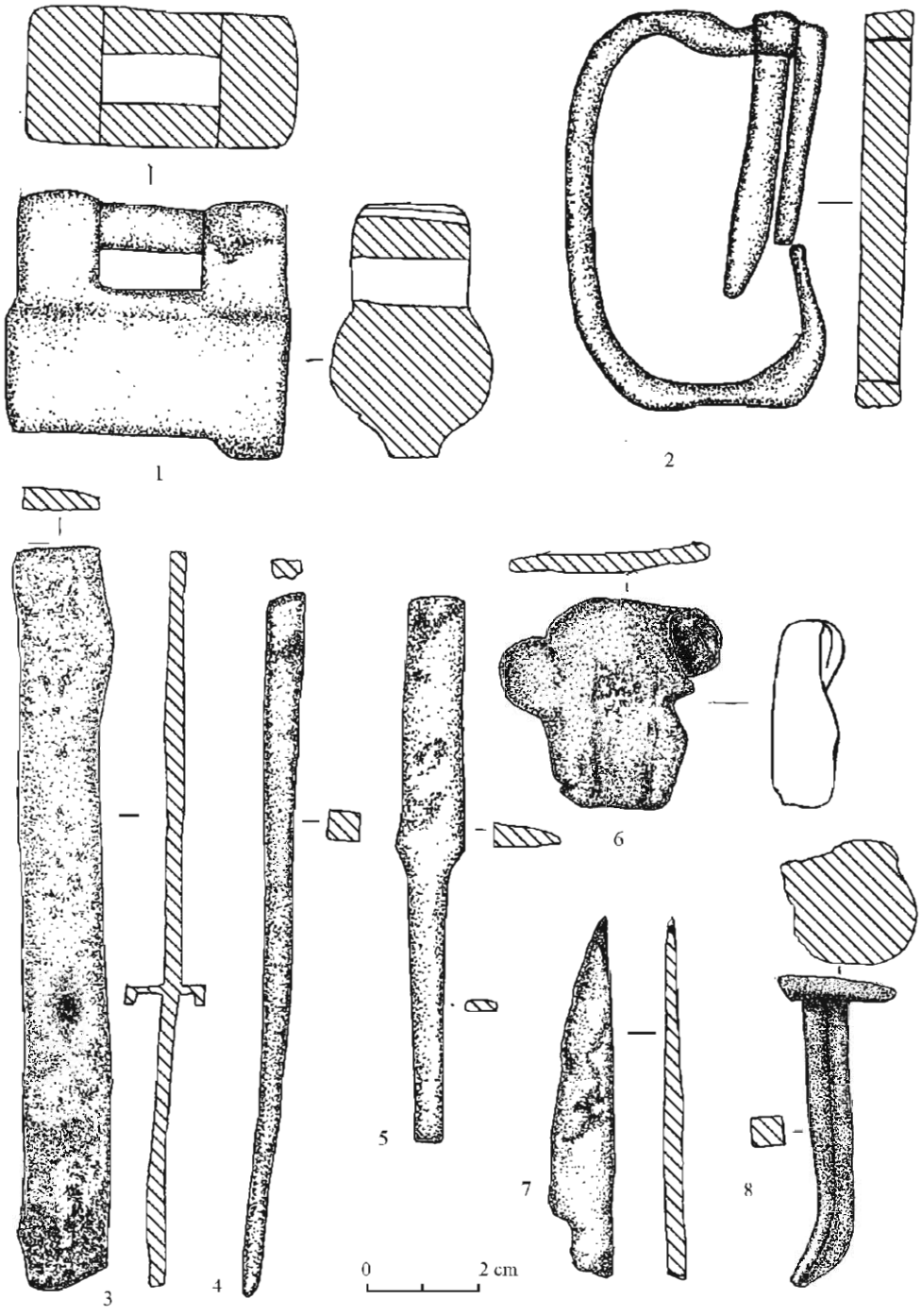

Figura nr. 103. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 54. Piese din fier (1-8).

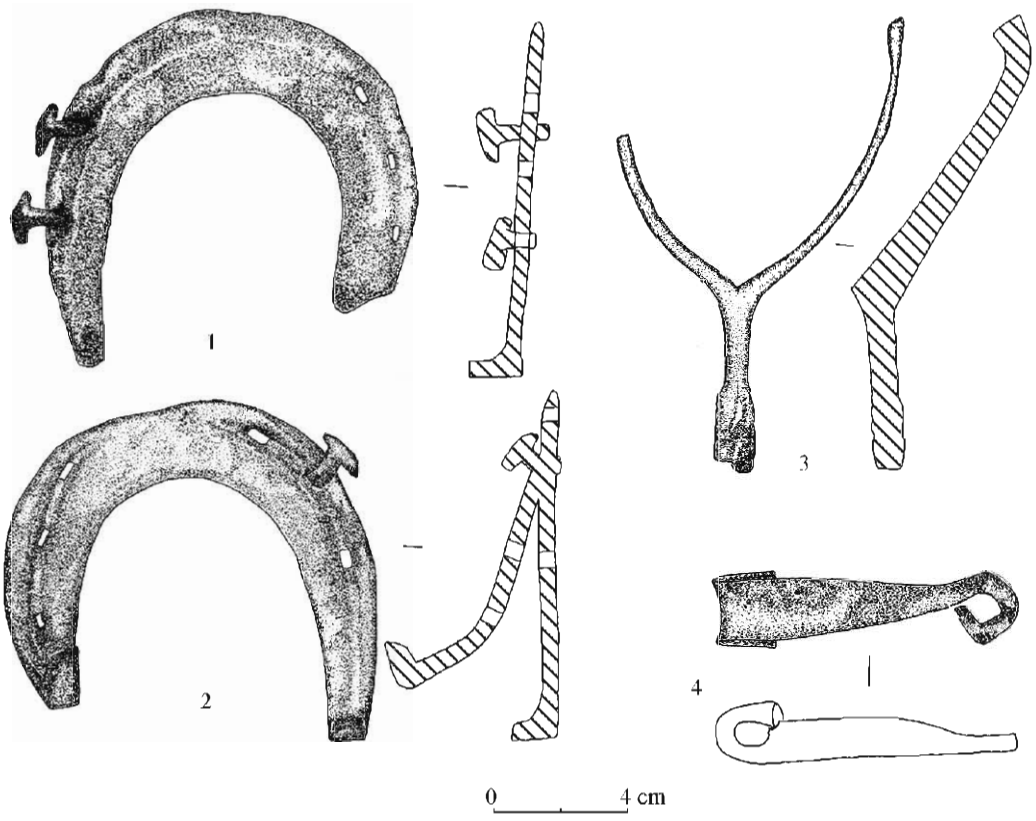

Figura nr. 104. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 54. Piese din fier (1-4).

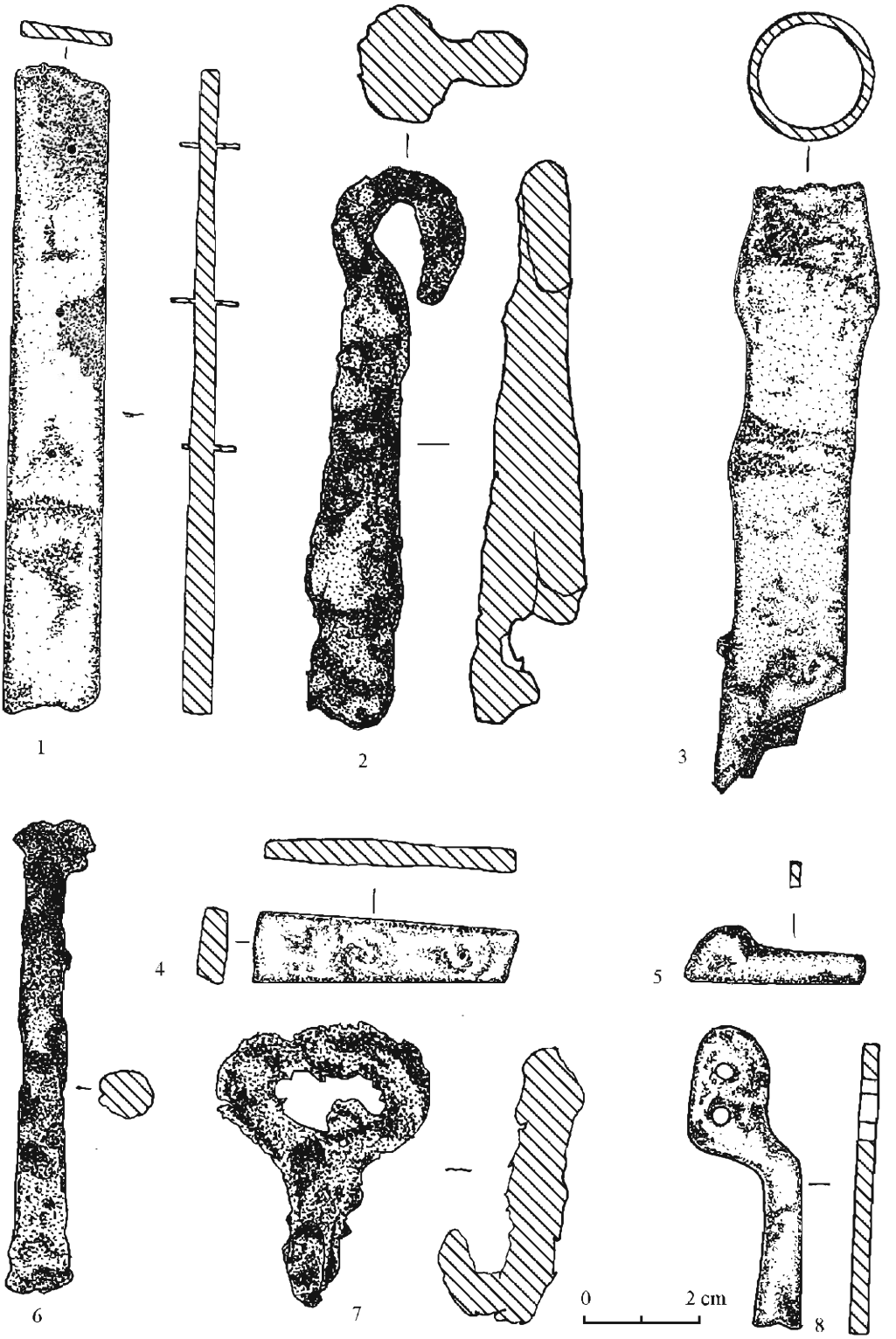

Figura nr. 105. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 35. Piese din fier.(1-8).

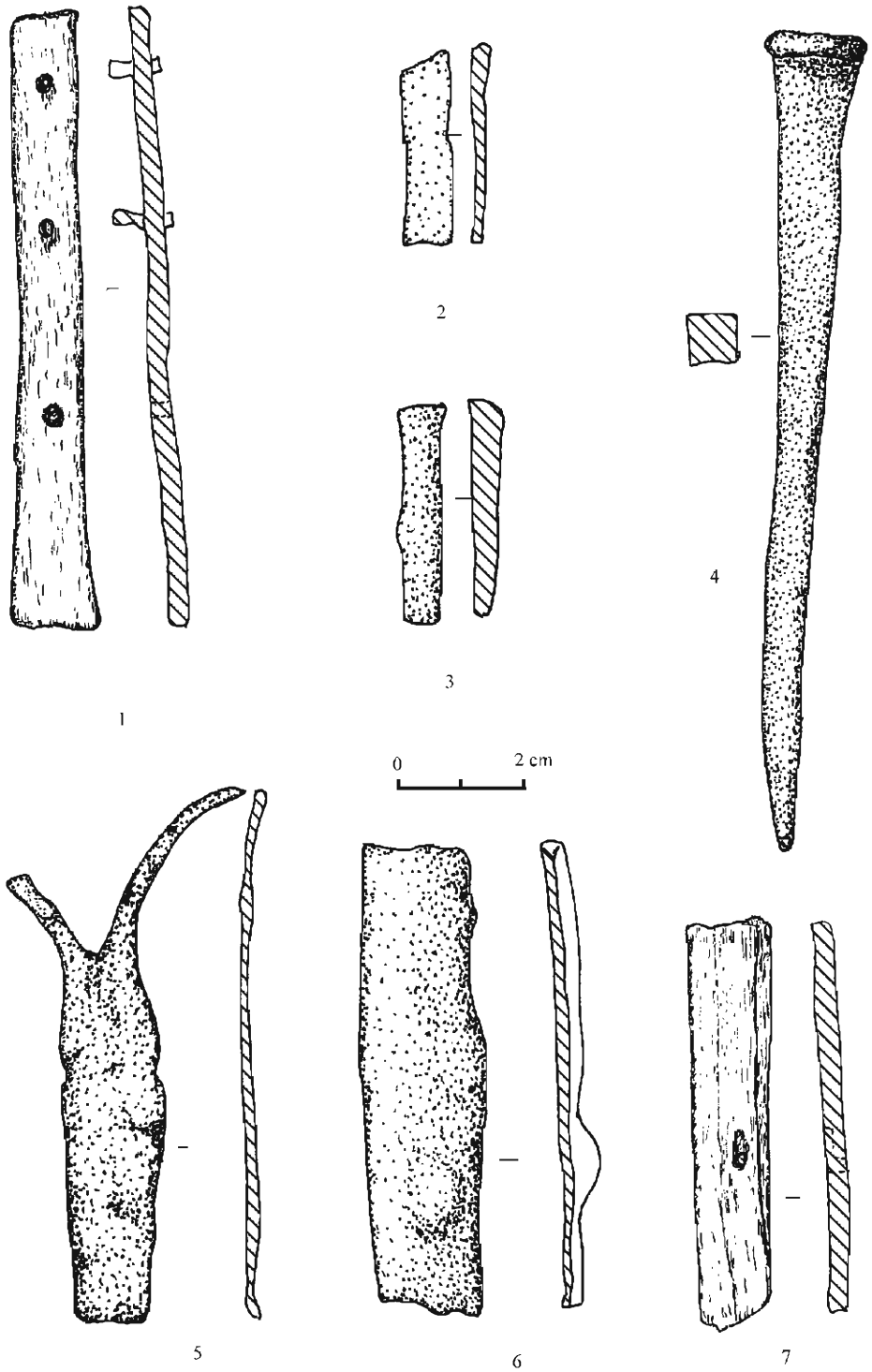

Figura nr. 106. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-7).

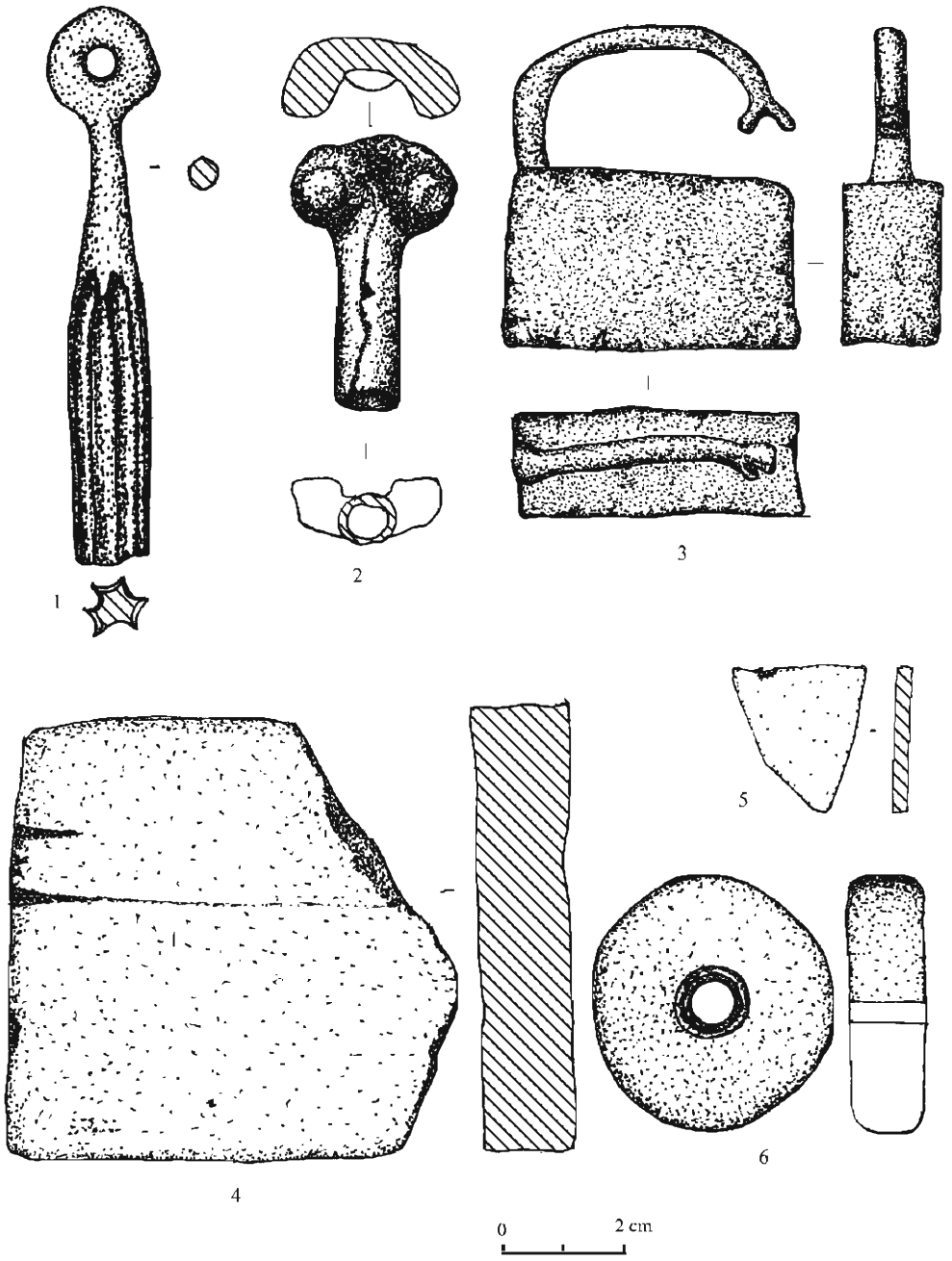

Figura nr. 107. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1, 2, 3), piatră (4), sticlă (5), lut ars (6).

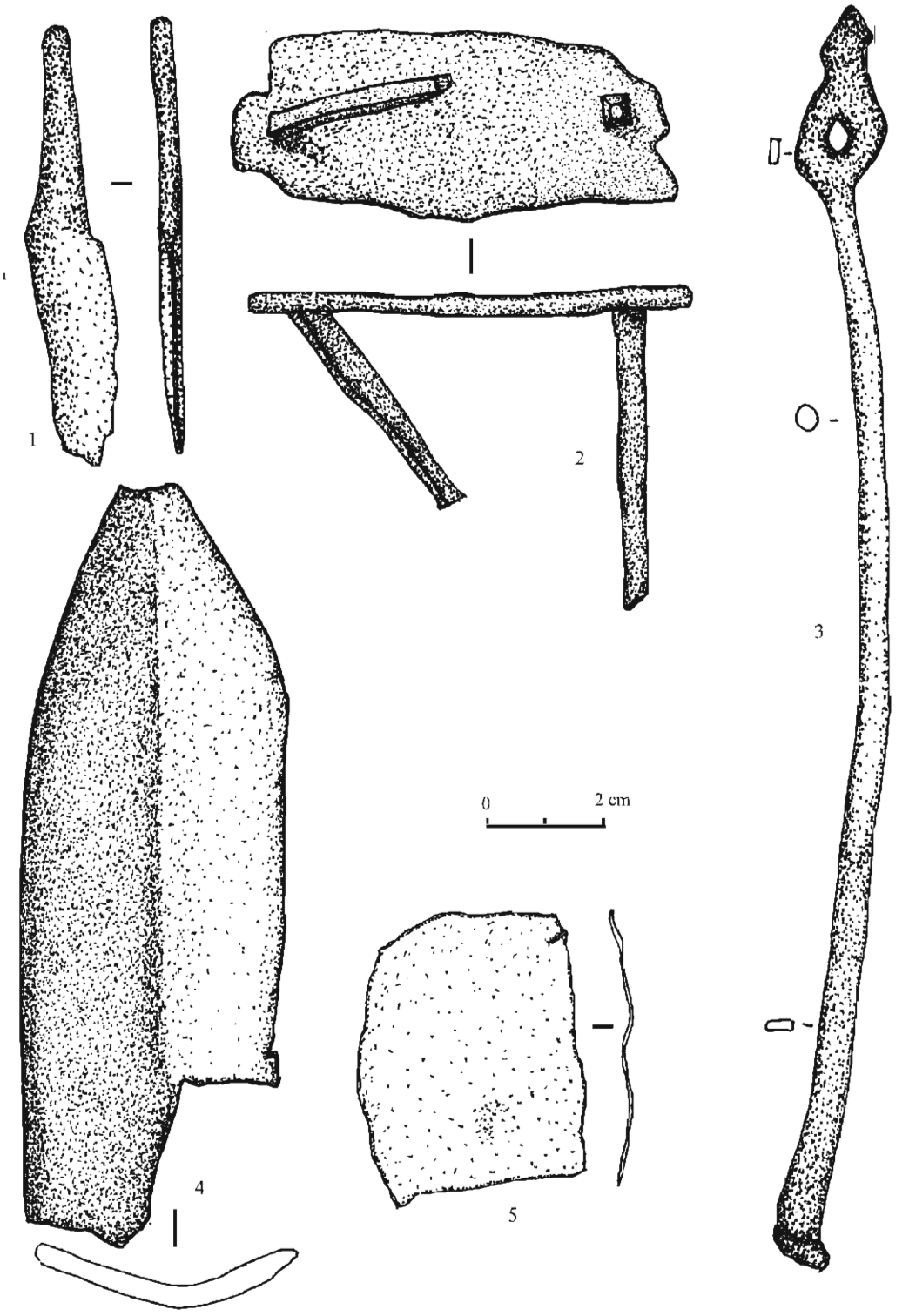

Figura nr. 108. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51. Piese din fier (1-4), aramă (5).

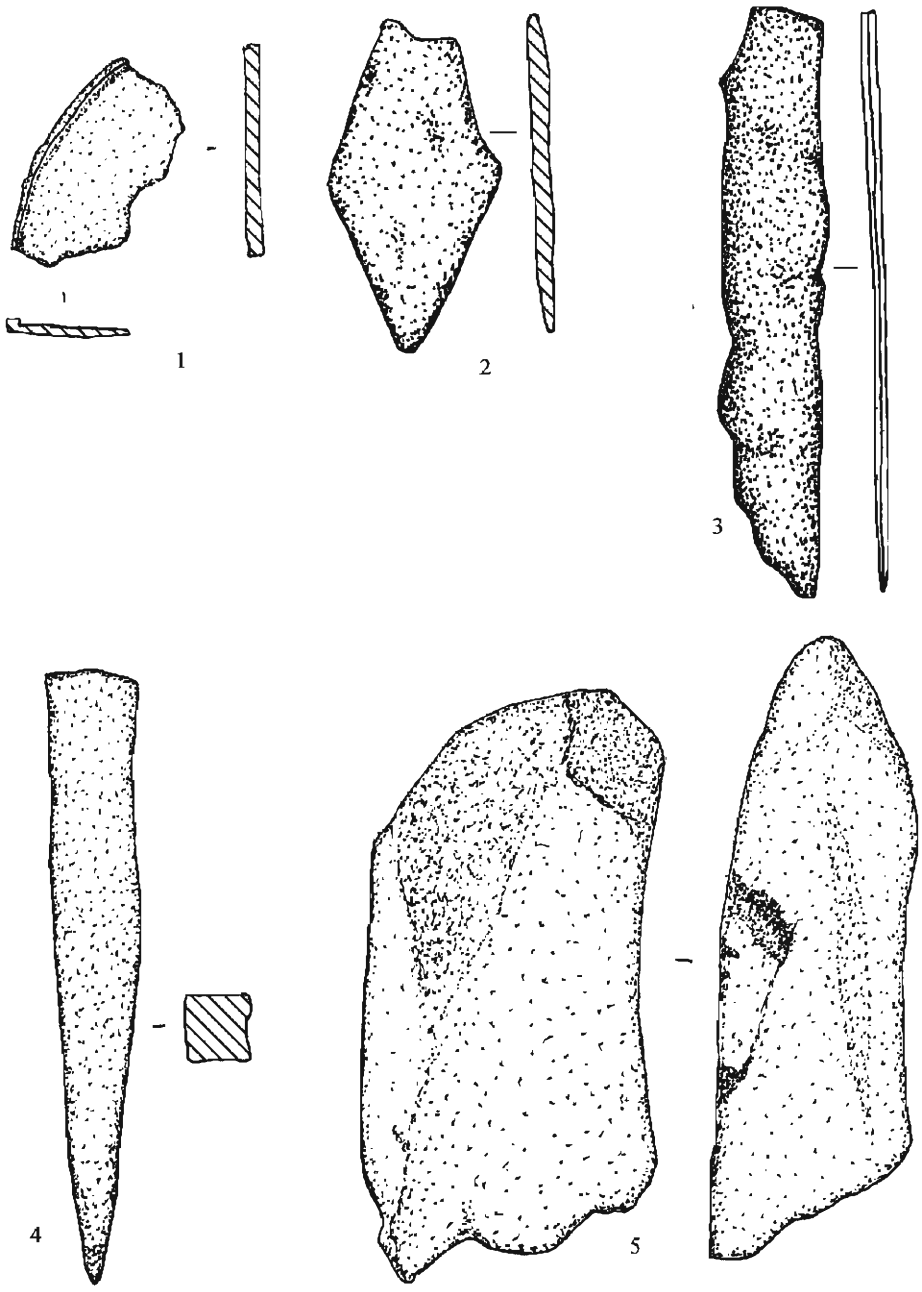

Figura nr. 109. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53 (1-4), strat cultural (5).
Piese din bronz (1), fier (2-3), os (4), piatră (5).

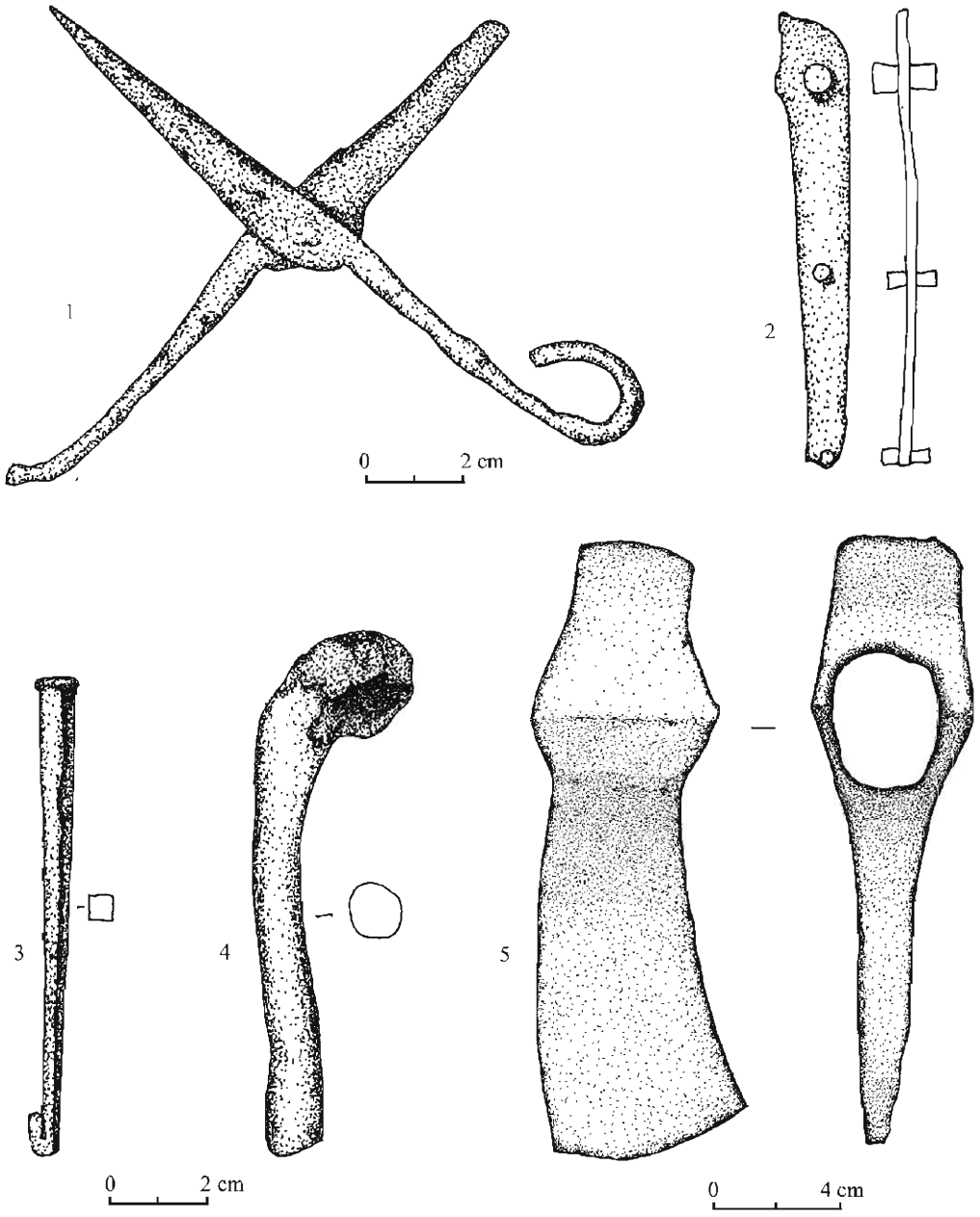

Figura nr. 110. Sectorul nr. 76. Piese din fier (1-5). Strat cultural.

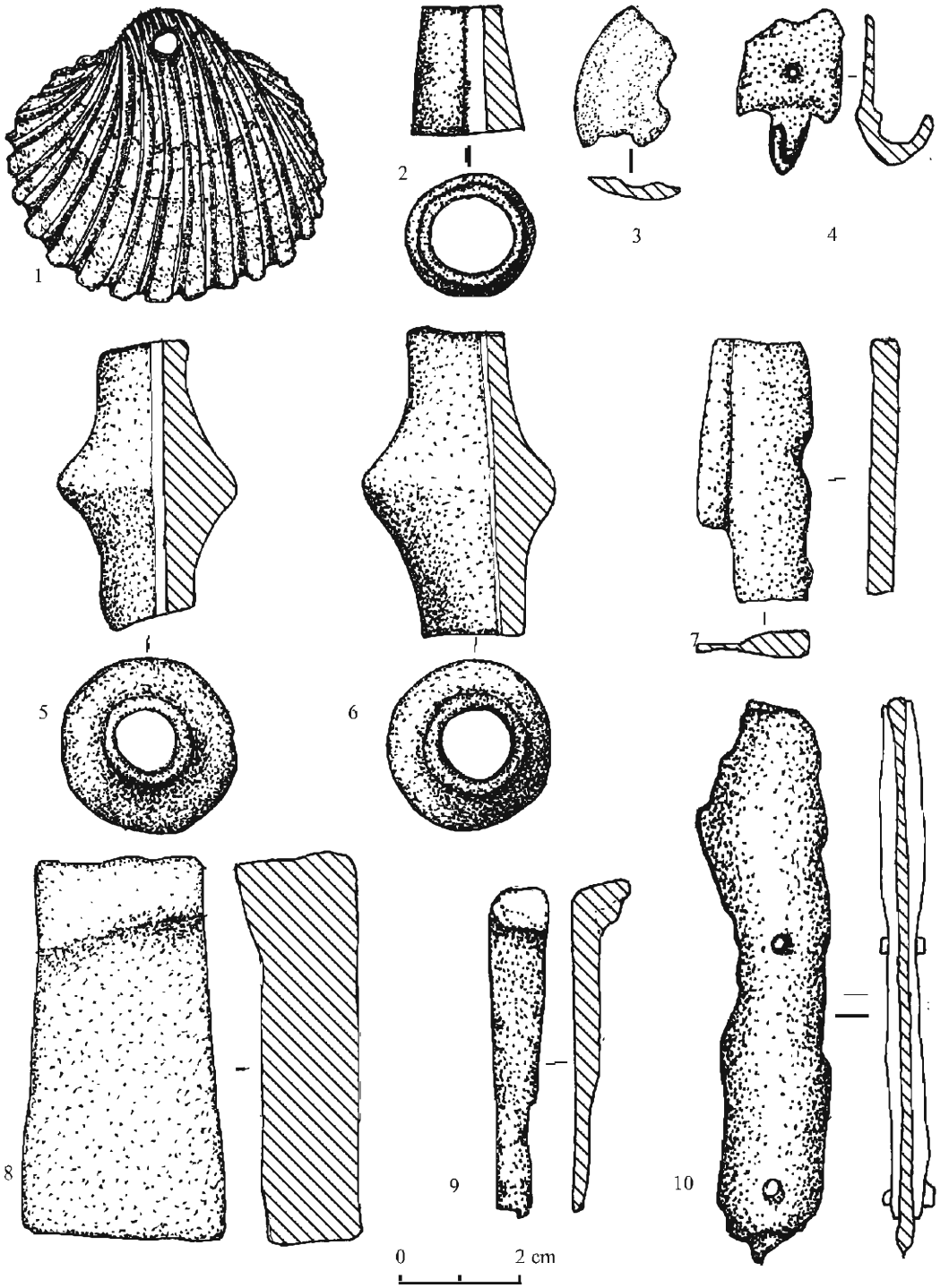

Figura nr. 111. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 49-a (7,10); Complexul nr. 51 (1-3, 5-6, 8); Sectorul nr. 75. Complexul nr. 19. (4, 9). Piese din scoică (1), os (2), plumb (3), fier (4, 7, 9, 10), lut ars (5, 6), piatra (8).

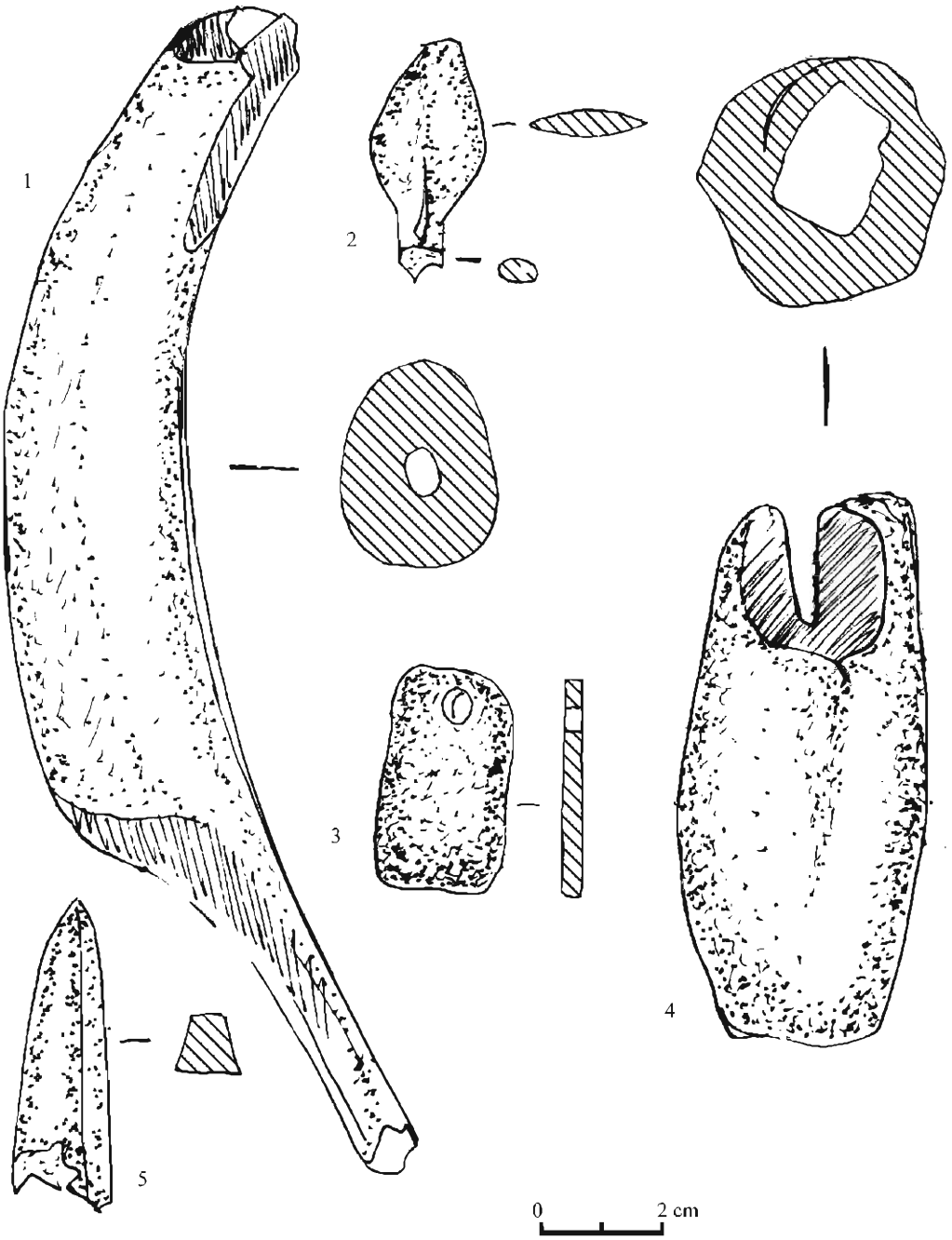

Figura nr. 112. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din os.

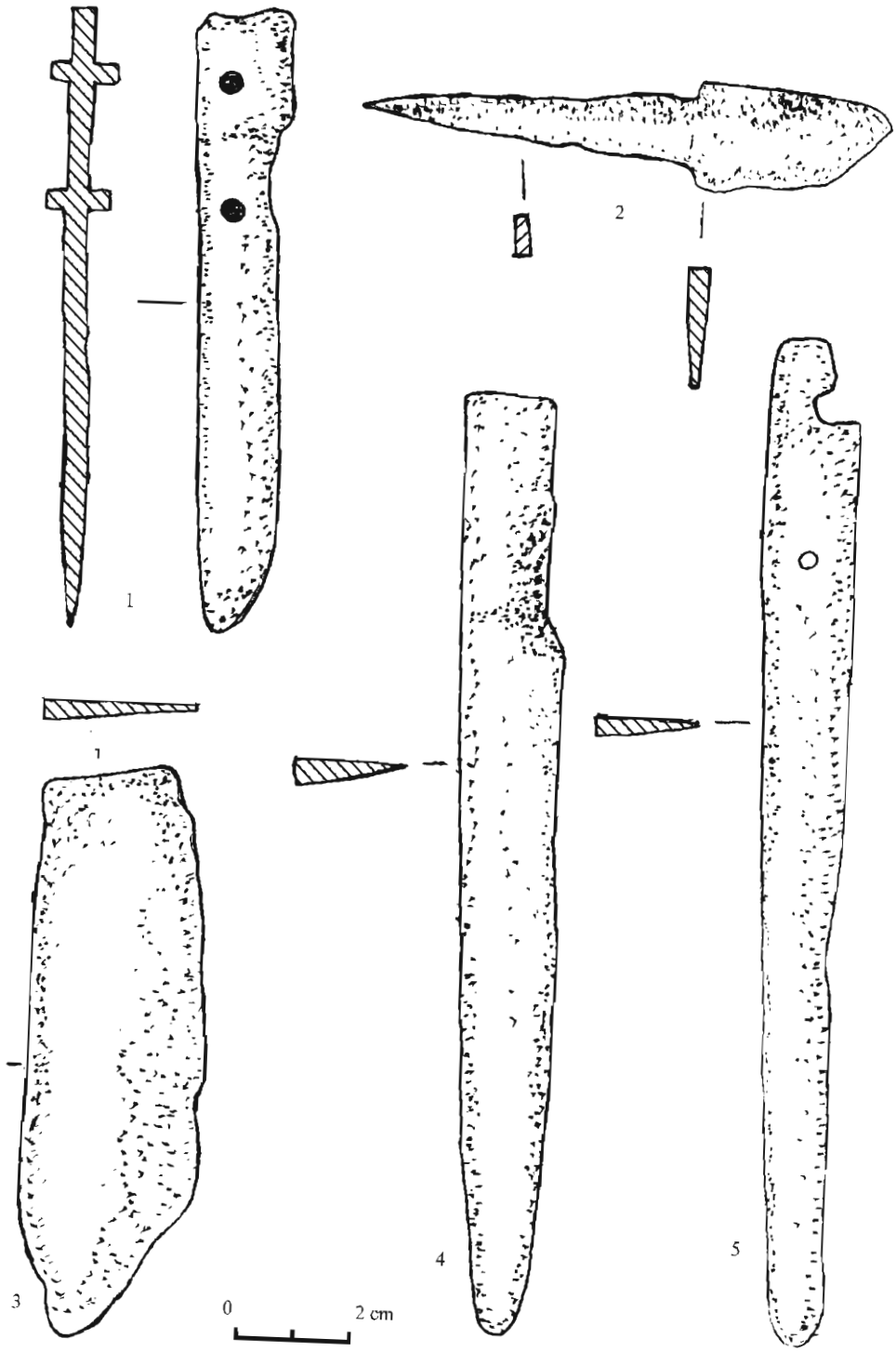

Figura nr. 113. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-5).

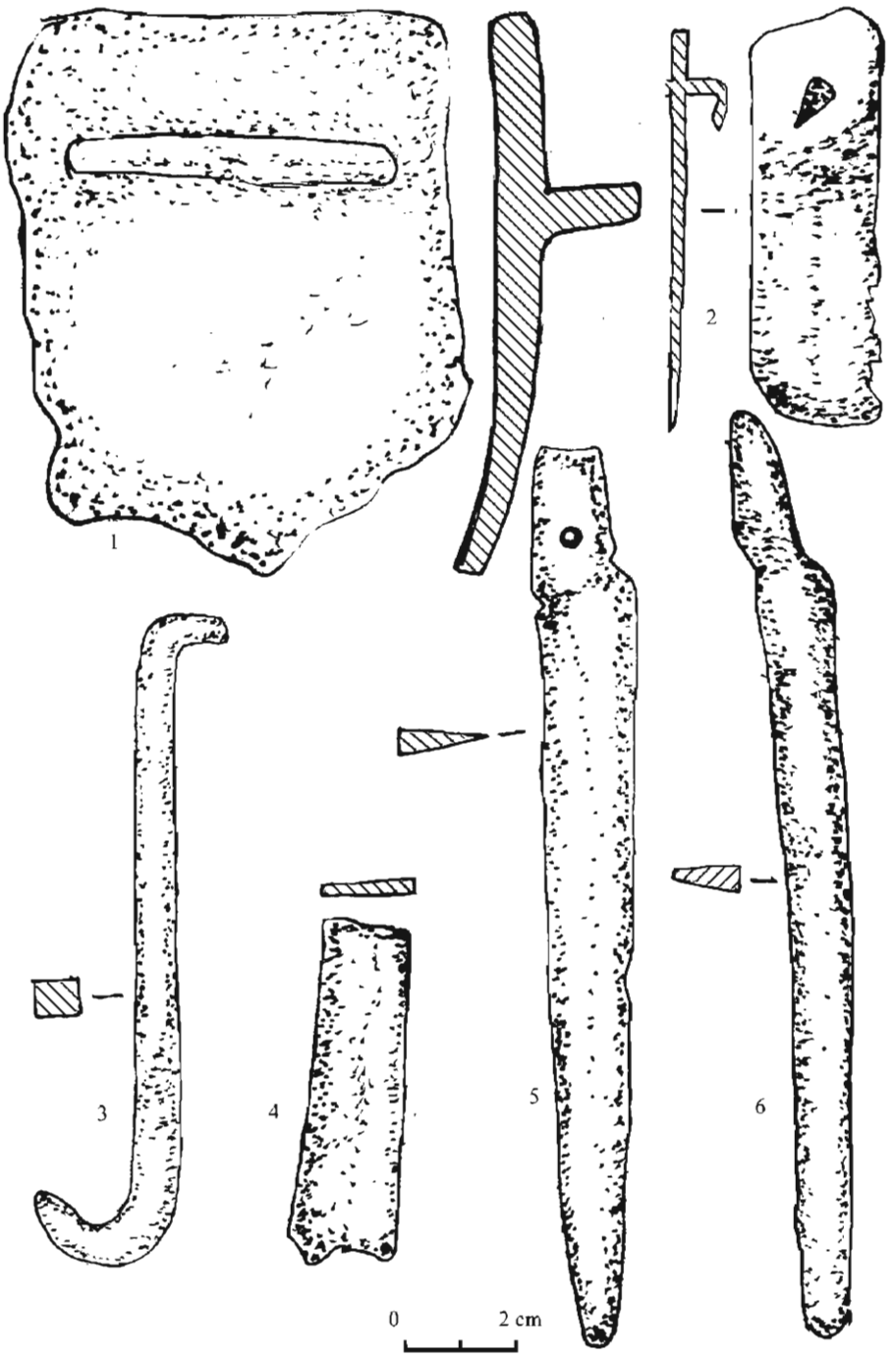

Figura nr. 114. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fontă (1) şi fier (2-6).

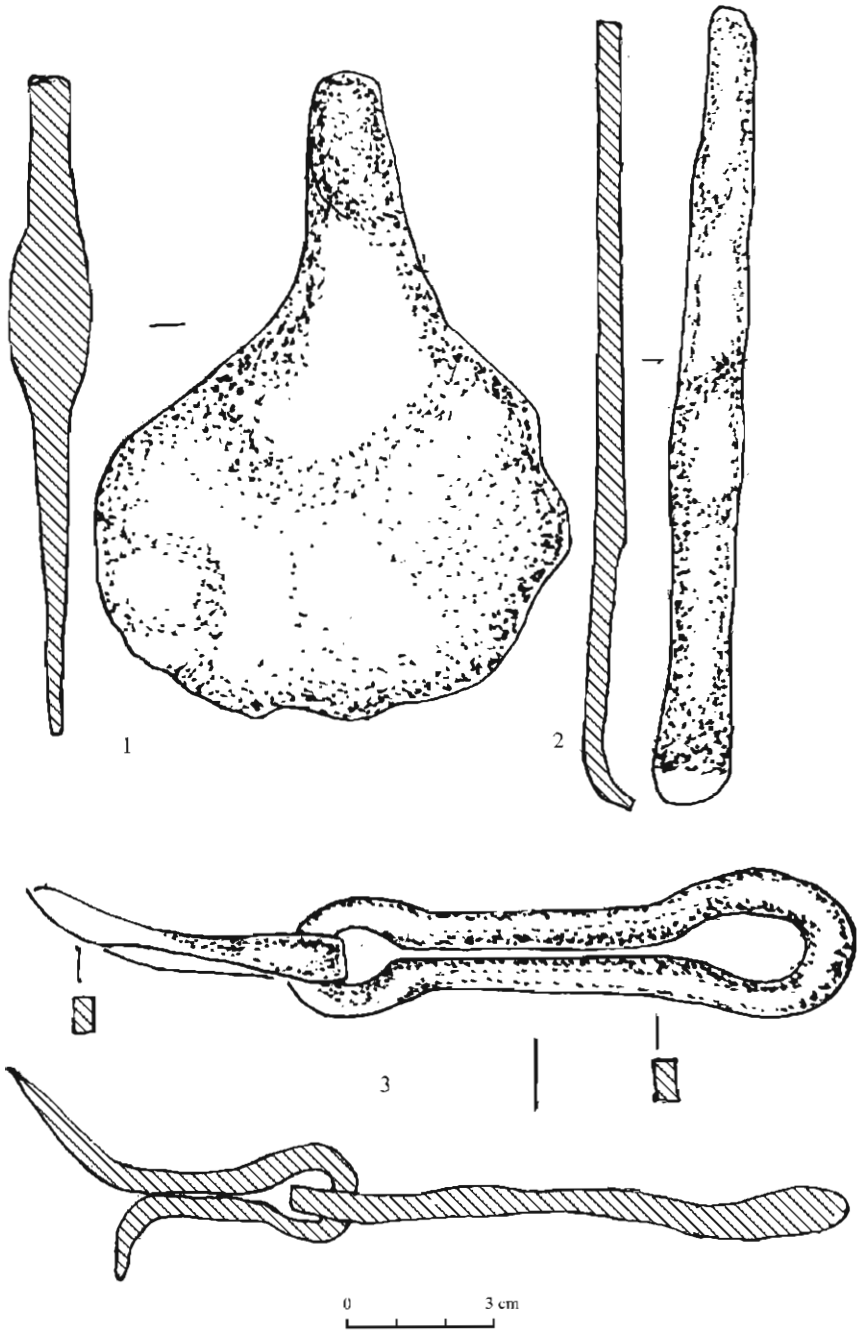

Figura nr. 115. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-3).

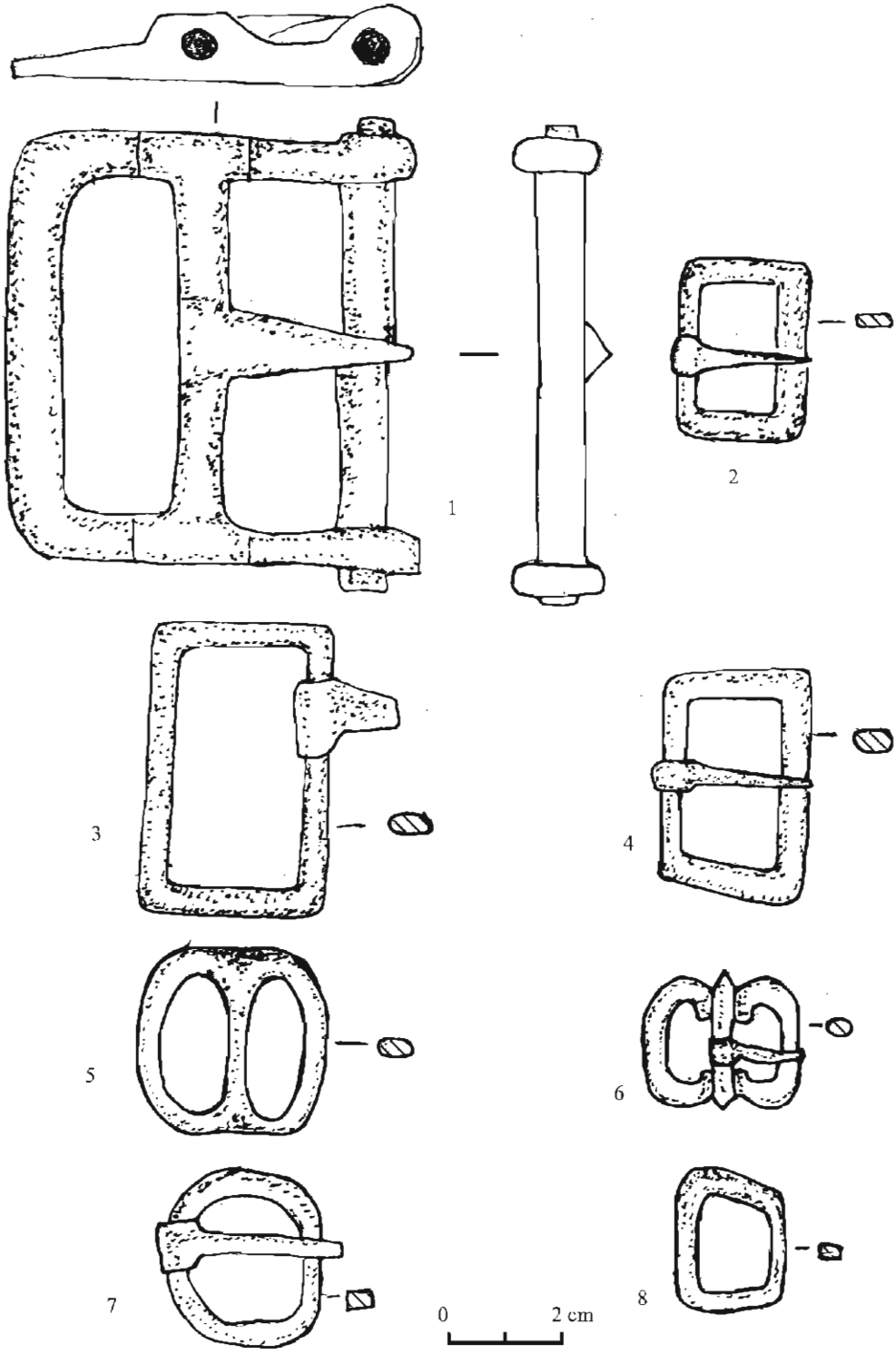

Figura nr. 116. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Catarame din aramă (1-8).

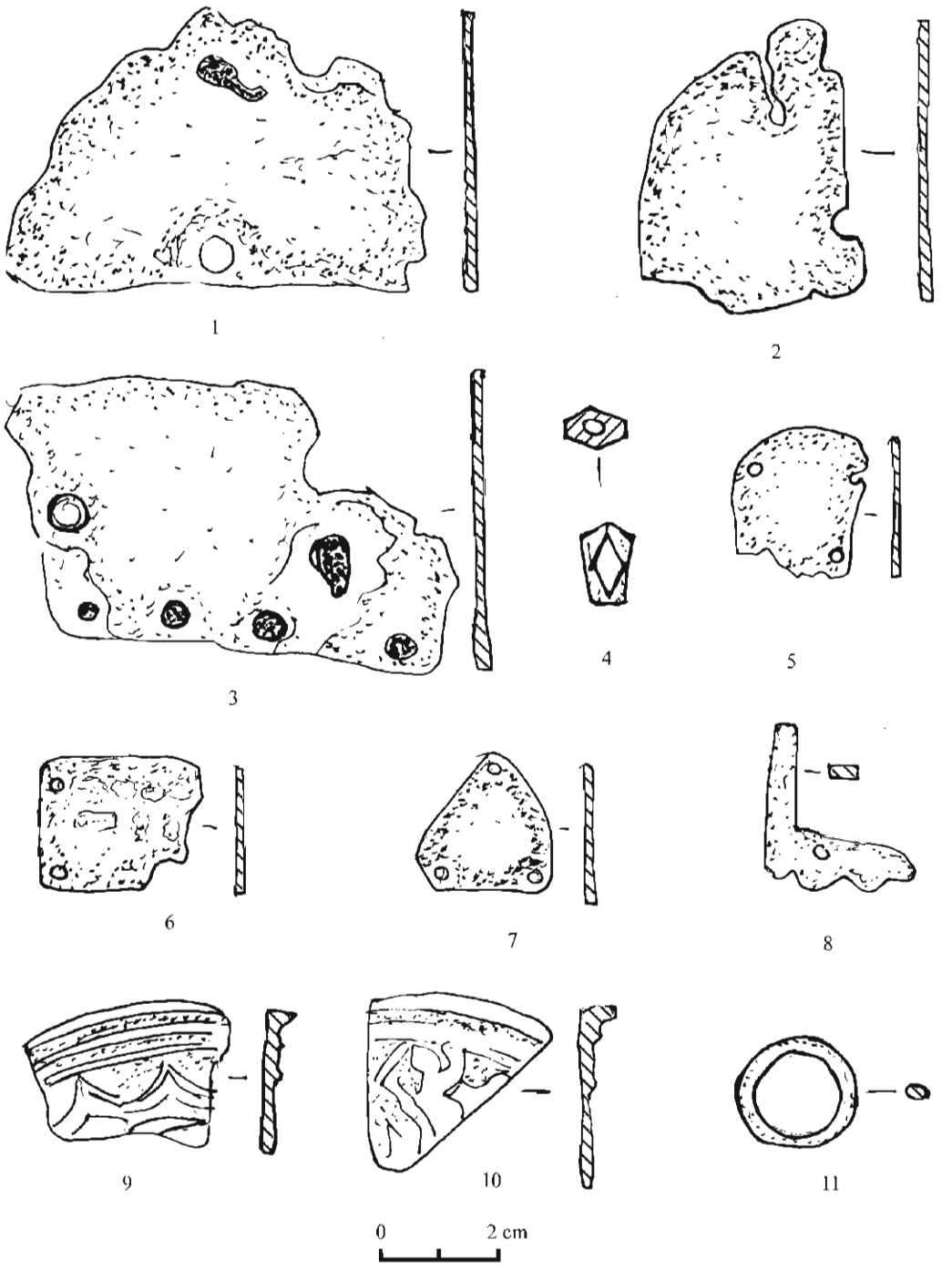

Figura nr. 117. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din aramă (1-3, 5-8, 11), bronz (9, 10), piatră (4).

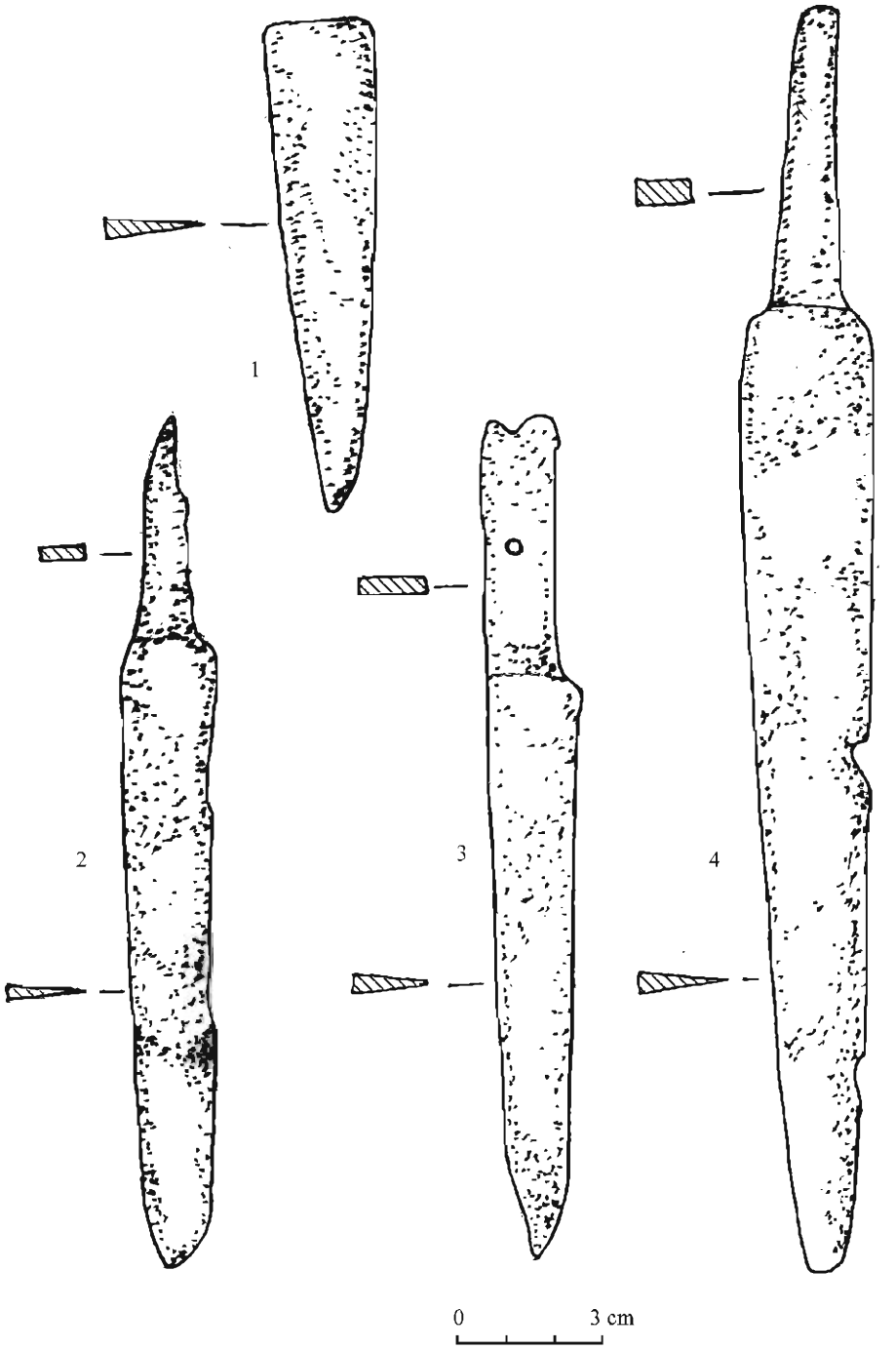

Figura nr. 118. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Cuțite din fier.

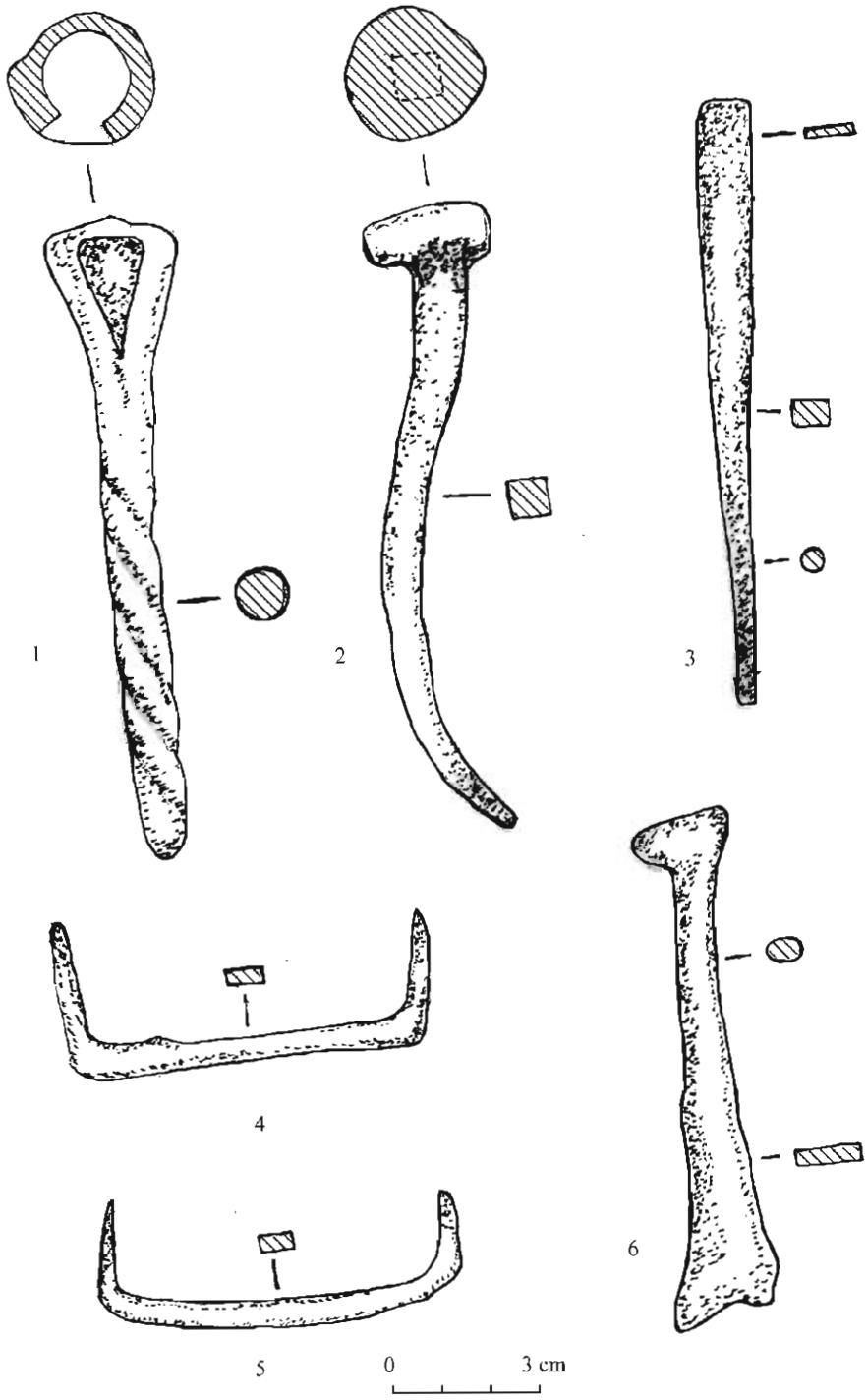

Figura nr. 119. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-6).

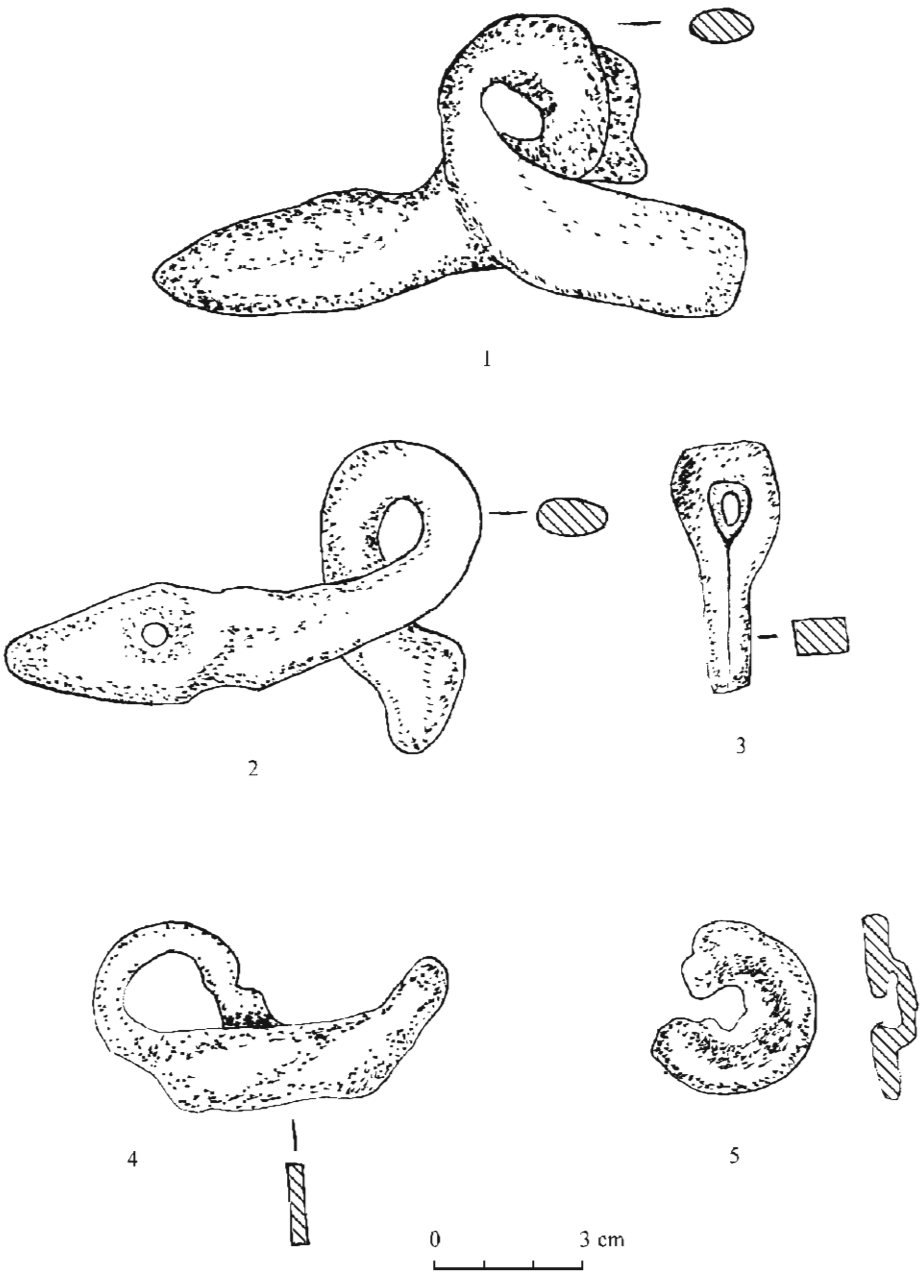

Figura nr. 120. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier.

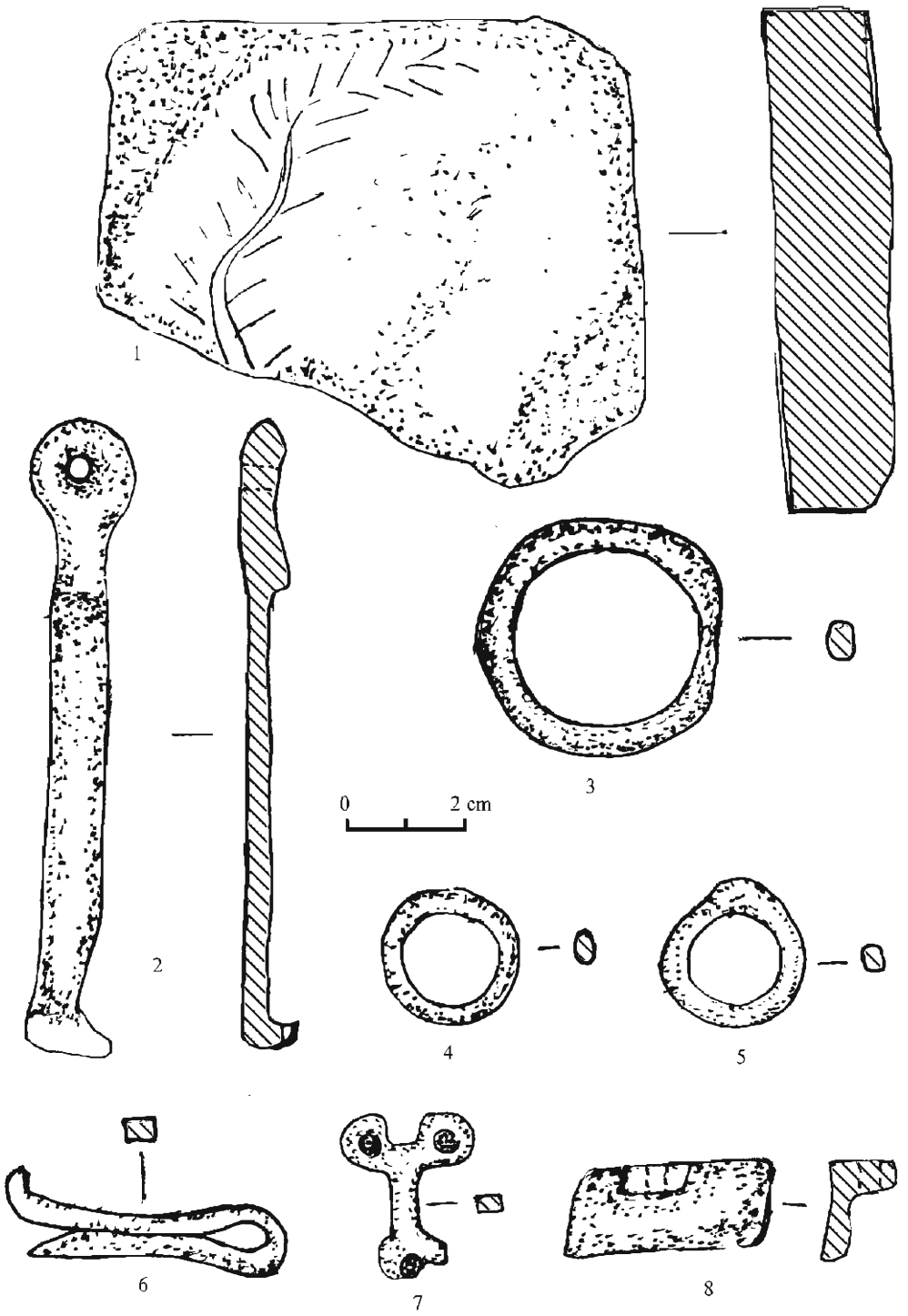

Figura nr. 121. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (2-8) şi piatră (1).

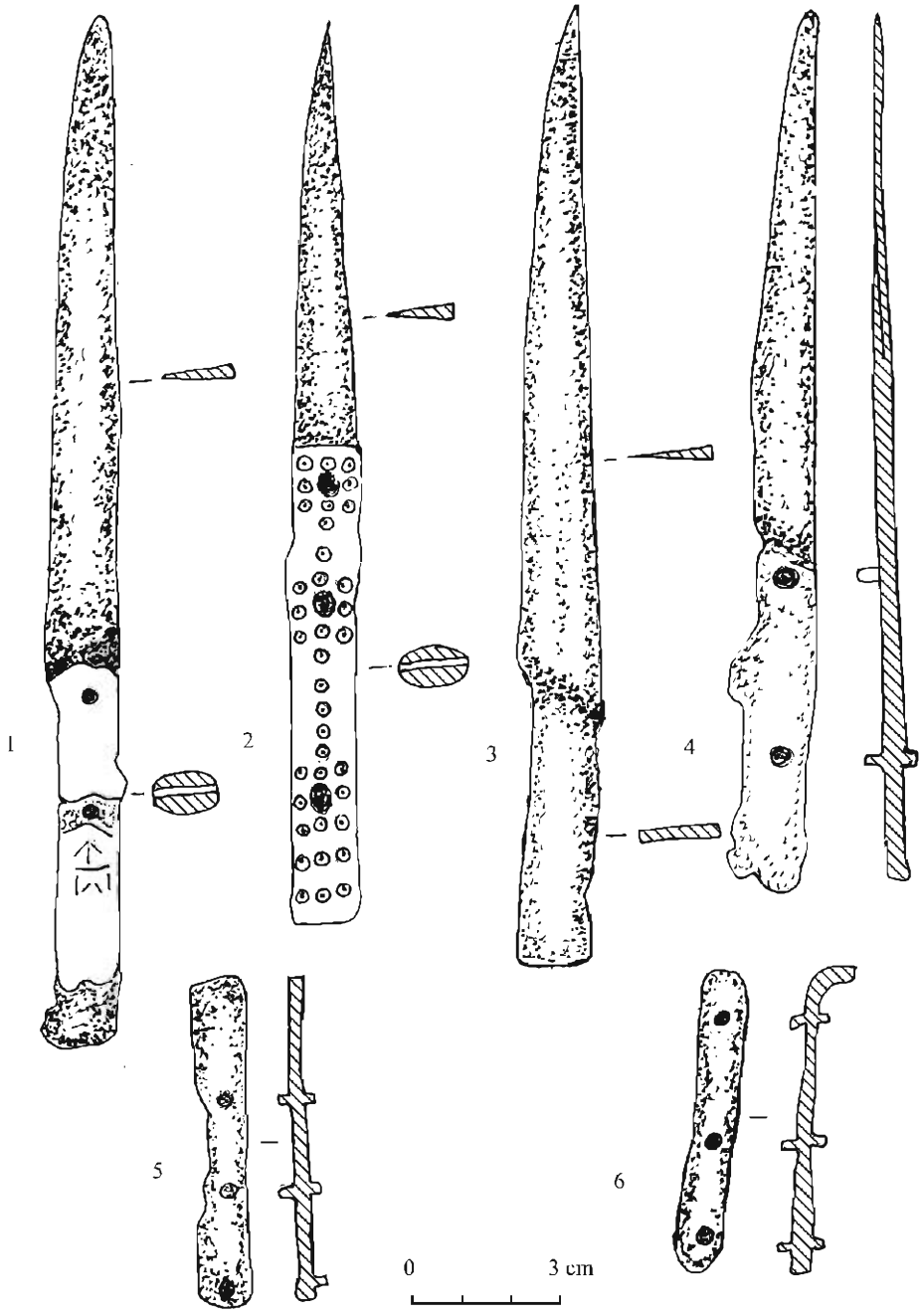

Figura nr. 122. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Cuțite din fier.

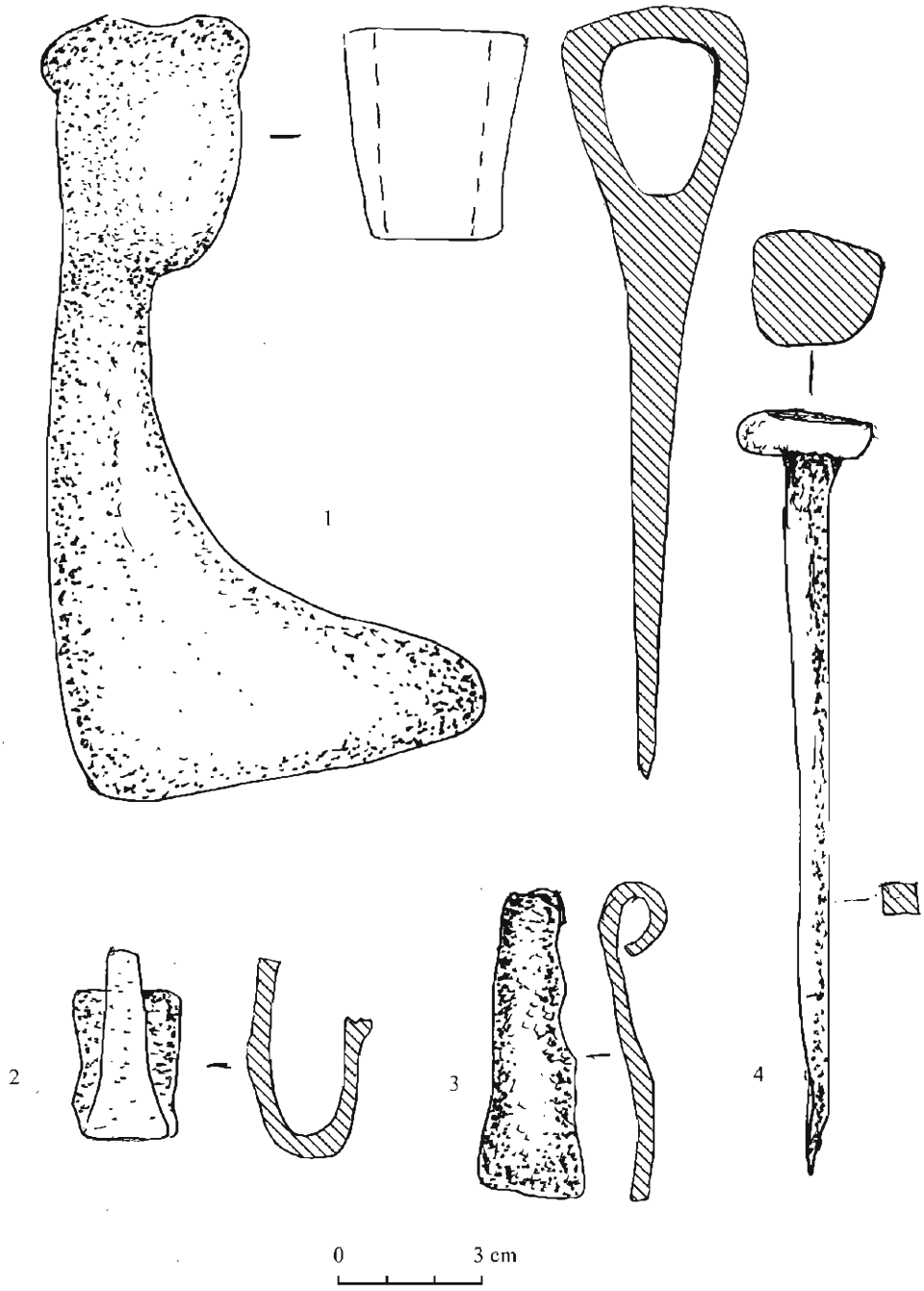

Figura nr. 123. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-4).

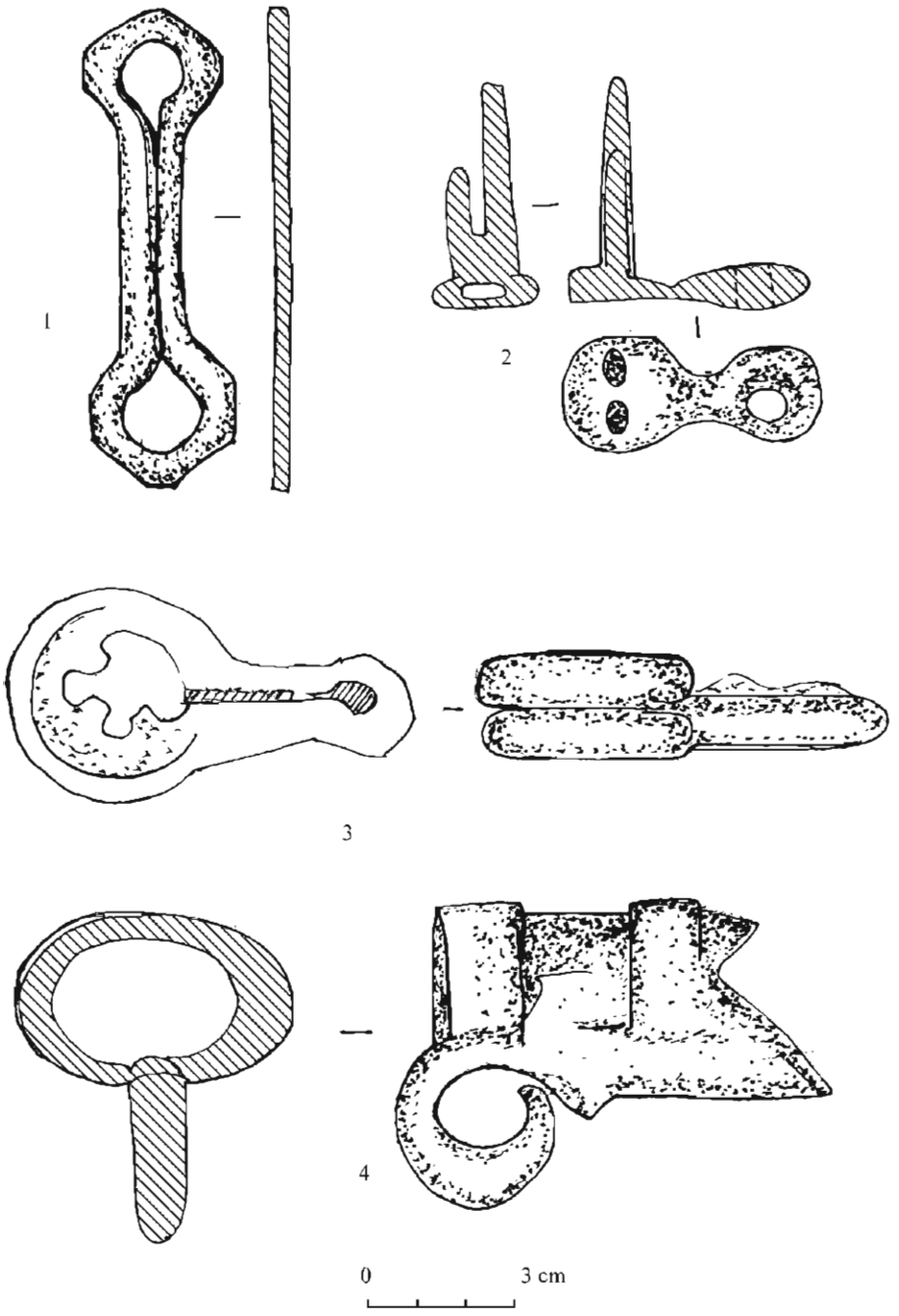

Figura nr. 124. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-4).

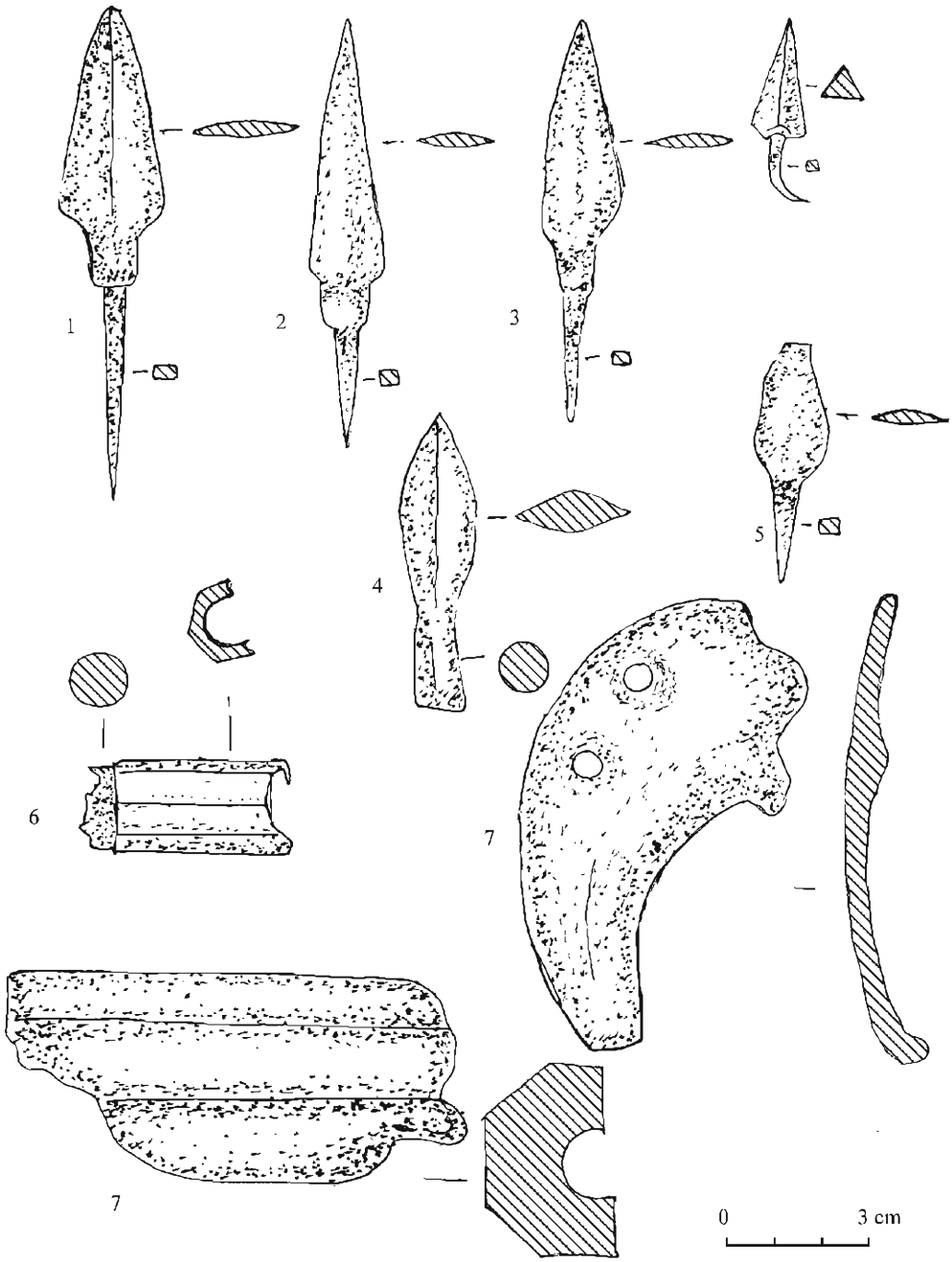

Figura nr. 125. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din fier (1-5, 7), os (6, 7).

Foto 1. Promontoriul Peştere – locul oraşului medieval, panoramă generală. Vedere dinspre est.

Foto 2. Promontoriul Butuceni – locul cetăţii geto-dace, panoramă generală. Vedere dinspre vest.

Foto 3. Partea de nord a valului de apărare nr. 2, secolele XV-XVI. Vedere dinspre vest.

Foto 4. Valul de apărare nr. 2, secolele XV-XVI. Vedere generală dinspre vest.

Foto 5. Râul Răut, la nord de citadelă. Vedere generală dinspre est.

Foto 6. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Vedere generală dinspre vest.

Foto 7. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Turnul de sud-est. Vedere dinspre sud-est.

Foto 8. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Turnul de nord-est. Vedere dinspre est.

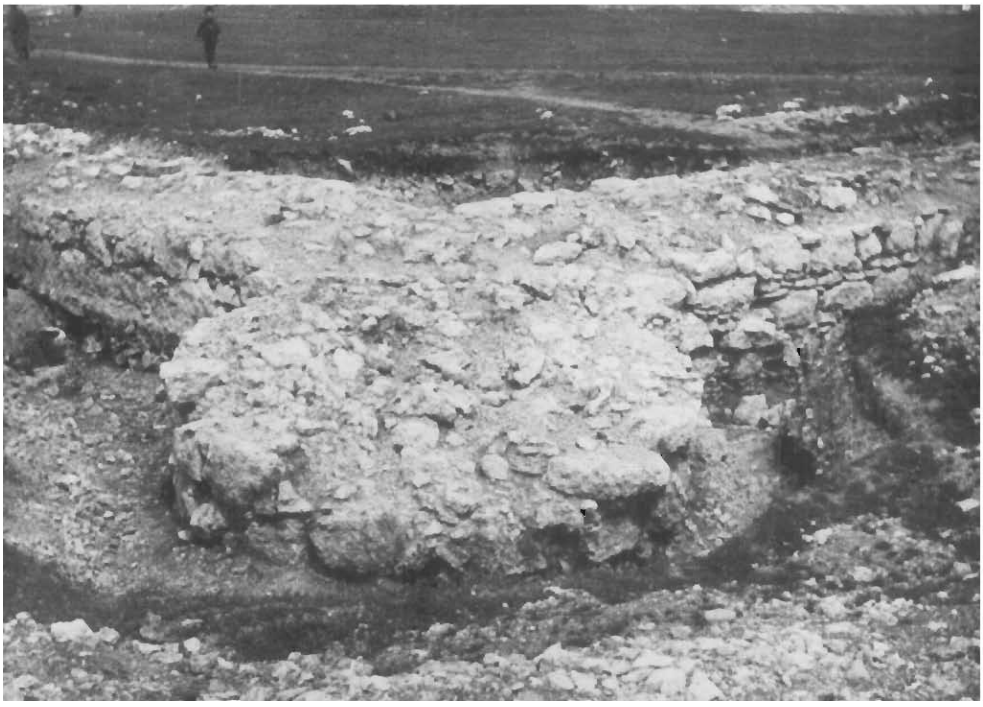

Foto 9. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Turnul de sud-vest dezvelit de Gh.D. Smirnov. Vedere dinspre sud-vest. Anul 1952.

Foto 10. Citadela medievală, secolele XIV-XVI. Turnul de nord-vest dezvelit de Gh.D. Smirnov. Vedere dinspre nord-est.

Foto 11. Sectorul nr. 71. Şanţul de vest şi cuptorul de ars var nr. 15, secolul XIV. Vedere generală dinspre sud.

Foto 12. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15, secolul XIV. Vedere generală dinspre sud.

Foto 13. Sectorul nr. 71. Cuptorul de ars var nr. 15, secolul XIV. Gura de acces din partea de nord. Vedere dinspre sud.

Foto 14. Sectorul nr. 72. Cuptorul de ars var nr. 11, secolul XIV. Groapă de acces. Vedere dinspre nord.

Foto 15. Sectorul nr. 75. Şanţul de vest. Secolul XIV. Vedere generală dinspre vest.

Foto 16. Sectorul nr. 75. Şanţul de vest. Secolul XIV. Profil. Aglomeraţie de pietre şi mortar din şanţ. Vedere dinspre sud.

Foto 17. Sectorul nr. 75. Șanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Vedere dinspre sud.

Foto 18. Sectorul nr. 75. Șanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Vedere dinspre sud.

Foto 19. Sectorul nr. 75. Șanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Vedere dinspre sud.

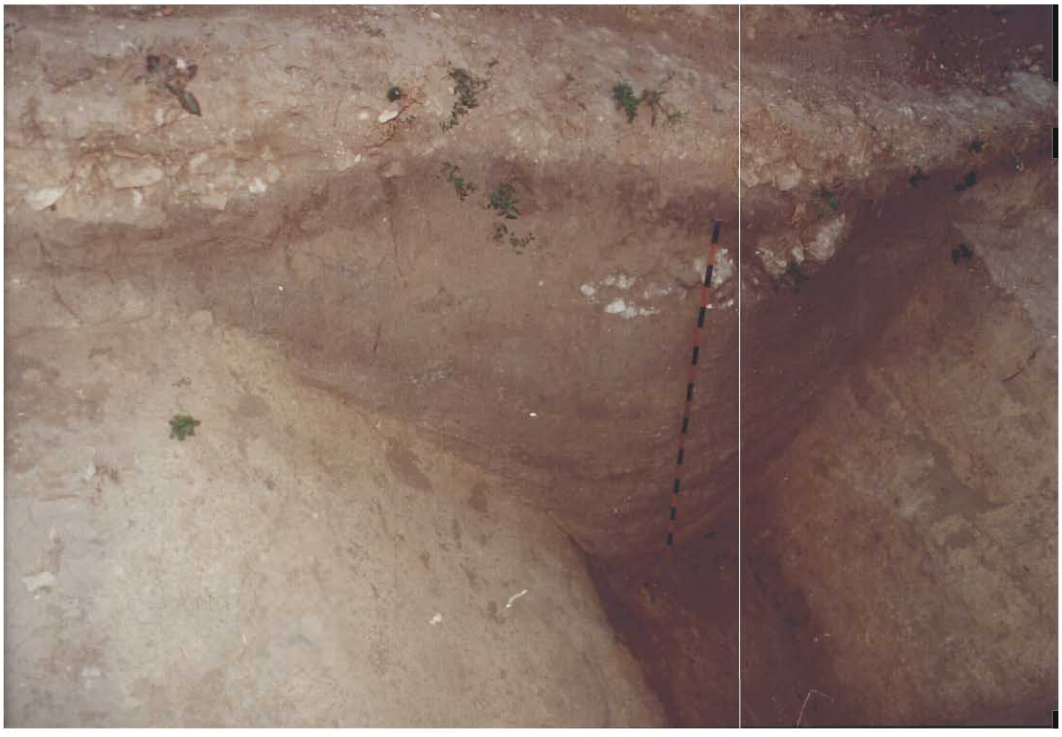

Foto 20. Sectorul nr. 75. Șanțul de vest. Secolul XIV. Profil. Vedere dinspre sud.

Foto 21. Sectorul nr. 76. Situaţie stratigrafică generală. Vedere dinspre vest.

Foto 22. Sectorul nr. 76. Situaţie stratigrafică generală. Vedere dinspre sud-vest.

Foto 23. Sectorul nr. 76. Situaţie stratigrafică generală. Vedere dinspre nord-vest.

Foto 24. Sectorul nr. 76. Situaţie stratigrafică generală. Vedere dinspre sud-est.

Foto 25. Sectorul nr. 76, carourile A9. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud cu suprafața tencuită.
Vedere dinspre nord după descoperire.

Foto 26. Sectorul nr. 76. carourile A9. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud după dezlipirea tencuielii.
Vedere dinspre nord după un an de la descoperire.

Foto 27. Sectorul nr. 76, carourile A8. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud cu suprafața tencuită.
Vedere dinspre nord după descoperire.

Foto 28. Sectorul nr. 76. carourile A8. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de sud după dezlipirea tencuielii.
Vedere dinspre nord după un an de la descoperire.

Foto 29. Sectorul nr. 79, caroul A1-A2. Cetatea de piatră, secolul XIV. Turnul de sud-vest cu urmele săpăturii lui Gh.D. Smirnov. Vedere dinspre sud.

Foto 30. Sectorul nr. 79. carourile A1. Cetatea de piatră, secolul XIV. Turnul de sud-vest la intersecție cu zidul de sud. Vedere dinspre sud.

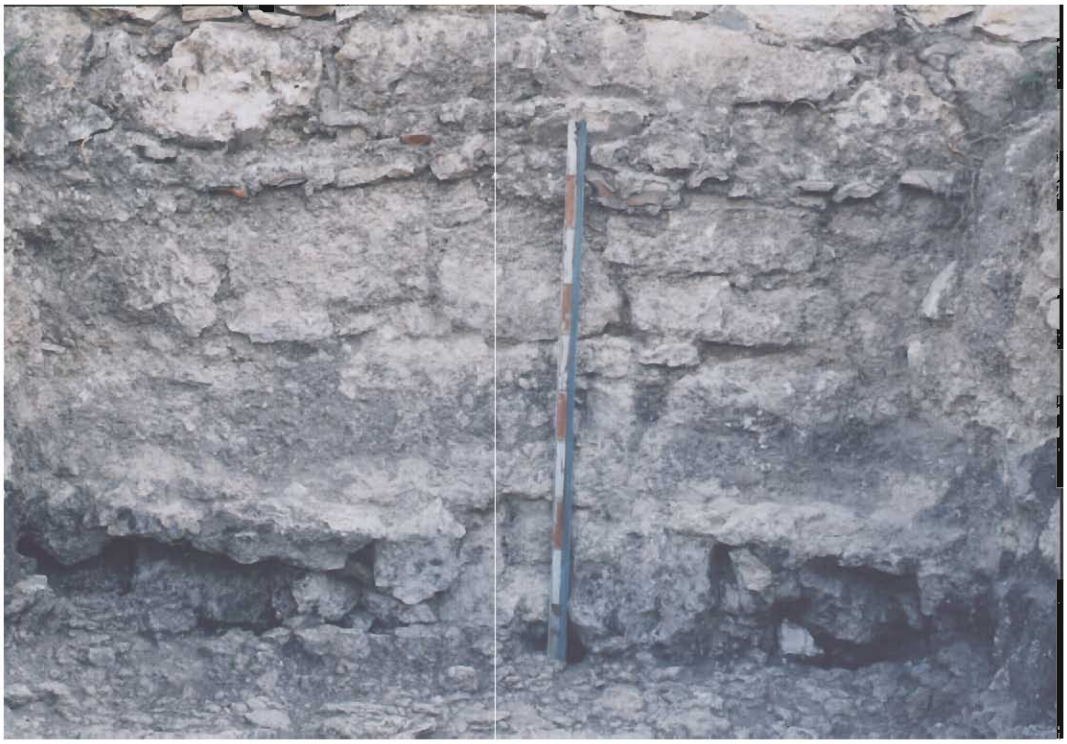

Foto 31. Sectorul nr. 79, caroul A4. Cetatea de piatră, secolul XIV. Zidul de sud cu suprafața tencuită. Vedere dinspre sud.

Foto 32. Sectorul nr. 80. Cetatea de piatră, secolul XIV. Zidul de sud. Vedere dinspre nord.

Foto 33. Sectorul nr. 75, caroul D1. Cetatea de piatră, secolul XIV. Zidul de vest. Vedere dinspre vest.

Foto 34. Sectorul nr. 75. caroul D1. Citadela de piatră, secolul XIV. Zidul de vest. Vedere dinspre est.

Foto 35. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53 (locuință), cca 1370-1400, aglomerație de lut ars și complexul nr. 35 (cuptor din cărămidă), secolele XVI-XVII. Vedere generală dinspre sud.

Foto 36. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 54 (intrarea în locuința nr. 51) în prim plan și latura de vest a complexul nr. 53. Vedere generală dinspre sud.

Foto 37. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53 (locuință), cca 1370-1400, aglomerație de lut ars. Vedere generală dinspre sud.

Foto 38. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53 (locuință), cca 1370-1400, aglomerare de lut ars, cuptor din cărămidă în prim plan și cuptorul locuinței nr. 35, secolele XVI-XVII, în plan secund. Vedere generală dinspre sud.

Foto 39. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53, cca 1370-1400, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre sud.

Foto 40. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53, cca 1370-1400, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre vest.

Foto 41. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53, cca 1370-1400, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre est.

Foto 42. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 53, cca 1370-1400, cuptor din cărămidă. Vedere pe verticală.

Foto 43. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 35, secolele XVI-XVII, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre est.

Foto 44. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 35, secolele XVI-XVII, cuptor din cărămidă. Vedere dinspre vest.

Foto 45. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre nord.

Foto 46. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre nord.

Foto 47. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre nord.

Foto 48. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre est.

Foto 49. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre sud.

Foto 50. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Vedere generală dinspre sud-est.

Foto 51. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Zidul de sud. Vedere generală dinspre nord.

Foto 52. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Zidul de vest. Vedere generală dinspre est.

Foto 53. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Zidul de nord. Vedere generală dinspre sud.

Foto 54. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Zidul de est. Vedere generală dinspre vest.

Foto 55. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Panoramă stratigrafică. Vedere generală dinspre sud-est.

Foto 56. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Situaţie stratigrafică. Vedere dinspre sud-est.

Foto 57. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 49-a. Situație stratigrafică. Vedere dinspre nord.

Foto 58. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 49-a. Situație stratigrafică. Vedere dinspre est.

Foto 59. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Intrarea de est, gârlici cu piloni laterali. Situație in situ. Vedere dinspre vest.

Foto 60. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Intrarea de est, gârlici cu piloni laterali. Zid consolidat. Vedere dinspre vest.

Foto 61. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Placă de piatră.

Foto 62. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Placă de piatră.

Foto 63. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Placă de piatră.

Foto 64. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Ancadrament de piatră.

Foto 65. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 51/52, secolul XV. Pilon din piatră.

Foto 66. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Locul descoperirii tunurilor de bronz. Vedere dinspre sud.

Foto 67. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Imagine din timpul descoperirii tunurilor de bronz. Vedere dinspre sud.

Foto 68. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Situația stratigrafică în locul descoperirii tunurilor de bronz. Vedere dinspre est.

Foto 69. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz după conservare.

Foto 70. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz in situ. Vedere dinspre nord-vest.

Foto 71. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz in situ. Vedere dinspre sud-est.

Foto 72. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz in situ. Vedere dinspre nord-est.

Foto 73. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Tunurile de bronz și ghiulea din piatră.

Foto 74. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Sigiliu din plumb.

Foto 75. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. Piese din plumb.

Foto 76. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 56 (locuință), cca 1400-1450, aglomerare de lut ars. Vedere dinspre sud.

Foto 77. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 56 (locuință), cca 1400-1450, aglomerare de lut ars, latura de vest. Vedere dinspre sud.

Foto 78. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 56 (locuinţă), cca 1400-1450, Urma şanţului de fundaţie a laturii de vest umplut cu lut ars. Vedere dinspre sud.

Foto 79. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 55 (locuință), cca 1450-1510, Cuptor. Aglomerare de pietre, cenușă și cărbune. Vedere dinspre vest.

Foto 80. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-b. Dărâmătură din cărămidă. Vedere dinspre sud.

Foto 81. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-b. Perete din cărămidă demolat. Vedere dinspre est.

Foto 82. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Aglomerare din piatră în partea superioară a umpluturii. Vedere dinspre sud.

Foto 83. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Groapa locuinței. Vedere dinspre sud-est.

Foto 84. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Groapa locuinței. Vedere dinspre vest.

Foto 85. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Profil. Vedere dinspre sud-est.

Foto 86. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 24-a. Profil. Vedere dinspre sud-vest.

Foto 87. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25. Vatra cuptorului din cărămidă. Vedere dinspre nord.

Foto 88. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 25. Vatra cuptorului din cărămidă. Vedere dinspre est.

Foto 89. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-4 ceramică smălțuită de tradiție orientală.

1

2

3

4

5

6

7

8

Foto 90. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-8 ceramică moldovenească lucrată cu mâna.

1

2

1

3

4

5

6

7

Foto 91. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-7 ceramică moldovenească lucrată cu mâna.

1

2

3

4

5

6

7

8

Foto 92. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-8 ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată înceată (1, 2, 5) şi rapidă (3, 4, 6-8).

1

2

3

4

5

6

7

8

Foto 93. Sectorul nr. 76. Ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată rapidă: 1-5, 7-8 complexul nr. 52; 6 complexul nr. 49-b.

1

2

Foto 94. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-2 ceramică moldovenească cenușie lucrată la roată rapidă.

1

2

3

4

5

6

7

8

Foto 95. Sectorul nr. 76. Ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată rapidă: 1, 3 complexul nr. 52; 2 strat; ceramică moldovenească lucrată cu mâna: 4 complexul nr. 49-b.

Foto 96. Sectorul nr. 76. Ceramică moldovenească cenușie lucrată la roată rapidă: 1, 3, 5-8 complexul nr. 52; 2, 4 complexul nr. 49-b.

Foto 97. Sectorul nr. 76. Complexul nr. 52. 1-7 ceramică moldovenească cenuşie lucrată la roată rapidă; 8 ceramică de tradiţie orientală, gălbuie-roşietică.

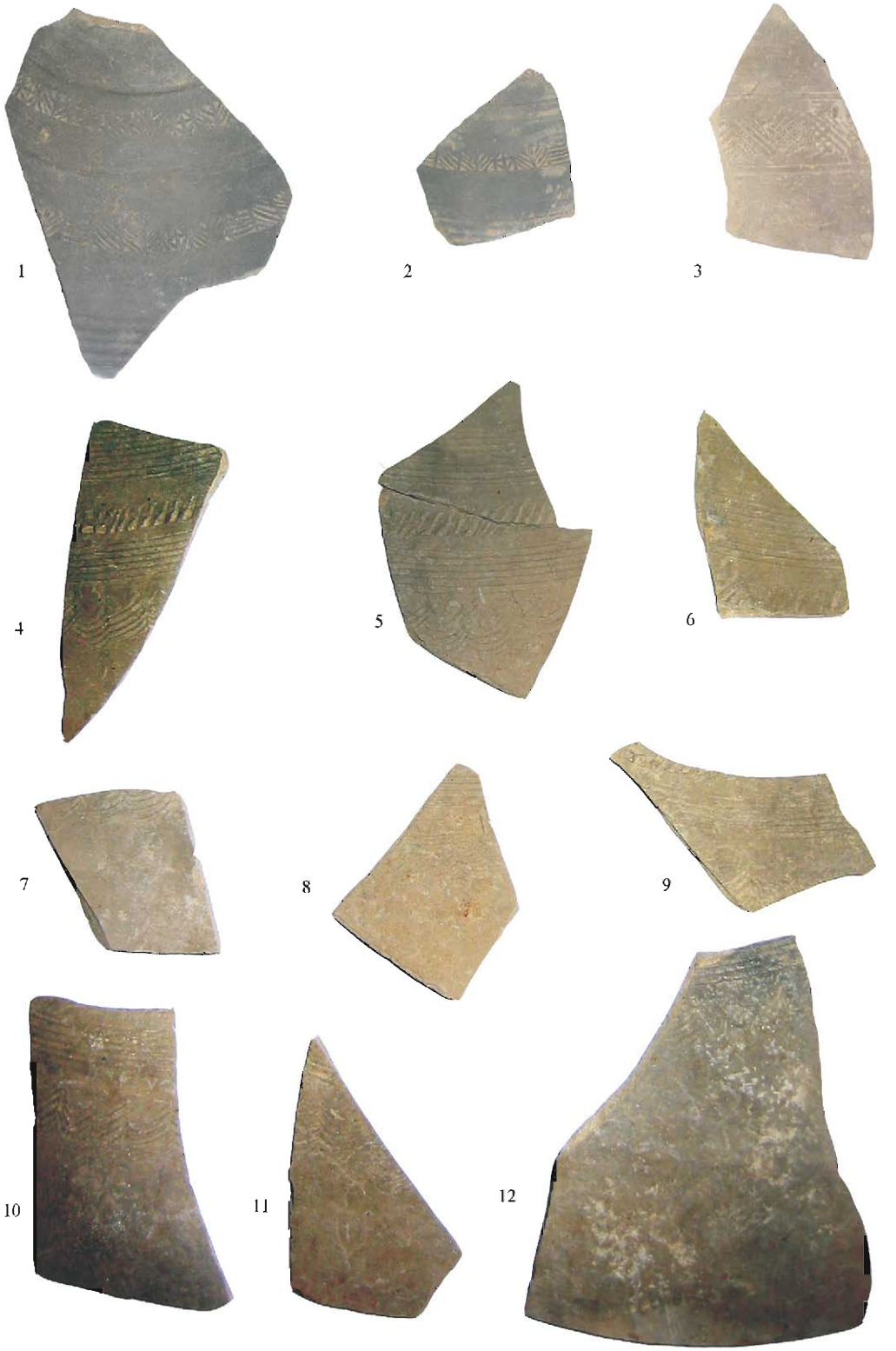

Foto 98. Sectorul nr. 76. Ceramică moldovenească cenușie cu suprafața fină, lucrată la roată rapidă: 1-3 complexul nr. 52; 4-12 complexul nr. 49-b.